

JED

JOURNAL OF ENVIRONMENTAL DESIGN

Faculty of Architecture
Chiang Mai University

Volume 11 Issue 1
January - June 2024

เจ-ดี : วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

JED

JOURNAL OF ENVIRONMENTAL DESIGN

Faculty of Architecture
Chiang Mai University

Volume 11 Issue 1
January - June 2024

เจ-ดี : วารสารวิชาการ
การออกแบบสภาพแวดล้อม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ปีที่ 11 ฉบับที่ 1
มกราคม - มิถุนายน 2567

วัตถุประสงค์ของวารสาร

JED: วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่ เป็นวารสารเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ ในสาขาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยและการออกแบบ สถาปัตยกรรมและสภาพแวดล้อม เพื่อเปิดพื้นที่ใหม่ในการเสนอผลงานทางวิชาการแก่ผู้สนใจ นักวิชาการ นิสิต นักศึกษา และบุคคลทั่วไป อันจะเป็นการเสริมสร้างความเข้มแข็งแก่วงวิชาการและ วิชาชีพทางสถาปัตยกรรมต่อไป วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม เริ่มต้นเผยแพร่ เมื่อ พ.ศ.2557 ออกปีละสองฉบับมาจนถึงปัจจุบัน โดยเผยแพร่ผ่านพื้นที่เล่มวารสาร (ISSN: 2392-5477) (ตั้งแต่ฉบับปีที่ 1 (1) ถึง 6 (1)) และหน้าเว็บ (ISSN: 2351-0935) (ฉบับปีที่ 1 (1) ถึงฉบับปัจจุบัน) ในรูป แบบ e-Journal โดยผ่านการรับรองมาตรฐานวารสารวิชาการไทย (TCI) กลุ่มที่ 2 เมื่อ พ.ศ.2560-2563 และได้รับการรับรองมาตรฐานวารสารวิชาการไทย (TCI) กลุ่มที่ 1 เมื่อ พ.ศ.2564-2567

ขอบเขตเนื้อหา และศาสตร์ของบทความที่รับพิจารณาตีพิมพ์

วารสารรับพิจารณา บทความวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจารณ์ บทความปริทัศน์ บทความแปลและบทความที่มาจากวิทยานิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมและศาสตร์เกี่ยวเนื่อง ทั้งในรูปแบบ ภาษาไทยและภาษาอังกฤษ ตามกลุ่มต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ คือ

- ประวัติศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม
- ศิลปะ สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย
- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม
- การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
- การออกแบบสถาปัตยกรรม
- การออกแบบชุมชนเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และการผังเมือง
- การออกแบบตกแต่งภายใน
- เทคโนโลยี นวัตกรรม และการบริหารจัดการทางสถาปัตยกรรม

กำหนดส่งบทความ : เปิดรับบทความตลอดปี โดยตีพิมพ์หลังจากผ่านการประเมินและกลั่นกรอง โดยกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิและกองบรรณาธิการแล้ว และจัดพิมพ์ปีละ 2 ฉบับ ตามรายละเอียดท้าย เล่มวารสารนี้

ที่อยู่จัดส่ง : ส่งบทความพร้อมภาพประกอบทางระบบส่งบทความออนไลน์ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jed>
รายละเอียดเพิ่มเติมที่เว็บไซต์ : <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jed>

JOURNAL OF ENVIRONMENTAL DESIGN

เจ-ดี : วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ISSN 2392-5477 (Print) (ฉบับปีที่ 1 (1) ถึง 6 (1))

ISSN 2351-0935 (Online) (ฉบับปีที่ 1 (1) ถึงปัจจุบัน)

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

239 ถนนห้วยแก้ว ตำบลสุเทพ

อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ 50200

โทรศัพท์: 053-94-2843 โทรสาร: 053-94-2843

<https://www.tci-thaijo.org/index.php/jed>

บรรณาธิการ

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัมพิกา ชุมมธยา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ที่ปรึกษา

ศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โสภารัตน์มณี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

กองบรรณาธิการ (ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก)

รองศาสตราจารย์ ดร.ม.ล.ปิยลดา ทวีปรั้งชีพ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.ภาวิณี เอี่ยมตระกูล

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ พรพรรณ ชินณพงษ์

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง

รองศาสตราจารย์ ดร.ศนิ ลิ้มทองสกุล

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.นพดล ตั้งสกุล

มหาวิทยาลัยขอนแก่น

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ

มหาวิทยาลัยศิลปากร

กองบรรณาธิการ (ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน)

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิโชค เลชะกุล

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แผ่นดิน อุณจะนำ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ฐิตยา สารฤทธิ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ ดร.จาดรงค์ โพคะรัตน์ศิริ

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

อาจารย์ ดร.สุภัค พฤชิกานนท์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

เลขานุการกองบรรณาธิการและพิสูจน์อักษร

กชिरา อัครคำพงษ์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ออกแบบกราฟฟิกเล่มและจัดพิมพ์โดย

วราพล สุริยา

ภาพหน้าปก

อรภัทร ทองเปราะ

ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความวารสาร JED
วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม

ผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก

ศาสตราจารย์ ดร.อริยา อรุณินท์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ศาสตราจารย์ ดร.อริยา อรุณินท์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.ฉวีวรรณ เด่นไพบูลย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ นิลุบล คล่องเวสสะ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รองศาสตราจารย์ ดร.กฤตพร หัวใจเจริญ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.สุวดี ทองสุกปลั่ง ทรราชสุขสิน
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุกุลพัฒน์ คุ่มไพศาล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ มณิพร สัมพันธ์รักษ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.ศนิ ลิ้มทองสกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ พาสินี สุนากร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สรนาถ สินธุ์ไพบูลย์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

รองศาสตราจารย์ ดร.เกรียงไกร เกิดศิริ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรุณี มงคลสวัสดิ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รุจิโรจน์ อนามบุตร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุพักตรา สุทธิสุภา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สิงหนาท แสงสีหนาท
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อรอำไพ สามขุนทด
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

ศาสตราจารย์ สมศักดิ์ ธรรมเวชวิถี
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
ศิลปะและการออกแบบ

สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปฐม ขวัญสุวรรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
ศิลปะและการออกแบบ
สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหาร
ลาดกระบัง

รองศาสตราจารย์ ดร.ชูพงษ์ ทองคำสมุทร
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ทรงยศ วีระทวีมาศ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จันทนี้อย์ จิรัญธนัฐ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยขอนแก่น

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วิทยา ดวงธิดา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และ
การออกแบบสิ่งแวดล้อม
มหาวิทยาลัยแม่โจ้

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ อิบ ศรีสกุลไชยรัก
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม
สถาบันอาศรมศิลป์

ผู้ทรงคุณวุฒิภายใน

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ สุรพล ดำริห์กุล
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์เกียรติคุณ ม.ล.สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.วรลัญจก์ บุญยสุรัตน์
คณะวิจิตรศิลป์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.ระวีวรรณ โอฬารรัตน์มณี
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.วิฑูรย์ เหลียวรุ่งเรือง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ศาสตราจารย์ ดร.ณวิทย์ อ่องแสงชัย
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.ชานันท์ วรณกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.กรรณา รักษาวิณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.อังนุทิพย์ ศรีสุวรรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.ชาญณรงค์ ศรีสุวรรณ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.อภิโชค เลชะกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.สันต์ สุวัจนราภินันท์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.ปิยะเดช อัครโพธิวงศ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.สุมาวลี จินดาพล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

รองศาสตราจารย์ ดร.วัชรพงษ์ ชุมดวง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เขาวลิต สัยเจริญ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ยุทธนา ทองท้วม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.แผ่นดิน อุนจะนำ
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัฐพงษ์ อังกสิทธิ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.บุรินทร์ ธาราจิตรกุล
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัมพิกา ชุมมธยา
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.จิตยา สารฤทธิ์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทบรรณาธิการ

วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อม คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ฉบับปีที่ 11(1) ประจำเดือนมกราคมถึงมิถุนายน พ.ศ. 2567 นี้ มีบทความทั้งสิ้นรวม 8 บทความ

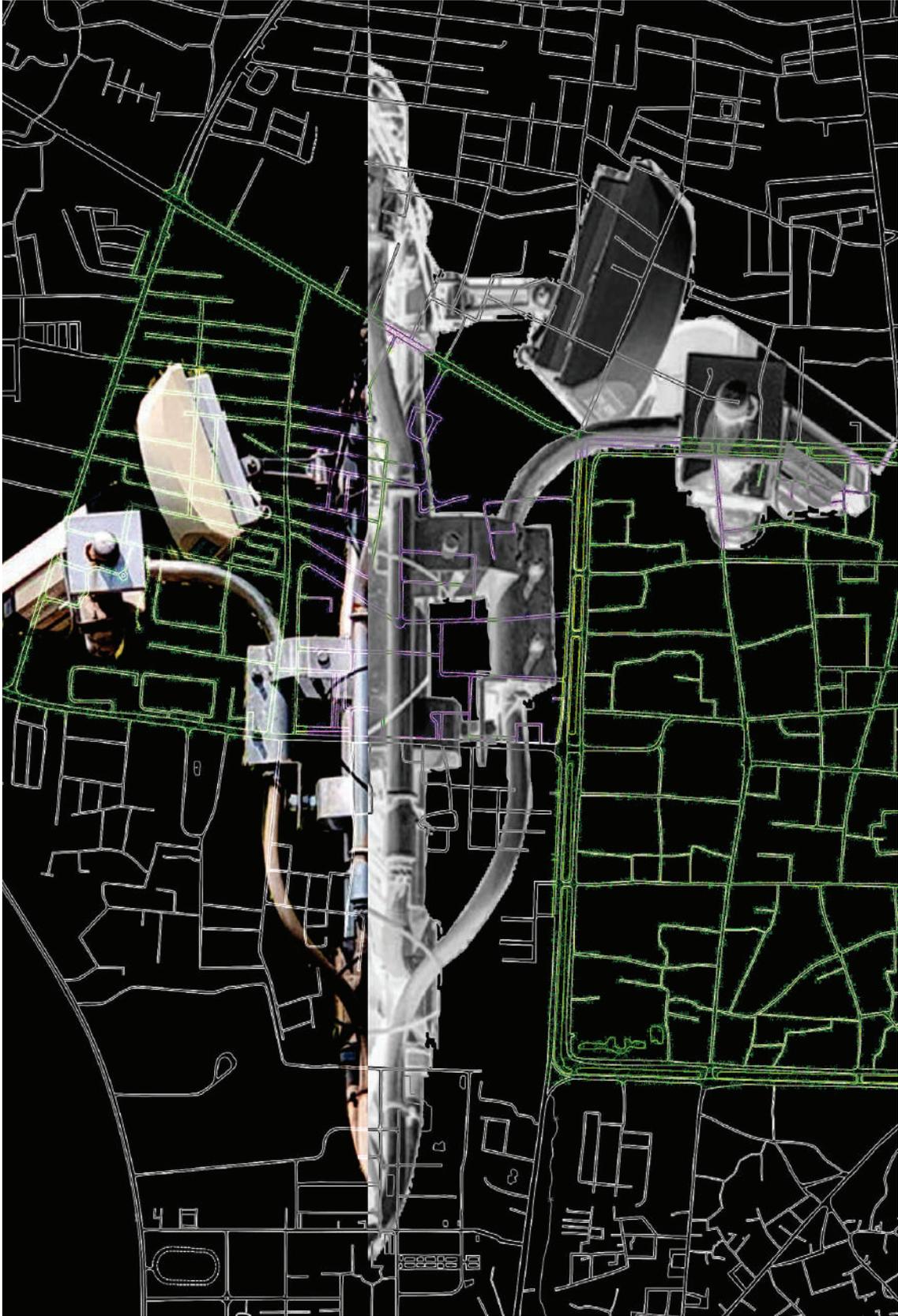
ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 ที่ผ่านมา ถือได้ว่าเป็นปีแห่งความยุ่งยากจากภัย COVID-19 ทำให้กองบรรณาธิการมีการปรับเปลี่ยนทำงานออนไลน์ และออฟไลน์ ควบคู่กันไป เพื่อให้ได้วารสารวิชาการที่มีคุณภาพตามมาตรฐานที่กำหนด

วารสารจึงได้มีการปรับเปลี่ยนกองบรรณาธิการบางส่วน เพื่อเสริมความเข้มแข็งของวารสาร และเพิ่มขึ้นขั้นตอนการพิจารณาบทความให้เป็นระบบ โดยใช้แบบคัดกรองบทความ โดยกองบรรณาธิการ เพื่อกลั่นกรองบทความที่มีจำนวนเพิ่มมากขึ้น ให้ได้มาตรฐานก่อนนำเสนอไปยังผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาบทความที่ปรับเปลี่ยนให้ผ่านการประเมินเป็นจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน ตามเรื่องหลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ. 2564 กองบรรณาธิการหวังเป็นอย่างยิ่งว่า จะมีส่วนในการพัฒนาคุณภาพให้ดียิ่งขึ้น เพื่อให้ผู้เขียนและวงวิชาการไทยได้มีวารสารวิชาการเพื่อตีพิมพ์ผลงาน และมีพื้นที่เผยแพร่ผลงานในศาสตร์การออกแบบและสถาปัตยกรรมที่มีคุณภาพในประเทศมากขึ้น และเพื่อให้เป็นแหล่งความรู้วิชาการที่เข้าถึงได้ทั้งโดยคนทั่วไป นักวิชาการ และนักศึกษา

ท้ายนี้ กองบรรณาธิการขอขอบคุณผู้เขียน ผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่าน ที่ร่วมกันเป็นส่วนหนึ่งของการผลิตวารสารวิชาการของเราด้วยดีตลอดมา และเราจะมุ่งมั่นผลักดันคุณภาพให้ดียิ่งขึ้นไปในอนาคต

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อัมพิกา ชุมมธัยยา
บรรณาธิการ

<p>ความหมายที่แตกต่างของ “เมืองอัจฉริยะ” ระหว่างหน่วยงานรัฐและผู้ใช้เมือง ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่</p> <p>สันต์ สุวัจจราภินันท์ และ จิรันธนิน กิตติกา</p>	2
<p>ทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ในพื้นที่เมืองธัญบุรี</p> <p>กมลทลทิพย์ พานิชภักดิ์, เกริดา โคตรชารี และ มนต์ธัช มะกล้าทอง</p>	22
<p>โอกาสการท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญและความยั่งยืน กรณีเทศบาลเมืองลำพูน อุ่นทิพย์ ศรีสุวรรณ</p>	42
<p>การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่ป่าเหล็กดำ วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่</p> <p>ณัฐพล เรืองวิทยานุสรณ์</p>	70
<p>แนวทางการพัฒนาเส้นทางจักรยาน และ “ถนนกินได้”: กรณีศึกษา เส้นทางถนนหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) ดอยลังกา จังหวัดลำปาง</p> <p>ธนพร พรเทวกุล และ ณัฐนนท์ จิรกิตนิมิต</p>	92
<p>การส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก): ชุมชนบ้านกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย</p> <p>สุพัตรา โตบุญมา และ ปนายุ ไชยรัตนานนท์</p>	116
<p>การศึกษาผลจากการจำลองในโถงบันไดของทาว์นเฮาส์ด้วยระบบอัดอากาศแบบจุดเดียว เพื่อป้องกันฝุ่นละออง</p> <p>จุฑามาศ พุทธา และ ยุทธนา ทองท่วม</p>	140
<p>กระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรณีศึกษา ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี</p> <p>หทัยวรรณ เรือนยศ และ สุพักตรา สุทรสุภา</p>	160

ความหมายที่แตกต่างของ “เมืองอัจฉริยะ” ระหว่าง หน่วยงานรัฐและผู้ใช้เมือง ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ The different meaning of “smart city” between government agencies and city dwellers in Chiang Mai Municipality

สันต์ สุวัชรานันท์¹ และ จิรันธนิน กิติกา²
Sant Suwatharapinun¹ and Chiranthanin Kitika²

Received: 2023-04-06

Revised: 2023-07-14

Accepted: 2023-07-21

บทคัดย่อ

“เมืองอัจฉริยะ” เป็นหนึ่งในนโยบายการพัฒนาเมืองของเทศบาลนครเชียงใหม่ ที่สอดคล้องกับแผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ในช่วงระหว่างปี พ.ศ. 2561-2565 ส่งผลให้เป็นโครงการอัจฉริยะต่าง ๆ สำหรับผู้ใช้เมือง โครงการเหล่านี้มีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงเมือง ดังนั้นบทความนี้จึงดำเนินการ (1) สืบค้นข้อมูลและทำความเข้าใจความหมาย “เมืองอัจฉริยะ” ที่แตกต่างของหน่วยงานรัฐและผู้ใช้เมือง โดยอาศัย “พื้นที่ย่านนิมมานเหมินท์” ที่ปรากฏในโครงการสมาร์ตนิมมาน หนึ่งในโครงการเมืองอัจฉริยะที่ดำเนินการโดยเทศบาลนครเชียงใหม่ ในเขตพื้นที่ธุรกิจรองรับไลฟ์สไตล์ที่หลากหลายของผู้ใช้เมืองกลุ่มต่าง ๆ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือ กลุ่มนักศึกษาของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (2) วิเคราะห์การใช้พื้นที่ในฐานะที่เป็นกรณีศึกษาเพื่อตอบสนองต่อธุรกิจการทำงาน และการศึกษา และ (3) เพื่อใช้ข้อมูลที่ได้จากการวิเคราะห์เป็นข้อเสนอในการพัฒนานโยบาย “เมืองอัจฉริยะ” บทความนี้จึงเป็นการอาศัยข้อมูลที่ได้มาจากนโยบายของภาครัฐ ผสมผสานกับบทสัมภาษณ์จากเจ้าหน้าที่ที่ดูแลงานในส่วนแผนและยุทธศาสตร์ของเมืองอัจฉริยะ โดยเฉพาะจากโครงการสมาร์ตนิมมาน และอาศัยข้อมูลที่ได้จากการประกวดแบบในหัวข้อ “Chiang Mai How Smart We Are” ซึ่งเป็นการประกวดแบบเชิงทดลองโดยนักศึกษาคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ในปี

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: sant.s@cmu.ac.th

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

พ.ศ. 2564 ที่ใช้ชีวิตและมีประสบการณ์ในการใช้พื้นที่เมืองที่แตกต่างออกไป จากการศึกษา พบว่าสามารถสะท้อนให้เห็นถึงการออกแบบจัดการพื้นที่เพื่อรองรับความหลากหลายของกิจกรรม กระตุ้นให้เกิดการใช้พื้นที่ที่มีอยู่เดิมอย่างสร้างสรรค์ และเปิดโอกาสให้เกิดการเชื่อมโยงผู้คน มากกว่าการจัดการเชิงระบบ ซึ่งเป็นข้อแตกต่างที่สำคัญที่ต่างไปจากมุมมองของหน่วยงานภาครัฐ นอกจากนี้ บทสรุปจากการวิเคราะห์จุดยืนและการให้ความหมายที่แตกต่างกันระหว่างภาครัฐและผู้ใช้เมืองยังนำไปสู่ข้อเสนอสามข้อในการพัฒนานโยบาย “เมืองอัจฉริยะ” คือ (1) การพิจารณาทบทวนแผนการพัฒนา “เมืองอัจฉริยะ” ของภาครัฐ และถอดบทเรียนจากจินตภาพของงานนักศึกษาที่ชนะประกวดแบบในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนหนึ่งของผู้ใช้เมือง (2) การพัฒนาควรรหรือกับกลุ่มผู้ใช้เมืองที่มีความต้องการที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาเมืองอัจฉริยะ และ (3) การออกแบบร่วมกันของภาคประชาสังคมจะทำให้เกิดการพิจารณาในองค์รวม และเกิดความร่วมมือในการออกแบบพื้นที่อัจฉริยะของเมืองที่ตอบสนองต่อระบบโลจิสติกส์และเศรษฐกิจชุมชนที่รองรับวิถีชีวิตของนักศึกษา

คำสำคัญ: เมืองอัจฉริยะ การออกแบบเมือง พื้นที่ของสาธารณูปโภค เทศบาลนครเชียงใหม่

Abstract

The article focuses on the smart city development policies implemented by the Chiang Mai City Municipality, specifically in line with the Chiang Mai Development Plan from 2018 to 2022, resulting in various projects for city dwellers. These projects play an important role in transforming the city. The objectives of the article are as follows (1) to explore the different perspectives and interpretations of the concept of a “smart city”: The article aims to investigate the varying viewpoints and meanings attributed to the term “smart city” by government agencies and city dwellers. The focus is on the Nimmanhaemin area, which is part of the Smart Nimman project initiated by the Chiang Mai City Municipality. By examining this project, the article aims to understand how different stakeholders perceive and understand the concept of a Smart City. (2) to analyze the utilization of space in the Smart Nimman project in response to business, work, and education; and (3) to propose smart city policy development based on the analysis. The research combines information obtained from government policies with interviews from officials in charge of planning and strategy of the Smart Nimman project, as well as information gathered from an experimental design competition for architectural students in the theme of “Chiang Mai How Smart We Are” in 2021. Students interpreted from the city dweller’s position who lived and had direct experience with urban areas. Students’ works tended to reflect how to manage the spaces to accommodate a variety of activities and at the same time encourage reappropriating existing spaces creatively. Their works emphasized the opportunity to connect people more than systematic management, that is the significant difference from the point of view of government agencies. The three key issues

identified in the article for the development of smart city development policies are as follows: (1) reviewing of the smart city development plan and learning from the different vision by examining the winning student's work which can serve as a reflection of the city dwellers. (2) involving city dwellers with diverse needs in the development process by highlighting the significance of citizen participation in the design and development of the smart city; and (3) collaborating with civil societies to co-design the smart city by suggesting that the collaboration with organizations and groups representing various interests and causes can lead to a more holistic and inclusive smart city design. This collaboration should address areas such as the logistics system, community economy, and the lifestyles of students.

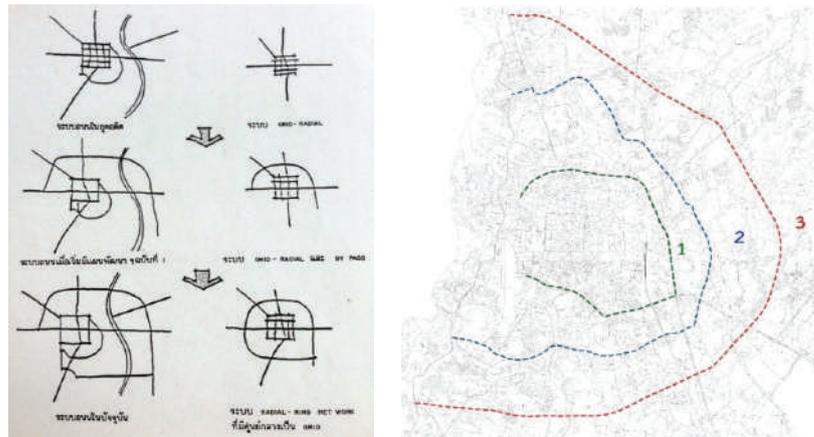
Keywords: smart city, urban design, infrastructural space, Chiang Mai Municipality

บทนำ: ระบบสาธารณูปโภคกับการเติบโตของเมือง

ก่อนที่จะเข้าไปทำการรื้อค้นและสำรวจ ทั้งในเชิงประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเมืองและการก้าวไปสู่ความอัจฉริยะของเมือง นิยามความหมายของคำว่า “พื้นที่สาธารณูปโภค” (infrastructural space) เป็นหนึ่งในหัวใจสำคัญของการสำรวจในครั้งนี้ โดยบทความนี้พิจารณาการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของผู้คนที่สัมพันธ์กับระบบสาธารณูปโภคในตำแหน่งของเมือง ย่าน ถนน ตรอก ซอก ซอย ระบบสาธารณูปโภคแทรกตัวอยู่ทุกที่ ซึ่งส่งผลให้เกิดการมองข้ามไปถึงการมีอยู่ของระบบดังกล่าว ดังนั้น คำว่า “ระบบสาธารณูปโภค” จึงมีคุณลักษณะของพื้นที่ที่แทรกตัวอยู่ในนั้น มีความเชื่อมโยง เป็นกลไกต่อเชื่อมจากสิ่งหนึ่งไปอีกสิ่งหนึ่ง และทำหน้าที่ควบคุม คลอบคลุมสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นและให้ดำเนินไปภายใต้กลไกนั้น ๆ ตามนิยาม “พื้นที่สาธารณูปโภค” ตามเคลเลอร์ เอสเตอร์ลิง (Esterling, 2016) ซึ่งให้เห็นว่าในทุกวันนี้ระบบสาธารณูปโภค เช่น ตารางกริดที่อยู่ใต้ดินของระบบท่อส่งต่าง ๆ คลื่นไมโครเวฟสำหรับการส่งสัญญาณดาวเทียม รวมถึงเครื่องมือเครื่องใช้ไฟฟ้า สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้กำลังทำหน้าที่สร้างและควบคุมพื้นที่ชีวิตประจำวันของผู้คนขึ้นมาแบบไม่รู้ตัว บทความนี้จะทำการสำรวจ รวบรวม และวิเคราะห์ถึงจุดยืนและการให้ความหมายที่แตกต่างกัน “เมืองอัจฉริยะ” ระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน รวมถึงภาคประชาชนในฐานะผู้ใช้เมือง

พัฒนาการของพื้นที่สาธารณูปโภคกับการพัฒนาเมืองเชียงใหม่

ในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา เมื่อพูดถึงแนวคิดรวบยอด (conceptualization) ที่มีต่อการพัฒนาเมืองเชียงใหม่ จากงานวิจัยของ อิศรา กันแตง (Guntang, 1990) เรื่อง “การศึกษาลักษณะเฉพาะและพัฒนาการของโครงข่ายการสัญจรและพื้นที่ปลูกสร้างในบริเวณนครเชียงใหม่” ได้นำเสนอภาพของการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ได้ชัดเจน โดยอธิบายจากการเพิ่มขึ้นของถนน ไม่ว่าจะชี้ให้เห็นถึงการเติบโตทางด้านทิศตะวันออกของเมืองเชียงใหม่ ในขณะที่เดียวกันพื้นที่ด้านทิศตะวันตกของเมืองจนถึงดอยสุเทพก็มีการเปลี่ยนแปลงการจัดสรรที่ดินรองรับข้าราชการชนชั้นกลาง และนักท่องเที่ยว จนเมื่อมีการตัดถนนซูเปอร์ไฮเวย์ลำปางเชียงใหม่ ในช่วงปี พ.ศ. 2510-2514 หรือที่รู้จักกันในชื่อว่าถนนวงแหวนรอบใน (รอบที่ 1) ทำให้การขยายตัวของเมืองเชียงใหม่เกิดขึ้นในทุกทิศทาง ส่งผลให้ “ระบบถนน” คือ เงื่อนไขสำคัญในการขยายตัวของเมือง (ในช่วงปี พ.ศ. 2500) การติดต่อเชื่อมโยงและการเดินทางกลายเป็นส่วนสำคัญที่เข้ามารองรับการเปลี่ยนแปลงและเติบโตของเมือง และต่อมาได้มีการวางแผนเพื่อให้ถนนวงแหวนรอบ 2 (ราวปี พ.ศ. 2550) เป็นตัวต่อเชื่อมและเป็นตัวดึงดูดให้เกิดการพัฒนาด้านนอกของเมืองเกิดขึ้นตามมา (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 (ภาพถ่าย) การพัฒนาของระบบโครงข่ายการจราจรของเมืองเชียงใหม่ ในยุคต่าง ๆ ทำให้เห็นถึงการต่อเชื่อมเป็นระบบริบตี (ribbon system) ตามถนนวงแหวนของเมืองเชียงใหม่ในปัจจุบันและ (ภาพขวา) การพัฒนาของระบบโครงข่ายการจราจรของเมืองเชียงใหม่ในปี พ.ศ. 2566

ที่มา: Guntang (1990)

นอกจาก “ระบบโครงข่ายการสัญจร” แล้ว บทความของ อัมพิกา ชุมมัตทยา และ ฌวีทย์ อ่องแสงชัย (Shummadtayar & Ongsavangchai, 2018) ยังกล่าวถึงภาพการขยายตัวของเมืองที่สัมพันธ์กับการวิเคราะห์และกำหนดทิศทางการเติบโตภายในจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งนำเสนอปรากฏการณ์ของการขยายตัวของเมืองเชียงใหม่ออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 (พ.ศ. 2543–2545) การขยายตัวชัดเจนและกระจายตัวไปทางทิศตะวันตก รวมถึงนโยบายของรัฐที่ต้องการให้เชียงใหม่ขยายตัวด้วยการเชื่อมโยงระบบสาธารณูปโภคไปสู่พื้นที่สำคัญของเมืองในอำเภอแมริม อำเภอหางดง และอำเภอสารภี เพื่อให้เกิดศูนย์กลางการค้า การเชื่อมโยงการผลิตขนส่ง และการลงทุนของพื้นที่หัตถกรรมเศรษฐกิจภาคเหนือ ช่วงที่ 2 (พ.ศ. 2546–2550) การขยายตัวการควบคุมการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ทำให้เมืองเกิดการขยายตัวไปในทางทิศเหนือและทิศใต้ของเมือง ซึ่งเป็นที่ตั้งของศูนย์ราชการ และศูนย์ประชุมนานาชาติ และขยายตัวของพื้นที่การลงทุนการค้าใหม่ทางทิศตะวันออกของเมืองในพื้นที่อำเภอสันกำแพง และช่วงที่ 3 (พ.ศ. 2551–ปัจจุบัน) ซึ่งเริ่มมีการวางผังเมืองและการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ชัดเจนยิ่งขึ้น จึงได้มีการวางวิสัยทัศน์เรื่องการอยู่อาศัยให้เป็นสัดส่วนมากยิ่งขึ้น จากข้อกำหนดผังเมืองรวมเมืองเชียงใหม่ฉบับปี พ.ศ. 2549 ที่วางภาพรวมของเมืองเชียงใหม่เป็นเมืองกระชับ (compact city) จึงทำให้เกิดการพัฒนาย่านที่อยู่อาศัยและอสังหาริมทรัพย์อย่างกว้างขวางมากขึ้น ทั้งทางบริเวณทิศเหนือบนพื้นที่อำเภอแมริม ทิศใต้บนพื้นที่อำเภอหางดง ทิศตะวันออกบนพื้นที่อำเภอสันกำแพงและสันทราย ตลอดจนการเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวกที่จำเป็นต่อการดำรงชีพเพิ่มขึ้นด้วย อาทิ การตั้งถิ่นฐานของห้างสรรพสินค้าขนาดใหญ่ การตัดถนนเพิ่มเชื่อมต่อเมืองและรองรับการขยายตัวของเมือง ส่งผลให้เกิดการเคลื่อนที่ย้ายถิ่นและการขยายตัวของเมืองในที่สุด (Sammanithi & Sammanithi, 2007)

ในช่วง 20 ปีที่ผ่านมา กลไกที่สำคัญในการขยายตัวและเติบโตของเมืองเชียงใหม่ คือ ระบบโครงข่ายสัญจร ซึ่งทำให้เกิดการย้ายถิ่นฐาน เกิดการกำหนดพื้นที่ยุทธศาสตร์ใหม่ของทางราชการ และด้วยโครงข่ายการคมนาคมขนส่งของถนนวงแหวนรอบที่ 1, 2, 3 ทำให้เมืองเชียงใหม่เติบโตอย่างมาก อย่างไรก็ตาม การเติบโตและการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นจาก “พื้นที่สาธารณูปโภค” ในแบบอื่น ๆ ที่ไม่อาศัยโครงข่ายของ

ถนนกลับไม่ได้พูดถึงมากนัก ซึ่งหนึ่งในนั้น คือ ระบบไฟฟ้าและระบบโทรคมนาคม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ตั้งแต่ศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา เพราะถือว่าเป็นทิศทางใหม่ของการพัฒนาเมืองที่มีความซับซ้อนขึ้น และรองรับความต้องการของผู้คนที่หลากหลาย ซึ่งเป็นการก้าวไปสู่การเกิดขึ้นของ “เมืองอัจฉริยะ” ที่กำลังจะกล่าวถึงต่อไป

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ทิศทางของการเติบโตและเปลี่ยนแปลงไปของ “พื้นที่สาธารณูปโภค” ของเมืองเชียงใหม่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากระบบทางกายภาพ ระบบสายส่งหรือแบบอนาล็อก ค่อย ๆ เปลี่ยนเป็นระบบทางตัวเลข ฐานข้อมูลและดิจิทัลมากขึ้น พื้นที่สาธารณูปโภคค่อย ๆ ถูกคิดและวางแผนให้แทรกตัวเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของการใช้ชีวิต หรือให้ความ “อัจฉริยะ” ในการคิดคำนวณและแปรผลลัพธ์ด้วยตัวเองมากขึ้น ในช่วงแรก ๆ ระบบดังกล่าวมักจะมุ่งเน้นไปที่การติดตั้งกล้อง CCTV เพื่อตรวจจบบระบบการสัญจรไฟจราจร และเน้นที่การเอาสายไฟลงใต้ดิน พบเจอตั้งแต่ตามจุดตัดของถนนทางหลวงต่าง ๆ รวมถึงพื้นที่ในเมืองเขตเมืองเก่าที่เป็นหน้าตาของเมือง เช่น บริเวณถนนท่าแพ ถนนพระปกเกล้า และอีกหลาย ๆ ถนนที่ทางหน่วยงานราชการเริ่มวางแผนในการปรับปรุง จุดมุ่งหมายหลัก คือ ต้องการสร้างให้เกิดเป็น “พื้นที่เมืองอัจฉริยะ” ตามนโยบายของส่วนกลางและตามที่หน่วยงานท้องถิ่นรับนโยบายมา โดยระบุให้จังหวัดเชียงใหม่เป็น 1 ใน 10 เมืองอัจฉริยะในแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี พ.ศ. 2563-2583

พื้นที่เมืองอัจฉริยะตามแนวทางของเทศบาลนครเชียงใหม่

“โครงการเมืองเชียงใหม่อัจฉริยะ” ประเด็นยุทธศาสตร์เมืองอัจฉริยะเป็นการขับเคลื่อนเชียงใหม่ให้เป็นนครแห่งชีวิตและความมั่งคั่ง ด้วยการเพิ่มประสิทธิภาพให้ประชาชนสามารถอยู่อาศัยได้ในคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี และ การสอดคล้องกับทิศทางการพัฒนาในระดับสากลภายใต้กรอบเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติ และมีโครงการนำร่อง 3 โครงการภายใต้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 12 (พ.ศ. 2560–2564) และแผนพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ (พ.ศ.2561-2565) ได้แก่ (1) โครงการ CMU smart city (2) โครงการสมาร์ทนิมมาน (smart Nimman) และ (3) โครงการจัดตั้งและดำเนินการเครือข่ายผู้ให้บริการด้านการเดินทางอัจฉริยะในจังหวัดเชียงใหม่ (smart mobility Alliance network) รวมถึงโครงการปรับปรุงทัศนียภาพของเมืองให้รองรับกับภาพลักษณ์ของความเป็นเมืองอัจฉริยะ โครงการ Safety zone บนพื้นที่ในเขตเทศบาลนครเชียงใหม่ ทำให้เกิดการดำเนินงานบูรณาการของศูนย์ควบคุมสัญญาณไฟจราจร และระบบกล้องโทรทัศน์วงจรปิดของเทศบาลนครเชียงใหม่ บนพื้นที่บริเวณถนนท่าแพและถนนรอบคูเมืองเก่าด้านนอกและด้านใน รวมถึงการเปิดพื้นที่ออนไลน์ในการแจ้งเรื่องร้องทุกข์ต่าง ๆ โดยอาศัยแอปพลิเคชันทราฟฟี่ฟองดูว์ (Application Traffy Fondue) และโครงการติดตั้งไวไฟฟรี (wifi free) ในรถเมล์และในตลาด (Suwannaprik, 2023)

โดยเทศบาลนครเชียงใหม่ วางแผนการทำงานร่วมกับพันธมิตรต่าง ๆ ในการสร้างให้เกิด “เมืองอัจฉริยะ” และวางตัวเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงงานกับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ โรงพยาบาลมหาราช การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และ สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียงกิจการโทรทัศน์

และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ (กสทช.) ในโครงการที่เกี่ยวกับการปรับภูมิทัศน์เมืองและส่งเสริมการท่องเที่ยวโดยอาสาสมัครไฟลิ่งใต้ดิน ร่วมกันกับ สำนักงานส่งเสริมเศรษฐกิจดิจิทัล หรือ Digital Economy Promotion Agency (DEPA) และ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (CMU STeP) ในโครงการที่เกี่ยวกับ Innovative City, Asian Disaster Preparedness Center (ADPC) ในโครงการที่เกี่ยวกับการวิเคราะห์ระบบอากาศของเมืองเชียงใหม่ และ Milan Urban Food Policy Pact (MUFPP) ในโครงการที่เกี่ยวกับการนำอาหารกลับมาใช้ใหม่ ไม่ให้กลายเป็นขยะ (Suwannaprik, 2023) ซึ่งบทความนี้จะเน้นการขยายความในส่วนของโครงการสมาร์ตนิมมานเป็นหลัก

จากการศึกษาโครงการสมาร์ตนิมมานซึ่งเป็นโครงการภายใต้ยุทธศาสตร์เมืองอัจฉริยะด้านสิ่งแวดล้อม (smart environment) และด้านการอยู่อาศัยอัจฉริยะ (smart living) ที่กำหนดขอบเขตพื้นที่โครงการบริเวณพื้นที่ย่านถนนนิมมานเหมินท์ เพราะเป็นพื้นที่ย่านเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ และเป็นพื้นที่เชื่อมต่อของเมืองอัจฉริยะภายใต้การดำเนินงานร่วมของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ และโรงพยาบาลนครเชียงใหม่ โดยเน้นกลุ่มผู้ใช้ที่มีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับวิถีชีวิตแบบเมืองอัจฉริยะ ไม่เพียงแค่นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศเข้ามาใช้ในบริเวณพื้นที่นี้เป็นอย่างดี แต่ยังรวมถึงนักศึกษา คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ต่าง ๆ และผู้มารับบริการในโรงพยาบาลอีกเป็นจำนวนมากเลยทีเดียว พบว่า หลังจากที่กรมทางหลวงได้ส่งมอบพื้นที่ถนนนิมมานคืนให้กับเทศบาลนครเชียงใหม่ในวันที่ 10 มิถุนายน พ.ศ. 2565 โครงการแรกที่ได้เริ่มดำเนินการในพื้นที่ของถนนนิมมานเหมินท์ คือ SOS ร่วมกับ Chiang Mai City Lab โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการสัญจรและการวางระบบการตรวจสอบ ซึ่งในช่วงแรกจะเป็นการจัดการด้านการจราจร เน้นการสร้างความปลอดภัย การตรวจสอบผู้ที่กระทำความผิด เช่น จอดรถในที่ที่ห้ามจอดเป้าหมายสำคัญ คือ เพื่อให้เกิดความปลอดภัย โดยมีการติดตั้งโครงสร้างพื้นฐานด้านกล้อง CCTV การติดตั้งอุปกรณ์ตรวจสอบอัจฉริยะ (smart sensor) แจ้งเตือนการจอดรถทับเส้นขาวแดง (Public Relations Office Chiang Mai, 2019; Chiang Mai Traffic Engineering Centre and CCTV, 2021) (ดังภาพที่ 2) ต่อมา เกิดการตั้งคำถามตามมาเกี่ยวกับพื้นที่จอดรถที่สามารถรองรับการเข้ามาใช้งานในพื้นที่เพียงพอหรือไม่ เพราะพื้นที่นิมมานเหมินท์มีรถสัญจรไปมาบนเส้นทางเฉลี่ย 13000 คันต่อวัน จำนวนที่จอดรถมีจำกัดและมีอยู่ค่อนข้างหนาแน่น ดังนั้นเพื่อส่งเสริมการเข้ามาถึงพื้นที่จึงมีการคิดระบบการจอดรถอัจฉริยะขึ้น คือ กำหนดที่จอดรถในโซนโดยรอบย่านถนนนิมมานเหมินท์ และมีระบบการแจ้งถึงตำแหน่งที่จอดรถที่ว่างผ่านแอปพลิเคชันซึ่งมีทีมจากประเทศสเปนเข้ามาให้ความร่วมมือในการถ่ายทอดความรู้ (Suwannaprik, 2023) (ดังภาพที่ 3)

จะเห็นได้ว่า จุดยืนของทางเทศบาลนครเชียงใหม่ที่มีต่อ “เมืองอัจฉริยะ” ที่สะท้อนผ่านโครงการสมาร์ตนิมมาน นั้นสามารถระบุได้ว่า (1) เทศบาลนครเชียงใหม่พิจารณาถึงศักยภาพของการทำงานและงบประมาณที่มี ดังนั้นจึงวางบทบาทเป็นตัวกลางในการเชื่อมโยงหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องทั้งด้านพื้นที่และงบประมาณเข้ามาร่วมกันทำ (2) “ความอัจฉริยะ” ของพื้นที่จากมุมมองของเศรษฐกิจการท่องเที่ยวเป็นหลัก คือ เป็นพื้นที่ที่เชื่อมต่อจากพื้นที่ในเขตสี่เหลี่ยมคูเมือง และ (3) เน้นการเสริมศักยภาพเดิมที่มีอยู่ในพื้นที่โดยพิจารณาเรื่องระบบการสัญจรเป็นหลัก ไม่ว่าจะเป็น การจัดการระบบ การตรวจสอบ และการนำเสนอทางเลือกในการจอดรถ เป็นต้น

ภาพที่ 2 (ภาพถ่าย และภาพกลาง) บริเวณถนนนิมมานเหมินท์กับการติดตั้งอุปกรณ์เซ็นเซอร์ตรวจสอบจุดจอดรถในที่ห้ามจอด (ภาพขวา) อุปกรณ์ต่าง ๆ ที่ทางเทศบาลนครเชียงใหม่ได้เข้ามาติดตั้งในพื้นที่ถนนนิมมานเหมินท์
ที่มา: Prachachat (2023)

ภาพที่ 3 แนวทางการจัดการระบบการสัญจรอัจฉริยะในโครงการสมาร์ทนิมมาน
ที่มา: Chiang Mai Municipality (2023)

โครงการสมาร์ทนิมมาน (Chiang Mai Municipality, 2023) ทำให้เห็นว่าจุดยืนของเทศบาลนครเชียงใหม่ต่อการพัฒนาและปรับเปลี่ยนให้เป็น “พื้นที่เมืองอัจฉริยะ” นั้น สามารถสะท้อนได้เป็นสองประเด็นสำคัญ คือ

1. “ความเป็นอัจฉริยะ” จะเน้นด้านการพัฒนาพื้นที่ให้มีความเป็นอัจฉริยะ เพื่อตอบสนองต่อเศรษฐกิจการท่องเที่ยว และการสัญจรของนักท่องเที่ยว มากกว่าที่จะตอบสนองต่อการปรับเปลี่ยนและยกระดับความเป็นอยู่ของวิถีชีวิตคนในเมือง หรือผู้ใช้เมืองเป็นหลัก หรือแม้กระทั่งอาจจะไม่ได้พิจารณาจากร่องรอยของการมีวิถีชีวิตดิจิทัลเต็ม ๆ ที่เคยมี เช่น กลุ่มดิจิทัลโนแมด หรือ พื้นที่เศรษฐกิจสร้างสรรค์ที่มีความสัมพันธ์กับธุรกิจดิจิทัลอื่น ๆ

2. “ความเป็นอัจฉริยะ” ที่ปรากฏจะเน้นพื้นที่ “ถนน” เป็นหลัก เป็นส่วนหนึ่งของยุทธศาสตร์ด้านการจราจรอัจฉริยะ (smart mobility) และเป็นพื้นที่ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของหน่วยงานรัฐ แต่ทว่ายังมีพื้นที่ในเมืองในอีกหลายลักษณะที่มีแนวโน้มในการพัฒนายังไม่ได้รับการพิจารณามากนัก เช่น ลาน (plaza) ชุมทาง (node) หรือการปรับเปลี่ยนอาคารเก่า (reprogram) หรือการสร้างศูนย์การเชื่อมต่อ (hub) ในถนนนิมมานเหมินท์ให้สามารถเป็น “พื้นที่อัจฉริยะ” ที่รองรับวิถีชีวิตทั้งกับนักท่องเที่ยวและกับผู้ใช้เมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพและครอบคลุมขึ้น

“พื้นที่เมืองอัจฉริยะ” สะท้อนจากการประกวดแบบ Chiang Mai How Smart We Are

“เมืองอัจฉริยะ” ไม่ใช่การพัฒนาด้านเทคโนโลยีแต่เพียงอย่างเดียว เพราะหากเป็นเช่นนั้นจะส่งผลให้เกิดการเลือกพื้นที่พัฒนาอย่างไม่เท่าเทียม ก่อให้เกิดการแบ่งแยกพื้นที่เมืองออกเป็นส่วน ๆ ส่งผลให้การเชื่อมโยงของผู้คนและความเห็นอกเห็นใจกันของผู้คนเสื่อมถอยไป (Kong & Woods, 2021) ดังนั้นการพัฒนาไปสู่ “เมืองอัจฉริยะ” ควรจะต้องวางแผนร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน การตัดสินใจร่วมกันและยอมรับในความแตกต่าง (Manawanna, Pongsriwat & Suriyamanee, 2021)

การพัฒนาควรเน้นไปที่การยกระดับความเป็นอยู่ที่ดี สุขภาพอย่างยั่งยืนของคนในชุมชน สิ่งที่ต้องมีคือ แพลตฟอร์มข้อมูลของเมือง (the city data platform) ที่จำเป็นต้องมีข้อมูลที่ครอบคลุมจัดเก็บอย่างเป็นระบบและต้องทำให้เป็นปัจจุบันอยู่เสมอ (Tobey, et al., 2019) ตามนิยามและมิติของความเป็นมนุษย์ใน “เมืองอัจฉริยะ” ข้างต้น ทำให้เห็นว่า “เมืองอัจฉริยะ” เป็นเหมือนการออกแบบร่วมกับกับการมีส่วนร่วมของผู้คน วิถีชีวิตและการใช้ชีวิต ไม่ว่าจะเป็นการต่อยอดจากการใช้งานเดิม หรือการกำหนดสร้างขึ้นใหม่ โดยอาศัยเทคโนโลยีที่เหมาะสมที่จะเอื้อให้ผู้คนรู้สึกดีใจ ไม่รู้สึกแปลกแยกกับสิ่งที่กำลังจะเกิดขึ้น ทำให้เกิดการตื่นตัวและให้ความสนใจในการเข้าร่วมกับการพัฒนาเมืองอัจฉริยะนี้ เพราะท้ายสุดแล้วเป้าหมายสำคัญ คือการทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตอัจฉริยะ (smart lifestyle) ที่ตอบโจทย์ต่อความต้องการในการใช้พื้นที่อย่างเหมาะสมและเท่าเทียม โดยไม่ได้ละทิ้งถึงการให้ความแตกต่างหลากหลายของวัฒนธรรม ประวัติศาสตร์ที่มีอยู่เดิม

ดังนั้น “ความเป็นอัจฉริยะ” ไม่เพียงแค่ฐานข้อมูลอันมหาศาล แต่เป็นข้อมูลที่เอื้อให้หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐและเอกชนสามารถใช้เพื่อเตรียมความพร้อมในการรองรับกิจกรรมความเป็นอยู่ที่หลากหลาย ทั้งในรูปแบบของพื้นที่สถาปัตยกรรมและพื้นที่เมือง ให้เกิดการใช้งานได้อย่างผสมผสาน (mixed-use) ใช้ข้อมูลเพื่อวางแผนของการใช้ชีวิต รวมถึงเป็นจุดที่ใช้ในการเก็บข้อมูลของผู้คนให้มีความเป็นปัจจุบัน ส่งเสริมภาพลักษณ์ที่ดีของเมือง ดังนั้น กลไกสำคัญในการทำให้เกิด “พื้นที่เมืองอัจฉริยะ” นั้น ควรจะต้องคำนึงถึง (1) การกำหนดผังแนวคิดของเมืองอัจฉริยะ (smart city conceptual mapping) (2) การกำหนดบริบททางวัฒนธรรมและสังคมที่หลากหลายบนพื้นที่ (diversified cultural & social contexts) และ (3) การออกแบบร่วมกันของคนในพื้นที่ในเชิงดิจิทัล (digitally collaborative design) (Tobey, et al., 2019)

อย่างไรก็ตาม ข้อโต้แย้งหลักของการดำเนินการก้าวสู่ความเป็น “เมืองอัจฉริยะ” ของเมืองเชียงใหม่ ในขณะนี้ คือ “การมีส่วนร่วมของภาคประชาชน” โดยเฉพาะคนในพื้นที่ คนที่ใช้ชีวิต ทำงานและอาศัยในพื้นที่ กลับไม่ได้มีส่วนมากนักในกระบวนการออกแบบพื้นที่เมืองอัจฉริยะของพวกเขา ดังเช่น เสียงสะท้อนจาก คนในย่านนิมมานเหมินท์ ที่อยากให้พิจารณาย่านไม่ใช่เพียงแค่เส้นทางถนนและที่จอดรถ โดยตัวแทนจากชุมชน ย่านนิมมานเหมินท์ สะท้อนให้เห็นถึงอีกมิติหนึ่งของ “เมืองอัจฉริยะ” ตามนโยบายของภาครัฐที่อาจจะยังไม่ได้ ครอบคลุมไปถึง กล่าวว่าการเป็นสมาร์ทนิมมาน ไม่ใช่แค่ถนนนิมมานเหมินท์ การพัฒนาจะต้องถูกคิดร่วมไปถึง ชุมชนทั้งสองฝั่งถนน การดำเนินโครงการสมาร์ทนิมมาน จะต้องมีความหมายปลายทาง คือ การทำให้คุณภาพชีวิต ของประชาชนดีขึ้น เป็นต้น (Faculty of Mass Communication, 2022)

บทความนี้ นอกจากจะสะท้อนจุดยืนและการให้ความหมายที่ต่างกันของ “ความอัจฉริยะ” ของเมือง ยังทำหน้าที่แสดงให้เห็นถึงมุมมองของผู้ใช้เมืองต่อ “พื้นที่เมืองอัจฉริยะ” จากการประกวดแบบที่มีชื่อว่า “Chiang Mai : how smart we are” (เมืองเชียงใหม่: เรามีความเป็นอัจฉริยะอย่างไร) ของนักศึกษา คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ที่มีต่อความเป็นพื้นที่อัจฉริยะที่ตอบสนองต่อเศรษฐกิจชุมชน การทำงาน และการศึกษา โดยพิจารณาในระดับย่าน ไม่ว่าจะ เป็น ย่านที่ตอบสนองต่อธุรกิจอัจฉริยะ ย่านที่ตอบสนองต่อระบบขนส่งอัจฉริยะ และย่านที่ตอบสนองต่อการทำงานในรูปแบบใหม่ ๆ ที่ตัวนักศึกษาเอง อยากให้มีในเมืองอัจฉริยะ เพื่อให้นักศึกษาได้รับข้อมูลที่รอบด้าน มีการนำเสนอผลงานดำเนินงานของ ภาครัฐ และเสียงสะท้อนจากการดำเนินงานของภาคเอกชนที่ได้เข้าไปมีส่วนร่วมลงทุนกับภาครัฐ (Manawanna, Pongsriwat & Suriyamanee, 2021) ในวันที่แจจโทยโครงการประกวดแบบนี้เป็น จินตภาพในการพัฒนาสู่ความเป็นเมืองอัจฉริยะที่เกิดจากการแก้ปัญหาพร้อมกับการนำเสนอทางเลือกใหม่ ๆ โดยมีแนวคิดมาจากการปรับจุดยืนของเมืองอัจฉริยะให้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตแทนที่จะออกแบบระบบที่เน้น การควบคุมและจัดการ สามารถเรียบเรียงและนำเสนอออกมาเป็น สาม พื้นที่เมืองอัจฉริยะ คือ พื้นที่เมืองอัจฉริยะ ที่ตอบสนองต่อระบบขนส่งมวลชน พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อธุรกิจ และพื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อ การทำงานและการศึกษา โดยเน้นไปที่พื้นที่อัจฉริยะที่ตอบสนองต่อการทำงานและการศึกษาซึ่งเรียบเรียงและ วิเคราะห์จากผลงานที่ได้รับรางวัลใน สาม อันดับแรก (ดังภาพที่ 4) ดังนี้

ภาพที่ 4 บรรยายภาควิชาแนะนำเสนอผลงานวิจัยต่อผู้ทรงคุณวุฒิจากหลายหน่วยงานของรัฐฯ เช่น การไฟฟ้าส่วนภูมิภาค และ บริษัท กสท โทรคมนาคม จำกัด (มหาชน) ทำหน้าที่เป็นคณะกรรมการตัดสินผลงานประกวดแบบ “Chiang Mai : how smart we are” ในวันที่ 30 มิถุนายน พ.ศ. 2564 ณ ห้องเรียนอัจฉริยะ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1. พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อระบบโลจิสติกส์

หนึ่งในสามพื้นที่ที่งานประกวดแบบชิ้นนี้ให้ความสำคัญ คือ พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อระบบขนส่งมวลชน พบว่ากลุ่มที่ได้รางวัลจะเน้นการออกแบบที่ตอบสนองต่อการพัฒนาพื้นที่ให้เป็นจุดเชื่อมต่อ (node) ของเมืองโดยเฉพาะการเชื่อมต่อระหว่างรถไฟฟ้าล้อรางที่อาจจะมีโอกาสเกิดขึ้นในบริเวณถนนโซดนา โดยที่เน้นการเชื่อมต่อเข้ามายังบริเวณสี่เหลี่ยมคูเมืองด้วยระบบรถสี่ล้อแดง รถยนต์ที่จอดรับส่งรถจักรยานยนต์ และรถจักรยานเป็นหลัก กลุ่มผู้เข้าร่วมประกวดส่วนใหญ่มองว่า ท้ารถข้างเผือก คือ พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่สามารถปรับเปลี่ยนเป็นจุดเชื่อมต่อเมืองที่สำคัญในจุดนี้ นวัตกรรมของเมืองอัจฉริยะในบริเวณนี้ที่กลุ่มนักศึกษาที่ได้รับรางวัลนำเสนอ เช่น ป้ายรถเมล์อัจฉริยะที่ให้ข้อมูลแบบตามเวลาจริง (real time) เพื่อทราบความเคลื่อนไหวของรถโดยสารสาธารณะ ทางเดินที่สามารถเชื่อมต่อกับกิจกรรมอื่น ๆ ของเมือง เช่น ตลาดประตูข้างเผือกที่เป็นที่สนใจของนักท่องเที่ยวและเป็นอีกจุดเชื่อมต่อเมืองที่สำคัญ

2. พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อระบบเศรษฐกิจชุมชน

แหล่งธุรกิจการค้าที่สำคัญของเมืองเชียงใหม่ คือ กาดหลวง ภาพสะท้อนของความท้าทายทางธุรกิจที่จะปรับตัวให้เข้ากับความเป็นเมืองอัจฉริยะ ภาพที่เกิดขึ้นจากงานของผู้ร่วมประกวดแบบส่วนใหญ่ คือ การสร้างพื้นที่ให้รองรับต่อความต้องการของธุรกิจออนไลน์ที่ไม่ได้เน้นความสำคัญของหน้าร้านทางกายภาพ การเข้าถึงที่มักจะต้องอ้างอิงกับระดับทางเดินชั้นล่างเพื่ออำนวยความสะดวกเข้าถึง แต่กลับเน้นที่ความสำคัญของการเชื่อมต่อของการค้าขาย การรับและส่งสินค้า ระบบการขนส่งต่าง ๆ การแยกส่วนร้านค้ากับพื้นที่เก็บสินค้า อีกทั้งพื้นที่ที่ส่งเสริมการขายต่าง ๆ เช่น ป้ายโฆษณาอัจฉริยะ ระบบฐานข้อมูลที่สามารถช่วยให้ระบบธุรกิจออนไลน์ดำเนินไปได้อย่างดี ตัวอย่างการเก่าในบริเวณพื้นที่กาดหลวง ถนนช้างม่วย ถนนราชวงศ์เอาไว้ว ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งของภูมิทัศน์ของเมืองที่สำคัญ พื้นที่เมืองอัจฉริยะไม่ใช่เน้นแต่การเพิ่มเทคโนโลยี แต่ทำให้เห็นความหลากหลายในขณะที่ยังคงรักษาประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมของท้องถิ่นเอาไว้ได้ มีการเสนอให้ปิดถนนส่วนหนึ่งให้เป็นตลาดสำหรับคนเดิน และจักรยานเท่านั้น เพื่อช่วยสร้างสภาพแวดล้อมของการอยู่อาศัยที่คนในชุมชนสามารถมีปฏิสัมพันธ์กัน และออกมาทำกิจกรรมได้อย่างปลอดภัยจากอันตราย และมลพิษบนท้องถนน การที่ผู้คนในชุมชนได้เข้าถึงการใช้งานพื้นที่ และมีระบบการขนส่งสายพิเศษที่ขนส่งเฉพาะสินค้าที่จะไปยังจุดรับสินค้านอกพื้นที่

3. พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่รองรับวิถีชีวิตของนักศึกษา

“พื้นที่เมืองอัจฉริยะที่รองรับวิถีชีวิตของนักศึกษา” เป็นส่วนที่บทความนี้มุ่งเน้นและขยายความเนื้อหาในแต่ละงานประกวดแบบที่เฉพาะเจาะจงมากขึ้น เพราะจะเป็นส่วนที่จะทำให้เห็นถึงมุมมองและจุดยืนต่อพื้นที่ของถนนนิมมานเหมินท์และศิริมิ่งคลาจารย์ เพื่อจะทำให้เห็นถึงจุดยืนและการให้ความหมายที่แตกต่างไปจากหน่วยงานรัฐ พบว่า

ทีมที่ได้รับรางวัลชนะเลิศ ให้ความหมายของพื้นที่เมืองอัจฉริยะว่า ควรจะต้องเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญของชีวิตของผู้ใช้เมือง โดยเฉพาะชีวิตของนักศึกษา ในลักษณะที่เรียกได้ว่าเป็นการบรรจบกันของวิถีชีวิตของนักศึกษาและวิถีชีวิตของคนทำงานในบริเวณถนนนิมมานเหมินท์และศิริมิ่งคลาจารย์ หรือที่เรียกว่า

Convergence การบรรจบกันนี้ส่งผลให้เกิดการพิจารณาสร้างสรรค์พื้นที่ Co-working ที่มีโถงใหญ่พร้อมด้วยจอดิจิทัลแสดงข้อมูลของเมือง การเข้าถึงโครงการต่าง ๆ ของเมือง รองรับการเชื่อมต่อของระบบขนส่งมวลชน มีจุดบริการรับส่งของรถสาธารณะที่ใช้พลังงานไฟฟ้า พร้อมทั้งมีห้องสมุดในรูปแบบของ E-book, E-magazine และพื้นที่สตูดิโอต่าง ๆ ที่สามารถรองรับการทำงานแบบปฏิบัติทดลองจริง เช่น สตูดิโอถ่ายภาพ และมีโรงแรมแคปซูล เพื่อรองรับกลุ่มดิจิทัลโนแมด นักเรียนที่เข้ามาเชียงใหม่เพื่อตีวงหนังสือระยะสั้น ๆ รวมถึงมีการจัดตั้ง City Lab เพื่อให้ทั้งนักท่องเที่ยว คนต่างถิ่น หรือแม้แต่ชาวเชียงใหม่เอง ได้มีโอกาสเรียนรู้ถึงข้อมูลต่าง ๆ ของเมือง เมื่อเดินทางมาสู่เมืองเชียงใหม่ ดังนั้นพื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ทีมที่ได้รับรางวัลชนะเลิศนี้เสนออาจจะเรียกได้ว่า Smart Convergence Node ไม่เพียงแต่เชื่อมโยงคนกับเมือง แต่ยังเชื่อมโยงระหว่างกลุ่มคนที่หลากหลายเข้าไว้โดยอาศัยเทคโนโลยีอีกด้วย (ดังภาพที่ 5)

การนำเอาตัวอาคารเก่ากลับมาปรับใช้ใหม่ เพื่อรองรับกิจกรรมใหม่ ๆ ตามวิถีชีวิตใหม่ในพื้นที่ที่มีศักยภาพเดิม เป็นสิ่งที่ทีมที่ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับที่ 1 เน้นการนำเอาอาคารเดิมในพื้นที่ย่านถนนห้วยแก้วตัดกับถนนศิริมิ่งคลาจารย์มาปรับใช้ให้เกิดเป็นพื้นที่อัจฉริยะสำหรับการเรียนรู้ สำหรับการศึกษาร่วมกัน มีการนำเสนอภาพของการรื้อผนังเอาออกตลอดช่วงเพื่อเน้นให้เปิดพื้นที่รองรับความหลากหลายและปรับเปลี่ยนได้ง่าย (flexible space) รวมถึงชุดโต๊ะและเก้าอี้ที่สามารถขยับได้ ปรับเปลี่ยนตำแหน่งได้ หน้ากากอาคารปรับเป็นที่นั่งริมระเบียงและเพิ่มพื้นที่สีเขียวเข้าไปด้วย เพื่อความรื่นรมย์ในการทำงานไปพร้อม ๆ กับการรักษาสิ่งแวดล้อม ภาพเมืองแห่งอนาคตที่ทีมรองชนะเลิศอันดับที่ 1 เสนอนั้น ไม่ได้อ้างอิงกับเทคโนโลยีที่มีความล้ำยุคทันสมัย ทว่าเป็นเทคโนโลยีที่เกิดจากแนวคิดของการปรับเปลี่ยน ทั้งปรับเปลี่ยนกลไกของอาคารเดิมและกลไกของการใช้สอย ซึ่งทำให้พื้นที่ของอาคารเดิมหลายเป็นสิ่งใหม่และรองรับต่อการเปลี่ยนแปลงของเมืองและผู้คนได้ (ดังภาพที่ 6)

ความสำคัญของเหล่านักศึกษาที่ใช้ชีวิตอยู่ในบริเวณย่านถนนนิมมานเหมินท์ และศิริมิ่งคลาจารย์มีมากพอ ๆ กับกลุ่มนักท่องเที่ยวที่ต้องการข้อมูลของการเดินทาง ตำแหน่งของร้านรวงต่าง ๆ ในย่านถนนเส้นนี้ ดังนั้นทีมที่ได้รับรางวัลรองชนะเลิศอันดับที่ 2 นำเสนอพื้นที่เมืองอัจฉริยะที่สนองต่อการนำเสนอข้อมูลของการสัญจร การเดินทาง มากเป็นพิเศษ รวมถึงแนวทางของการเชื่อมโยงระบบขนส่งสาธารณะกับแหล่งเรียนรู้ผ่านหน้าจอ LED เป็นทางเลือกของการหาความรู้ทั้งของนักท่องเที่ยวและของนักศึกษาในย่านนี้ (ดังภาพที่ 7)

CHIANG MAI : HOW SMART WE ARE
 "HUAY KAEW"⁹⁹

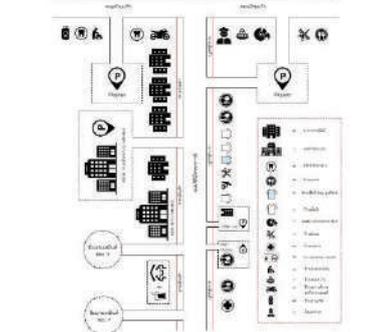
"เมืองอัจฉริยะ" คือเมืองที่นำเทคโนโลยีมาช่วยแก้ปัญหา... (Text describing the smart city concept and the current state of the area.)

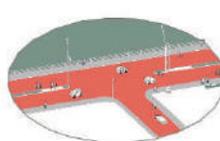
concept
 โครงการนี้มุ่งเน้นการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ... (Text describing the project's focus on public space development.)

ขนาด LED 50x50x 3.78 x 3.20
 และใช้การแสดงผลแบบสามมิติ... (Text providing technical details about the LED screen.)

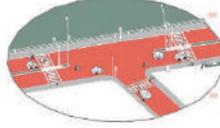
วัตถุประสงค์ของโครงการ... (Text explaining the purpose and goals of the project.)

พื้นที่สาธารณะ... (Text describing the public space area.)

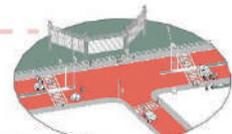
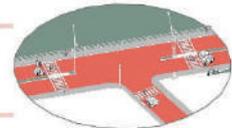
พื้นที่สาธารณะ... (Text describing the public space area.)

พื้นที่สาธารณะ... (Text describing the public space area.)

พื้นที่สาธารณะ... (Text describing the public space area.)

ภาพที่ 7 ตัวอย่างงานรางวัลชนะเลิศอันดับ 2 แสดงแนวความคิดรูปแบบสามมิติพื้นที่แยกถนนห้วยแก้วตัดกับถนนศรีมังคลาจารย์

บทสรุปและข้อเสนอแนะในการพัฒนาเชียงใหม่ไปสู่ “พื้นที่เมืองอัจฉริยะ”

หากพิจารณาทิศทางของการบริหารจัดการเมืองอัจฉริยะของ Mora (2019) สามารถแบ่งได้เป็น 5 ระดับ ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐานระดับชาติ โครงสร้างพื้นฐานในระดับเมือง โครงสร้างในขั้นของการบริการ วิธีการจัดการในเขตเมือง และเชื่อมโยงเข้าสู่วิถีการดำเนินชีวิตของผู้คน เมื่อเทียบกับปรากฏการณ์เมืองอัจฉริยะที่เกิดขึ้นกับเมืองเชียงใหม่ พบว่า เกิดขึ้นบนโครงสร้างพื้นฐานในเมืองเชียงใหม่ที่อ้างอิงจากประวัติศาสตร์ของการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของระบบไฟฟ้าและระบบโทรคมนาคม จนมาถึงระบบอินเทอร์เน็ตเต็ม คือ จากเขตเมืองเก่า หรือเมืองชั้นในออกไปสู่ภายนอก ทว่าไม่ได้อิงกับระบบทางสัญจรแบบเดิม ยังมีกระบวนการบริหารโครงสร้างพื้นฐานเหล่านี้จากบนลงล่าง (top-down deployment) และเมื่อทำงานเชื่อมโยงกับเอกชนแล้ว พบว่า บ่อยครั้งที่เกิดขึ้นอย่างไม่เป็นระบบ ไม่ได้มีการรวมและเชื่อมโยงระบบต่าง ๆ เข้าด้วยกันอย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง (Manawanna, Pongsriwat & Suriyamanee, 2021) การสร้างแผนยุทธศาสตร์ของชาติและส่งต่อไปยังองค์กรของรัฐในส่วนต่าง ๆ ซึ่งเป็นการวางโครงสร้างพื้นฐานหลัก อาทิ ระบบไฟฟ้า ระบบสื่อสาร และอินเทอร์เน็ต โดยเฉพาะการบริหารจัดการ พหุข้อต่อของการสร้างข้อมูลจากภาคประชาชนและการมีส่วนร่วมในภาคประชาคม บนพื้นที่ที่ทำให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดบริการโครงสร้างขั้นบริการที่เหมาะสมกับโครงสร้างพื้นฐานที่มีในเมืองและรูปแบบวิถีการดำเนินชีวิตของเมืองเชียงใหม่เอง และเมื่อวิเคราะห์ร่วมกับการประกวดแบบที่เป็นภาพของเมืองในอนาคตของผู้ใช้เมือง บทความนี้ มีข้อเสนอแนะสามประเด็น ต่อการพัฒนานโยบาย “เมืองอัจฉริยะ” ของภาครัฐ ดังนี้

1. การพิจารณาทบทวนแผนการพัฒนา “เมืองอัจฉริยะ” ของภาครัฐ และถอดบทเรียนจากจินตภาพของงานนักศึกษาที่ขณะประกวดแบบในฐานะที่เป็นภาพสะท้อนหนึ่งของผู้ใช้เมือง ในขณะที่จุดยืนและความหมายต่อ “เมืองอัจฉริยะ” ของภาครัฐจะเน้นไปที่การออกแบบระบบเพื่อการควบคุมและการจัดการที่ดี มีประสิทธิภาพ ภาพสะท้อนจากงานประกวดแบบกลับนำเสนอสิ่งที่แตกต่างออกไป เช่น การสร้างโอกาสใหม่บนพื้นที่เดิม นำเอาศักยภาพของที่ตั้งทั้งในด้านประวัติศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรม อันเป็นสิ่งที่ไม่ควรละทิ้ง และเป็นกลไกอย่างหนึ่งของเมืองอัจฉริยะที่แสดงให้เห็นถึงการยอมรับในความแตกต่างหลายไม่จำเป็นต้องอาศัยเทคโนโลยีที่ล้ำสมัย และไม่ได้เน้นต้องใช้อุปกรณ์ที่ความทันสมัยและเทคโนโลยีที่ล้ำหน้า เพราะการสร้างให้เกิดความอัจฉริยะนั้นกลับอยู่ที่ความสามารถในการรองรับการเปลี่ยนแปลงและหลากหลายตามความต้องการของผู้ใช้เมือง เน้นสร้างพื้นที่ที่สามารถมองเห็นถึงข้อมูลต่าง ๆ ที่เป็นไปตามเวลาจริง ณ ปัจจุบัน และครอบคลุม เน้นการสร้างการเชื่อมโยงและการบรรจบกันของการวิถีชีวิตของกลุ่มคนที่หลากหลายทั้งนักศึกษาและนักท่องเที่ยว ในฐานะเป็นผู้ใช้เมืองเหมือนกัน เพราะปัจจุบันข้อมูลของระบบขนส่งมวลชนเป็นไปแบบแยกส่วน ขาดการเชื่อมต่อของผู้ใช้เมือง โดยเฉพาะข้อมูลในการเดินทางในเมืองเชียงใหม่เป็นความท้าทายต่อการจัดการของหน่วยงานรัฐมาหลายยุคหลายสมัย ผู้คนในเมืองจึงจำเป็นต้องอาศัยการเดินทางต่าง ๆ ด้วยตัวเอง จึงไม่น่าแปลกใจว่าเกือบทุกทีมสะท้อนให้เห็นถึงความจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการสร้างพื้นที่สำหรับจุดเชื่อมโยงของเมือง

2. การพัฒนาควรรู้ให้กับกลุ่มผู้ใช้เมืองที่มีความต้องการที่หลากหลาย เปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบและพัฒนาเมืองอัจฉริยะ พิจารณาจุดยืนที่แตกต่างของภาครัฐและเอกชน ต่อแนวคิดที่ว่าด้วยความหมาย “เมืองอัจฉริยะ” เพื่อหาจุดร่วมของนิยามและแผนการพัฒนาเมืองอัจฉริยะ

ที่แตกต่างกัน ภาครัฐมองเมืองอัจฉริยะ คือ การใช้เทคโนโลยีและนวัตกรรมเพื่อการควบคุมจัดการเมืองให้ดีขึ้น ผ่านการวางแผนกระจายพื้นที่ให้บริการโครงสร้างพื้นฐาน และบริการอินเทอร์เน็ตไร้สายในพื้นที่ที่ขาดแคลน แต่พบว่าความพร้อมในการเป็นเมืองอัจฉริยะนั้น นอกจากจะต้องมีระบบโครงสร้างพื้นฐานของเมือง ทั้งในเรื่องระบบอินเทอร์เน็ตไร้สาย และอุปกรณ์รองรับแล้ว จะต้องพัฒนาทักษะใหม่ของผู้ปฏิบัติงานและกำหนดเป้าหมายการยกระดับคุณภาพชีวิตคนในเมืองด้วย ในส่วนผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตภาคเอกชนมองเมืองอัจฉริยะที่เป็นการสร้างรูปแบบการใช้ชีวิตของคนเมือง เพื่อการสร้างเครือข่ายของบริการที่ทันสมัยขึ้น โดยแผนการดำเนินการเน้นการพัฒนาเชิงธุรกิจ ที่เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบชีวิตประจำวันของคนเมืองจากการสร้างเครือข่ายอินเทอร์เน็ตที่แข็งแกร่ง เพิ่มคลื่นความถี่เพื่อส่งสัญญาณห้าจี (5G) ในเขตเมือง ลดจุดจับสัญญาณ และสร้างแผนการตลาดเพื่อให้นวัตกรรมเหล่านี้เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตของคนเมือง เช่น การใช้จ่ายผ่านบัญชี การเรียนรู้ หรือ การเชื่อมต่ออินเทอร์เน็ตกับสื่อบันเทิง แผนในอนาคตของเมืองอัจฉริยะ ทั้งผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตภาครัฐและเอกชนจำเป็นต้องร่วมมือกัน เพื่อไปสู่การสร้างฐานข้อมูลเมืองที่เป็นระบบอินเทอร์เน็ตต่อฟิงค์ (IOT) หากเอกชนและรัฐไม่สามารถสร้างรูปแบบการทำงานร่วมกันที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืนได้ เมืองอัจฉริยะจะไม่สามารถสร้างระบบนวัตกรรมใหม่ของเมืองได้ เนื่องจากระบบโครงสร้างพื้นฐานของรัฐนั้นถูกแบ่งการจัดการผ่านหน่วยงานรัฐมากมาย และองค์ประกอบของระบบสาธารณูปโภคและข้อมูลเมืองต่าง ๆ ไม่ถูกจัดการให้เกิดการใช้ข้อมูลร่วมกัน ทำให้เอกชนเกิดข้อจำกัดในการพัฒนาระดับเมือง

3. การออกแบบร่วมกันของภาคประชาสังคม ต่อพื้นที่เมืองอัจฉริยะที่ตอบสนองต่อระบบโลจิสติกส์ ตอบสนองต่อเศรษฐกิจชุมชนที่รองรับวิถีชีวิตของนักศึกษา พิจารณาถึงนโยบายที่เปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการออกแบบเมืองอัจฉริยะร่วมกันทุกภาคส่วน เพราะเมืองเชียงใหม่กำลังอยู่ในช่วงของการเปลี่ยนแปลงจากเมืองทันสมัยไปสู่เมืองอัจฉริยะ ตามแผนพัฒนาเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมืองอัจฉริยะ การดึงให้ภาคประชาชนและภาคประชาสังคมเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนา ทั้งทางด้านโลจิสติกส์ด้านเศรษฐกิจชุมชน และรองรับวิถีชีวิตของผู้ใช้เมือง ดังนั้น หากมีการปรับกรอบการทำงานเชิงยุทธศาสตร์ให้เชื่อมโยงกับผู้คนและชุมชนมากยิ่งขึ้น (humanist strategic framework) เพื่อให้เกิดการบรรจบกันของเทคโนโลยี (convergence technology) ด้วยการเชื่อมโยงความร่วมมือทั้งระหว่างส่วนสาธารณะและส่วนบุคคลให้ดำเนินไปในทิศทางเดียวกัน จนนำไปสู่การเกิดภาคประชาสังคมในยุคดิจิทัล (digital civil society organizations) เป็นการพัฒนาให้เกิดความเข้าใจถึง “เมืองอัจฉริยะ” ร่วมกันระหว่างองค์กรเอกชนและรัฐบาลท้องถิ่นให้ไปในทิศทางเดียวกัน

แนวคิดเมืองอัจฉริยะ จึงไม่ได้เป็นเรื่องใหม่ในศตวรรษนี้ แต่การพัฒนาเมืองไปสู่ความเป็นอัจฉริยะไม่ใช่แค่เป็นการสร้างฐานของเทคโนโลยีสารสนเทศ การสร้างฐานข้อมูลและเก็บรวบรวมข้อมูลที่ไม่ได้มีการวางแผนในการจัดการใช้ข้อมูลให้เป็นประโยชน์ และเปิดโอกาสให้มีส่วนร่วมในการพัฒนา ทว่าจะต้องสนองความคาดหวังทางสังคมและนำไปสู่ความยั่งยืนของเมือง ต้องคำนึงถึงความเป็นจริงของบริบทเมืองประวัติศาสตร์ของการพัฒนาเมือง วิถีชีวิตที่แตกต่างหลากหลายของผู้ใช้เมือง และได้ออกแบบกระบวนการก่อร่างโครงการ และมุมมองจากผู้คนในเมืองด้วย เพื่อนำไปสู่การเสริมสร้างเครือข่ายดิจิทัลของพื้นที่สาธารณูปโภค (digitalized infrastructural space) ต่อไปในอนาคต

กิตติกรรมประกาศ

บทความวิจัยนี้เป็นส่วนหนึ่งของงานวิจัย “พื้นที่ของสาธารณูปโภค : วิเคราะห์การเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เมือง วิถีชีวิตและเทคโนโลยีของไฟฟ้าและการสื่อสารเมืองเชียงใหม่” ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยและนวัตกรรมจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ (วช.) ทุนพัฒนานักวิจัยรุ่นกลาง ประจำปีงบประมาณ 2563 รหัสโครงการ NRCT5-RSA63004-20

เอกสารอ้างอิง

- Chiang Mai Municipality. (2023). **Smart Nimman Project**. Chiang Mai: Author.
- Chiang Mai Traffic Engineering Centre and CCTV. (2021). **Map and mechanism of parking sensor system in Smart Nimman**. Chiang Mai: Chiang Mai Municipality.
- Easterling, K. (2016). **Extrastratcraft: the power of infrastructure space**. London: Verso.
- Faculty of Mass Communication. (2022). **Public forum for the city of Chiang Mai Smart Nimman and the direction of the development of the city of Chiang Mai**. Chiang Mai: Chiang Mai University.
- Guntang, I. (1990). **Karnsueksa laksana chapho lae phatthanakan kong khrong khai karn sanchon lae phuenthi pluk sang nai boriwen nakhon Chiang Mai**. (In Thai) [A study of characteristics and development of mobility networks and building areas in Chiang Mai city] (Master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Kong, L. & Woods, O. (2021). Scaling smartness, (de) provincialising the city? the ASEAN smart cities network and the translational politics of technocratic regionalism. **Cities**, 117, 1-8.
- Manawanna, J., Pongsriwat, R. & Suriyamanee, P. (2021, January 28). **Interview**. True Corporation Public Co., Ltd.
- Mora, L. (2019). **Smart cities in the post-algorithmic era integrating technologies, platforms and governance**. Greece: Aristotle University of Thessaloniki.
- Prachachat. (2023). **Nimman sensors** [Picture]. Bangkok: Author.

- Public Relations Office Chiang Mai. (2019). **Chiang Mai province accelerate Chiang Mai smart city**. Retrieved September 10, 2020, <https://thainews.prd.go.th/th/news/detail/TCATG190527184959593>
- Sammanithi, L. & Sammanithi, S. (2007). Karn plianplaeng choeng phuenthi lae prasitthiphap karn khaothueng khrong khai khamanakhom khonsong kap karn chai prayot thidin nai boribot phangmueang ruam mueang Chiang Mai. (In Thai) [Summary of changes in the ring road network of Chiang Mai city: spatial changes and transport network access efficiency and land use in urban planning of Chiang Mai]. **Journal of Architectural/ Planning Research and Studies**, 14(2), 105-126.
- Shummadtayar, U. & Ongsavangchai, N. (2018). Karn khayaitua khong mueang kap karn plianplaeng boribot khong yan mueang kao nai changwat Chiang Mai. (In Thai) [Urbanization and urban contexts variants of old districts in Chiang Mai]. **Journal of Environmental Design**, 5(1), 70-73.
- Suwannaprik, T. (2023, February 9). **Interview**. Strategic and Plan Support, Chiang Mai Municipality.
- Tobey, M., et al. (2019). Urban systems design: a conceptual framework for planning smart communities. **Smart Cities**, 2, 522-537.

ทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัย ตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ในพื้นที่เมืองธัญบุรี

Resident's attitude towards housing development under the new urban agenda in mueang Thanyaburi

เกริดา โคตรชารี¹ มนต์รัช มะกล้าทอง² และ กุณฑลทิพย์ พานิชภักดิ์³
Querida Khotcharee¹ Montouch Maglumtong² and Kundoldibya Panitchpakdi³

Received: 2023-05-30

Revised: 2023-12-05

Accepted: 2023-12-13

บทคัดย่อ

การศึกษานี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์ความสอดคล้องในการดำเนินงานและประเมินทัศนคติของประชาชนต่อการดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี กับเกณฑ์ตัวชี้วัดตามแนวความคิดวาระการพัฒนาเมืองใหม่ของ Habitat III Policy Paper (5 ตัวชี้วัด) โดยใช้วิธีการศึกษาทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ได้แก่ การศึกษาเอกสาร การสำรวจพื้นที่กรณีศึกษา 9 ประเภทใน 27 ชุมชนที่เป็นกลุ่มตัวอย่าง ผลการศึกษา พบว่า การดำเนินงานพัฒนาชุมชนที่อยู่อาศัยสอดคล้องกับเกณฑ์ตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ในระดับนโยบาย โดยสอดคล้องกับเกณฑ์ตัวชี้วัด Habitat III Policy Paper ในระดับปานกลาง ซึ่งมีข้อสังเกต คือ ความไม่สอดคล้องเกิดจากการที่หน่วยงานในพื้นที่ขาดความเข้าใจถึงความหมายและบทบาทของการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัย ตลอดจนบทบาทของหน่วยงานตนเองในการดำเนินงานเพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ จึงยังไม่ทราบถึงเป้าหมายและวิธีการดำเนินงานให้เป็นไปตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ ถึงแม้จะมีการตั้งคณะทำงานในระดับจังหวัด โดยประเด็นสำคัญ คือ ยังไม่มีการระบุถึงแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาเมือง ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาวิเคราะห์อุปสงค์และอุปทานที่อยู่อาศัยภายในจังหวัด เพื่อเสนอเป็นนโยบายที่จะนำไปสู่การกำหนดมาตรการและแผนการปฏิบัติงานเพื่อให้ตลาดที่อยู่อาศัยเกิดความสมดุล ตามแนวคิดการส่งเสริมระบบตลาดที่อยู่อาศัยให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ “Enabling housing market to work”

คำสำคัญ: วาระการพัฒนาเมืองใหม่ ที่อยู่อาศัย การพัฒนาเมือง การพัฒนาชุมชน

¹ วิทยาลัยพัฒนามหานคร มหาวิทยาลัย นวมินทราธิราช
(Institute of Metropolitan Development, Navamindradhiraj University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: querida@nmu.ac.th

² วิทยาลัยพัฒนามหานคร มหาวิทยาลัย นวมินทราธิราช
(Institute of Metropolitan Development, Navamindradhiraj University)

³ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
(Faculty of Architecture, Chulalongkorn University)

Abstract

This study aims to analyze the coherence of the operations and assess the resident's attitude towards the operations in housing and community development in Thanyaburi, Pathum Thani Province, based on the concept of the New Urban Agenda that contains five indicators of Habitat III Policy Paper. It used both qualitative and quantitative methods of study, including; document analysis; questionnaire survey in 27 sample communities. The results of the study found that the operations in housing and community development “moderately” comply with the indicators of UN-Habitat's New Urban Agenda at the policy level. It was noted that the inconsistency was caused by the lack of understanding by the local authorities on the meaning and role of the operations, as well as the roles of their agencies in the operations to achieve the goals according to the New Urban Agenda. Therefore, the goals and methods of implementation in accordance with the New Urban Agenda have not been known, despite having set up a provincial working group. The key point is that housing development plans have not yet been identified as part of the urban development plan. This requires a study to analyze the provincial demand and supply of housing in order to propose a policy that will lead to the formulation of measures and action plans to balance the housing market as the concept of “enabling housing market to work”.

Keywords: New Urban Agenda, housing, urban development, community development

บทนำ

ในปี พ.ศ. 2560 องค์การสหประชาชาติ (United Nations: UN) ได้ประกาศปฏิญญาสากล Habitat III (HIII) ภายใต้แนวคิด “วาระการพัฒนาเมืองใหม่ (New Urban Agenda)” โดยมีเป้าหมายหลักในการพัฒนาเป็นการพัฒนาเมืองอย่างยั่งยืน และพัฒนาเมืองโดยมีที่อยู่อาศัยเป็นศูนย์กลาง (housing at the centre) (United Nations, 2017b; Amann & Jurasszovich, 2017) พร้อมกันนั้นต้องเป็นการพัฒนาแบบบูรณาการโดยไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusive development) ตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (Sustainable Development Goals: SDGs) ข้อที่ 11 ทำให้เมืองและการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์มีความครอบคลุม ปลอดภัย ยืดหยุ่นต่อการเปลี่ยนแปลง และยั่งยืน (United Nations, 2016) ประเทศไทยได้เข้าร่วมการประชุมเพื่อรับทราบปฏิญญาสากล และได้ตอบรับปฏิญญานี้ โดยคณะรัฐมนตรีได้มอบหมายให้หน่วยงานภายใต้ 8 กระทรวง ได้แก่ กระทรวงการคลัง กระทรวงมหาดไทย กระทรวงเกษตรและสหกรณ์ กระทรวงเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และกระทรวงคมนาคม ดำเนินงานเพื่อให้ประเทศไทยพัฒนาไปตามปฏิญญาสากลนี้ นับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา (Kritayanavaj, 2016; Panitchpakdi, et al., 2020)

การพัฒนาด้านที่อยู่อาศัยของประเทศไทยเกี่ยวโยงกับการพัฒนาเมืองมาโดยตลอด เพราะที่อยู่อาศัยนับเป็นองค์ประกอบสำคัญหนึ่งของเมือง การเติบโตและขยายตัวของเมืองส่งผลต่อการขยายตัวของทั้งปริมาณ ตลอดจนทำเลที่ตั้งที่อยู่อาศัยและขยายตัวออกไปจากศูนย์กลางเมืองที่เพิ่มขึ้นเช่นกัน จังหวัดปทุมธานีในฐานะหนึ่งในจังหวัดปริมณฑลที่รองรับการเติบโตของภาคมหานคร โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านที่อยู่อาศัย จึงได้รับผลกระทบโดยตรงต่อแนวโน้มการพัฒนานี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่เมืองธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ที่เกิดการเปลี่ยนแปลงในพื้นที่จากสถานการณ์การขยายตัวอย่างต่อเนื่องของกรุงเทพมหานคร นับว่าเป็น “การขยายเมืองแนวราบไปยังพื้นที่ชานเมือง (suburbanization)” ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. 2530 เป็นต้นมา พื้นที่เมืองธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี เป็นตัวแทนของจังหวัดที่มีอัตราการเจริญเติบโตของเมืองอย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่ว่าจะเป็น ด้านอัตราการเพิ่มขึ้นของประชากร ด้านสถานการณ์ตลาดที่อยู่อาศัย หรือแม้แต่ด้านความหลากหลายของการใช้ประโยชน์ที่ดิน

จากการศึกษาเบื้องต้น พบความไม่สอดคล้องของอุปสงค์และอุปทานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ โดยผลการสำรวจเบื้องต้น พบว่า ที่อยู่อาศัยในจังหวัดปทุมธานีมีหน่วยคงเหลือ 12,652 หน่วย แต่มีที่อยู่อาศัยเพียง 143 หน่วย ที่มีระดับราคาต่ำกว่า 1 ล้านบาท ในขณะที่ประชาชนส่วนใหญ่ (เปอร์เซ็นต์ไทล์ 60¹) มีรายได้เฉลี่ยน้อยกว่า 37,500 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน (National Housing Authority of Thailand, 2017) ซึ่งแสดงว่ามีความสามารถในการผ่อนชำระเดือนละ 9,377 บาท (ร้อยละ 25 ของรายได้) หากต้องกู้ซื้อที่อยู่อาศัยในวงเงินสินเชื่อเพื่อที่อยู่อาศัยภายในระยะเวลาผ่อนชำระ 15 ปี คิดดอกเบี้ยร้อยละ 6.75 จะกู้ได้เพียง 636,000 บาท เท่านั้น แสดงว่าประชากรราวร้อยละ 60 ในพื้นที่เมืองธัญบุรี ซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษาของโครงการวิจัยนี้ ไม่สามารถซื้อที่อยู่อาศัยคงเหลือในตลาดได้ อาจนำไปสู่การตั้งถิ่นฐานนอกระบบ เกิดเป็นแหล่ง

¹ ที่ตำแหน่งเปอร์เซ็นต์ไทล์ 60 (60th percentile, P_{60}) ประชากรมีรายได้เฉลี่ยประมาณ 37,500 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน หมายความว่า มีจำนวนประชากรร้อยละ 60 มีรายได้ไม่น้อยกว่า 37,500 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน และประชากรร้อยละ 40 มีรายได้มากกว่า 37,500 บาทต่อครัวเรือนต่อเดือน

ที่อยู่อาศัยที่เสื่อมโทรม ไม่มีความมั่นคงในการถือครอง ไม่คงทนถาวร และทำให้เกิดเป็นพื้นที่เมืองที่พัฒนาอย่างไม่ยั่งยืน ซึ่งท้ายที่สุดจะส่งผลกระทบต่อความมั่นคงของที่อยู่อาศัยของประชาชนในพื้นที่เมืองธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ดังนั้นงานวิจัยนี้จึงมีคำถาม คือ การถ่ายทอดนโยบายและการดำเนินงานของหน่วยงาน ทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัดของพื้นที่เมืองธัญบุรี ได้ดำเนินงานอย่างสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของการพัฒนาเมืองที่อยู่อาศัย ที่รองรับกับการเติบโตของประชากรทางด้านทิศเหนือของกรุงเทพมหานครหรือไม่ อย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อนำเสนอทัศนคติของประชาชนระดับต่าง ๆ ในพื้นที่เมืองธัญบุรีต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัย ในพื้นที่ศึกษาจากเกณฑ์ตัวชี้วัดตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ เพื่อให้เข้าใจถึงการถ่ายทอดนโยบายและการดำเนินงานของหน่วยงาน ทั้งในระดับประเทศและระดับจังหวัดสู่การพัฒนาในระดับชุมชนว่า ได้ดำเนินงานอย่างสอดคล้องกับวิสัยทัศน์ของการพัฒนาเมืองที่อยู่อาศัย ที่รองรับกับการเติบโตของประชากรทางด้านทิศเหนือของกรุงเทพมหานครหรือไม่ อย่างไร

วิธีดำเนินการวิจัย

1. ขอบเขตของบทความ

บทความนี้นำเสนอผลการศึกษาทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อการดำเนินงานของหน่วยงานที่ได้รับมอบหมาย ตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ที่มีตัวชี้วัดระดับนโยบาย คือ Habitat III Policy Paper จำนวน 5 เป้าหมาย ได้แก่ เป้าหมายที่ 1 การสร้างและประสานกรอบการทำงานด้านที่อยู่อาศัย เช่น การประสานงานระหว่างหน่วยงานในการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยทั้งในระดับนโยบายและการดำเนินงาน เป้าหมายที่ 2 การพัฒนาแบบบูรณาการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง เช่น โอกาสในการมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในการพัฒนาที่อยู่อาศัยและเมือง เป้าหมายที่ 3 การขยายการดำเนินการให้ที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย เช่น การสนับสนุนด้านการเงินและสินเชื่อ ทางเลือกในการซื้อที่อยู่อาศัย รวมถึงการป้องกันการเก็งกำไร เป้าหมายที่ 4 การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย เช่น การมีสุขภาวะและความปลอดภัย บริการขั้นพื้นฐาน ระบบทะเบียน และการใช้ประโยชน์ที่ดิน เป็นต้น และเป้าหมายที่ 5 การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ เช่น จำนวนชุมชนบุกรุก/แออัด ปัญหา ผลกระทบ รวมทั้งการแก้ไขปัญหาจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

2. วิธีการศึกษา

การศึกษาของงานวิจัยส่วนนี้มีกระบวนการศึกษา 2 ขั้นตอน คือ

2.1 การศึกษาทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยวิธีการศึกษาจากเอกสารและวิเคราะห์เอกสาร (documentary research) ทั้งรายงานวิจัย รายงานประจำปีของหน่วยงาน สถิติ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง การเก็บข้อมูลผ่านเว็บไซต์ของหน่วยงาน ซึ่งได้ผลเบื้องต้นสำหรับการนำมาวิเคราะห์ คือ จำนวนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นโยบายและการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในหน่วยงานนั้น ๆ ซึ่งนำมาวิเคราะห์ความสอดคล้องกับตัวชี้วัดระดับนโยบาย คือ Habitat III Policy Paper และ

2.2 การสำรวจทัศนคติต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในชุมชนในพื้นที่เมืองธัญบุรี เก็บข้อมูล โดยเป็นข้อมูลปฐมภูมิจากการสำรวจด้วยแบบสอบถามจำนวน 400 ชุด ในชุมชนกรณีศึกษา 9 ประเภท 27 ชุมชน โดยใช้แบบสอบถามที่ผ่านการทดสอบความน่าเชื่อถือ และก่อนดำเนินงานเก็บข้อมูล คณะผู้วิจัยได้รับความยินยอมจากกลุ่มตัวอย่างแล้ว โดยมีการออกแบบข้อคำถามในแบบสอบถาม เพื่อประเมินทัศนคติของผู้อยู่อาศัยตามหลักเกณฑ์วาระการพัฒนาเมืองใหม่ ทั้ง 5 เป้าหมาย

3. กลุ่มตัวอย่าง

การคัดเลือกกรณีศึกษาประเภทชุมชนที่อยู่อาศัย มีหลักเกณฑ์ในการคัดเลือก คือ (1) เป็นพื้นที่ที่มีการขยายตัวของที่อยู่อาศัยอย่างรวดเร็ว (2) มีประเภทที่อยู่อาศัยที่หลากหลาย (3) มีรูปแบบที่อยู่อาศัยครบถ้วนตามแนวคิดระบบการผลิตและนำส่งที่อยู่อาศัย (housing delivery system) ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ (1) ภาคราชการ และ (2) ภาคเอกชน ซึ่งผลิตและนำส่งที่อยู่อาศัยโดยแบ่งตามระดับรายได้ผู้อยู่อาศัยได้เป็น 20 ประเภท²

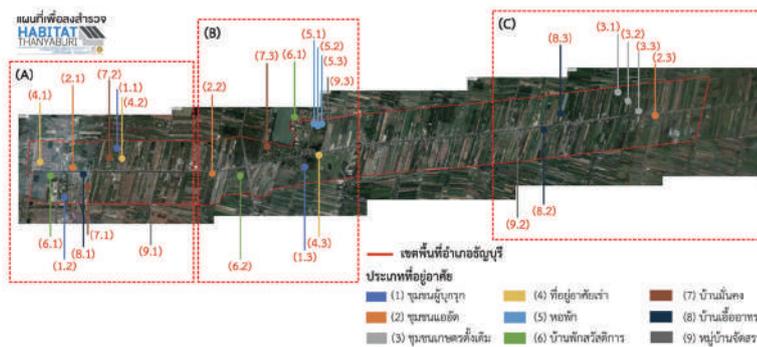
ทั้งนี้ ภาคีเครือข่ายของโครงการวิจัยได้สรุปประเภทที่อยู่อาศัยในพื้นที่อำเภอธัญบุรีในการประชุมเชิงปฏิบัติการเพื่อคัดเลือกพื้นที่กรณีศึกษาได้เป็นที่อยู่อาศัย 9 ประเภท ประกอบด้วย ประเภทที่ (1) ชุมชนผู้บุกรุก (รายได้เฉลี่ย 10,000 – 15,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (1.1) ชุมชนคลอง 2 สามัคคี (1.2) ชุมชนคลองสว่าง และ (1.3) ชุมชนริมคลอง 6 ประเภทที่ (2) ชุมชนแออัด (รายได้เฉลี่ย 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (2.1) ชุมชนมิตรสัมพันธ์ (2.2) ชุมชนศาลเจ้าคลอง 4 และ (2.3) ชุมชนคลองตัน คลอง 13 ประเภทที่ (3) ชุมชนเกษตรดั้งเดิม (รายได้เฉลี่ย 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (3.1) ที่ดิน ส.ป.ก. แปลง 5 ไร่ (3.2) ที่ดิน ส.ป.ก. แปลง 10 ไร่ และ (3.3) ที่ดิน ส.ป.ก.³ แปลง 20 ไร่ ประเภทที่ (4) ที่อยู่อาศัยประเภทเช่า (รายได้เฉลี่ย 5,000 – 10,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (4.1) ตลาดพรพัฒน์ (4.2) ชุมชนภักดีราชา และ (4.3) ชุมชนคลอง 6 หมู่ที่ 3 ประเภทที่ (5) หอพัก (รายได้เฉลี่ย 10,000 – 15,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (5.1) หอพัก บีพี แมนชั่น (5.2) หอพักวิไลวรรณเพลส และ (5.3) หอพัก TBM ประเภทที่ (6) บ้านพักสวัสดิการ (รายได้เฉลี่ย 25,000 – 30,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (6.1) บ้านพักพนักงานมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี และ (6.2) บ้านพักพนักงานโครงการกรุงกวี ประเภทที่ (7) บ้านมั่นคง (รายได้เฉลี่ย 10,000 – 15,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (7.1) ชุมชนสร้างสรรค์ นครรังสิต (7.2) ชุมชนรัตนปทุม และ (7.3) ชุมชนแก้มงคผล ประเภทที่ (8) บ้านเอื้ออาทร (รายได้เฉลี่ย 15,000 – 20,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (8.1) บ้านเอื้ออาทร คลอง 1 (8.2) บ้านเอื้ออาทร คลอง 10/2 และ (8.3) บ้านเอื้ออาทร คลอง 10/1 และประเภทที่ (9) หมู่บ้านจัดสรร ระดับราคาต่ำกว่า 1 ล้านบาท (รายได้เฉลี่ย 45,000 บาทต่อเดือน) ได้แก่ (9.1) บ้านชมพูฟ้า (9.2) โครงการนฤมล วิลล่า และ (9.3) บ้านซื้อตรงโคซี่คลองหก โดยมีทำเลที่ตั้งของชุมชนแต่ละประเภทแสดงดังภาพที่ 1

² ที่อยู่อาศัยโดยแบ่งตามระดับรายได้ผู้อยู่อาศัยได้เป็น 20 ประเภท ได้แก่ (1) บ้านเคลื่อนที่ได้ (2) ชุมชนเกษตรดั้งเดิม (3) ชุมชนบุกรุก (4) ชุมชนแออัด (5) ชุมชนจัดใหม่ที่อยู่อาศัย (6) ที่อยู่อาศัยแรงงานในบ้าน (7) ที่อยู่อาศัยแรงงานก่อสร้าง (8) ที่อยู่อาศัยแรงงานโรงงาน (9) บ้านพักสวัสดิการ (10) ชุมชนผู้มีรายได้น้อย (11) บ้านมั่นคง (12) โครงการฟื้นฟูเมือง (13) อาคารเช่าภาครัฐ (14) อาคารชุดภาครัฐ (15) ที่อยู่อาศัยในเมืองใหม่ (16) บ้านเอื้ออาทร (17) อพาร์ทเมนต์ให้เช่า (18) ที่ดินจัดสรร (19) หมู่บ้านจัดสรร และ (20) อาคารชุด

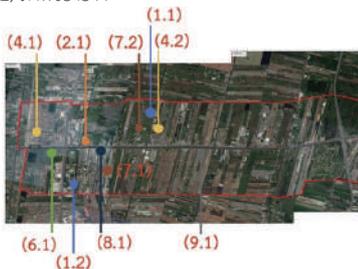
³ ที่ดิน ส.ป.ก. หมายถึง ที่ดินที่อยู่ภายใต้เอกสารแสดงการครอบครองแบบ ส.ป.ก. 4-01 ที่ถือครองโดยสำนักงานปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) โดยเป็นที่ดินของรัฐ เช่น ป่าสงวนแห่งชาติหรือป่าไม้ถาวรที่เสื่อมโทรม มาปรับปรุงเป็นที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และจัดสรรให้แก่เกษตรกรผู้ไม่มีที่ทำกินของตนเอง มีสิทธิครอบครอง โดยบุคคลมีสิทธิครอบครองไม่เกิน 25 ไร่ และครัวเรือนมีสิทธิครอบครองไม่เกิน 50 ไร่

นอกจากการแบ่งประเภทชุมชนโดยระดับรายได้แล้ว ลักษณะการถือครองที่เป็นประเภทเช่า และที่เป็นกรรมสิทธิ์ขาดของผู้อยู่อาศัย ส่งผลให้มีความมั่นคงของสิทธิ์ในการอยู่อาศัยที่แตกต่างกัน (tenure security) โดยเอกสารเผยแพร่ขององค์การสหประชาชาติ “The right to adequate housing (fact sheet no.21)” กล่าวไว้ว่า ประเด็นความมั่นคงดังกล่าวหมายความว่า ความรวมถึง การมีข้อกำหนดรองรับการอยู่อาศัยเพื่อไม่ให้ถูกขับไล่โดยไม่เป็นธรรมและไม่สมัครใจ (forced eviction) ด้วยการข่มขู่หรือคุกคาม (United Nations, 2017a) ดังนั้น ชุมชนกลุ่มตัวอย่างจึงมีระดับความมั่นคงของสิทธิ์ในการอยู่อาศัยที่แตกต่างกันด้วย ยกตัวอย่างเช่น บ้านพักสวัสดิการที่ไม่มีสิทธิ์ในการถือครอง แต่มีความมั่นคงมากกว่าที่อยู่อาศัยเช่า เนื่องจากที่อยู่อาศัยผูกพันกับงานที่ทำ ซึ่งโดยมากผู้ที่ได้รับบ้านพักสวัสดิการจะเป็นพนักงานประจำ ตลอดจนไม่มีค่าใช้จ่ายเพิ่มเติม ค่าใช้จ่ายในการอยู่อาศัยจึงน้อยกว่าที่อยู่อาศัยเช่าและหอพัก ในขณะที่การเช่า เมื่อเปรียบเทียบระหว่างหอพักที่จดทะเบียนเป็นหอพัก กับที่อยู่อาศัยเช่าที่ไม่ได้จดทะเบียนเป็นหอพัก จะแตกต่างกันเพราะหอพักที่จดทะเบียนเป็นหอพักจะถูกบังคับใช้ประเด็นด้านสัญญาการเช่าที่เข้มงวดมากกว่า รวมถึงต้องจัดให้มีคุณภาพที่อยู่อาศัยตามพระราชบัญญัติหอพัก

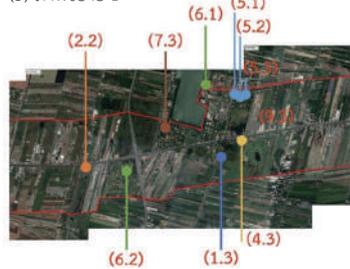
(1) ที่ตั้งชุมชนทั้งหมดในพื้นที่ศึกษา พื้นที่เมืองธัญบุรี

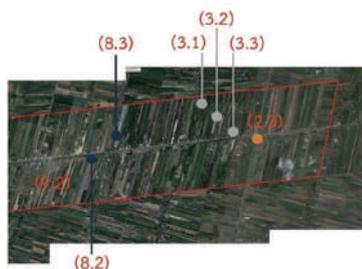
(2) ภาพขยาย A

(3) ภาพขยาย B

(4) ภาพขยาย C

ภาพที่ 1 ที่ตั้ง 27 ชุมชนในพื้นที่ศึกษาเมืองธัญบุรี และลักษณะทางกายภาพของพื้นที่จากภาพถ่ายทางอากาศ

4. หลักเกณฑ์ตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่

บทความนี้ ใช้เกณฑ์ด้านนโยบายที่อยู่อาศัย (housing policy) จาก Habitat III Policy Paper (United Nations, 2017a) ที่พัฒนาสืบเนื่องจากวาระการพัฒนาเมืองใหม่ โดยประกอบด้วยเป้าหมายที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานที่อยู่อาศัยจำนวน 5 เป้าหมาย ได้แก่

เป้าหมายที่ 1 การสร้างและประสานกรอบการทำงานด้านที่อยู่อาศัย (integrated housing framework) หมายถึง การบรรจุยุทธศาสตร์ด้านที่อยู่อาศัยไว้ในแผนและผังการพัฒนาเมือง และนโยบายภาคส่วนต่าง ๆ ในทุกระดับตั้งแต่ระดับชาติจนถึงระดับท้องถิ่นหรือเทศบาล เช่น ด้านการบริการ การใช้ที่ดิน การขนส่ง เป็นต้น เพื่อบูรณาการแผนงานด้านที่อยู่อาศัยเข้าไปในการตัดสินใจในแต่ละโครงการพัฒนาเมือง

เป้าหมายที่ 2 การพัฒนาแบบบูรณาการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusive housing)” หมายถึง การที่หน่วยงานทุกระดับประยุกต์ใช้นโยบายที่เป็นธรรม โดยใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการปฏิบัติให้ได้มากที่สุด รวมถึงการให้ชุมชนมีนโยบาย กฎหมาย กฎ ระเบียบเกี่ยวกับที่อยู่อาศัยที่เป็นธรรม ป้องกันการเลือกปฏิบัติ และตอบสนองความต้องการที่อยู่อาศัยของประชากรทุกกลุ่มในชุมชนได้ เพื่อให้คนทุกกลุ่มในสังคม รวมถึงกลุ่มเปราะบางและผู้ด้อยโอกาสสามารถเข้าถึงที่อยู่อาศัยได้

เป้าหมายที่ 3 การขยายการดำเนินการให้มีที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย (affordable housing) หมายถึง การให้หน่วยงานทุกระดับมีนโยบายเพื่อปรับปรุงความสามารถในการเป็นเจ้าของบ้าน การเข้าถึงการเงินเพื่อที่อยู่อาศัยและมีนโยบายป้องกันการเก็งกำไรที่ดิน มีนโยบายและมาตรการทางภาษีและการจ้างงานที่เหมาะสม มีนโยบายที่เพิ่มและปรับปรุงคุณภาพของสต็อกที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายทั้งแบบเช่าหรือแบบให้กรรมสิทธิ์ขาด โดยการสนับสนุนการดำเนินการร่วมกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน เพื่อให้ทุกคนเร็วร้อนเข้าถึงที่อยู่อาศัยได้

เป้าหมายที่ 4 การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย (adequate housing) หมายถึง การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัยที่เพียงพอและเหมาะสม มีสุขภาวะที่ดี มีบริการพื้นฐาน และมีความมั่นคงในการถือครอง โดยเป็นที่อยู่อาศัยที่มีความเป็นส่วนตัว มีพื้นที่ใช้สอยที่พอเพียง สามารถเข้าถึงบริการที่จำเป็น มีความปลอดภัย มีความคงทน มีระบบไฟฟ้าส่องสว่าง มีระบบให้ความอบอุ่นและระบายอากาศที่ดี และได้รับบริการพื้นฐาน เช่น ไฟฟ้า น้ำประปา ระบบสุขาภิบาล หรือระบบบำบัดน้ำเสียที่มีคุณภาพดีและพอเพียง รวมถึงต้องไม่อยู่ไกลจากแหล่งงานมากเกินไป ทั้งนี้ ต้องมีราคาที่เหมาะสมกับความสามารถในการจ่ายค่าเช่าหรือผ่อนที่อยู่อาศัย โดยไม่มากกว่าร้อยละ 30 ของรายได้ครัวเรือน

เป้าหมายที่ 5 การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ (informal settlement upgrading) หมายถึง การปรับใช้นโยบายการปรับปรุงชุมชนแออัด และนโยบายการจัดสรรที่อยู่อาศัยแบบสร้างบางส่วน โดยต้องจัดการให้มีทั้งปริมาณและคุณภาพที่อยู่อาศัยที่ดีพอ โดยให้ชุมชนและผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งหมดมีส่วนร่วมในการจัดการกับชุมชนแออัด โดยร่วมตัดสินใจประเด็นสำคัญต่าง ๆ

ผลการวิจัย

ผลการวิจัยประกอบด้วย 2 ส่วน ได้แก่ ความสอดคล้องของการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่เมืองธัญบุรี และทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อการดำเนินงานของหน่วยงานตามเป้าหมาย 5 ประการ ตามเกณฑ์นโยบายที่อยู่อาศัยจาก Habitat III Policy Paper (United Nations, 2017a) โดยมีผลการวิจัย ดังนี้

1. การดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี

จากการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องพบว่าคณะทำงานการขับเคลื่อนนโยบายและแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดเป็นผู้ดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในระดับจังหวัดปทุมธานี ประกอบด้วย ตัวแทนจาก 18 หน่วยงาน ภายใต้ 8 กระทรวง ของจังหวัดปทุมธานี โดยมีหน่วยงานหลักที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาที่อยู่อาศัย ได้แก่ (1) สำนักงานธนารักษ์พื้นที่ปทุมธานี (2) สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดปทุมธานี กรมการพัฒนาชุมชน (3) สำนักงานที่ดินจังหวัดปทุมธานี (4) สำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี (5) สำนักงานการปฏิรูปที่ดินจังหวัดปทุมธานี (6) สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดปทุมธานี (7) สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) และ (8) สำนักงานเคหะจังหวัดปทุมธานี การเคหะแห่งชาติ

เมื่อพิจารณาความสอดคล้องการดำเนินงานขององค์กรและหน่วยงานด้านที่อยู่อาศัยระดับจังหวัดกับเป้าหมายทั้ง 5 ด้าน พบว่า (1) การประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกรอบการทำงาน มีการตั้งคณะทำงานจังหวัดที่มีทุกหน่วยงานตามยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปี อย่างไรก็ตาม แต่ละหน่วยงานยังขาดความเข้าใจใน 5 เป้าหมาย ซึ่งเป็นผลจากการวิเคราะห์นโยบายและผลการดำเนินงานร่วมกับการสอบถามกลุ่มตัวอย่างในพื้นที่ จึงยังไม่สามารถประสานการดำเนินการได้ (2) การพัฒนาที่ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง มีการดำเนินงานเป็นการแก้ไขปัญหาชุมชนแออัดเท่านั้น จึงยังไม่สามารถเรียกได้ว่าครอบคลุมคนทุกกลุ่ม (3) การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย มีการดำเนินงานบ้านมั่นคงซึ่งถือว่ามีความสอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย แต่ยังคงขาดข้อมูลภาพรวมในกลุ่มระดับรายได้อื่น ๆ ว่ามีสัดส่วนค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยเป็นร้อยละเท่าไรของรายได้ครัวเรือน เนื่องจากยังไม่มีหน่วยงานสื่อกลางที่ทำหน้าที่รวบรวมข้อมูลระดับรายได้อื่นประชาชนในพื้นที่ร่วมกับระดับราคาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ (4) การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัยภายใต้คณะทำงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นดำเนินงานบังคับใช้กฎหมายควบคุมอาคารจึงทำให้ที่อยู่อาศัยส่วนใหญ่มีมาตรฐาน แต่พบว่าชุมชนแออัด ชุมชนบุกรุก และชุมชนเกษตรดั้งเดิมที่ยังไม่ได้มาตรฐานตามกฎหมายควบคุมอาคารเนื่องจากไม่ได้ขออนุญาตก่อสร้างหรือต่อเติมโดยไม่ได้รับอนุญาต และ (5) การปรับปรุงการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ มีการดำเนินการมากที่สุด โดยโครงการที่สำคัญ คือ โครงการ “ปฏิรูปการจัดการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่น” และโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยเพื่อคนยากจนที่บุกรุกที่ดินสาธารณะ “ปทุมธานีโมเดล” ที่ดำเนินงานโดยสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นกระบวนการแก้ปัญหาโดยกระบวนการมีส่วนร่วม

ในภาพรวมของการดำเนินงานระดับจังหวัด พบว่า คณะทำงานด้านที่อยู่อาศัยยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในวาระการพัฒนาเมืองใหม่ แม้ว่าการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยของหน่วยงานได้แสดงให้เห็นความพยายามในการประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกรอบการทำงาน โดยเฉพาะการยึดหลักแนวคิดประชารัฐ

มาเป็นแนวคิดหลักในการดำเนินโครงการ หนึ่งในเป้าหมายที่สำคัญของโครงการพระราชรัฐ คือ การขยายความร่วมมือกับหน่วยงานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน สถาบันการศึกษา และภาคประชาชน แต่ยังคงขาดการประสานงานและขาดความคิดว่าที่อยู่อาศัยเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาเมือง ส่วนการดำเนินงานที่สอดคล้องกับเป้าหมายที่ 2 การพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง และเป้าหมายที่ 3 การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายของคนทุกกลุ่ม โดยเฉพาะกลุ่มผู้มีรายได้น้อย พบว่า มีการดำเนินการค่อนข้างน้อย โดยเฉพาะในประเด็นการออกนโยบาย มาตรการ และกฎหมายส่งเสริมให้ประชาชนมีความสามารถเข้าถึงแหล่งเงินสำหรับที่อยู่อาศัย

2. ทศนคติของผู้อยู่อาศัย

ผลการสำรวจทศนคติของผู้อยู่อาศัยสามารถสรุปผลการศึกษาทศนคติต่อการดำเนินงานของหน่วยงานตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ตามเป้าหมายทั้ง 5 ด้าน (ดังภาพที่ 2) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

2.1 เป้าหมายที่ 1 การประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกรอบการทำงาน

จากภาพที่ 2 ผู้อยู่อาศัยมีทศนคติที่ค่อนข้างดีต่อการประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกรอบการทำงาน โดยคะแนนเฉลี่ยทศนคติของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่อตัวชี้วัดตามเป้าหมายที่ 1 สถานภาพการประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยไว้ในกรอบการทำงาน เท่ากับ 3.32 คะแนน ซึ่งเป็นคะแนนสูงสุดใน 5 ตัวชี้วัด โดยคะแนนทศนคติเฉลี่ยของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่อเป้าหมายที่ 1 ที่ได้คะแนนมากที่สุด เป็นของที่อยู่อาศัยประเภทบ้านเอื้ออาทร 3.90 คะแนน รองลงมาเป็นบ้านมั่นคง 3.80 ประเภทที่ให้คะแนนเฉลี่ยต่ำที่สุด คือ ที่อยู่อาศัยประเภทชุมชนบุกรุก 2.50 คะแนน ประเภทชุมชนแออัด 2.80 คะแนน และประเภทเอกชน 3.00 คะแนน

การที่ผู้อยู่อาศัยในโครงการบ้านเอื้ออาทรและบ้านมั่นคงมีทศนคติที่ดี เป็นเพราะผู้อยู่อาศัยมีโอกาสได้ร่วมดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยกับองค์กรภาครัฐที่ต้องประสานการทำงานหลายหน่วยงานมาก่อน ส่วนที่อยู่ในชุมชนแออัดและบุกรุกมีคะแนนน้อย เพราะปัญหาที่อยู่อาศัยของพวกเขายังไม่ได้รับการแก้ไขโดยการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานมาก่อน ส่วนผู้อยู่อาศัยในหมู่บ้านจัดสรรให้คะแนนระดับปานกลาง น่าจะอนุมานได้ว่ามีความคาดหวังให้มีการประสานการพัฒนาที่อยู่อาศัยไว้ในการพัฒนาเมืองมากกว่าที่เป็นอยู่

2.2 เป้าหมายที่ 2 การพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง

จากภาพที่ 2 คะแนนเฉลี่ยทศนคติรวมของผู้อยู่อาศัย ต่อเป้าหมายที่ 2 เท่ากับ 3.28 คะแนน ซึ่งเป็นอันดับที่ 2 จาก 5 ตัวชี้วัด โดยคะแนนทศนคติต่อเป้าหมายที่ 2 ที่สูงที่สุด คือ บ้านมั่นคง 4.50 คะแนน รองลงมาเป็นบ้านเอื้ออาทร 4.00 โดยชุมชนที่มีทศนคติต่อการดำเนินงานตามเป้าหมายนี้ต่ำที่สุด คือ ชุมชนบุกรุก 2.25 คะแนน ชุมชนเกษตร 2.63 คะแนน และชุมชนเอกชน 2.88 คะแนน

ผู้อยู่อาศัยในบ้านมั่นคงและบ้านเอื้ออาทร มีทศนคติที่ดีต่อการพัฒนาที่อยู่อาศัยแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง เนื่องจากได้รับผลดีจากการดำเนินงานพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยของรัฐบาล ทำให้มีทศนคติที่ดีต่อเป้าหมายนี้ ส่วนผู้อยู่อาศัยในชุมชนบุกรุก และชุมชนเกษตรดั้งเดิมยังมีปัญหาที่อยู่อาศัยอยู่ โดยขาดการเข้าถึงทรัพยากรที่ดินและสินเชื่อ จึงมีทศนคติในทางลบต่อการดำเนินงานในเป้าหมายนี้ ในขณะที่ชุมชนหมู่บ้านจัดสรร ยังเห็นว่าการดำเนินงานพัฒนาที่อยู่อาศัยไม่ครอบคลุมคนทุกกลุ่ม จึงมีทศนคติที่ไม่ค่อยดีนัก

2.3 เป้าหมายที่ 3 การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายของคนทุกกลุ่ม

ทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อเป้าหมายที่ 3 การขยายการดำเนินการให้มีที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย มีคะแนนเฉลี่ยเท่ากับ 3.07 คะแนน ซึ่งเป็นคะแนนที่ต่ำที่สุดใน 5 ตัวชี้วัด โดยคะแนนเฉลี่ยที่มากที่สุดมาจากผู้อยู่อาศัยในชุมชนบ้านมั่นคง 3.83 คะแนน รองลงมา คือ บ้านเอื้ออาทร 3.58 คะแนน ส่วนผู้อยู่อาศัยในชุมชนบุกรุกและชุมชนหอพักมีคะแนนทัศนคติต่ำที่สุด 2.08 คะแนน และ 2.17 คะแนน ตามลำดับ ดังภาพที่ 2

ผลการสำรวจทัศนคติของชุมชนเปรียบเทียบกับผลการดำเนินงานของหน่วยงาน พบว่าการดำเนินงานของหน่วยงานในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี สามารถดำเนินงานได้สอดคล้องกับเป้าหมายการจัดให้มีที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่ายค่อนข้างสูง โดยชุมชนบ้านมั่นคงและบ้านเอื้ออาทรให้คะแนนทัศนคติที่ดีที่สุด เพราะได้อยู่อาศัยในโครงการสำหรับผู้มีรายได้น้อยของภาครัฐ ส่วนผู้อยู่อาศัยในชุมชนบุกรุก ชุมชนหอพัก และชุมชนเอกชนมีทัศนคติที่ไม่ค่อยดี เนื่องจากทั้ง 3 กลุ่มควรจะต้องอยู่อาศัยในที่อยู่อาศัยที่มีราคาสูงเมื่อเทียบกับความสามารถในการจ่ายของครัวเรือน เช่น ค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยของผู้ที่อยู่ในหอพักคิดเป็นสัดส่วนมากถึงร้อยละ 40-60 ของรายได้ครัวเรือน

2.4 เป้าหมายที่ 4 การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย

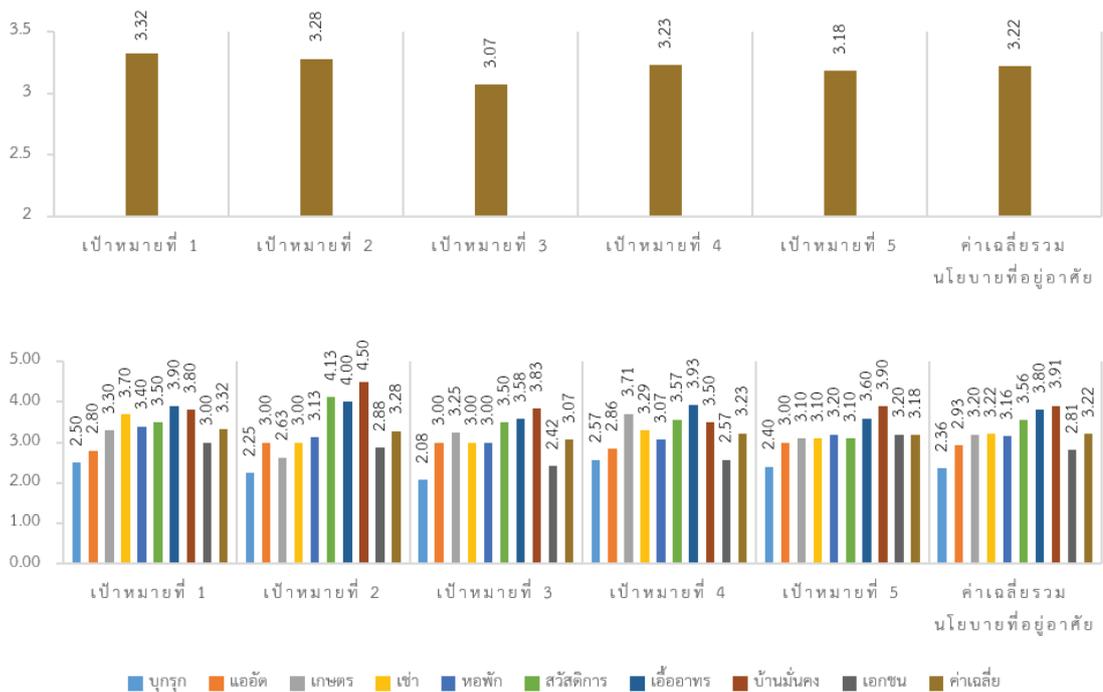
ผลจากการศึกษาทัศนคติของผู้นำชุมชนต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี ตามเป้าหมายที่ 4 การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย พบว่า คะแนนเฉลี่ยรวมทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในชุมชนเท่ากับ 3.23 คะแนน เป็นอันดับที่ 3 จาก 5 ตัวชี้วัด ซึ่งใกล้เคียงกับค่าเฉลี่ยกลาง ดังภาพที่ 2 โดยชุมชนที่มีทัศนคติเชิงบวก (ความพึงพอใจในระดับมาก) มากที่สุด คือ บ้านเอื้ออาทร 3.93 คะแนน ชุมชนเกษตร 3.71 คะแนน และบ้านมั่นคง 3.50 คะแนน ในขณะที่ชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัดมีความพึงพอใจในระดับต่ำ 2.40 คะแนน และ 3.00 คะแนน ตามลำดับ

ผลจากการสำรวจทัศนคติของชุมชนเปรียบเทียบกับเป้าหมายการยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนบ้านเอื้ออาทรและบ้านมั่นคงให้คะแนนทัศนคติที่ดีที่สุด เนื่องจากบ้านเอื้ออาทรและบ้านมั่นคงเป็นชุมชนที่มีการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐ จึงทำให้ได้รับบริการต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและเพียงพอ ในขณะที่ผู้อยู่อาศัยในชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัด ไม่รู้สึกว่าได้รับบริการสาธารณะที่ดีเท่าที่ควร รวมทั้งทรัพยากรที่ดินและสินเชื่อที่ทำให้เกิดมุมมองด้านความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรในกลุ่มนี้

2.5 เป้าหมายที่ 5 การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ

ผลจากการศึกษาทัศนคติของผู้อยู่อาศัยต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่ธัญบุรีจังหวัดปทุมธานี ตามเป้าหมายที่ 5 การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ พบว่า คะแนนเฉลี่ยรวมเท่ากับ 3.18 คะแนน ซึ่งต่ำกว่าค่าเฉลี่ยรวม โดยบ้านมั่นคงมีระดับทัศนคติที่ดีที่สุด 3.90 คะแนน รองลงมา คือ บ้านเอื้ออาทร 3.60 คะแนน ส่วนชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัด 3.00 คะแนน และ 2.40 คะแนน เป็นชุมชนที่มีระดับความพึงพอใจและทัศนคติต่อเป้าหมายด้านนี้ต่ำที่สุด (ดังภาพที่ 2)

ผลจากการสำรวจ พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนบ้านเอื้ออาทรและบ้านมั่นคงมีความรู้สึกว่าได้รับการช่วยเหลือปรับปรุงที่อยู่อาศัยของตนและพัฒนาที่อยู่อาศัยจากนอกระบบเป็นในระบบ ในขณะที่ชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัดยังเป็นชุมชนที่ไม่มีความมั่นคงในการอยู่อาศัย อีกทั้งยังไม่ได้รับการปรับปรุงชุมชนให้มีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย

ภาพที่ 2 ทศนคติของผู้อยู่อาศัยในชุมชนต่อการดำเนินงาน (บน) คะแนนเฉลี่ยทัศนคติของผู้อาศัยในชุมชนต่อการดำเนินงานตามเป้าหมาย 5 เป้าหมาย ของวาระการพัฒนาเมืองใหม่ และ (ล่าง) คะแนนเฉลี่ยทัศนคติของผู้อาศัยในชุมชนต่อเป้าหมายวาระการพัฒนาเมืองใหม่ แบ่งตามประเภทชุมชน
 หมายเหตุ: ระดับคะแนนทัศนคติของผู้อยู่อาศัยแปรผลเป็นระดับความพึงพอใจได้ ดังนี้ คะแนนเฉลี่ย 0.00-0.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจน้อยมาก) คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจน้อย) คะแนนเฉลี่ย 2.00-2.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจปานกลาง) คะแนนเฉลี่ย 3.00-3.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจมาก) และคะแนนเฉลี่ย 4.00-5.00 (เห็นด้วย/พึงพอใจมากที่สุด)

สรุปและอภิปรายผล

ผลการศึกษาในภาพรวม พบว่า การดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรีสอดคล้องกับเกณฑ์ตัวชี้วัดการพัฒนาเมืองใหม่ (Habitat III) ในระดับค่อนข้างมาก ผู้อยู่อาศัยมีทัศนคติที่ดีต่อการดำเนินงานในทุกด้าน แต่มีข้อสังเกตที่น่าสนใจว่าชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัดเป็นกลุ่มที่มีความพึงพอใจต่อการดำเนินงานในทุกด้านน้อยที่สุด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากร ตั้งแต่ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย สิทธิเพื่อที่อยู่อาศัย ตลอดจนบริการสาธารณะ อันเป็นการชี้ให้เห็นถึงการพัฒนาที่ไม่ได้คำนึงถึงประชากรทุกกลุ่มในสังคม ไม่เกิดการพัฒนาแบบไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง (inclusive development) เพราะขาดการมองที่อยู่อาศัยเป็นหัวใจของการพัฒนาเมือง สาเหตุของความเหลื่อมล้ำที่เกิดขึ้นจึงเป็นผลมาจากการดำเนินงาน

ของหน่วยงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี ที่ส่งผลต่อทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี โดยสามารถสรุปเป็นประเด็นได้ ดังนี้

1. ด้านการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี

ความเหลื่อมล้ำในการเข้าถึงทรัพยากรสนับสนุนอยู่อาศัย เกิดจากการที่หน่วยงานในพื้นที่ยังขาดความเข้าใจถึงความหมายและบทบาทของที่อยู่อาศัย ตลอดจนบทบาทของหน่วยงานของตนในการดำเนินงาน เพื่อให้เป็นไปตามเป้าหมายตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ อีกทั้งยังไม่ทราบถึงเป้าหมายและเกณฑ์การดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยให้เป็นไปตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ ทั้งที่หน่วยงานในพื้นที่มีความสนใจและมีความพร้อมในการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ การทำงานด้านการวางและจัดทำผังเมืองของจังหวัดปทุมธานียังไม่ได้ผนวกการพัฒนาที่อยู่อาศัยเข้าในกรอบการทำงานอย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นได้จากผังเมืองรวม⁴ ที่ผ่านมาในพื้นที่จังหวัดปทุมธานี ยังไม่มีการระบุถึงแผนการพัฒนาที่อยู่อาศัยให้เป็นส่วนหนึ่งของแผนการพัฒนาเมือง การระบุเพียงการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัยหนาแน่นน้อย ปานกลาง หรือหนาแน่นมาก ยังไม่ครอบคลุมถึงประเด็นความเพียงพอและคุณภาพของที่อยู่อาศัย รวมถึงการคาดการณ์ถึงความต้องการที่อยู่อาศัยของประชากรแต่ละกลุ่มรายได้ ซึ่งมีความสามารถในการจ่าย ทั้งค่าเช่าและค่าผ่อนส่งที่อยู่อาศัยที่แตกต่างกัน ตลอดจนการดำเนินงานของหน่วยงานพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานเมืองและหน่วยงานด้านที่อยู่อาศัยยังเป็นการดำเนินงานเพื่อแก้ปัญหา มิใช่การดำเนินงานในระดับการวางแผนด้านที่อยู่อาศัยเพื่อรองรับการเติบโตของประชากรและเมือง ซึ่งจำเป็นต้องศึกษาอุปสงค์และอุปทานที่อยู่อาศัยภายในจังหวัดปทุมธานี เพื่อเสนอเป็นนโยบายที่จะนำไปสู่การกำหนดมาตรการ และแผนการปฏิบัติงานเพื่อให้ตลาดที่อยู่อาศัยเกิดความสมดุลตามแนวคิดการส่งเสริมระบบตลาดที่อยู่อาศัยให้ทำงานอย่างมีประสิทธิภาพ

2. ด้านทัศนคติของผู้อยู่อาศัย

ในภาพรวม ผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ที่มีทัศนคติต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยของหน่วยงานในระดับมาก โดยมีคะแนนเฉลี่ย 3.22 แต่หากพิจารณาผลการดำเนินงานของแต่ละเป้าหมาย จะพบว่ามีความพึงพอใจในบางประเภทที่มีระดับความพึงพอใจ (มั่นคง/เอื้ออาทรยังมีจุดบกพร่องที่ปรับปรุงได้อีกไหม?) ต่อผลการดำเนินงานตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ในแต่ละประเด็น ซึ่งส่วนมากกลุ่มผู้อยู่อาศัยที่มีความมั่นคงในการถือครองต่ำ เช่น ชุมชนบุกรุก ที่ขาดทั้งกรรมสิทธิ์และความชอบธรรมในการอยู่อาศัย ในขณะที่ชุมชนเช่าที่ถึงแม้มีความชอบธรรมในการอยู่อาศัย แต่เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับความช่วยเหลือหรือขาดนโยบายด้านการส่งเสริมความสามารถในการจ่ายที่อยู่อาศัย โดยจากผลการศึกษา พบว่า ที่อยู่อาศัยประเภทอาคารเช่าเป็นกลุ่มที่มีค่าใช้จ่ายด้านที่อยู่อาศัยสูงที่สุด โดยคิดเป็นสัดส่วนกว่าร้อยละ 50-60 ของรายได้ครัวเรือนต่อเดือน ซึ่งไม่สอดคล้องกับมาตรฐานด้านค่าใช้จ่ายสำหรับที่อยู่อาศัยที่ไม่ควรเกินร้อยละ 30 ของรายได้ครัวเรือน ในขณะที่ชุมชนเอกชนเป็นกลุ่มผู้มียาได้สูงและมีความมั่นคงในการถือครองที่อยู่อาศัยมากที่สุด มีความพึงพอใจด้านความสามารถในการจ่ายต่ำเช่นกัน โดยความแตกต่างของทัศนคติผู้อยู่อาศัยในชุมชนแต่ละประเภทแสดงให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำ ความไม่ครอบคลุม (exclusive) อันเกิดจากการขาดการประสานให้การพัฒนาที่อยู่อาศัยเป็นหัวใจหลักในการพัฒนาเมือง

⁴ กฎกระทรวง ให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2558. (2558, 10 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 135 ตอนที่ 50ก. (Thai: Government Gazette, 2015)

ทัศนคติของผู้อยู่อาศัยทั้ง 9 ประเภทชุมชน พบความแตกต่างทางด้านทัศนคติที่มีความสัมพันธ์กับกลุ่มรายได้⁴ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 4 กลุ่ม ซึ่งแบ่งตามระดับทัศนคติและกลุ่มรายได้ของผู้อยู่อาศัยดังภาพที่ 3 โดยสรุปเป็นทัศนคติของแต่ละกลุ่มได้ ดังนี้

2.1 กลุ่มรายได้ต่ำ แต่ทัศนคติเชิงบวก ได้แก่ บ้านมั่นคง 3.91 คะแนน และบ้านเอื้ออาทร 3.80 คะแนน เป็นกลุ่มผู้ที่ได้รับกรรมสิทธิ์ในการถือครองที่อยู่อาศัยและช่วยยกระดับคุณภาพชีวิตจากการพัฒนาที่อยู่อาศัยโดยภาครัฐ โดยเฉพาะสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ที่มุ่งดำเนินงานเพื่อปรับปรุงชุมชนแออัดและพัฒนาที่อยู่อาศัย ปัจจุบันมีผลการดำเนินงานตามโครงการบ้านมั่นคงสำเร็จตั้งแต่ปี พ.ศ. 2547-พ.ศ. 2565 เป็นจำนวนทั้งสิ้น 127,920 ครัวเรือน ใน 1,832 ชุมชน ทั่วประเทศไทย (Community Organizations Development Institute, 2022)

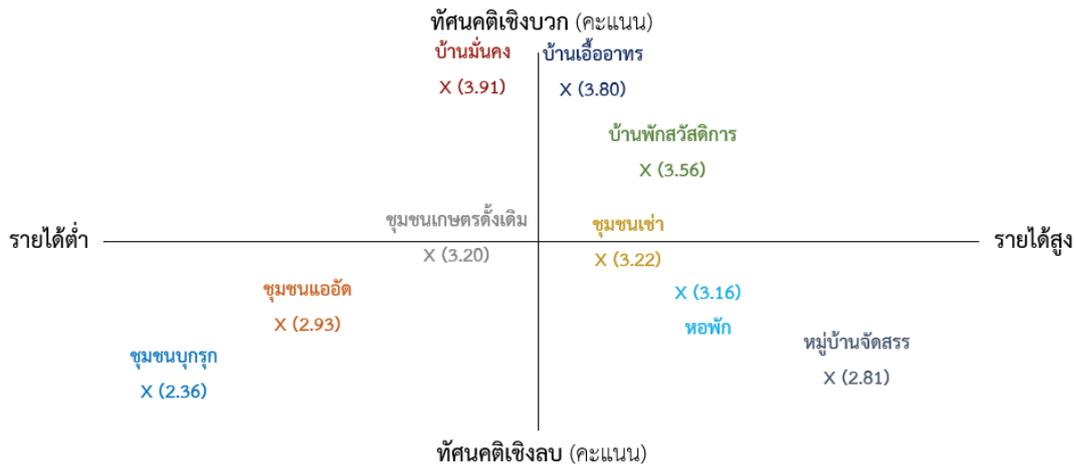
2.2 กลุ่มรายได้ปานกลาง ทัศนคติค่อนข้างบวก ได้แก่ บ้านพักสวัสดิการ 3.56 คะแนน ชุมชนเช่า 3.22 คะแนน ชุมชนเกษตรดั้งเดิม 3.20 คะแนน และหอพัก 3.16 คะแนน เป็นกลุ่มที่ไม่มีภาระในการหารายได้เพิ่มสำหรับใช้จ่ายเพื่อการอยู่อาศัย หรือที่อยู่อาศัยประเภทชุมชนเช่าและหอพักมีระดับราคาไม่สูงมากเมื่อคิดเป็นสัดส่วนกับรายได้ของผู้อยู่อาศัย สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Homwan (2014) ที่ศึกษาการเปลี่ยนแปลงอุปทานที่อยู่อาศัยของนักศึกษาบริเวณพื้นที่โดยรอบมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี ช่วงปี พ.ศ. 2539-พ.ศ. 2557 โดยพบว่าเจ้าของหอพักใช้กลยุทธ์ด้านราคาเพื่อดึงดูดผู้เช่าพัก เพราะมีการเพิ่มของจำนวนหอพักกระจายออกไปบริเวณรอบนอกมหาวิทยาลัยเพิ่มมากขึ้น ทำให้หอพักในย่านดังกล่าวมีระดับราคาประมาณ 1,600-3,400 บาทต่อเดือน

2.3 กลุ่มรายได้ต่ำ ทัศนคติเชิงลบ ได้แก่ ชุมชนแออัด 2.93 คะแนน และชุมชนบุกรุก 2.36 คะแนน เป็นกลุ่มที่ไม่ได้รับการช่วยเหลือหรือยกระดับคุณภาพการอยู่อาศัย ทำให้ที่พักอาศัยมีความทรุดโทรมรวมทั้งไม่มีความมั่นคงในการถือครอง สอดคล้องกับงานวิจัยที่พบว่า ผู้อยู่อาศัยในชุมชนรายได้น้อยย่านรังสิตส่วนหนึ่งดำเนินการปรับปรุงสภาพที่อยู่อาศัยโดยใช้การต่อเติมด้วยวัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่น ไม้ อิฐบล็อก หรือวัสดุเหลือใช้ เช่น แผ่นผ้าใบ ป้ายไวนิล เพราะวัสดุเหล่านี้มีราคาถูก หรือไม่ต้องลงทุนซื้อ ทำให้สภาพที่อยู่อาศัยมีลักษณะเพียงพอสำหรับการอยู่อาศัย แต่ไม่คงทนถาวร (Punpaiboj, 2020)

2.4 กลุ่มรายได้สูง แต่ทัศนคติเชิงลบ ได้แก่ หมู่บ้านจัดสรร 2.81 คะแนน เนื่องจากกลุ่มนี้มีความสามารถในการจ่าย และเลือกซื้อที่อยู่อาศัยตามความต้องการของตนเอง แต่โครงการที่ภาคเอกชนจัดทำไม่ตรงตามที่คาดหวัง หรืออยู่อาศัยคาดหวังการดูแลและการจัดการพื้นที่จากเทศบาลในระดับสูง เช่น ความสะอาด ความปลอดภัย แต่เพราะเป็นชุมชนปิดล้อม (gated community) จึงทำให้ตัดขาดจากพื้นที่ภายนอกและบริเวณโดยรอบโครงการที่ไม่ได้รับการดูแลจึงมีสภาพทรุดโทรม สอดคล้องกับผลการศึกษาของ Klinmalai & Kanki (2013) ที่ศึกษาชุมชนปิดล้อมในอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี และพบว่าชุมชนปิดล้อมมักขาดการบริการพื้นฐานทั้งภายในชุมชน หรือเข้าถึงบริการพื้นฐานและระบบสาธารณสุขบริเวณ

⁴ กฎกระทรวง ให้ใช้บังคับผังเมืองรวมจังหวัดปทุมธานี พ.ศ. 2558. (2558, 10 มิถุนายน). ราชกิจจานุเบกษา. เล่ม 135 ตอนที่ 50ก. (Thai: Government Gazette, 2015)

รอบนอกชุมชนได้ไม่สะดวก โดยเฉพาะหมู่บ้านจัดสรรที่ตั้งอยู่ทางฝั่งตะวันตกของคลองรังสิต จะต้องเดินทางข้ามคลองโดยสะพานที่สร้างโดยชุมชนเอง ประกอบกับในช่วงเวลาเร่งด่วนจะมีการจราจรติดขัดมาก เพราะเป็นถนนหลักสี่ช่องทาง ในขณะที่หมู่บ้านจัดสรรหลายโครงการมีขนาดใหญ่มากกว่า 1,000 หลังคาเรือน ทำให้การเข้าถึงของชุมชนปิดล้อมเหล่านี้เป็นไปได้ค่อนข้างลำบาก

ภาพที่ 3 ความสัมพันธ์ระหว่างคะแนนทัศนคติของผู้อยู่อาศัยในแต่ละชุมชนกับกลุ่มรายได้

เมื่อเปรียบเทียบทัศนคติต่อการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยตามเป้าหมายทั้ง 5 เป้าหมายของวาระการพัฒนาเมืองใหม่ พบว่า เป้าหมายที่ 1 การสร้างและประสานกรอบการทำงานด้านที่อยู่อาศัย มีการตั้งคณะทำงานระดับจังหวัดในการพัฒนาที่อยู่อาศัย สอดคล้องกับคะแนนผู้อยู่อาศัยในพื้นที่ให้คะแนนทัศนคติสูงสุด คือ 3.32 คะแนน เป้าหมายที่ 2 การพัฒนาแบบบูรณาการไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง ที่ยังไม่มีการดำเนินงานที่ชัดเจน เนื่องจากผู้อยู่อาศัยในแต่ละระดับรายได้ยังคงแยกกันอยู่ในชุมชนของตนเอง แต่คะแนนทัศนคติกลับสูงเป็นอันดับที่ 2 คือ 3.28 คะแนน ซึ่งคะแนนที่สูงมาจากกลุ่มผู้อยู่อาศัยในบ้านเอื้ออาทร บ้านมั่นคง และบ้านพักสวัสดิการที่อาจมองว่าได้รับการช่วยเหลือและไม่ถูกทิ้งไว้ข้างหลัง ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 ระดับความสอดคล้องของการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยตามตัวชี้วัดนโยบายที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี

ตัวชี้วัด/คะแนนทัศนคติ*	การดำเนินงาน	ทัศนคติของผู้อยู่อาศัย
1. การสร้างและประสานกรอบการทำงานด้านที่อยู่อาศัย (integrated housing framework) / 3.32	มีการตั้งคณะทำงานในระดับจังหวัด แต่การทำงานยังขาดการประสานงานระหว่างหน่วยงาน	ผู้อยู่อาศัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องในระดับดี เพราะมีส่วนร่วมดำเนินงานกับองค์กรภาครัฐที่ประสานการทำงานหลายหน่วยงานมาก่อน
2. การพัฒนาแบบบูรณาการ “ไม่ทิ้งใครไว้ข้างหลัง” (inclusive housing) / 3.28	ไม่มีการบูรณาการระหว่างกลุ่มรายได้ในการพัฒนาโครงการที่อยู่อาศัย เนื่องจากแต่ละชุมชนเป็นแบบต่างคนต่างอยู่ระหว่างกลุ่มผู้มีรายได้น้อยกับกลุ่มคนชั้นกลางไปจนถึงกลุ่มฐานะดี	ผู้อยู่อาศัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องในระดับดี เพราะได้รับการพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยของรัฐบาล
3. การขยายการดำเนินการให้มีที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย (affordable housing) / 3.07	มีการดำเนินงานในกลุ่มบ้านมั่นคงที่มีความสอดคล้องกับความสามารถในการจ่าย แต่สำหรับกลุ่มรายได้อื่น ๆ ยังไม่มีการรวบรวมข้อมูลไว้	ผู้อยู่อาศัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องในระดับปานกลาง แม้ว่าชุมชนบ้านมั่นคงและบ้านเอื้ออาทรให้คะแนนทัศนคติที่ดีที่สุด เพราะได้อยู่อาศัยในโครงการสำหรับผู้มีรายได้น้อยของภาครัฐ
4. การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย (adequate housing) / 3.23	มีการยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัยในกลุ่มบ้านเอื้ออาทรและบ้านมั่นคง ส่วนที่ไม่ได้มาตรฐานพบว่าเป็นการก่อสร้างหรือต่อเติมโดยไม่ได้ขออนุญาตก่อสร้าง เช่น ชุมชนบุกรุก/แออัด	ผู้อยู่อาศัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องในระดับดี เนื่องจากมีการพัฒนาที่อยู่อาศัยที่ได้รับการอุดหนุนจากภาครัฐจึงทำให้ได้รับบริการต่าง ๆ อย่างทั่วถึงและเพียงพอ
5. การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบ (informal settlements upgrading) / 3.18	มีการดำเนินการมากที่สุด โดยโครงการ “ปฏิรูปการจัดการที่ดินทำกินและที่อยู่อาศัยโดยชุมชนท้องถิ่น” และโครงการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยเพื่อคนยากจนที่บุกรุกที่ดินสาธารณะ “ปทุมธานีโมเดล” เป็นการปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานนอกระบบโดยกระบวนการมีส่วนร่วม	ผู้อยู่อาศัยเห็นว่ามี ความสอดคล้องในระดับค่อนข้างดี เนื่องจากได้รับการช่วยเหลือพัฒนาที่อยู่อาศัยจากนอกระบบเป็นในระบบ มีความมั่นคงในการอยู่อาศัย และมีลักษณะทางกายภาพที่เหมาะสมต่อการอยู่อาศัย เมื่อเปรียบเทียบกับลักษณะการอยู่อาศัยก่อนเข้าร่วมโครงการ

* หมายเหตุ: ระดับคะแนนทัศนคติของผู้อยู่อาศัยแปรผลเป็นระดับความพึงพอใจได้ ดังนี้ คะแนนเฉลี่ย 0.00-0.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจน้อยมาก) คะแนนเฉลี่ย 1.00-1.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจน้อย) คะแนนเฉลี่ย 2.00-2.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจปานกลาง) คะแนนเฉลี่ย 3.00-3.99 (เห็นด้วย/พึงพอใจมาก) และคะแนนเฉลี่ย 4.00-5.00 (เห็นด้วย/พึงพอใจมากที่สุด)

นอกจากนี้ ในเป้าหมายที่ 3 การพัฒนาที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับการจ่าย พบว่า ข้อมูลการดำเนินงานยังไม่เพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับคะแนนทัศนคติของผู้อยู่อาศัยที่ให้คะแนนเป้าหมายนี้ต่ำที่สุด คือ 3.07 คะแนน เป้าหมายที่ 4 การยกระดับมาตรฐานที่อยู่อาศัย พบว่า มีการดำเนินงานในกลุ่มผู้มีรายได้น้อยเป็นหลัก โดยเฉพาะชุมชนบ้านมั่นคงและชุมชนบ้านเอื้ออาทร แต่ในชุมชนแออัดและชุมชนบุกรุกที่ควรได้รับความช่วยเหลือด้วยเช่นกัน กลับไม่มีการดำเนินการ ซึ่งทำให้คะแนนทัศนคติในเป้าหมายที่ 4 มีคะแนนอยู่ที่ 3.23 คะแนน และเป้าหมายที่ 5 พบว่า การปรับปรุงและพัฒนาการตั้งถิ่นฐานจากนอกระบบสู่ในระบบมีการดำเนินงานที่ดีมาก ช่วยสร้างให้ชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินงานโครงการบ้านมั่นคงหลายโครงการ และมีพหุชาตินิยมที่เป็นต้นแบบด้านที่อยู่อาศัยในระดับโลก (United Nations, 2016) แต่คะแนนทัศนคติกลับต่ำกว่าค่าเฉลี่ยรวม (3.18 คะแนน ต่อ 3.22 คะแนน) เนื่องจากชุมชนบุกรุกและชุมชนแออัดยังไม่ได้รับการช่วยเหลือ จึงสะท้อนออกมาเป็นทัศนคติเชิงลบต่อการดำเนินงาน

กล่าวโดยสรุป เรื่องที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาที่อยู่อาศัยเพื่อกำหนดรูปแบบที่อยู่อาศัยให้กับกลุ่มผู้มีรายได้น้อยถึงปานกลาง คือ “ความสามารถในการจ่าย” ซึ่งขึ้นอยู่กับแต่ละระดับของกลุ่มรายได้ โดยจากกลุ่มตัวอย่าง พบว่า เกือบทั้งหมดมีระดับรายได้ต่ำกว่า 34,500 บาทต่อเดือน ซึ่งจัดเป็นกลุ่มผู้มีรายได้น้อยตามเกณฑ์ของการเคหะแห่งชาติและต้องการความช่วยเหลือด้านที่อยู่อาศัยจากภาครัฐ ส่วนนโยบายและการดำเนินงานเพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยและเมืองของภาครัฐเป็นตัวช่วยเสริม ทำให้โครงการประสบความสำเร็จ เช่น สะดวกในการเดินทาง ตั้งอยู่ใกล้แหล่งงาน มีสาธารณูปโภคครบถ้วน เป็นต้น ในขณะที่รูปแบบการพัฒนาที่อยู่อาศัยของแต่ละชุมชนอาจเหมือนหรือแตกต่างกัน ซึ่งเป็นการยากที่จะระบุเจาะจงได้เป็นสูตรตายตัว

ข้อเสนอแนะจากผลการวิจัย

เพื่อให้การดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยในพื้นที่เมืองธัญบุรี จังหวัดปทุมธานี สามารถดำเนินงานได้สอดคล้องกับตัวชี้วัดตามวาระการพัฒนาเมืองใหม่ และเพื่อปรับปรุงปัญหาและอุปสรรคที่กล่าวถึงในข้อสรุปข้างต้น คณะผู้วิจัยจึงมีข้อเสนอแนะหลักสองประการ ได้แก่

1. ประการแรก หน่วยงานในจังหวัดปทุมธานีจำเป็นต้องบูรณาการการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยเข้ากับกรอบการพัฒนาเมือง เพื่อให้ทั้งคณะทำงานที่อยู่อาศัยจังหวัด รวมถึงสำนักงานโยธาธิการและผังเมืองจังหวัดปทุมธานี และหน่วยงานภายใต้สังกัดกระทรวงมหาดไทยที่โดยมากรับผิดชอบด้านการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของจังหวัดปทุมธานี ทราบถึงอุปสงค์และอุปทานที่อยู่อาศัย ความต้องการของประชาชนเฉพาะกลุ่มสามารถวางแผนและนโยบายด้านที่อยู่อาศัยเพื่อแก้ไขปัญหาที่สำคัญ เช่น ราคาที่ดิน ความมั่นคงในการอยู่อาศัย สินเชื่อเพื่ออยู่อาศัย ตลอดจนการป้องกันและบรรเทาผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงสภาวะแวดล้อมและภัยพิบัติของที่อยู่อาศัยในจังหวัดปทุมธานีได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น และเพื่อให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับเข้าใจถึงเป้าหมายวาระการพัฒนาเมืองใหม่ สำหรับใช้เป็นแนวทางการดำเนินงานได้

2. ประการที่สอง ควรมอบหมายหน้าที่ให้สำนักงานจังหวัดปทุมธานี เป็นหน่วยงานที่ดูแลด้านการจัดเก็บ วิเคราะห์ และบูรณาการฐานข้อมูลสถิติจากหน่วยงานด้านที่อยู่อาศัยทั้งหมด เพื่อเป็นข้อมูลสนับสนุนการดำเนินงานตามข้อเสนอแนะประการแรกให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น เนื่องจากสำนักงานจังหวัด โดยเฉพาะกลุ่มงานยุทธศาสตร์และข้อมูลเพื่อการพัฒนาจังหวัดปทุมธานี มีบทบาทในการปฏิบัติหน้าที่ในฐานะ

เลขานุการผู้ว่าราชการจังหวัด และรับผิดชอบในการจัดทำแผนพัฒนาจังหวัด ซึ่งจะต้องรวบรวมข้อมูลสำคัญจากสำนักงานสถิติจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นประจำเพื่อติดตามผลการดำเนินงานตามแผนพัฒนาจังหวัดอยู่แล้ว ดังนั้น การบูรณาการฐานข้อมูลด้านที่อยู่อาศัยรวมเข้าไปด้วยจะส่งเสริมให้วางแผนการพัฒนาจังหวัดได้ครอบคลุมยิ่งขึ้น ทั้งนี้ วิธีการจัดเก็บข้อมูลควรพิจารณาตาม “กระบวนการรวบรวมข้อมูลที่อยู่อาศัย (housing profile)” ซึ่งเป็นวิธีการที่ถูกรวบรวมและพัฒนาโดย United Nations Human Settlements Programmes หรือ UN-Habitat ในหนังสือเรื่อง A practical guide for conducting: housing profiles (UN-Habitat, 2011) ซึ่งได้เสนอแนะแนวทาง (guideline) ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อศึกษาสถานการณ์ที่อยู่อาศัยในพื้นที่รูปแบบต่าง ๆ ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบสำคัญ 8 ด้าน ได้แก่ กรอบแนวคิดด้านสถาบันและองค์กร (institutional framework) ความต้องการที่อยู่อาศัยและอุปสงค์ที่อยู่อาศัย (housing needs and demand) อุปทานที่อยู่อาศัย (housing supply) กรอบแนวคิดด้านกฎหมายและข้อบังคับ (legal & regulatory framework) อุปทานที่ดินเพื่อที่อยู่อาศัย (urban land supply for housing) โครงสร้างพื้นฐานเบื้องต้นสำหรับที่อยู่อาศัย (basic infrastructure provision for housing) วัสดุก่อสร้าง ธุรกิจก่อสร้าง และการจ้างงานในภาคที่อยู่อาศัย (building materials, construction industry & employment in the housing sector) และการเงินที่อยู่อาศัย (housing finance)

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของรายงานการวิจัยเรื่อง “ความสอดคล้องระหว่างการพัฒนาที่อยู่อาศัยในพื้นที่ชานมมหานครกรุงเทพฯกับปฏิกณัฐสาทุกด้านที่อยู่อาศัย Habitat III: กรณศึกษา พื้นที่เขตเมืองในจังหวัดปทุมธานี” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแผนงานวิจัยโครงการ “จัดการความรู้ด้านมานุษยวิทยาที่อยู่อาศัยในประเทศไทย ระยะที่ 1” ซึ่งได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการสนับสนุนวิจัย (สกว.) ปีงบประมาณ 2561 (สัญญาเลขที่ RDG61H0032)

เอกสารอ้างอิง

- AAmann, W. & Jurasszovich, S. (2017). Habitat III — a critical review of the New Urban Agenda. **Housing Finance International**, Spring 2017, 35-39.
- Community Organizations Development Institute. (2022). **Phon karn dam noen ngarn pra jam pi 2565**. (In Thai) [Community Organizations Development Institute annual report 2022]. Bangkok: Author.
- Homwan, P. (2014). **Karn plianplaeng upathan khong thiyu asai samrap naksueksa praphet hophak lae apartmrnt: korani sueksa phuenthi doi rop mahawitthayalai Ratmongkhon Thanyaburi chuang pi phoso 2539-2557**. (In Thai) [Changes in supply of housing for students in dormitories and apartments: a case studies of the area around Rajamangala University of Technology Thanyaburi during 1996-2014] (Master's thesis). Bangkok: Chulalongkorn University.
- Klinmalai, S. & Kanki, K. (2013). Neighborhood relationship measurement between newcomer and former inhabitants in sprawl areas of Bangkok Metropolitan Region: the case of Nonthaburi and Pathumthani province, Thailand. **Proceeding of Neighborhood Assessment 49th ISOCARP Congress 2013** (pp.1-10). Brisbane: ISOCARP.
- Kritayanvaj, B. (2016). The United Nations conference on housing and sustainable development Quito Ecuador 17-20 October 2016. **GH Bank Housing Journal**, 22 (86), 77-84.
- National Housing Authority of Thailand. (2017). **Karn khat praman raidai khong khruaruean chamnaek tam ken khong phaen phatthana setthakit lae sangkhom haeng chat chabap thi 12 (pi phoso 2560-2564)**. (In Thai). [Household income estimation based on the 12th national economic and social development plan (2017-2021)]. Retrieved August 17, 2017, from <https://gdcatalog.nha.co.th>
- Panitchpakdi, K., et al. (2020). **Karnsueksa khwam sotkhlong rawang karn phatthana thiyu asai nai phuenthi chan mahanakhon Krungthep kab patinya sakon dan thiyu asai HABITAT III: korani sueksa phuenthi mueang Thanyaburi changwat Pathum Thani**. (In Thai) [Consistency of housing development in Bangkok suburbs and Habitat III: case study of Thanyaburi district, Pathum Thani province]. Bangkok: Thailand Science Research and Innovation Fund.

- Punpairoj, P. (2020). Characteristics of low-income housing at rangsit area in Pathum Thani province: the expansion and modification of national housing projects. **Journal of Architectural/Planning Research and Studies (JARS)**, 17(1), 43-63.
- Thai Government Gaztte. (2015). **Kotkrasuang hai chai bangkhap phangmueang ruam changwat Pathum Thani phoso 2558**. (In Thai) [Ministerail regulation enforcing the Pathumthani City planning, B.E.2015]. Pathum Thani: department of public works and town & country planning, Ministry of Interior.
- UN-Habitat. (2011). **A practical guide for conducting housing profiles – revised version**. Nairobi: Author.
- United Nations. (2016). **Sustainable development goal 11: make cities and human settlements inclusive, safe, resilient and sustainable**. Retrieved October 25, 2017, from <https://sdgs.un.org/goals/goal11>
- United Nations. (2017a). **Habitat III policy papers: policy paper 10 housing policies**. New York: Author.
- United Nations. (2017b). **New Urban Agenda**. Equador: Author.

โอกาสการท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญและความยั่งยืน กรณีเทศบาลเมืองลำพูน

Tourism opportunity of ordinary cultural landscape and sustainability: a case of Lamphun Municipality

อังนุทิพย์ ศรีสุวรรณ¹
Angunthip Srisuwan¹

Received: 2023-05-12

Revised: 2024-02-25

Accepted: 2024-03-06

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยวเป็นเครื่องมือในการพัฒนาเศรษฐกิจที่สำคัญของเมืองสำคัญต่าง ๆ ทั่วโลก โดยเฉพาะเมืองที่ได้รับการตรารับรองว่าเป็นแหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมมรดกโลก เป็นผลให้แหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมโลกดังกล่าวต่างเป็นจุดหมายปลายทางที่สำคัญของการท่องเที่ยวในโลกยุคปัจจุบัน ในขณะที่เมืองสามัญหรือ Ordinary City เป็นเมืองที่มีอยู่จำนวนมากถูกมองข้ามและเสียโอกาสในการพัฒนาเศรษฐกิจของเมือง อย่างไรก็ตาม แม้เมืองสามัญจะไม่ได้มีการออกแบบกายภาพของเมืองที่โดดเด่นในระดับสากล แต่ยังคงมีการดำรงชีวิตของผู้คนอย่างเป็นกิจวัตร มีความจริงแท้ มีเอกลักษณ์และคุณค่าทางวัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นด้วยฉันทามติของผู้คนในเมืองสามัญ ซึ่งควรค่าแก่การศึกษาเพื่อการวางแผนและออกแบบเมืองเช่นกัน งานวิจัยนี้จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ประกอบและคุณลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมของเมืองสามัญ กรณีศึกษาเมืองลำพูน และเสนอโอกาสในการประยุกต์ใช้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในเมืองสามัญเพื่อการท่องเที่ยว ผลการศึกษาได้เผยให้เห็นถึงลักษณะกายภาพทางธรรมชาติ และมิติทางวัฒนธรรมของเมืองลำพูนที่สอดประสานกันเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดจนเผยให้เห็นถึงกิจกรรมที่ถูกซ่อนเร้นโดยสิ่งปลูกสร้างสมัยใหม่ที่เป็นโอกาสในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวเมืองสามัญลำพูน และการอภิปรายถึงข้อเสนอแนะต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวในทิศทางของความยั่งยืน

คำสำคัญ: เมืองสามัญ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ โอกาสการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวที่ยั่งยืน

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: angunthip.s@cmu.ac.th

Abstract

Tourism serves as a pivotal driver of economic development for significant cities worldwide. Particularly, cities designated as global heritage cultural landscapes hold great importance as key tourist destinations in the contemporary era of global tourism. In contrast, ordinary cities often remain overlooked and miss out on opportunities for urban economic development. While ordinary cities may not possess physical settings of outstanding universal value, they nevertheless sustain the lives of their inhabitants and embody inherent authenticity, cultural identity, and values that reflect the collective attitudes of their residents. Consequently, studying ordinary cities becomes a worthwhile endeavor for urban planning and design. The primary objective of this research is to investigate the components and cultural landscape characteristics of an ordinary city, with a focus on the case study of Lamphun. The study aims to present opportunities for the application of cultural landscapes in common cities for tourism purposes. The findings of the study reveal the integrated physical and cultural dimensions of Lamphun, forming a cultural landscape. Additionally, it sheds light on the activities discreetly embedded within modern urban constructions that serve as opportunities for the tourism industry in Lamphun. Furthermore, the study provides insights and recommendations for the sustainable development of tourism in the context of cultural landscapes.

Keywords: Ordinary City, ordinary cultural landscape, tourism opportunity, sustainable tourism

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นกิจกรรมที่เติบโตตั้งแต่ช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สองเป็นต้นมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงหลายทศวรรษที่ผ่านมา อิทธิพลกระแสโลกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกันได้เปิดโอกาสให้ผู้คนจากทุกมุมโลกรับรู้ข่าวสาร สถานที่ท่องเที่ยวที่เป็นจุดหมายปลายทางที่สวยงามและน่าสนใจ ตลอดจนการพัฒนาการคมนาคมที่ส่งผลให้การเดินทางเป็นไปได้โดยสะดวก เป็นแรงสนับสนุนให้การท่องเที่ยวเผยความงามของเมืองต่าง ๆ แก่สายตาประชาคมโลก ตลอดจนประชาสัมพันธ์และกระตุ้นการเดินทางท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี นับตั้งแต่นั้นมาการท่องเที่ยวได้ถูกพัฒนากลายเป็นเครื่องมือที่สำคัญที่ส่งอิทธิพลต่อเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและการเมืองในหลายเมืองของโลก ซึ่งบ่อยครั้งที่การท่องเที่ยวก่อให้เกิดความเสื่อมโทรมของทรัพยากรการท่องเที่ยว บิดเบือนหรือทำลายเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น ชาวการมีส่วนร่วมของคนในพื้นที่ ทั้งนี้ นอกเหนือไปจากสถานที่ธรรมชาติที่เป็นเป้าหมายของสถานที่ท่องเที่ยวแล้ว เมืองเป็นพื้นที่ปลายทางสำคัญของการท่องเที่ยวในปัจจุบัน โดยนักท่องเที่ยวนิยมท่องเที่ยวในเมืองหลัก หรือเมืองที่ได้รับการตรารับรองในเรื่องความสวยงามและมรดกทางวัฒนธรรม หรือเมืองมรดกโลก อย่างไรก็ตาม ด้วยเหตุที่เมืองเป็นสถานที่ที่ผู้คนตัดสินใจสรรสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองกิจกรรมการใช้ชีวิตต่าง ๆ ของผู้คนในเมือง เช่น กิจกรรมการอยู่อาศัย กิจกรรมการค้า กิจกรรมการบริการฯ เมืองจึงมีบทบาทในฐานะของสิ่งที่ถูกผลิตขึ้นและสร้างให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้คน กลุ่มคน และอาคารบ้านเรือน ตลอดจนสิ่งปลูกสร้างทั้งหมดของเมือง ทุกเมืองจึงเป็นผลลัพธ์ของการผสมผสานระหว่างสถานที่กับผู้คน สังคม การเมืองการปกครอง และเศรษฐกิจที่มีความจำเพาะของแต่ละเมือง หากแต่กระแสหลักของการท่องเที่ยวยังคงให้น้ำหนักกับเมืองที่มีความโดดเด่นหรือมีชื่อเสียงประกันคุณภาพความงาม โดยมองข้ามเมืองที่มีกิจกรรมในลักษณะกิจวัตรประจำวัน กิจกรรมสามัญในชีวิตประจำวันของผู้คน ตลอดจนความหลากหลายของผู้คนที่อาศัยอยู่ในเมือง และเชื่อมโยงระหว่างผู้คนและสถานที่ต่าง ๆ ภายในเมือง ในทางตรงกันข้ามเมืองสามัญ (ordinary city) ที่ไม่ได้มีลักษณะโดดเด่นกลับยังคงแฝงไปด้วยสถาปัตยกรรม อาคารบ้านเรือน ตลอดจนพื้นที่เฉพาะที่ประกอบด้วย ความทรงจำ ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของ หรือเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่อย่างเต็มเปี่ยมของประชากรเมือง จึงนับเป็นโอกาสและความท้าทายที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยว โดยเครื่องมือของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ แนวทางการพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญของเทศบาลเมืองลำพูน จึงเป็นกรณีศึกษาหนึ่งที่สำคัญในการจุดประกายทิศทางการพัฒนาการท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมอย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. ศึกษาองค์ประกอบและคุณลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองสามัญ กรณีศึกษาเมืองลำพูน
2. เสนอโอกาสในการประยุกต์ใช้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเพื่อการท่องเที่ยวเมืองสามัญ

ความหมายและพัฒนาการภูมิทัศน์วัฒนธรรม

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม (cultural landscape) เป็นผลของปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์ที่มีต่อคุณลักษณะ และสภาพบริบทแวดล้อมทางธรรมชาติที่ตั้งอยู่ สื่อให้เห็นถึงพัฒนาการของสังคมมนุษย์และการตั้งถิ่นฐาน ในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ภายใต้เงื่อนไขการขับเคลื่อนของสังคม เศรษฐกิจ และบริบททางกายภาพของพื้นที่ ปრაกฏออกมาในรูปของการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อประกันความยั่งยืนและความหลากหลายทางชีวภาพ ของพื้นที่นั้น นอกจากนี้ พลังงานเชื่อของชุมชนและจารีตประเพณีที่สืบทอดกันมา ตลอดจนวิถีชีวิตของผู้คน ประกอบกันเป็นความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณที่จำเพาะระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติกับสถานที่ เกิดเป็นองค์ ประกอบภูมิทัศน์วัฒนธรรม จึงกล่าวได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมครอบคลุมทั้งวัฒนธรรมที่เป็นรูปธรรม เช่น อาคาร บ้านเรือน ถนนหนทาง และสิ่งที่เป็นนามธรรม ซึ่งเป็นจินตภาพ ผัสสะ และบรรยากาศที่รับรู้ได้ (Fouberg, Murphy & De Blij, 2015) ตลอดจนจารีตประเพณี วิถีปฏิบัติ การแสดงออกเชิงศิลปะจากชุมชนเฉพาะแห่ง นั้นก่อรูปเป็นเอกลักษณ์ของสังคม (collective identity) โดยภูมิทัศน์วัฒนธรรมอาจมีคุณค่าที่เป็นของส่วน รวมของสังคม หรือมีคุณค่าในลักษณะเป็นตัวแทนที่แสดงความเป็นตัวตนของพื้นที่นั้น ๆ และเพื่อเป็นการ เผยให้เห็นถึงความหลากหลายทางชีวภาพของปฏิสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมในภูมิภาคต่าง ๆ ของโลก ปกป้องวัฒนธรรมการอยู่อาศัยที่สืบทอดกันมา และสงวนรักษาร่องรอยวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายไป ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีคุณค่าเอกลักษณ์เฉพาะและโดดเด่นจึงถูกขึ้นทะเบียนไว้ในบัญชีรายชื่อมรดกโลก (World Heritage List) เพื่อปกป้องภูมิทัศน์วัฒนธรรมประวัติศาสตร์และคงไว้ซึ่งความหลากหลายทาง ชีวนิเวศ (World Heritage Convention, 2023)

ในการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและธรรมชาติได้เริ่มต้นโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ เห็นสมควรให้ก่อตั้งระบบการดำเนินงาน ในรูปแบบของอนุสัญญาระหว่าง ประเทศ และมีมติรับรองอนุสัญญาว่าด้วยการคุ้มครองมรดกโลกทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติ (The World Heritage Convention) เมื่อวันที่ 17 พฤศจิกายน พ.ศ. 2515 (ค.ศ. 1972) ณ กรุงปารีส เพื่อส่งเสริมความร่วมมือระหว่างประเทศในการปกป้องคุ้มครองและรักษาแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมและทาง ธรรมชาติอันทรงคุณค่าที่ตั้งอยู่ในภูมิภาคต่าง ๆ ทั่วโลก ให้ดำรงคุณค่าความโดดเด่นเป็นมรดกของมวล มนุษยชาติทั้งในปัจจุบัน และในอนาคตตลอดไป โดยอาศัยกลไกสำคัญในการคัดเลือกแหล่งมรดก ทางวัฒนธรรมและทางธรรมชาติของรัฐสมาชิกเพื่อนำไปสู่การขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก ในครั้งนั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่ในข่ายของการคุ้มครองมรดกทางวัฒนธรรม (cultural heritage) โดยคำว่า ภูมิทัศน์ วัฒนธรรมถูกประดิษฐ์ขึ้นในวงการวิชาการในต้นคริสต์ศตวรรษที่ 20 และได้รับการยอมรับในวงการอนุรักษ์ ในคริสต์ทศวรรษที่ 1990 (Jacques, 1994) ภายหลังจากที่องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ รับเอาภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ในหมวดของการอนุรักษ์ (conservation category) (Fowler, 2003) ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจึงกลายเป็นเรื่องที่น่าสนใจวิชาการต่าง ๆ จากหลากหลายสาขาวิชาให้ความ สนใจ โดยแนวคิดในการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมครอบคลุมความสัมพันธ์ระหว่างภูมิทัศน์ ธรรมชาติ วัฒนธรรม

และผู้คนในภูมิภาคใดภูมิภาคหนึ่ง เป็นผลให้เกิดการตีความที่บ่งบอกถึงพัฒนาการการปรับสภาพแวดล้อมของมนุษย์อย่างต่อเนื่อง (O'Hare, 1997)

ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นหนึ่งในหลายวิธีในการศึกษาสถานการณ์ตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ โดยภูมิทัศน์ของการตั้งถิ่นฐานเป็นการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมภายใต้แนวคิดของการเป็นสถานที่ตำแหน่ง (places) ซึ่งประกอบกันขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ของวัฒนธรรมที่วางซ้อนอยู่บนภูมิทัศน์ธรรมชาติ (O'Hare, 1997) และเมื่อเวลาผ่านไปภูมิทัศน์ดังกล่าวจึงสร้างให้เกิดเป็นอัตลักษณ์ของสถานที่นั้น ๆ โดยความต่อเนื่องของการพัฒนาภูมิทัศน์วัฒนธรรมอยู่ในความสนใจของสหสาขาวิชาการ โดยคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมถูกใช้ครั้งแรกในปี ค.ศ. 1880 โดย อ็อตโต ชลูเตอร์ (Otto Schlüter) นักประวัติศาสตร์ชาวเยอรมัน ซึ่งเมื่อเริ่มแรกเป็นการมุ่งสนใจไปที่การอธิบายรูปแบบพื้นฐานของการตั้งถิ่นฐานที่เกิดจากกิจกรรมของมนุษย์และวัฒนธรรม โดยใช้ภูมิทัศน์เป็นข้อมูลหลักในการอธิบายรูปแบบภูมิทัศน์ที่สอดคล้องกับทฤษฎีการศึกษาแบบเมือง (O'Hare, 1997 อ้างใน Whitehand, 1983) โดยการวิเคราะห์ที่อยู่บนพื้นฐานของรูปทรงที่มีความสัมพันธ์ระหว่างกัน หน้าที่ใช้สอย และพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ซึ่งส่งผลต่อการศึกษาในเรื่องคุณลักษณะของการตั้งถิ่นฐานอื่น ๆ ติดตามมา คำว่า “ภูมิทัศน์วัฒนธรรม” ได้รับการศึกษาอย่างแพร่หลายในเวลาต่อมาโดยการนำของ ศาสตราจารย์คาร์ล ซาวเออร์ (Carl Sauer) และนักภูมิศาสตร์ที่ศึกษาภูมิศาสตร์ของมนุษย์ (human geography) จาก Berkeley School ประเทศสหรัฐอเมริกาในคริสต์ทศวรรษที่ 1920 และคริสต์ทศวรรษที่ 1930

ต่อมางานวิจัยภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ขยายเขตความรู้เพิ่มเติมครอบคลุมเกี่ยวกับประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่โดยมุ่งความสนใจไปที่การเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ ช่วงเวลาของการเปลี่ยนแปลง พื้นที่ที่มีการเปลี่ยนแปลง ผู้กระทำ และเหตุของการกระทำเพื่อเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์ (Taylor, 1989) และในคริสต์ทศวรรษที่ 1980 ความสนใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมได้ขยายวงไปสู่สหสาขา ได้แก่ นักภูมิศาสตร์และนักประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมซึ่งสนใจกระบวนการการเปลี่ยนแปลงสถาปัตยกรรมและภูมิทัศน์ ตลอดจนภูมิทัศน์สามัญ (ordinary landscapes) (Meinig, et al., 1979) และประวัติศาสตร์เชิงพื้นที่ของภูมิทัศน์ในชนบท (Hart, 1975) อีกทั้งนักมานุษยวิทยาที่สนใจในความเชื่อมโยงระหว่างวัฒนธรรมและผืนดิน การปรับตัวของมนุษย์ในสิ่งแวดล้อม และอิทธิพลของวัฒนธรรมที่ส่งผลต่อรูปแบบการตั้งถิ่นฐานในแนวคิดภูมิทัศน์ที่มีชีวิต (living landscape) (Fleure & Davies, 1989) รวมถึงนักภูมิศาสตร์ที่สนใจในนิเวศวิทยาวัฒนธรรม (Sopher, 1981) เป็นต้น และในช่วงคริสต์ทศวรรษ 1980 ซึ่งเป็นยุคหลังสมัยใหม่ การศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมมุ่งเน้นในการหาความรู้เชิงลึก โดยการแสวงหาความหมายและคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยความจริงแท้กลายเป็นแนวทาง (theme) ของการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิดการศึกษาเพื่อประเมินคุณค่าของภูมิทัศน์วัฒนธรรมในสถานที่ต่าง ๆ รวมไปถึงการศึกษาโดยใช้ศาสตร์อื่น ๆ ในการหาความหมายและคุณค่าของภูมิทัศน์นั้น เช่น ภูมิศาสตร์การเมือง ภูมิศาสตร์สตรีนิยม ภูมิศาสตร์การท่องเที่ยว เป็นต้น และคำว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมถูกใช้แพร่หลายในคริสต์ทศวรรษที่ 1990 โดยวงการการอนุรักษ์ในเวลาต่อมา

แม้ว่าศาสตร์เกี่ยวกับการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมจะมีความแพร่หลาย และอยู่ในความสนใจของหลากหลายสาขาวิชา หากแต่นิยามและในวิธีการปฏิบัติยังมีความคลุมเครือ ไม่เฉพาะเจาะจง จนกระทั่งในปี ค.ศ. 1992 องค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรม แห่งสหประชาชาติ ได้ตราเครื่องมือในการตระหนักและปกป้องภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ในเอกสารแนวทางการอนุรักษ์ตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก (Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage) และยอมรับปฏิสัมพันธ์ (interaction) ที่สำคัญระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติว่าเป็นภูมิทัศน์ทางวัฒนธรรมด้วย โดยในอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก ค.ศ. 1999 ได้จำแนกภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 3 ประเภท ทั้งนี้ อนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกได้มีการปรับปรุงให้มีความรัดกุมยิ่งขึ้นในหลายครั้ง แต่สาระเกี่ยวกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมไม่มีการเปลี่ยนแปลง โดยอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลกฉบับ ค.ศ. 2021 กำหนดประเภทของภูมิทัศน์วัฒนธรรมไว้ในหมวด (chapter) II.A วรรค (paragraph) ที่ 47

ในแนวทางการอนุรักษ์ตามอนุสัญญาคุ้มครองมรดกโลก 2021 (World Heritage Convention, 2021) ได้กำหนดเกณฑ์การขอรับการขึ้นทะเบียนมรดกโลกที่มีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากล ไว้ 10 ข้อ โดยคณะกรรมการพิจารณาจะพิจารณาจากเกณฑ์ทั้ง 10 ข้อ ซึ่งหากแหล่งที่เสนอเพื่อขอรับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกมีคุณลักษณะที่สอดคล้องกับข้อหนึ่งข้อใดหรือหลายข้อแล้ว จะได้รับการพิจารณาประกาศเป็นมรดกโลก นอกจากนี้ ในการขอรับขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลกนั้น แหล่งที่เสนอรับการขึ้นทะเบียนต้องเป็นไปตามเงื่อนไขของความครบถ้วน (integrity) และ/หรือตามความเป็นของแท้ (authenticity) และต้องมีระบบการคุ้มครองและการจัดการอย่างเพียงพอสำหรับปกป้องแหล่งนั้น ๆ เพื่อให้เชื่อว่ามีคุณค่าโดดเด่นในระดับสากล

จากเกณฑ์พิจารณาคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม ทำให้สามารถตีความภูมิทัศน์วัฒนธรรมในหลายประเภท ซึ่งกรมอุทยานแห่งชาติสหรัรัฐอเมริกา (National Park Service: NPS) ได้ให้ความหมายว่า เป็นพื้นที่ภูมิประเทศที่ประกอบด้วยแหล่งธรรมชาติและวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกันกับประวัติศาสตร์ กิจกรรม ผู้คนหรือกลุ่มคน โดยจำแนกประเภทย่อยของภูมิทัศน์วัฒนธรรมออกเป็น 4 ประเภท เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจและดำเนินการปกป้องคุ้มครอง (National Park Service, 2022)

โดยสรุปภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ที่ประกอบด้วยทรัพยากรทางธรรมชาติและวัฒนธรรม ตลอดจนพืชพรรณ สัตว์ป่าหรือสัตว์เลี้ยงในพื้นดินนั้น จะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ กิจกรรม หรือบุคคล หรือการแสดงคุณค่าทางวัฒนธรรมหรือสุนทรียะอื่น ๆ ของพื้นที่ด้วยและจากพัฒนาการการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กล่าวมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นผลของการตั้งถิ่นฐานจากวัฒนธรรมผ่านช่วงเวลา ซึ่งประกอบด้วย 3 ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กัน ได้แก่ พื้นที่ตั้ง (natural setting) วัฒนธรรม หรือประดิษฐ์กรรมของมนุษย์ (human intervention) และเวลา (time) (Buttimer, 1980) โดยภูมิทัศน์วัฒนธรรมสะท้อนให้เห็นถึงความคิดสร้างสรรค์ของมนุษย์ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้ตอบสนอง

กิจกรรมภายใต้เงื่อนไขวัฒนธรรมแห่งตน ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเริ่มต้นได้รับความสนใจในลักษณะกายภาพของ ภูมิทัศน์ (landscape) รูปแบบการจัดการพื้นที่เพื่อการตั้งถิ่นฐาน โดยมุ่งเน้นไปที่ทรัพยากรวัฒนธรรม ที่จับต้องได้ (tangible cultural resource) จากนั้นจึงขยายองค์ความรู้ไปยังศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เช่น มานุษยวิทยา สังคมวิทยา การเมืองการปกครอง จิตวิทยาฯ เพื่ออธิบายลักษณะภูมิทัศน์กายภาพที่เกิดจาก การจัดการของมนุษย์ซึ่งเป็นผลมาจากทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (intangible cultural resource) เช่น ภูมิปัญญา ความเชื่อ ขนบธรรมเนียมประเพณี ทั้งนี้ แนวการศึกษาภูมิทัศน์วัฒนธรรมในปัจจุบันให้ความสำคัญ ทั้งทรัพยากรวัฒนธรรมที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยมุ่งเน้นการศึกษาไปที่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มี ชีวิต (living landscapes) อันเป็นผลมาจากการดำเนินชีวิต ดำเนินกิจกรรมของผู้คนในชุมชนหรือสังคมนั้น ๆ (living people) ที่ส่งผลให้ภูมิทัศน์วัฒนธรรมมีความเคลื่อนไหว และไม่หยุดนิ่ง มีพลวัต หรือความ เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาโดยผู้คนที่อาศัยอยู่ในที่นั้น เกิดเป็นแรงขับเคลื่อนไปสู่มาตรการเพื่อการปกป้อง ค้ำครองภูมิทัศน์วัฒนธรรม ภายใต้การบริหารจัดการโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่ง สหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก ในปี ค.ศ. 1992 ได้แปลความหมายและประเมินคุณค่าภูมิทัศน์วัฒนธรรม เกิด เป็นเกณฑ์การพิจารณาเพื่อขึ้นทะเบียนมรดกโลก ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าเกณฑ์การพิจารณาขึ้นทะเบียนมรดก โลกที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม (เกณฑ์ข้อที่ i-vi) ให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมที่มีความโดดเด่น และคุณค่าที่เป็นสากล ไม่ได้ครอบคลุมในคุณค่าวัฒนธรรมที่เป็นสามัญในวิถีชีวิตและสังคมทั่วไป นอกจากนี้ ความสนใจจากนักวิชาการจากหลากหลายสาขาความเชี่ยวชาญ ยังทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ระหว่างศาสตร์ความเชี่ยวชาญในประเด็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม ไปสู่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ

คุณค่าภูมิวัฒนธรรมเมืองสามัญและการท่องเที่ยว

ภูมิวัฒนธรรม (cultural landscape) สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างสภาพแวดล้อมและวัฒนธรรม ในอาณาบริเวณทางภูมิศาสตร์ใดบริเวณหนึ่ง ซึ่งสัมพันธ์กับการตั้งถิ่นฐาน เกิดเป็นการหมายรู้ร่วมกันของคน ในสังคมตลอดจนพัฒนาไปสู่ความรู้สึกถึงความเป็นเจ้าของสถานที่ และไม่เพียงชนบทเท่านั้นที่เป็นตัวแทน ของภูมิทัศน์วัฒนธรรม แต่เมืองสามารถเป็นตัวแทนได้เช่นกัน เพราะทุกสิ่งที่มีมนุษย์สร้างขึ้นมีวัตถุประสงค์เพื่อ เป็นหนทางในการสถาปนาตัวตนและความสัมพันธ์ของสังคมที่สร้างขึ้นระหว่างผู้คน (Groth & Bressi, 1997) ดังนั้น ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองจึงเป็นการตัดสินใจรังสรรค์สภาพแวดล้อมทางกายภาพนั้นให้เกิดขึ้น เพื่อ ตอบสนองกิจกรรมการใช้ชีวิตต่าง ๆ ของผู้คนในเมือง เช่น กิจกรรมการอยู่อาศัย กิจกรรมการค้า กิจกรรม การบริการฯ ภายใต้กติกาหรือจารีตหรือโลกทัศน์ในกรอบคิดของสังคมในบริเวณนั้น ๆ เมืองทุกเมืองจึงเป็น ผลลัพธ์ของการผสมผสานระหว่างสถานที่กับผู้คน สังคม การเมืองการปกครองและเศรษฐกิจที่มีความจำเพาะ ของแต่ละเมือง โดยผลผลิตภูมิทัศน์ที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นล้วนมีความหมายเชิงวัฒนธรรม (Lewis, 1979) ซึ่ง Meinig, et al. (1979) และ Fernandez & Del Espino Hidalgo (2014) ได้ระบุถึงภูมิทัศน์ที่เป็นสามัญ (ordinary landscape) ว่าเป็นภูมิทัศน์ที่ปรากฏโดยทั่วไป แต่น้อยคนที่จะนึกถึง เพราะภาพของภูมิทัศน์

วัฒนธรรมสามัญมีลักษณะยุ่งเหยิง ไม่เป็นระเบียบ เป็นสถานที่ผู้คนในเมืองคุ้นเคยในกิจวัตรประจำวัน โดยภูมิทัศน์สามัญของเมืองถูกสร้าง ผลิตซ้ำ และเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลา โดยมีปัจจัยที่สำคัญ คือ เทคโนโลยี (Lewis, 1979) ดังปรากฏในภาพภูมิทัศน์เมืองเปรียบเทียบระหว่างเมืองในยุคก่อนปฏิวัติอุตสาหกรรมและหลังยุคปฏิวัติอุตสาหกรรมที่บางองค์ประกอบถูกละเลยไป ขณะเดียวกันมีบางองค์ประกอบที่ถูกสร้างขึ้นใหม่ ภาพของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ จึงมีความแตกต่างไปจากภาพของเกณฑ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่กำหนดขึ้นโดยองค์การการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือ ยูเนสโก ที่เน้นการให้คุณค่าแก่ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีลักษณะที่เป็นประวัติศาสตร์ แสดงถึงความสำเร็จในการสร้างสรรค์สภาพแวดล้อมที่มีคุณค่าที่โดดเด่น ไม่สามารถที่จะทำซ้ำขึ้นใหม่ได้ (not renewable) (Fernandez & Del Espino Hidalgo, 2014) และหยุดนิ่ง (Bushell & Staiff, 2012) เกิดเป็นชุดของความเข้าใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมในลักษณะเป็นสัญลักษณ์ของภาพแฟนตาซีขึ้นในจิตใจของผู้พบเห็น (series of tropes and fantasies) (Winter & Daly, 2012) ซึ่งเกณฑ์ต่าง ๆ ที่กำหนดขึ้นโดยองค์การยูเนสโก ทำให้ไม่ใช่ภูมิทัศน์ทุกสถานที่ที่มีคุณค่าเป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรม

อย่างไรก็ตาม ในวิถีปฏิบัติเพื่ออนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมในกฎเกณฑ์ขององค์การยูเนสโก กลับพบอุปสรรคของความเปลี่ยนแปลง ดังปรากฏแหล่งมรดกวัฒนธรรมของโลกจำนวน 40 รายชื่อ (คิดเป็นร้อยละ 4.29) ของแหล่งมรดกวัฒนธรรมทั้งหมด) กำลังตกอยู่ในภาวะอันตราย (World Heritage in Danger) (World Heritage Convention, 2023) ซึ่งหนึ่งในสาเหตุสำคัญที่แหล่งมรดกโลกเหล่านั้นอยู่ในภาวะอันตราย เป็นผลสืบเนื่องมาจากการท่องเที่ยวที่ทำให้เมืองขยายตัวและเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์ที่ดิน โดยเฉพาะในยุคสมัยที่สื่อดิจิทัลเฟื่องฟู การประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวเป็นได้ง่ายและสามารถแพร่หลายในทุกระดับ ตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึงระดับโลก ตลอดจนนโยบายการท่องเที่ยวเมืองรองในประเทศไทย ในทางหนึ่งสามารถสร้างให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจที่เติบโตอย่างรวดเร็ว และทำลายแก่นของความจริงแท้ของภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้นไปในขณะเดียวกัน ในขณะที่มีมาตรการดำเนินงานของมรดกโลกพยายามคงความเปลี่ยนแปลงให้เกิดในอัตราที่ช้า การวางแผนให้การท่องเที่ยวสามารถเติบโตคู่ขนานไปกับการรักษามรดกวัฒนธรรมจึงเป็นสิ่งจำเป็น การรวมศูนย์กลางของการควบคุมการเปลี่ยนแปลงมรดกโลก จึงเป็นการติดกับดักในเวลา (trapped in time) (Bushell & Staiff, 2012)

การปรับตัวยอมรับในการเคลื่อนไหวและองค์ประกอบที่ซับซ้อนและพัฒนาไปของเมืองจึงเป็นสิ่งจำเป็น ดังเช่นการอนุรักษ์ตลาดตามท้องถนน (street market) คู่ขนานไปกับการดำเนินกิจกรรมของห้างสรรพสินค้า การปรับตัวดังกล่าวเป็นไปในแนวทางของคามิลโล ซิตเต (Camillo Sitte) ที่กล่าวในหนังสือ City planning according to artistic principles ในปี ค.ศ. 1889 ว่าการพัฒนาเมืองควรมุ่งความสนใจไปที่การสร้างลักษณะคุณภาพของที่วางเมืองที่เป็นส่วนรวมมากกว่าการให้ความสำคัญเพียงส่วนประกอบย่อยของเมือง (Bushell & Staiff, 2012) นอกจากนี้นักวิชาการจำนวนหนึ่งยังให้ความสำคัญและสนับสนุนการพิทักษ์มรดกวัฒนธรรมสามัญในภาพรวมของเมืองควบคู่ไปกับการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมแต่ละอาคาร ร่วมกับการเคารพความหลากหลาย และการมีส่วนร่วมของชุมชน (Bushell & Staiff, 2012; Taylor, 2012; Lewis, 1979) ตัวอย่างเช่น Yuen (2005) ทำการศึกษาเพื่อค้นหาอัตลักษณ์

ของพื้นที่เมืองสิงคโปร์ พบว่า สถาปัตยกรรมทั้งเก่าและใหม่ ต่างนำเสนอให้เห็นถึงพลังและความมีชีวิตชีวาของวิถีสังคมเมือง ซึ่งความหลากหลายเหล่านี้สร้างให้เกิดความหลากหลายและความน่าสนใจให้กับเมือง (Siririsak, 2009) ตีพิมพ์บทความวิชาการในชื่อ Conservation of Bangkok old town ระบุว่า แม้พระราชวังและอาคารทางศาสนาจะได้รับการปกป้องในแผนแม่บทการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์ แต่ยังมีคามจำเป็นในการตระหนักถึงมรดกท้องถิ่นและการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่เข้มแข็ง ซึ่งในทางปฏิบัติพบว่าเมืองหลวงพระบาง ซึ่งเป็นเมืองมรดกโลกได้ผ่อนคลายความตึงเครียดของกฎมรดกโลก ไปสู่การให้คุณค่าและให้ความสำคัญกับจิตวิญญาณของสถานที่ (the spirit of the place) ในสำนึกของคนท้องถิ่น (Bushell & Staiff, 2012)

ความสำคัญของภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญของเมืองที่มีต่ออัตลักษณ์ (identity) ของเมืองนั้น เกิดขึ้นจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนกับสภาพแวดล้อมในสถานที่ที่เกิดขึ้นของกิจกรรมสำหรับผู้คนทั่วไปในเมือง การถักทอวัฒนธรรมที่หลากหลายนี้ทำให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของสถานที่ที่ประกอบกิจกรรมร่วมกับความรู้สึกของความเป็นเจ้าของสถานที่และอัตลักษณ์ของพื้นที่อย่างชัดเจน และทุกเมืองต่างสร้างภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เฉพาะตัว ตามแบบแผนและรูปแบบการดำเนินชีวิตตามฉันทามติของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในเมืองนั้น ๆ โดยความปกติธรรมดา (ordinariness) ของสถานที่ต่าง ๆ ที่ต่างกันสามารถที่จะดึงดูดใจนักท่องเที่ยวได้ トラバิดที่ความปกตินั้นแตกต่างไปจากการรับรู้เดิมของนักท่องเที่ยว (Ashworth & Larkham, 2014) จากทั้งหมดที่กล่าวมาข้างต้น จึงเป็นแหล่งสนับสนุนความคิดในการมุ่งศึกษาเพื่อทำความเข้าใจในภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญของเมือง และใช้ประกอบการดำเนินการวางแผนและอนุรักษ์เมืองลำพูนควบคู่ไปกับการท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ

วิธีดำเนินการวิจัย

การดำเนินการวิจัยเป็นการดำเนินการโดยอาศัยเครื่องมือที่หลากหลาย โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัยดังนี้

1. การทบทวนวรรณกรรม เพื่อทราบเรื่องราว ประวัติศาสตร์ความเป็นมา กรอบความคิด และความเชื่อ ตลอดจนเอกสารราชการต่าง ๆ รวมถึงวรรณกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง
2. การสำรวจกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทต่าง ๆ ในเขตเทศบาลเมืองลำพูน
3. การสำรวจและถ่ายภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรม โดยจำแนกเป็น 3 หมวดหลัก (ดังภาพที่ 1) ได้แก่
 - 3.1 ลักษณะกายภาพธรรมชาติ (natural landforms) ได้แก่ ลักษณะภูมิฐาน สภาพแวดล้อมธรรมชาติ พืชพรรณ

3.2 วัฒนธรรม ซึ่งจำแนกออกเป็น

1) กายภาพที่สะท้อนวัฒนธรรม (material culture) ได้แก่ การใช้ประโยชน์ที่ดิน ระบบการสัญจร สิ่งปลูกสร้าง โครงสร้างผังเมือง

2) ปฏิสัมพันธ์ความเชื่อมโยงของคนกับสภาพแวดล้อม ได้แก่ ปฏิสัมพันธ์ผู้คน วิธีปฏิบัติ อัตลักษณ์ ความรู้สึกเป็นเจ้าของ

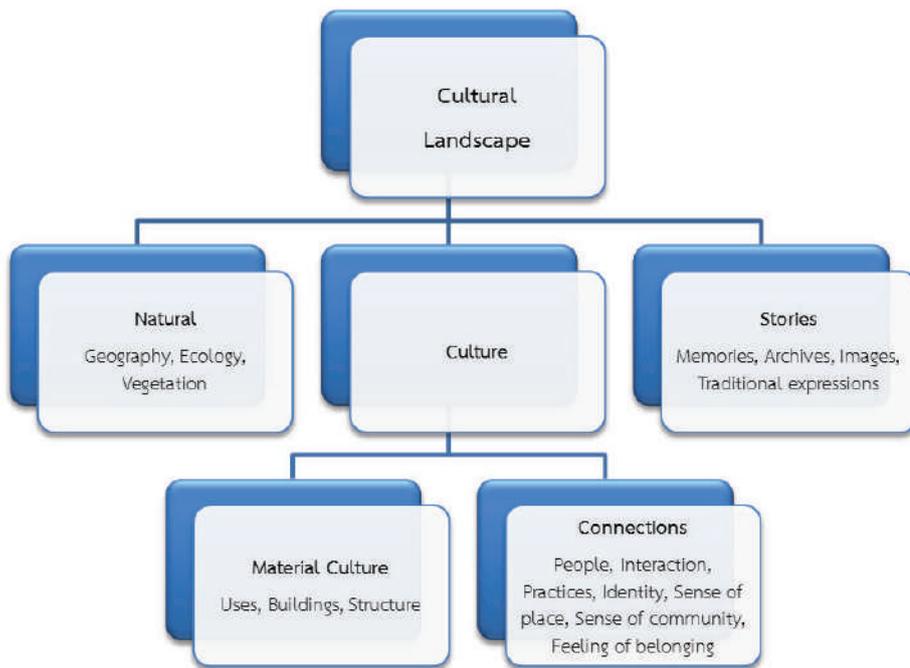
3.3 เรื่องราวทางประวัติศาสตร์ (stories) ได้แก่ ความทรงจำ ภาพถ่าย การแสดงออกในกิจกรรมเชื่อมโยงประวัติศาสตร์

4.รวบรวมข้อมูลภูมิทัศน์วัฒนธรรมในมุมมองของผู้ที่อาศัยในเขตเทศบาลเมืองลำพูน โดยการสัมภาษณ์อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) และตัวแทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้งฝ่ายบริหารและฝ่ายบริการ

5.วิเคราะห์ข้อมูลผ่านเครื่องมือวิเคราะห์ศักยภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเทศบาลเมืองลำพูน ด้วยเทคนิค SWOT Analysis

6.อภิปรายผลการศึกษา

7.สรุปผลการศึกษา

ภาพที่ 1 องค์ประกอบการสำรวจภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูน

องค์ประกอบและลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูน

ภูมิทัศน์วัฒนธรรม มีนัยยะของสถานที่ที่ประกอบขึ้นด้วยมิติของพื้นที่ซึ่งมีการวิวัฒน์ผ่านการออกแบบและการใช้งาน และก่อให้เกิดความรู้สึกถึงคุณค่าทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของพื้นที่ โดยประกอบกันขึ้นทั้งองค์ประกอบที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ ซึ่งสามารถจัดหมวดหมู่ได้เป็น 3 ส่วน โดยองค์ประกอบและลักษณะภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูนแสดงในผลการสำรวจ ดังนี้

1. ลักษณะกายภาพธรรมชาติ (natural landforms)

เทศบาลเมืองลำพูน เป็นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตั้งอยู่ในท้องที่ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดลำพูน พิกัดละติจูด 18.573 ลองจิจูด 99.002 (Digital Government Development Agency (Public Organization), 2018) จัดตั้งขึ้นตามพระราชกฤษฎีกาจัดตั้งเทศบาลเมืองลำพูน พ.ศ. 2479 (Thai Royal Gazette, 1936) มีพื้นที่รับผิดชอบ 5.2 ตารางกิโลเมตร มีลักษณะภูมิประเทศเป็นที่ราบทางด้านทิศตะวันตกของแม่น้ำกวัง ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของแอ่งที่ราบเชียงใหม่ – ลำพูน มีความสูงที่ระดับ 290.29 เมตรจากระดับน้ำทะเลปานกลาง มีลักษณะภูมิประเทศราบเรียบไปจนถึงค่อนข้างราบเรียบ มีความลาดเอียงของพื้นที่ภายในเขตเทศบาลเมืองลำพูนอยู่ระหว่าง 0-2 เมตร โดยมีลักษณะของที่เนินหลังเต่าสลับที่ราบลาดลงจากทิศเหนือสู่ทิศใต้ และลาดลงสู่แม่น้ำปิงทางทิศตะวันตกและแม่น้ำกวังทางทิศตะวันออกของพื้นที่ (ดังภาพที่ 2) มีอุณหภูมิเฉลี่ยตลอดปี 26.4 องศาเซลเซียส ความชื้นเฉลี่ยตลอดทั้งปีประมาณร้อยละ 72 สถิติปริมาณฝนระหว่างปี พ.ศ. 2523-2560 พบว่า ปริมาณฝนในจังหวัดลำพูนมีปริมาณรวมเฉลี่ย 1,040.10 มิลลิเมตรต่อปี โดยมีจำนวนวันที่ฝนตกต่อปีจำนวน 108 วัน

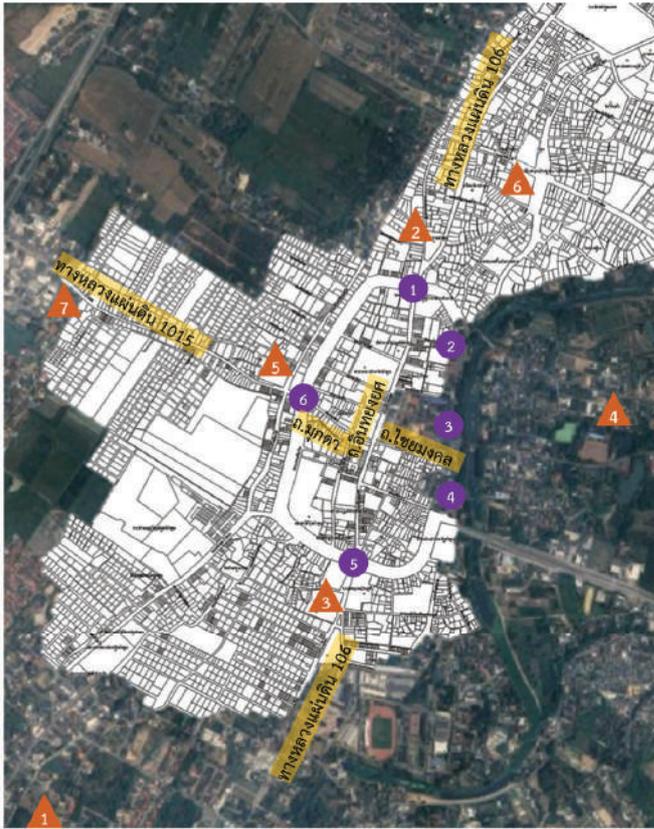
เมืองลำพูน มีแม่น้ำไหลผ่าน 2 สาย ได้แก่ แม่น้ำกวัง และแม่น้ำปิง โดยแม่น้ำกวังนอกจากใช้เป็นแหล่งอุปโภคบริโภคของชาวลำพูนแล้ว ยังเป็นเส้นกั้นอาณาเขตเทศบาลเมืองลำพูนทางทิศตะวันออกอีกด้วย ส่วนแม่น้ำปิงอยู่ทางทิศตะวันตกของเทศบาลเมืองลำพูน ซึ่งเขตเทศบาลเมืองลำพูนไม่ครอบคลุมไปถึงแม่น้ำปิง ทั้งนี้แม่น้ำปิงห่างจากเขตชุมชนจามเทวีซึ่งเป็นชุมชนทางทิศตะวันตกที่สุดของเขตเทศบาลเมืองลำพูนเป็นระยะทางราว 4 กิโลเมตร โดยแม่น้ำกวัง พ.ศ. 2561 มีปริมาณน้ำเฉลี่ย 648.9 ล้านลูกบาศก์เมตร และมีคุณภาพน้ำจากทั้ง 4 สถานีวัดคุณภาพน้ำอยู่ในเกณฑ์เสื่อมโทรม (Department of Drainage and Sewerage, Pollution Control Department, 2018)

ลักษณะของดินในเขตเทศบาลเมืองลำพูน เป็นกลุ่มชุดดินที่ 38 ธรณีสัณฐานดินเป็นดินร่วนปนทรายหยาบ และดินเหนียวปนทรายแป้งในบริเวณทิศตะวันตกและทิศใต้ของเขตเทศบาลเมืองลำพูน มีความอุดมสมบูรณ์ปานกลาง

2. วัฒนธรรม

2.1 กายภาพที่สะท้อนวัฒนธรรม (material culture)

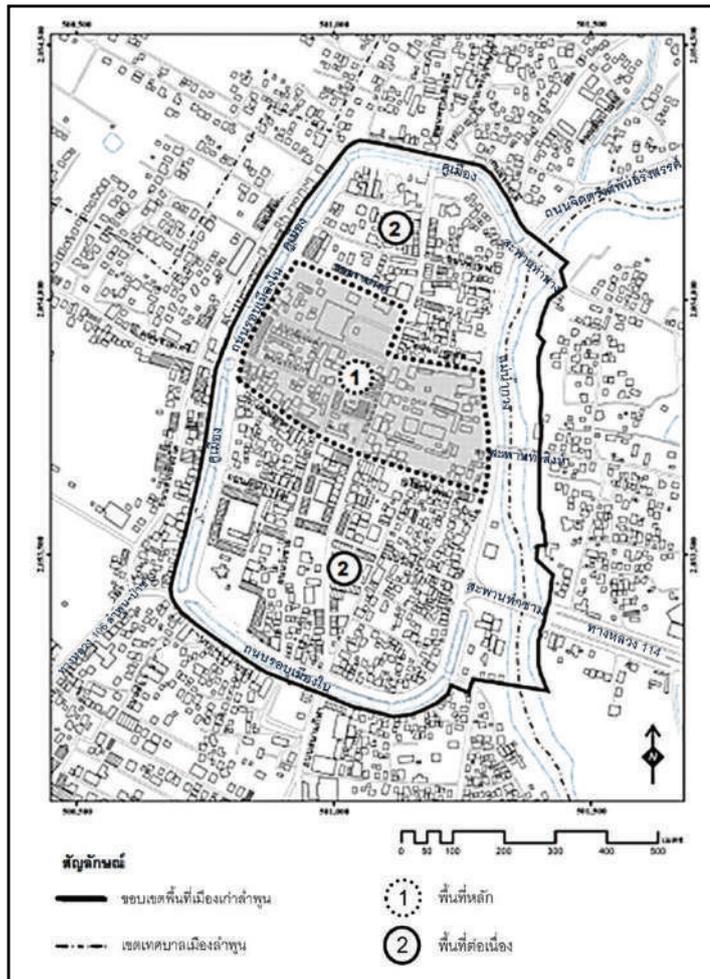
ลักษณะผังเมืองของเมืองลำพูน มีรูปลักษณะเป็นรูปรีคล้ายหอยสังข์ มีคูน้ำคันดินล้อมรอบ เมืองมีขนาดกว้างประมาณ 450 เมตร ยาวประมาณ 900 เมตร ด้านทิศใต้มีความกว้างกว่าด้านเหนือเล็กน้อย ครอบคลุมเนื้อที่ 0.648 ตารางกิโลเมตร (405.17 ไร่) ประกอบด้วย คูเมืองขนานกับกำแพงเมือง ในทุกด้านยกเว้นด้านทิศตะวันออกที่มีแม่น้ำกวงเป็นปราการธรรมชาติ กำแพงเมืองก่อด้วยศิลาแลงสูงประมาณ 3 เมตร ประดับด้านบนด้วยอิฐทำเป็นรูปใบเสมา มีประตูเมืองโดยรอบ 6 ประตู ได้แก่ ประตูช้างสีทางทิศเหนือ ประตูสี่ทางทิศใต้ของเมือง และประตูมหาวันทางทิศตะวันตก โดยมีประตูทางทิศตะวันออก 3 ประตู ได้แก่ ประตูท่านาง ประตูท่าสิงห์หรือประตูข้าว และประตูท่าขามหรือท่าข้าม เรียงจากด้านบนลงล่างตามลำดับ อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าเสียดายที่กำแพงเมืองและประตูเมืองส่วนใหญ่ถูกรื้อลงในปี พ.ศ. 2491 เหลือเพียงร่องรอยบริเวณฐานของประตูมหาวันด้านเหนือ ส่วนด้านใต้คงเหลือเพียงกองอิฐบางส่วน ผังเมืองวางแนวแกนในทิศเหนือ-ใต้ โดยยึดคติความเชื่อในเรื่องทิศมงคล (ทักษาเมือง) โดยมีวัดประจำทิศทั้ง 4 จำนวน 7 วัด (ดังภาพที่ 3) ประกอบด้วย วัดกู่ละมั่ง วัดพระคง วัดประตูสี่ วัดดอนแก้ว วัดมหาวัน วัดสันป่ายางหลวง และวัดจามเทวี (Chanreang, 2016) นอกจากนี้ ภายในเขตกำแพงเมืองลำพูนยังพบศิลปกรรมที่สำคัญในวัดพระธาตุหริภุญชัยวรมหาวิหาร คือ เจดีย์ทรงปราสาทในผังสี่เหลี่ยม เรือนธาตุทำซ้อนกันเป็นชั้น ๆ ซึ่งสันนิษฐานว่ามีความสัมพันธ์กับศิลปะทวารวดีและเป็นต้นแบบให้กับเจดีย์ในศิลปะล้านนาในช่วงระยะแรกอีกด้วย (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2010)

สัญลักษณ์วัด	สัญลักษณ์ประตูเมือง
▲ วัดภูเขม็ง (วัดกรมเปียราม)	1 ประตูช้างสี
▲ วัดพระคงฤาษี	2 ประตูท่านาง
▲ วัดประตูลี	3 ประตูท่าสิงห์
▲ วัดคอนแก้ว	4 ประตูท่าข้าม
▲ วัดมหาวัน	5 ประตูลี
▲ วัดสันป่ายางหลวง	6 ประตูมหาวัน
▲ วัดจามเทวี	
	N W * E S

ภาพที่ 3 สันฐานเมืองลำพูน ตำแหน่งวัดประจำทิศ และประตูเมืองทั้ง 6 ของลำพูน

ปัจจุบันเมืองลำพูนเป็นเมืองประวัติศาสตร์หนึ่งในเมืองเก่า ที่ได้รับการประกาศเป็นเขตพื้นที่เมืองเก่า ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยกรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ. 2546 เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2554 ด้วยเหตุผล คือ เป็นเมืองเก่าที่มีเอกลักษณ์ของวัฒนธรรมท้องถิ่นและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี โดยเป็นแหล่งวัฒนธรรมทวารวดี ต้นกำเนิดของอารยธรรมล้านช้าง ล้านนา และสิบสองปันนา โดยในประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าได้จำแนกพื้นที่ออกเป็น 2 บริเวณ คือ พื้นที่หลัก ซึ่งเป็นบริเวณที่มีการกระจุกตัวของแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมที่ควรได้รับการดูแลอย่างเข้มแข็ง ได้แก่ วัดพระธาตุทริภุญชัยรวมหาวิหาร พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติทริภุญไชย พิพิธภัณฑสถานชุมชนเมือง ศาลากลางจังหวัดลำพูน และหนองน้ำจามเทวี เนื้อที่รวม 0.135 ตารางกิโลเมตร (84.33 ไร่) และพื้นที่ต่อเนื่องเป็นบริเวณที่ส่งเสริมอนุรักษ์และพัฒนาพื้นที่หลัก ได้แก่ พื้นที่ภายในขอบเขตพื้นที่เมืองเก่าลำพูนยกเว้นพื้นที่หลัก มีเนื้อที่รวม 0.513 ตารางกิโลเมตร (320.54 ไร่) (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 ประกาศเขตพื้นที่เมืองเก่าลำพูน โดยสำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
ที่มา: Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning (2010)

ระบบถนนภายในคูเมืองถูกแบ่งด้วยถนนสายหลักโดยรอบทั้งสี่ทิศ ก่อรูปสัณฐานเมืองเป็นบล็อกอย่างหยาบ ๆ และมีถนนสายรองที่แยกจากถนนหลักที่เชื่อมกับพื้นที่เมืองเก่าใน 2 ลักษณะ กล่าวคือ ถนนสายรองทางด้านทิศเหนือของเมือง มีระบบถนนที่แจกการสัญจรเป็นกิ่งก้านสาขา ก่อให้เกิดสัณฐานเมืองในรูปแบบธรรมชาติ (organic pattern) และถนนสายรองที่ให้บริการเชื่อมต่อเมืองทางด้านทิศตะวันตก และทิศใต้ มีลักษณะเป็นรูปทรงเรขาคณิต ก่อรูปสัณฐานเมืองเป็นรูปตาราง (gridiron pattern) ส่วนภายนอกคูเมืองเชื่อมโยงกับพื้นที่โดยรอบด้วยทางหลวงแผ่นดิน จากโครงข่ายถนนข้างต้น พบว่าถนนภายในเขตคูเมืองมีความกว้างที่สัมพันธ์กับสัดส่วนมนุษย์ (human scale) เอื้อต่อการเดินเท้า ปัจจุบันภายในเขตเทศบาลเมืองลำพูนมีการตั้งถิ่นฐานหนาแน่นบริเวณตอนเหนือนอกกำแพงเมืองใน 2 ชุมชน

คือ ชุมชนสวนดอก และชุมชนสันปายางหลวง และมีการตั้งถิ่นฐานเบาบางทางทิศใต้ของกำแพงเมือง และทางทิศเหนือถัดขึ้นไปจากชุมชนที่มีความหนาแน่นมาก ได้แก่ บริเวณชุมชนหนองแสง ชุมชนหน้าสถานีรถไฟ และชุมชนช่างฆ้อง (Srisuwan, 2019a) โดยพบกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยตามแนวถนนสายรองและตามซอยต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นบ้านเดี่ยวสูง 1-2 ชั้น มีพื้นที่ว่างไม่มากนัก และที่อยู่อาศัยบางส่วนที่เคยเป็นคัมเจ้า มีขนาดที่ดินค่อนข้างใหญ่ อาคารประเภทพาณิชยกรรมมักมีลักษณะเป็นตึกแถว (shop house) ตั้งอยู่ริมสองฟากถนนอินททยงยศ ถนนวังขวา ถนนวังซ้าย ถนนมุกดา และถนนรอบเมืองด้านตะวันตก อาคารมีลักษณะเป็นอาคารพาณิชย์สูง 2-3 ชั้น และมีตลาดสดหนองดอกทางด้านตะวันตกเฉียงใต้ของเมือง โดยพื้นที่ตลาดสดหนองดอกรวมถึงลานอเนกประสงค์ข้างอนุสาวรีย์พระนางจามเทวียังใช้เป็นพื้นที่ขายอาหารในเวลาากลางคืน และพบอาคารประเภทพาณิชยกรรมมีหลายคูหาที่ปิดกิจการ เช่น บริเวณถนนมุกดาต่อเนื่องกับถนนอินททยงยศ และบริเวณถนนวังซ้ายหลังห้างแจ่มฟ้า (เดิม) กิจกรรมพาณิชยกรรมที่มีอยู่ในปัจจุบันจึงมีลักษณะเฉพาะการให้บริการเฉพาะในเขตพื้นที่เมืองเก่าและพื้นที่โดยรอบคูเมืองเท่านั้น

ทั้งนี้ การใช้ประโยชน์ที่ดินประเภทที่อยู่อาศัยส่วนหนึ่งจะอยู่ในรูปของการใช้งานผสมกันระหว่างการประกอบธุรกิจการค้าและการอยู่อาศัยอาคารพาณิชย์ (ดังภาพที่ 5) โดยพื้นที่ในเขตเมืองพบที่โล่ง (open space) ในหลายบริเวณ ได้แก่ สวนสาธารณะเจ้าหญิงแขกแก้ว (หนองจามเทวี) เป็นหนองน้ำขนาดเล็กสันนิษฐานว่าสำหรับใช้สอยในคัมเจ้านาย ลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวีและลานอเนกประสงค์ของเทศบาลเมืองลำพูนด้านข้างอนุสาวรีย์ฯ ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้ของเมืองซึ่งแต่เดิมเป็นหนองน้ำที่รับน้ำจากพื้นที่ต่าง ๆ ภายในเมือง มีชื่อว่า หนองดอก สันนิษฐานว่าเป็นแหล่งน้ำสำหรับเลี้ยงช้างและม้าของเมือง ปัจจุบันถูกถมเพื่อพัฒนาเป็นตลาดหนองดอกและลานอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี ตลอดจนพื้นที่ริมแม่น้ำกวังและริมคูเมืองมีความสมบูรณ์ของไม้ยืนต้นขนาดใหญ่โดยเฉพาะต้นจามจุรี ที่สร้างความร่มรื่นและภาพลักษณ์ให้แก่เมืองลำพูน

นอกเหนือไปจากกิจกรรมพาณิชยกรรม การอยู่อาศัยและกิจกรรมการบริการในเขตเมืองลำพูนแล้วยังพบกิจกรรมประเภทเกษตรกรรมหลงเหลืออยู่ทางทิศตะวันตกของเขตเทศบาลเมืองลำพูนใน 2 บริเวณสำคัญ ได้แก่ ตอนเหนือของเขตชุมชนสันดอนรอม บริเวณหลังวิทยาลัยเทคนิคลำพูน และบริเวณด้านหลังถนนสันเหมืองใต้ เขตชุมชนมหาวัน (ดังภาพที่ 6) โดยพื้นที่ทั้งสองเป็นที่นาที่เชื่อมต่อถึงกันโดยทางเลียบบคันนาอยู่ด้านหลังอาคารตึกแถวและบ้านเรือนบนถนนหลัก ที่ดินส่วนใหญ่ของคหบดีในเมืองลำพูน ปล่อยให้เช่าทำนาเป็นเวลานานกว่า 30 ปี ปัจจุบันยังคงดำเนินกิจกรรมอยู่หากแต่ประเพณีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในรูปแบบวัฒนธรรมในอดีตได้คลายตัวลง โดยเน้นเพียงกิจกรรมเพื่อผลิตผลผลิตเท่านั้น นอกจากนี้ ในเขตกำแพงเมืองยังพบอาคารเก่าที่มีความงดงามทางสถาปัตยกรรมจำนวนหนึ่ง ได้แก่ คัมเจ้าหลวงจักรคำ คัมเจ้าราชสัมพันธ์วงศ์ และคัมเจ้ายอดเรือ ตลอดจนอาคารบ้านเรือนที่เป็นเรือนไม้ค้ำชาย และอาคารพาณิชย์รูปทรงสถาปัตยกรรมสมัยใหม่ที่มีความงามบนถนนอินททยงยศ ถนนมุกดา ถนนไชยมงคล เป็นต้น นอกจากนี้ ยังพบร่องรอยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (vernacular architecture) หลงเหลืออยู่จำนวน 62 หลัง ซึ่งอาคารต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไม่มีการใช้งานและต้องการการอนุรักษ์เป็นการเร่งด่วน

ภาพที่ 5 ลักษณะกายภาพในเขตเทศบาลเมืองลำพูน

ภาพที่ 6 ตำแหน่งและภูมิทัศน์วัฒนธรรมนาข้าวเขตเทศบาลเมืองลำพูน

2.2. ปฏิสัมพันธ์ความเชื่อมโยงของคนกับสภาพแวดล้อม

ประชากรในเขตเทศบาลเมืองลำพูน ปี พ.ศ. 2561 มีจำนวนรวม 12,903 คน จำแนกเป็น เพศหญิงร้อยละ 54.24 และเพศชาย ร้อยละ 45.76 ทั้งนี้จำนวนประชากรรวมในเขตเทศบาลเมืองลำพูน มีจำนวนลดลงทุกปีโดยอัตราการลดลงเฉลี่ยระหว่าง ปี พ.ศ. 2550-2561 มีอัตราร้อยละ 1.2 และในปี พ.ศ. 2561 มีความหนาแน่นประชากรเฉลี่ย 1,574.6 คนต่อตารางกิโลเมตร ส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ที่พักอาศัยมานานหรือเป็นคนดั้งเดิมพื้นเมือง มีรายได้เฉลี่ยต่อหัวต่อคนปีละ 172,717 บาท มีภาษาพูดเป็นของตนเอง เรียกว่า “คำเมือง” ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ พบการใส่บาตรในทุกเช้าบริเวณใกล้กับเคหสถานและตลาด และผู้คนมักไปทำบุญที่วัดในวันพระ อีกทั้งผู้คนในเมืองร่วมกิจกรรมระหว่างกันผ่านงานประเพณีของเมือง โดยมีงานประเพณีที่สำคัญ คือ ประเพณีสงกรานต์หรือประเพณีตักน้ำทิพย์และอัญเชิญน้ำทิพย์จากตอยชะม้อ งานพิธีวางพวงมาลาอนุสาวรีย์พระนางจามเทวี กิจกรรมทำบุญสืบชะตาเมือง ประเพณีปีใหม่เมืองหรือสงกรานต์ ประเพณีลอยกระทงหรือยี่เป็ง โดยในการร่วมงานประเพณีต่าง ๆ ผู้คนในเมืองนิยมแต่งกายในแบบล้านนา คือ ชายนุ่งกางเกงสะดอ (กางเกงขาก๊วย) สวมเสื้อผ้าฝ้ายหรือผ้าพื้นเมือง และคาดผ้าที่พุง ส่วนผู้หญิงนุ่งซิ่น สวมเสื้อแขนกระบอก นอกจากนี้ ยังพบความเป็นวัฒนธรรมในระดับย่าน เช่น อาหาร ภาษา โลกทัศน์ที่มีความแตกต่างในรายละเอียดของกลุ่มคนต่าง ๆ ในพื้นที่เมือง

สำหรับกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผู้คนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพรับจ้างทั่วไป (ร้อยละ 24.66) รองลงมา คือ กำลึงศึกษา (ร้อยละ 15.26) และอาชีพค้าขาย (ร้อยละ 15.23) ตามลำดับ (Provincial Community Development Office of Lamphun, 2018) ซึ่งกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีความสัมพันธ์กับภูมิทัศน์เมือง คือ กิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งพบจำนวนนักท่องเที่ยวปีละราว 1 ล้านคน และมีแนวโน้มจำนวนเพิ่มสูงขึ้นทุกปี สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจราว 1,500 ล้านบาทต่อปี คิดเป็นร้อยละ 1.77 ของรายได้ผลิตภัณฑ์มวลรวมจังหวัด (Lamphun Statistical Office, 2019) โดยสถานที่ท่องเที่ยวที่สำคัญ คือ วัดพระธาตุหริภุญชัย ภายในเจดีย์ของวัดบรรจุพระธาตุประจำปีเกิดของผู้ที่เกิดในปีระกา ซึ่งเป็นปัจจัยหนึ่งที่ดึงดูดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เพิ่มเติมไปจากสถาปัตยกรรมและกิจกรรมประเพณีของวัดในเขตเมืองลำพูน

3. เรื่องราวทางประวัติศาสตร์

เมืองลำพูนเป็นศูนย์กลางอาณาจักรในยุคหริภุญไชย โดยปรากฏชื่อเมืองหริภุญชัยในศิลาจารึกอักษรมอญโบราณ 2 หลัก (Damrhikul, 2004) โดยปรากฏชื่อเก่าแก่ที่สุดใน พ.ศ. 1913 โดยมีกษัตริย์ปกครองอย่างต่อเนื่องเป็นระยะเวลา 402 ปี จึงถูกพญามังรายเข้ายึดครองเมืองและรวมเข้าไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนา และสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นศูนย์กลางอาณาจักรในปี พ.ศ. 1835 เป็นผลให้ ความสำคัญของเมืองลำพูนในฐานะศูนย์กลางการปกครองถูกลดบทบาทลง หากแต่ยังคงบทบาทความเป็นเมืองศูนย์กลางทางศาสนาไว้ที่เมืองลำพูน (The Lamphun Provincial Office, 2023)

เรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูนส่วนใหญ่ได้จากเอกสารโบราณ 3 ชิ้นหลัก ๆ ได้แก่ จามเทวีวงศ์ ชินกาลมาลีปกรณ์ และตำนานมูลศาสนา ซึ่งเขียนขึ้นโดยพระสงฆ์ล้านนาในราวพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา (Chanreang, 2016) โดยในการตั้งถิ่นฐานของผังเมืองลำพูนที่เป็นรูปหอยสังข์นั้น ตีความตามตำนานจามเทวีวงศ์ว่าน่าจะยึดคิดว่าหอยสังข์ คือ สัญลักษณ์ของพระนารายณ์ที่เป็นอวตารของพระวิษณุ

เทพผู้ปกป้องดูแลรักษาโลก เกี่ยวโยงโดยอ้อมกับระบอบความคิดภูมิจักรวาล อีกทั้งการสร้างวัดประจำทิศ ยังเป็นประเพณีมาตั้งแต่สมัยพุทธกาล โดยพระนางจามเทวีผู้ขึ้นครองเมืองตามคำเชิญของพระฤๅษีวาสุเทพ ในปี พ.ศ. 1206 ได้โปรดให้สร้างวัดประจำทิศทั้ง 4 เรียกว่า "จตุรพุทธปราการ" เพื่อเป็นพุทธปราการ ปกป้องกันภัยให้พระนครอยู่ยั่งยืนยง ปราศจากภัยพิบัติทั้งปวง อีกทั้งมีการกำหนดพื้นที่ใช้สอยที่สัมพันธ์ กับความเชื่อเรื่องทิศมงคลที่ผสมผสานเข้ากับแนวคิดเมืองมีชีวิต

ส่วนประกอบของเมืองเสมือนอวัยวะที่ประกอบกันเป็นร่างกาย มีพัฒนาการมาจากการนับถือผี ผวนกับความเชื่อศาสนาพราหมณ์-ฮินดู โดยแบ่งพื้นที่ในกำแพงเมืองหรือในเขตรั้วบ้านเป็นเก้าช่องตาม คติมันดาละ (mandala) แบบฮินดู และขยายผลสู่ความเชื่อเรื่องทิศทั้งแปด โดยพื้นที่ทางตอนเหนือของ เมืองถือเป็นอวัยวะส่วนศีรษะ อยู่ในทิศมงคลและเป็นที่เนินหลังเต่า เป็นที่ตั้งของพระราชวัง ขว่งหลวง คู่่มเจ้า พระคลังสมบัติและวัดสำคัญ ส่วนตอนใต้ถือเป็นอวัยวะส่วนขา เป็นทิศที่ต่อยกว่าและเป็นที่ย่ำเท้า เป็น ที่อยู่ของเสนาบดี เจ้าชั้นรอง โรงช้าง และโรงม้า และบริเวณริมคูเมืองด้านทิศใต้ของพื้นที่สำนักงานประปา ส่วนภูมิภาค สาขาลำพูนเป็นพื้นที่ที่ถูกรักษาโดยเจ้าหลวงลำพูนและเจ้านายสายสกุล ณ ลำพูน รวมทั้งสิ้น 22 กู (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2010) โดยในการดำเนิน ชีวิตของชาวลำพูนหรือชาวล้านนา มักประกอบพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับความเชื่อเรื่องทิศและแนวคิดเมือง มีชีวิตดังกล่าว เช่น พิธีกรรมบูชาท้าวทั้งสี่ของล้านนา (ทิศเบื้องบน-ผีแถนหรือผีฟ้า ทิศเบื้องล่าง-ผีร้าย ปีศาจ ทิศตะวันออก-ทิศด้านดี ทิศตะวันตก-ทิศด้านร้าย) พิธีกรรมสืบชะตาเมือง รวมถึงความเชื่อเรื่องซัด (อัปมงคล) และมงคล ในการตั้งถิ่นฐานตลอดจนข้อพึงระวังในการประพาสปฏิบัติในการดำเนินชีวิต ประจำวัน เช่น ข้อซัดในการสร้างบ้าน ข้อซัดในการจัดพิธีศพ ข้อซัดเกี่ยวกับกิจกรรมยาทาของบุคคล เป็นต้น อย่างไรก็ตาม ความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ โดยเฉพาะในเรื่องที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต การปฏิบัติตนต่างเสื่อมคลาย ความนับถือลงไปมากในปัจจุบัน

การวิเคราะห์ศักยภาพและโอกาสภูมิทัศน์วัฒนธรรมเทศบาลเมืองลำพูนด้วยเทคนิค SWOT Analysis

การวิเคราะห์ศักยภาพและโอกาสภูมิทัศน์วัฒนธรรมเขตเทศบาลเมืองลำพูนนั้นใช้เทคนิคการ SWOT Analysis โดยจำแนกศักยภาพออกเป็นด้านต่าง ๆ 4 มิติ ซึ่งจากการสำรวจและสอบถามตัวแทน ผู้อยู่อาศัยในเมืองลำพูน ได้ผลดังนี้ (ดังภาพที่ 7)

1. จุดแข็ง (strengths) เมืองลำพูนมีประวัติการตั้งถิ่นฐานนานนับพันปี และยังคงร่องรอยของ สิ่งปลูกสร้างและมรดกทางวัฒนธรรมที่ก่ออัตลักษณ์เป็นตัวตนของผู้คนในเมือง ได้แก่ กำแพงเมือง คูน้ำ รวมถึง วัดสำคัญจำนวนมากที่ผูกโยงร่วมกับความเชื่อและจิตวิญญาณของการเป็นชาวล้านนาที่สร้างความภาคภูมิใจ และสำนึกรักในถิ่นฐาน ซึ่งแสดงออกผ่านภาษา อาหาร เครื่องแต่งกาย และกิจกรรมประเพณีที่ดำเนินเป็นวิถี ปฏิบัติปกติของผู้คน อีกทั้ง ในเมืองลำพูนยังคงเหลือกิจกรรมเกษตรกรรมที่เป็นกิจกรรมดั้งเดิมภายใน เมืองลำพูน ซึ่งน้อยนักที่แหล่งของการตั้งถิ่นฐานเป็นเมืองจะพบพื้นที่ในกิจกรรมเกษตรกรรมที่ประกอบเป็น

อาชีพในเขตเมือง นอกจากนี้ จาริตประเพณี บริบทสังคมยังได้หลอมผู้คนในเขตเมืองลำพูนให้เป็นผู้มีอัธยาศัยดี มีน้ำใจ และเอื้อเฟื้อเป็นส่วนใหญ่

2. จุดอ่อน (weaknesses) จุดอ่อนที่สำคัญของมรดกวัฒนธรรม คือ การขาดการตระหนักรู้ ถึงศักยภาพมรดกวัฒนธรรม และการขาดจัดการทรัพยากรมรดกวัฒนธรรม แม้ปัจจุบันจะมีการนำมรดก วัฒนธรรมของเมืองลำพูนมาเป็นจุดขายเพื่อการท่องเที่ยว ให้เป็นไปโดยธรรมชาติของการท่องเที่ยว โดยไม่มีแผนในการขยายผลการอนุรักษ์ และขาดหน่วยงานรับผิดชอบในระดับพื้นที่ที่ดูแลจัดการทรัพยากร อย่างใกล้ชิด นอกจากนี้ กิจกรรมอุตสาหกรรมที่อยู่ใกล้เขตเมืองเก่ายังก่อให้เกิดการย้ายฐานเศรษฐกิจไป จากเมืองเก่า เมืองเก่าจึงซบเซาลง อีกทั้ง ย่านเศรษฐกิจอุตสาหกรรมยังสร้างภาพลักษณ์ที่อยู่คนละขั้วกับ พื้นที่เขตเมืองที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

3. โอกาส (opportunities) นโยบายระดับประเทศที่สนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองรองเป็นโอกาส สำคัญในการกระตุ้นเศรษฐกิจในเขตเมืองลำพูน และโอกาสในการสร้างการตระหนักรู้มรดกวัฒนธรรม และ ความรู้สึกเป็นเจ้าของมรดกวัฒนธรรมแก่ชาวเมือง อีกทั้ง กิจกรรมการทำนาในเขตเมืองลำพูนที่แสดงถึง ภูมิปัญญาของชาวล้านนาในการบริหารจัดการน้ำ การจัดการระบบนิเวศ องค์กรความรู้ในการทำนาข้าว เป็นโอกาสในการหยิบยกเพื่อพัฒนาการท่องเที่ยว เนื่องจากนักท่องเที่ยวประเภทกลุ่มครอบครัวใน ปัจจุบันจำนวนหนึ่งนิยมการท่องเที่ยวที่สร้างประสบการณ์ใหม่ และสอดแทรกความรู้ไปในขณะเดียวกัน ทუნางจึงนับเป็นโอกาสในการเป็นสถานที่เรียนรู้นอกห้องเรียนและแหล่งมรดกวัฒนธรรมในเขตเมืองไปพร้อม กัน ผนวกกับเทคโนโลยีดิจิทัล สื่อสังคมออนไลน์ และเทคโนโลยีโลกเสมือน ยังเป็นโอกาสในการเผยแพร่แหล่ง มรดกวัฒนธรรมลำพูน ตลอดจนสร้างประสบการณ์ในรูปแบบของความเสมือนจริงแก่สายตาชาวโลก

4. อุปสรรค (threats) การท่องเที่ยวเป็นธุรกิจที่แข่งขันรุนแรงระหว่างเมืองต่าง ๆ ที่มีมรดก วัฒนธรรม ซึ่งเป็นอุปสรรคที่สำคัญในการพัฒนาการท่องเที่ยวเมืองสามัญลำพูน นอกจากนี้ กิจกรรมการ ท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมอาจไม่ได้รับความสนใจในคนรุ่นใหม่ นอกจากนี้ ปริมาณการท่องเที่ยวที่เข้มข้น ยังอาจเป็นอุปสรรคให้เกิดการพัฒนาบ้านเรือน เปลี่ยนแปลงกิจกรรมการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อสนับสนุนการ ท่องเที่ยว รวมถึงการสร้างกิจกรรมการท่องเที่ยวชนิดใหม่ที่บิดเบือนหรือลดทอนคุณค่ามรดกวัฒนธรรมของ เมืองลำพูนลง

จากการวิเคราะห์มิติในด้านต่าง ๆ ของภูมิทัศน์ลำพูนนั้น พบว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูน เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่มีความเป็นสามัญธรรมดา แม้จะมีสภาพภูมิทัศน์ธรรมชาติจากต้นจามจุรี ผังเมือง ที่ประกอบด้วยคูน้ำ กำแพงเมือง ตลอดจนสถาปัตยกรรมบ้านเรือนที่มีอายุยาวนาน และบางสถาปัตยกรรม เป็นสัญลักษณ์ในเชิงพิธีกรรมที่สอดคล้องกับความเชื่อล้านนาในการเป็นพระธาตุประจำปีเกิด แต่มิได้มี ความยอดเยี่ยมหรือหาที่เสมอเหมือนไม่ได้ในภูมิภาค อีกทั้ง อาคารบ้านเรือนตลอดจนกิจกรรมต่าง ๆ ในเมือง ลำพูนเป็นไปโดยวิถีแห่งเมืองปกติทั่วไป อย่างไรก็ตาม เมืองลำพูนได้แสดงให้เห็นถึงพลังและความมีชีวิตชีวา ของวิถีสังคมเมืองในการขับเคลื่อนเมืองไปในวิถีแห่งตน

ภาพที่ 7 ศักยภาพภูมิทัศน์วัฒนธรรมเขตเทศบาลเมืองลำพูน

กิจกรรมวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ แม้จะคลายความเข้มงวดลงบ้างตามกาลเวลา หากแต่ยังคงกลิ่นอายของสำนึกของคนท้องถิ่นที่มีความผูกพันต่อถิ่นฐานของตนผ่านกิจกรรมประเพณีสาธารณะของเมืองที่มีผู้คนของเมืองเข้าร่วมกิจกรรมอย่างอุ่หนาผาคั่ง อาทิ กิจกรรมประเพณีสงกรานต์หรือบุญซัยประเพณีสลากย้อมเมืองลำพูน เป็นต้น ตลอดจนการประกอบสร้างกิจกรรมสาธารณะขึ้นใหม่ เช่น ประเพณีแขวนโคม ซึ่งถูกสร้างและผลิตซ้ำจนกลายเป็นประเพณีที่สำคัญในเมืองลำพูนปัจจุบัน รวมถึงถึงอาหารการกิน ภาษา การแต่งกายที่วิวัฒนาการไปตามยุคสมัย แต่ยังคงกลิ่นอายของความชื่นชอบ รสนิยม และค่านิยมของชาวลำพูน ความมีชีวิตชีวาของเมืองลำพูนซึ่งเป็นความปกติธรรมดาได้เปิดโอกาสแก่การท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมสามัญ ผนวกกับทุ่งนาที่ยังคงดำเนินกิจกรรมหลังฉากของความศิวิไลซ์ของเมือง โดยผืนนาคือเป็นแหล่งมรดกวัฒนธรรมและแหล่งเรียนรู้ที่สำคัญที่แสดงถึงความผสมกลมกลืนระหว่างผู้คนกับธรรมชาติ ตลอดจนพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อมโยงกับการประกอบกิจกรรมทำนา เช่น ประเพณีเกี่ยวข้าวเอาเฟือง ประเพณีสู่ขวัญข้าว ประเพณีทานข้าวหลาม-ข้าวจี เป็นต้น เกิดเป็นโอกาสแห่งการท่องเที่ยวในเชิงสร้างประสบการณ์แปลกใหม่และการเรียนรู้นอกห้องเรียนในลักษณะการเรียนรู้จากบริบทเมืองสามัญ และความเป็นสามัญนี้เองที่มีพลังในการดึงดูดใจนักท่องเที่ยวตราบเท่าที่ประสบการณ์ของนักท่องเที่ยวที่ได้รับจากสถานที่ท่องเที่ยวแตกต่างไปจากการรับรู้หรือประสบการณ์เดิม

อภิปรายผลการศึกษา

เมืองลำพูนเป็นเมืองเก่า ที่ยังพบการอยู่อาศัยในพื้นที่ตลอดอายุการตั้งถิ่นฐานยาวนานกว่าหนึ่งพันปี มีภูมิทัศน์กายภาพที่แสดงหลักฐานถึงความเป็นเมืองเก่า ได้แก่ ประตูเมือง กำแพงเมือง คูน้ำ คันดิน โบราณที่ล้อมรอบเมือง รวมถึง วัดโบราณที่สำคัญ และเรือนโบราณ ที่เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ถึงพัฒนาการของเมืองตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ตลอดจนกิจกรรมการใช้พื้นที่ที่สืบทอดกันมานานหลายชั่วอายุคน ประกอบสร้างเป็นเรื่องเล่าและตำนานอันน่าภาคภูมิใจของชาวเมืองลำพูน อย่างไรก็ตาม พลวัตของเมืองลำพูนได้ปรับเปลี่ยนลักษณะกายภาพของเมืองให้สอดคล้องกับเศรษฐกิจ วิถีชีวิต ตลอดจนเทคโนโลยีการก่อสร้างในปัจจุบัน อาคารบ้านเรือนถูกปรับเปลี่ยนจากอาคารเรือนไม้ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตในอดีตเป็นอาคารก่ออิฐถือปูนด้วยเทคโนโลยีการก่อสร้างสมัยใหม่ การรื้อแนวกำแพงเมือง และประตูเมือง เพื่อขยายเป็นพื้นที่ถนนที่มีช่องทางสัญจรที่เหมาะสมกับวิถีการสัญจรในปัจจุบัน พื้นที่ข่วงหลวงที่ถูกทดแทนด้วยอาคารราชการภายหลังดินแดนถูกควมรวมเป็นส่วนหนึ่งของประเทศไทยปัจจุบัน เป็นต้น

การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวส่งผลต่อภูมิทัศน์ของเมือง โดยเป็นผลให้คุณสมบัติเรื่องความเป็นของแท้ดั้งเดิมของพื้นที่ (authenticity) และความครบถ้วนสมบูรณ์ (integrity) ให้มีน้ำหนักน้อยลงอีกทั้งตำแหน่งของการเป็นศูนย์กลางเศรษฐกิจการค้าและการบริการของเมืองที่เคลื่อนตำแหน่ง ไปยังพื้นที่โดยรอบนิคมอุตสาหกรรมที่อยู่ห่างจากตัวเมืองเดิมเพียง 5 กิโลเมตร และการย้ายสถานที่ราชการจากศูนย์กลางเมืองเดิมไปยังศูนย์ราชการแห่งใหม่ บนถนนสุขุเปอรไฮเวย์ (16 กิโลเมตรจากศูนย์กลางเมืองเดิม) ส่งผลให้ศูนย์กลางเมืองลำพูนถูกลดบทบาทลงเหลือเพียงฐานะในการเป็นศูนย์กลางทางศาสนาของเมือง ตลอดจนปฏิสัมพันธ์ของผู้คนในกิจกรรมร่วมของชุมชน เช่น กิจกรรมสนทนา กิจกรรมดูแลพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน ที่เริ่มคลายตัวลง คงเหลือเพียงกิจกรรมชุมชนที่ผนวกกับความเชื่อในระดับเมือง เช่น กิจกรรมพิธีสืบชะตาเมือง กิจกรรมสงฆ์พาราชาติ ซึ่งนับเป็นความท้าทายต่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูน

อย่างไรก็ตาม ภายใต้การเปลี่ยนแปลงและโลกาภิวัตน์ที่เร่งกระบวนการเปลี่ยนแปลงภูมิทัศน์วัฒนธรรมนั้น เมืองลำพูนยังพบกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สัมพันธ์กับความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ซึ่งยากที่จะพบในพื้นที่เขตเมืองในสมัยปัจจุบัน โดยพบนาข้าวซึ่งถูกบดบังจากอาคารบ้านเรือนที่เป็นฉากหน้าของเมืองลำพูน โดยเป็นนาผืนสุดท้ายซึ่งควรค่าแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้วิถีการปลูกข้าว การบริหารจัดการน้ำของที่นาแหล่งภูมิทัศน์วัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงออกถึงวิถีชีวิตที่ผูกพันกับธรรมชาติ และควรเร่งดำเนินการต่อยอดให้เกิดประโยชน์แก่พลเมืองโดยรวม

การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเป็นประเภทหนึ่งของการท่องเที่ยวที่มีปริมาณความต้องการมากและแพร่หลายในอุตสาหกรรมการท่องเที่ยว เมืองประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ของโลกต่างเป็นจุดหมายปลายทางของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญ การเติบโตของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกลายเป็นอุตสาหกรรมชั้นนำที่ก่อให้เกิดเศรษฐกิจจำนวนมากแก่เมืองเป้าหมาย โดยเมืองต่าง ๆ ล้วนมุ่งแสวงหาแหล่งท่องเที่ยว เพื่อสร้างประสบการณ์ใหม่และดึงดูดใจแก่นักท่องเที่ยว ซึ่งท่ามกลางกระแสการท่องเที่ยวที่เข้มข้นยังผลให้หลายเมืองของมรดกโลกต้องปรับตัวโดยแสดงออกถึงสภาพที่แท้จริง (reality) ของความเป็นอยู่ของผู้คน เช่น

เมืองหลวงพระบาง หรือปิ้ง ที่ปรับตัวด้วยการรักษารูปด้านหน้าอาคารให้คงสภาพอาคารเดิมแต่ปรับเปลี่ยนกิจกรรมภายในอาคาร หรือการยอมให้เกิดกิจกรรมพาณิชย์กรรม เช่น ภัตตาคาร โรงแรม ให้เกิดขึ้นในเมือง นับเป็นความพยายามที่จะรักษาภาพรวมของเมืองให้ยังคงบรรยากาศบริบทของการเป็นเมืองมรดกโลก

หากมองย้อนกลับมาที่เมืองลำพูน ซึ่งเป็นเมืองสามัญที่ดูเหมือนจะมีทุกอย่าง ๆ จะเหมือนกับเมืองอื่น ๆ ทั่ว ๆ ไป แต่จุดเด่นที่แตกต่างในความสามัญของเมืองลำพูน คือ กิจกรรมในเมืองที่เป็นกิจกรรมที่เป็นสภาพที่แท้จริง (reality) โดยไม่แต่งเติม มืองค์ประกอบของสภาพกายภาพที่ยังคงเอกลักษณ์ของเมืองประวัติศาสตร์ ตลอดจนสถาปัตยกรรมที่ยึดโยงกับคติความเชื่อเรื่องพระธาตุประจำปีเกิดของชาวล้านนา อีกทั้ง กิจกรรมเศรษฐกิจบนฐานเกษตรกรรมที่เป็นของจริง ไม่ได้จัดทำขึ้นเพื่อสนองต่อการท่องเที่ยวเป็นหลัก วัฒนธรรมต่าง ๆ ข้างต้นล้วนสร้างขึ้นเพื่อสะท้อนวัฒนธรรมและเป็นความเป็นหนึ่งและสำนึกชุมชนที่สร้างให้เกิดองค์รวมของภูมิทัศน์วัฒนธรรมเมืองลำพูน จึงเป็นโอกาสอันดีในการที่จะสนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองสามัญ (ordinary city) แบบเมืองลำพูนให้สามารถมีเศรษฐกิจที่สามารถเลี้ยงตัว ยืนหยัดต่อสู้กับกระแสการพัฒนาเมืองที่กำลังคืบคลานเปลี่ยนแปลงสภาพการใช้งานพื้นที่ ไปสู่กิจกรรมภาคพาณิชย์กรรมและบริการ ต่อยอดความมั่นคงทางอาหารแก่เมืองลำพูน รวมถึงเป็นแหล่งเรียนรู้และปลูกจิตสำนึกสิ่งแวดล้อม โดยเทศบาลเมืองลำพูนเป็นผู้ดูแลหลักระดับท้องถิ่น ซึ่งในขอบข่ายหน้าที่รับผิดชอบ สามารถต่อยอดและสนับสนุนการท่องเที่ยวมรดกวัฒนธรรมในรูปแบบสามัญ (ordinary tourism) ได้ในหลากหลายมิติ ตั้งแต่การวางแผนการบริหารจัดการทรัพยากรการท่องเที่ยว การจัดสรรงบประมาณสร้างสิ่งอำนวยความสะดวก การสร้างฐานข้อมูลมรดกวัฒนธรรมของเมือง ผลิตสื่อประชาสัมพันธ์ในโลกออนไลน์ จัดสร้างกิจกรรมเทศกาลการท่องเที่ยวที่สัมพันธ์กับฤดูกาลของพิธีกรรมที่สำคัญ การสนับสนุนให้เกิดเป็นชั้นเรียนนอกห้องเรียน ในสถานที่จริง หรือการจัดให้มีการทำกิจกรรมปลูกข้าว เกี่ยวข้าว รวมถึงกิจกรรมงานหัตถกรรมที่เกี่ยวข้องกับข้าวของเครื่องใช้ในพิธีกรรม แกนนักเรียนในสังกัดหรือบุคคลที่สนใจ ผลประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ คือ การที่ชาวลำพูนได้เข้าใจในภูมิวัฒนธรรมในถิ่นฐานของตน ตลอดจนสร้างประสบการณ์ใหม่แก่เยาวชนในเมือง และนักท่องเที่ยว และให้ชาวชุมชนได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน

สรุปผลการศึกษา

การท่องเที่ยวเมืองสามัญในเขตเมืองลำพูน แม้จะขาดซึ่งความเป็นของแท้ดั้งเดิม ความครบถ้วนสมบูรณ์ (integrity) ตลอดจนคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล (outstanding universal value) ซึ่งเป็นหัวใจสำคัญของการประเมินการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกโลก แต่วิถีชีวิตของผู้คนที่ดำเนินไปเป็นกิจวัตรเป็นปกติธรรมดา กลับมีสิ่งที่น่าสนใจและค้นหาเพื่อเพิ่มพูนประสบการณ์ใหม่แก่ผู้มาเยือน โดยการท่องเที่ยวภูมิทัศน์วัฒนธรรมทำหน้าที่เป็นสะพานเชื่อมโยงประชาคมโลก กับการถ่ายทอดวัฒนธรรมของผู้คนในท้องถิ่นแก่สาธารณะ เมืองสามัญลำพูน ประกอบด้วย ภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่เป็นกายภาพ เช่น กำแพงเมืองคูน้ำ ตลอดจนเรือนโบราณและพื้นที่สาธารณะที่สัมพันธ์กับการใช้งาน วิถีชีวิต และขนบธรรมเนียมประเพณีในอดีต ล้วนเป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ในการยืนยันเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมืองลำพูน และการที่เมือง

ยังคงมีการใช้งานปัจจุบัน ได้สร้างให้เกิดสัมผัสแห่งความเชื่อมโยงของผู้คนกับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา เป็นประสบการณ์แห่งเรื่องราวที่เป็นของจริง สอดคล้องกับสภาพบริบทสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองปัจจุบัน อีกทั้ง เป็นความท้าทายที่มีต่อกระแสการพัฒนาปัจจุบันโดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนาเป็นเมืองที่เข้มข้นในทุกขณะของเมืองสามัญ และความสัมพันธ์ของผู้คนในชุมชนที่คลายความเหนียวแน่นลง

ทั้งนี้ การสำรวจเมืองลำพูนทำให้ค้นพบโอกาสของการพัฒนาการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืนในการสร้างความมั่นคงทางอาหาร การสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชน หนทางในการสร้างสำนึกแห่งถิ่นที่ (sense of place) ของคนในพื้นที่ โดยหากผนวกสิ่งที่เป็นวิถีสามัญของชาวลำพูนให้สามารถสร้างให้เกิดเศรษฐกิจจะยังผลให้มรดกวัฒนธรรมนั้น ๆ จะดำรงอยู่สืบไป ซึ่งปัจจุบันเศรษฐกิจในเมืองชบเซาเนื่องจากขาดแหล่งงานที่จะสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้กับเมือง ด้วยมรดกวัฒนธรรมที่หลากหลายของเมืองลำพูนจึงเป็นจุดแข็งที่จะสามารถใช้เป็นเครื่องมือในการกระตุ้นเศรษฐกิจ ซึ่งการจะพัฒนาการท่องเที่ยวรูปแบบสามัญให้มีความยั่งยืนนั้นต้องการความร่วมมือจากหลายภาคส่วนในหลายระดับตั้งแต่ การกำหนดนโยบายสนับสนุนการท่องเที่ยวเมืองสามัญ การควบคุมวางผังการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ประสานเศรษฐกิจ วิถีชีวิตปกติ และวัฒนธรรมไว้ด้วยกัน

จากผลการศึกษาจึงสามารถสรุปได้ว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ วัฒนธรรม สังคม และการเมืองที่มีอัตลักษณ์ของเมืองลำพูน ได้เปิดโอกาสให้เกิดการท่องเที่ยวในรูปแบบการเสริมสร้างประสบการณ์ โดยเป็นความจริงแท้ที่ผูกพันกับเศรษฐกิจ และพัฒนามรดกวัฒนธรรมของเมืองอย่างเป็นองค์รวม โดยผลลัพธ์ของการพัฒนาจะก่อรูปทั้งในรูปแบบของสิ่งที่จับต้องได้ คือ มูลค่าเศรษฐกิจ และผลลัพธ์ที่จับต้องไม่ได้ ทั้งฝ่ายผู้ที่อยู่อาศัยและนักท่องเที่ยว โดยชาวเมืองลำพูนจะเกิดการตระหนักรู้ในมรดกวัฒนธรรม เกิดจิตสำนึกรักถิ่นฐาน การมีส่วนร่วมเพื่อรักษามรดกวัฒนธรรม และชุมชนที่เข้มแข็งตามลำดับ และประโยชน์แก่นักท่องเที่ยว ในการทำความเข้าใจในคุณค่า จิตวิญญาณ และบริบทของภูมิทัศน์วัฒนธรรม ยอมรับในกระบวนการของวัฒนธรรมที่เป็นธรรมชาติภายใต้เทคโนโลยีปัจจุบัน

ด้วยเหตุที่เมืองแต่ละเมืองมีเอกลักษณ์ท้องถิ่นที่เฉพาะตัว การสำรวจ ค้นหาภูมิทัศน์กายภาพ ตลอดจนการสืบค้นเรื่องราวประวัติศาสตร์ของเมือง รวมถึงกิจกรรมในเมืองที่ยึดโยงผู้คนเข้าไว้กับสถานที่ จึงเป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของอัตลักษณ์เมือง การส่งเสริมอัตลักษณ์ท้องถิ่นของเมืองสามัญให้เด่นชัดขึ้น จะเป็นการสร้างความภาคภูมิใจแก่ผู้คนในเมืองและสามารถใช้เป็นหนทางในการกระตุ้นเศรษฐกิจของท้องถิ่น ทั้งนี้ การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของเมืองสามัญเป็นรูปแบบการท่องเที่ยวบนพื้นฐานกิจกรรมจริง และความเป็นปัจจุบันของเมืองที่นอกเหนือไปจากการท่องเที่ยวกระแสหลักและตอบสนองประสบการณ์แปลกใหม่แก่นักท่องเที่ยว อนึ่ง คุณค่าของวัฒนธรรมในเมืองสามัญเป็นฉันทามติ (consensus) ของสังคมเมืองที่มีระหว่างกัน มีคุณค่าในการปกป้องไม่ต่างจากเมืองอื่น ๆ ในมิติของการวางแผนการใช้ประโยชน์ที่ดินและการจัดการพื้นที่ เมืองสามัญจึงควรได้มีการเตรียมการเพื่อรับมือกับความเปลี่ยนแปลง โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของการท่องเที่ยวที่แสวงหาความแปลกใหม่ในบริบทเมืองสามัญ ซึ่งจะต้องวางแผนเพื่อจัดการที่ดินในเป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- Ashworth, G.J. & Larkham, P.J. (2014). **Building a new heritage: tourism, culture and identity in the New Europe**. London: Routledge.
- Bushell, R. & Staiff, R. (2012). **Rethinking relationships: world heritage, communities and tourism**. In Daly, P. & Winter, T. (Eds.). *Routledge handbook of heritage in Asia* (pp. 247-265). New York: Routledge.
- Buttimer, A. (1980). Home, reach, and the sense of place. In Seamon, A.B. (Eds). **The human experience of space and place** (pp.166-187). London: Taylor & Francis.
- Chanreang, T. (2016). Saphap lae naeothang karn anurak boran sathanthi prakot nai khamphi cham thawiwong. (In Thai) [A study of the state and conservation of archaeological sites in camadevivamsa scripture]. **Journal of Graduate Research**, 7(1), 137-151.
- Damrhikul, S. (2004). **Prawattisat lae sinlapa Hariphunchai**. (In Thai) [History and arts Hariphunchai]. Bangkok: Viriyah Business Co.Ltd.
- Department of Drainage and Sewerage, Pollution Control Department. (2018). **Chut truat wat khun phap nam: lumnam Ping**. (In Thai) [Water quality monitoring point: Ping river basin]. Retrieved April 14, 2019, from <http://iwis.pcd.go.th/index.php>
- Digital Government Development Agency (Public Organization). (2018). **Khomun phikat LAT/LONG thitang tambon**. (In Thai) [Coordinate information LAT/LONG of district location]. Retrieved May 3, 2019, from <https://data.go.th/DatasetDetail.aspx?id=c6d42e1b-3219-47e1-b6b7-dfe914f27910>
- Fernandez, F.J. & Del Espino Hidalgo, B. (2014). **Cultural heritage and ordinary landscapes: keys for their valorization and protection**. Proceedings of the 4th International Conference on Heritage and Sustainability Development. Barcelos: Portugal.
- Fleure, H.J. & Davies, M. (1989). **A natural history of man in Britain**. London: Penguin Books Ltd.
- Fouberg, E.H., Murphy, A.B. & De Blij, H.J. (2015). **Human geography: people, place, and culture**. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Fowler, P.J. (2003). **World heritage cultural landscapes 1992-2002**. Retrieved March 4, 2023, from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000133121>

- Groth P. & Bressi, T.W. (1997). **Understanding ordinary landscapes**. Yale University Press: London.
- Hart, J.F. (1975). **The look of the land**. New Jersey: Englewood Cliffs.
- Jacques, D. (1994). The rise of cultural landscapes. **International Journal of Heritage Studies**, 1, 91-101.
- Lamphun Statistical Office. (2019). **Thongthiao Lamphun**. (In Thai) [Tourism in Lamphun]. Retrieved October 16, 2020, from http://lamphun.nso.go.th/index.php?option=com_content&view=article&id=775:2019-08-22-06-50-52&catid=102&Itemid=507
- Lewis, P.F. (1979). Axioms for reading the landscape: some guides to the American scene. In Meinig, D.W. (Ed.). **The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays** (pp. 11-32). Oxford: Oxford University Press.
- Meinig, D.W., et al. (1979). **The interpretation of ordinary landscapes: geographical essays**. Oxford: Oxford University Press.
- National Park Service. (2022). **Understand cultural landscapes**. Retrieved April 20, 2023, from <https://www.nps.gov/subjects/culturallandscapes/understand-cl.htm>
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2010). **Phaen maebot lae phang maebot karn anurak lae phatthana boriwen mueang kao Lamphun**. (In Thai) [Master plan and plan for preserving and developing the old city of Lamphun]. Retrieved June 4, 2020, from July 5, 2020, <https://lamphuncity.go.th/wp-content/uploads/2021/09/รายงานฉบับสุดท้าย.pdf>
- O'Hare, D. (1997). Interpreting the cultural landscape for tourism development. **Urban Design International**, 2, 33-54.
- Provincial Community Development Office of Lamphun. (2018). **Rai ngan khunnaphap chiwit khong khon thetsaban Mueang Lamphun, amphoe Mueang Lamphun changwat Lamphun pi 2561**. (In Thai) [Report of life quality of residents at Lamphun municipality, Mueang Lamphun district, Lamphun province]. Retrieved June 22, 2020, from Lamphun: <https://lamphun.cdd.go.th/wp-content/uploads/sites/54/2021/07/เอกสารรายงานคุณภาพชีวิตฯ-ปี-61-ครบเล่ม.pdf>
- Thai Royal Gazette. (1936). **Phraratchakritsadika chattang thetsaban Mueang Lamphun changwat Lamphun phutthasakkarat 2479**. (In Thai) [Royal decree on the establishment of Mueang Lamphun municipality, Lamphun province, buddhist era 2479]. Bangkok: Cabinet and Royal Gazette Publishing Office.

- Sopher, D.E. (1981). Geography and religions. *Progress in Human Geography*, 5(4), 510-524.
- Sirisrisak, T. (2009). Conservation of Bangkok old town. *Habitat International*, 33(4), 405-411.
- Srisuwan, A. (2019a). **Khronkarn karn phatthana naeo thangkarn chai prayot thidin phuea karn anurak lae chatkarn nam: phuenthi thetsaban mueang Lamphun.** (In Thai) [Land use planning approach for water conservation and management: Lamphun city]. Chiang Mai: Faculty of Architecture.
- Srisuwan, A. (2019b). **Thankhomun phaenthi khong samnangkan yotha thi karn lae phangmueang changwat Lamphun.** (In Thai) [Map database of Department of Public Works and Town & Planning Lamphun]. Lamphun: Department of Public Works and Town & Planning Lamphun.
- Taylor, K. (1989). Conservation and interpretation study of the rural heritage landscape of the Lanyon-Lambrigg area, ACT. *The Historic Environment*, 7, 16-23.
- Taylor, K. (2012). **Heritage challenges in Asian urban cultural landscpae settings.** In Daly, P. & Winter, T. (Eds). *Routledge handbook of heritage in Asia* (pp. 266-280). New York: Routledge.
- The Lamphun Provincial Office. (2023). **Kiaokap changwat.** (In Thai) [About the province]. Retrieved May 2, 2023, from <https://www.lamphun.go.th/th/information/aboutus/9/ประวัติความเป็นมาจังหวัดลำพูน>
- Whitehand, J.W.R. (1983). **The urban landscape: historical development and management.** London: Academic Press.
- Winter, T. & Daly, P. (2012). **Heritage in Asia: converging forces, conflicting values.** In Daly P. & Winter, T. (Eds). *Routledge handbook of heritage in Asia* (pp. 1-36). New York: Routledge.
- World Heritage Convention. (2021). **Operational guidelines for the implementation of the World Heritage Convention, Paris.** Retrieved May 28, 2022, from <https://whc.unesco.org/en/guidelines/>
- World Heritage Convention. (2023). **Cultural landscapes.** Retrieved April 4, 2023, from <https://whc.unesco.org/en/culturallandscape/>
- Yuen, B. (2005). Searching for place identity in Singapore. *Habitat International*, 29, 197-214.

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

The community participatory in Vihara design to conserve the Borlekta iron ore pit in the Hua Fai temple, Wiang Ta sub-district, Long district, Phrae province

ณัฐพล เรืองวิทยานุสรณ์¹

Natthaphon Ruangwitthayanusorn¹

Received: 2023-10-30

Revised: 2024-02-07

Accepted: 2024-02-16

บทคัดย่อ

พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย มีความสำคัญเป็นแหล่งสินแร่โลหะกรรมของชุมชน มีศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ มีองค์ประกอบสามารถเป็นภาพแทนของชุมชนช่างผู้ผลิตงานเหล็กตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขาของภาคเหนือ ปัจจุบันพื้นที่ภายในวัดมีการซ้อนทับกันในมิติการรับรู้และการจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ชุมชน เมื่อมีแหล่งทุนภายนอกชุมชนเข้ามามีการกระตุ้นการปรับเปลี่ยนสภาพแวดล้อมกายภาพภายในวัดโดยการจัดสร้างพระวิหาร จนเกิดความตระหนักต่อผลกระทบที่จะมีกับบ่อเหล็กและการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดหัวฝาย การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสำรวจข้อคิดเห็นชุมชน และใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจัดการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน ซึ่งข้อค้นพบที่สำคัญ 3 ส่วนคือ (1) สำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และสำรวจข้อคิดเห็นชุมชนต่อแนวทางการอนุรักษ์บ่อเหล็กตัววัด หัวฝาย บริเวณพื้นที่วัดหัวฝาย และ (2) เสนอแนวทางการออกแบบพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝาย โดยการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ การศึกษาใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพ คือ (1) การรับรู้และให้ความสำคัญต่อสภาพกายภาพพื้นที่ของชุมชนไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริง (2) ชุมชนหัวฝายมีลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจและมีผังโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจ และ (3) ข้อเสนอต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการออกแบบสิ่งแวดล้อม มหาวิทยาลัยแม่โจ้
(Faculty of Architecture and Environmental Design, Maejo University)
ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: wasana14229@gmail.com

คำสำคัญ: การออกแบบพระวิหาร การมีส่วนร่วมกับชุมชน การอนุรักษ์พื้นที่ ภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Abstract

Borlekta iron ore pit area at the Hua Fai temple is a significant source of metal ores for the community in Wiang Ta subdistrict, Long district, Phrae province, with the Borlekta Shrine, which serves as a spiritual anchor. These elements represent the local blacksmith community in the northern mountainous valley. Currently, there is an overlap in the perception and resource management within the temple area due to external funding sources that have triggered changes in the physical temple environment, including the vihara construction. This has raised concerns about its impact on the community iron ore pit and space management within the temple. The research has two objectives: (1) to explore the physical conditions of the temple area and survey community opinions on conservation guidelines for the community iron ore pit, and (2) to propose the vihara design guidelines and the conservation of the temple area with the participation of the Hua Fai community. The study employs qualitative research approach to explore the physical space, community opinions, and organize stakeholder subgroup meetings within the community. The study result comprises three key findings: (1) The perception and importance given to the physical condition of the community's space did not correspond to the actual use, (2) Hua Fai community has participation characteristics based on psychological connections and has a network diagram in the form of centralized decision making, and (3) Proposal for the vihara architectural characteristic and conserving the Borlekta community iron ore pit.

Keywords: Vihara design, community participatory, area conservation, cultural landscape

บทนำ

พื้นที่ศึกษาที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ มีบ่อเหล็กดำซึ่งมีความสำคัญต่อชุมชน โดยในอดีตนอกจากจะเคยใช้เป็นแหล่งสินแร่ผลิตโลหกรรม เพื่อใช้งานภายในชุมชนและส่งเป็นบรรณาการไปยังเมืองลำปางแล้ว บริเวณวัดหัวฝายยังมีการตั้งศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กไว้เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ ซึ่งจะมีการไหว้บ่อเหล็กอยู่เป็นประจำทุกปี กระทั่งการผลิตในสังคมเกษตรได้เปลี่ยนไป เหล็กที่ดีและมีคุณภาพจากนอกพื้นที่ในปัจจุบันถูกจัดส่งมาทางรถไฟและรถบรรทุก ชุมชนจึงเริ่มลดความจำเป็นในการพึ่งพาบ่อเหล็กลง โอกาสในการที่ชุมชนและความเชื่อเชิงจิตวิญญาณบ่อเหล็กจะมีเข้ามาอยู่ร่วมพึ่งพากันจึงลดตามไป และเมื่อวัดในพระพุทธศาสนาเข้ามาประดิษฐานภายในพื้นที่เมื่อช่วง 60 ปีที่ผ่านมา ทำให้เกิดการซ้อนทับกันในมิติการรับรู้และการจัดการทรัพยากรภายในพื้นที่ชุมชน กระทั่งมีคณะศรัทธาภายนอกชุมชนได้เสนอการบริจาคปัจจัยแก่วัดหัวฝาย เพื่อปรับเปลี่ยนศาลาการเปรียญให้เป็นพระวิหารภายในวัด แต่เกิดความกังวลภายในชุมชนต่อผลกระทบที่จะมีแก่บ่อเหล็ก และการจัดการการใช้ประโยชน์พื้นที่ภายในวัดหัวฝาย (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 พื้นที่ศึกษาวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง ห่างจากจังหวัดแพร่ไปทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือ 42 กิโลเมตร

หากพิจารณาจากที่ตั้งในอำเภอลอง จังหวัดแพร่ เป็นแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญของหัวเมืองล้านนามีหน้าที่ผลิตและจัดส่งเหล็กที่หลอมเป็นก้อนตามตกลงไปยังเมืองลำปาง ซึ่งจะผลิตเป็นเครื่องมือและอาวุธชุมชนในอำเภอลองจึงมีความผูกพันกับชุมชนในจังหวัดลำปาง โดยชุมชนบริเวณวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า มีความเชื่อว่าตนเองเป็นชาวลำปาง จากข้อมูลเชิงภูมิศาสตร์และประวัติศาสตร์ พบความเชื่อมโยงอย่างแน่นแฟ้นในเรื่องแหล่งแร่เหล็กกับการตั้งเมืองทริภุญไชย (ลำพูน) และมีเมืองเขลางค์นคร (ลำปาง) เป็นเมืองสำคัญ ทั้งสองเมืองนี้ตั้งอยู่บนแอ่งที่ราบที่สามารถขุดเอาตะกอนเหล็กในชั้นดินออกมาใช้ได้ด้วยเครื่องมือขุดสำรวจระดับชุมชน มีหลักฐานจากกรมศิลปากรพบซากเตาหลอมและเศษตะกอนเหล็กในพื้นที่ผลิตเหล็กอาทิ ตำบลแม่ลาน อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน ตำบลบ่อศรี อำเภอสอด และตำบลแม่โถ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตำบลแม่ถอด อำเภอดง จังหวัดลำปาง ตำบลบ่อเหล็กทอง และตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ โดยในพื้นที่ดังที่ได้กล่าวมา พบว่า มีการตั้งชุมชนมาอย่างยาวนานและมีการพัฒนาภูมิปัญญาการผลิต

เหล็กของตมมาอย่างต่อเนื่อง เกิดเป็นพื้นที่ที่พัฒนารูปแบบสถาปัตยกรรมได้อย่างมีเอกลักษณ์เฉพาะตนเองเดียวกัน หากพิจารณาแหล่งแร่เหล็กตามการกำเนิดซึ่งกรรมอุตสาหกรรมพื้นฐานและการเหมืองแร่แบ่งได้ 2 แบบหลัก คือ กำเนิดแบบการเย็นตัวของแมกมา (magmatic iron deposit) ซึ่งมีลักษณะแทรกตัวอยู่ในหินอัคนีที่มีเนื้อแข็ง อาจพบในพื้นที่ที่มีหินอัคนีแทรกไปในแนวหินปูน ดังเช่นที่พบในพื้นที่อำเภอลองแต่แหล่งแร่เหล็กที่เกิดในลักษณะนี้เครื่องมือในระดับชุมชนไม่อาจนำสินแร่ออกมาใช้ได้ ส่วนการกำเนิดแหล่งแร่เหล็กแบบที่สอง คือ กำเนิดแบบหินชั้น (sedimentary iron deposit) การกำเนิดแบบนี้โดยเฉพาะในรูปแบบแหล่งแร่เหล็กที่สะสมตัวอยู่ตามเชิงเขาและที่ลุ่ม (colluvial deposit) ซึ่งสัมพันธ์อย่างยิ่งกับการตั้งถิ่นฐานชุมชนดังพื้นที่ศึกษาบ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ สามารถเป็นภาพแทนของชุมชนช่างผู้ผลิตงานเหล็กตั้งอยู่ที่ราบเชิงเขา (foothill slopes village) และมีศักยภาพสามารถพัฒนาเป็นพื้นที่เรียนรู้พิพิธภัณฑ์มีชีวิตแก่เยาวชนในชุมชน ตลอดจนเพื่อรองรับการใช้งานของชุมชนในปัจจุบันและอนาคต

การวิจัยนี้มีคำถามในงานวิจัยว่า ควรกำหนดรูปแบบสถาปัตยกรรมอย่างไรเมื่อพื้นที่ชุมชนมีความซ้อนทับกันระหว่างสถาปัตยกรรมแบบลำปางและแบบไตใหญ่ และควรระบุขอบเขตและแนวทางการใช้พื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กเวียงต้าอย่างไร จึงจะเหมาะสมต่อความต้องการการใช้งานโดยชุมชนในปัจจุบันและโอกาสการขยายความต้องการในอนาคต โดยมีวัตถุประสงค์ (1) สำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และสำรวจข้อคิดเห็นชุมชนต่อแนวทางการอนุรักษ์บ่อเหล็กตัววัดตลอดจนบริเวณพื้นที่วัดหัวฝาย และ (2) เสนอแนวทางการออกแบบพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝายโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝาย ผ่านการใช้กระบวนการวิจัยเชิงคุณภาพสำรวจพื้นที่ทางกายภาพและสำรวจข้อคิดเห็นชุมชน และการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมจัดการประชุมกลุ่มย่อยผู้มีส่วนได้ส่วนเสียภายในชุมชน กระทั่งสามารถประมวลรูปแบบพระวิหารและแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

แนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา

1. แนวคิดภูมิทัศน์วัฒนธรรม

Panin (2005) ได้ชี้ว่า การตั้งถิ่นฐานของชุมชนพื้นถิ่นจะมีลักษณะที่พึงพิงและกลมกลืนไปกับนิเวศน์โดยรอบ เมื่อผนวกรวมเข้ากับขนบธรรมเนียมความเชื่อจะกลายเป็นวัฒนธรรมการใช้พื้นที่ที่ผสมรวมกับการใช้ชีวิตของผู้คนในชุมชน ซึ่งภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนในตำบลเวียงต้ามีการแสดงลักษณะสอดคล้องตามข้อคิดเห็นดังกล่าว โดยสะท้อนผ่านการเป็นชุมชนเกษตรกรรมขนาดเล็ก ที่มีพื้นที่เพาะปลูกแทรกตัวอยู่ภายในที่ว่างระหว่างหุบเขาที่ราบที่ค่อนข้างเล็กและแคบ ทำให้แปลงเกษตรของชุมชนเกาะตัวขึ้นไปบนลานตะพักเชิงเขา ด้วยสภาพพื้นที่ที่มีความลาดชันสูงและมีชั้นหินปูนแทรกมาบนผิวดินทำให้จำเป็นต้องมีการทำนาแบบขั้นบันไดในบางพื้นที่ (ดังภาพที่ 2) นอกจากนี้ พื้นที่ตำบลเวียงต้ามีลำน้ำสำคัญ คือ คลองแม่ต้า คลองแม่ทะ และคลองแม่เหล่งน้อย ซึ่งจะไหลไปรวมกันที่วัดต้าเวียงกลายเป็นแม่น้ำแม่ต้าไหลไปทางทิศใต้ จากสัณฐานของพื้นที่นั้นนอกจากจะเอื้อให้ชุมชนเข้าถึงทรัพยากรแร่เหล็กแล้ว ยังมีป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์จนเป็นแหล่งผลิตไม้สักที่สำคัญด้วย ทำให้มีการพัฒนาเป็น

พื้นที่พักสินค้าของกลุ่มชาติพันธุ์ไทใหญ่ที่เข้ามาค้าขายและทำกิจการไม้สัก โดยเส้นทางการค้านี้เชื่อมโยงเวียงต้าเข้ากับเมืองสอง (พื้นที่อำเภอสอง จังหวัดแพร่ในปัจจุบัน) และเส้นทางการค้าอื่น ๆ ที่เชื่อมโยงหัวเมืองล้านนาเข้าพื้นที่อื่น จุดนี้แสดงความสัมพันธ์กันอย่างมากระหว่างล้านนากับกลุ่มไตกลุ่มอื่นในละแวกใกล้เคียง ความสัมพันธ์นี้แน่นแฟ้นลงไปถึงระดับตามระบบเครือญาติและทางเศรษฐกิจ (Yasuda, 2008) สัมภาระทางวัฒนธรรม (cultural baggage) ที่มาตามเส้นทางการค้าและการอพยพได้สะท้อนออกมาทางงานผลิตเครื่องมืออำนวยความสะดวก คติความเชื่อ สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและการจัดการสภาพแวดล้อม (Oranratmanee, 2015) พ้องกับข้อคิดเห็นของ Sauer (2008) ที่ชี้ว่า ภูมิทัศน์วัฒนธรรมเป็นกระบวนการปั้นแต่งภูมิทัศน์ธรรมชาติโดยกลุ่มวัฒนธรรมใดกลุ่มวัฒนธรรมหนึ่ง อาศัยวัฒนธรรมเป็นผู้ดำเนินการ (agent) ผ่านธรรมชาติเป็นสื่อ (medium) ทั้งนี้ สภาพแวดล้อมตามธรรมชาติภายในตำบลเวียงต้า ที่มีเทือกเขาโอบล้อม มีลำน้ำไหลผ่าน มีทรัพยากรสินแร่และไม้สักอันมีค่า เป็นสิ่งเชื่อใจให้ชุมชนหลากหลายเชื้อพันธุ์แวะเวียนเข้ามาพักพิงหยิบใช้ประโยชน์ภายในพื้นที่ที่มีการทบซ้อนสัมภาระทางวัฒนธรรมและมีการสื่อสารระหว่างกันผ่านสื่อ (medium) ทั้งในทางจิตวิญญาณ ความเชื่อ และศาสนา

ในการศึกษาด้านนิเวศน์ชุมชน และภูมิทัศน์วัฒนธรรมการเก็บข้อมูลผังชุมชนและข้อมูลทางสถาปัตยกรรมเป็นกระบวนการสำคัญที่ทำให้เข้าใจกระบวนการก่อรูป และพลวัตการเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับเวลา ถิ่นฐานที่ตั้ง สถานภาพสังคม และเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงไป (Oranratmanee, 2015) ดังเช่นเมืองสองและเวียงต้าที่เป็นแหล่งแร่เหล็กที่สำคัญมายาวนานนับตั้งแต่สมัยประวัติศาสตร์ แต่การตีเหล็กและผลิตเหล็กลดลงอย่างมากหลังปี พ.ศ. 2500 ทำให้การรับรู้เข้าใจสภาพกายภาพของชุมชนเปลี่ยนไปอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่สิ่งสำคัญสิ่งหนึ่งที่ชะลอการเปลี่ยนแปลงทางภูมิทัศน์วัฒนธรรม คือ การพึ่งพาระบบนิเวศ (Panin, 2005) และการเชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับคติความเชื่อร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ การสำรวจรวบรวมข้อมูลจะช่วยประกอบภาพการตระหนักรู้สภาพแวดล้อม (Lynch, 1960) และสามารถกำหนดเป็นขอบเขต (buffer zone) เพื่อการอนุรักษ์ภูมิทัศน์วัฒนธรรมของชุมชนเพื่อให้สังคัมเครือญาติของกลุ่มวัฒนธรรมร่วม ได้มีห้วงเวลาพิจารณาร่วมกันถึงภูมิปัญญาสำคัญที่ถูกหล่อหลอมภายในภูมิศาสตร์หุบเขาที่อุดมไปด้วยสินแร่ คัดกรอง เพื่อบอกเล่าสืบต่อไปในกลุ่มเครือญาติชาติพันธุ์ของตน

ภาพที่ 2 ภาพถ่ายมุมสูงแสดงสภาพภูมิประเทศโดยรอบพื้นที่ศึกษาวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอสอง จังหวัดแพร่

2. แนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชน

พื้นที่วัดหัวฝายเป็นพื้นที่ที่มีการซ้อนทับ ทั้งในมิติเชิงประโยชน์การใช้งานของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มิติเชิงอำนาจการปกครอง และมิติเชิงความเชื่อและศาสนา แม้ว่ากลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจะมีการเว้นระยะและใช้ความประนีประนอมสูงในการร่วมกันจัดการ แต่ยังคงมีปัญหาในการเห็นภาพร่วมกันและความเกรงใจอันเกิดจากอำนาจหน้าที่การจัดการเหนือพื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กดำ ในกรณีนี้สอดคล้องกับการดำเนินงานของ Wilson III (2008) ที่แบ่งความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็น 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ และการบริหารความขัดแย้ง เมื่อศึกษาและบริหารความสมดุลได้อย่างเหมาะสม จะช่วยกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียบรรลุถึงแนวทางการจัดการปัญหาร่วมกัน

ทั้งนี้ การวิจัยตามกระบวนการปฏิบัติการอย่างมีส่วนร่วม (participation action research) ซึ่งเป็นกระบวนการหนึ่งตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนได้กล่าวถึง ปัจจัยที่ส่งผลต่อทำให้เกิดการมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วย อายุ เพศ การศึกษา ขนาดครอบครัว อาชีพ รายได้ และระยะเวลาการอยู่อาศัยในท้องถิ่นนั้น (Kaufman, 1949) หรือขมวดเป็น 3 ส่วนหลัก ได้แก่ ปัจจัยส่วนบุคคล ปัจจัยทางสังคม และเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านการสื่อสาร (Siprasat, 1999) ในแง่การเข้ามามีส่วนร่วมของกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย Chakphisut (2003) เชื่อว่ามี 2 ลักษณะการมีส่วนร่วม ที่กลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการได้อย่างต่อเนื่อง ได้แก่ ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผลและลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ พบว่า ในการดำเนินลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจมักถูกนำไปเพื่อการขับเคลื่อนกิจกรรม โดยใช้ลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านเหตุผลเป็นส่วนกระตุ้นเสริมหรือส่วนกระตุ้นการฉุกละเอม

ส่วนการดำเนินงาน Kemmis & McTaggart (2005) เสนอว่า การมีส่วนร่วมของประชาชน (people's participation) ต้องมีกระบวนการทำงานที่สะท้อนผลการดำเนินงานของตนเอง (spiral of self-reflecting) อันได้แก่ การวางแผน (planning) การปฏิบัติ (action) การสังเกต (observing) และการสะท้อนกลับ (reflecting) ทั้งนี้ การมีส่วนร่วมของประชาชนหากจะสามารถลดข้อขัดแย้ง ส่งเสริมการให้ความร่วมมือ และการยอมรับโครงการพัฒนาที่กำลังเกิดขึ้น จะต้องประกอบขึ้นด้วย 4 พื้นฐาน คือ การมีส่วนร่วมตัดสินใจว่าควรทำอะไรและทำอย่างไร การมีส่วนร่วมเสียสละในการพัฒนา การมีส่วนร่วมในการแบ่งปันผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการดำเนินงาน และการมีส่วนร่วมในการประเมินผลโครงการ (Cohen & Uphoff, 1977) ดังนั้น การเปลี่ยนแปลงการใช้ทรัพยากรของชุมชนใดก็ตาม ล้วนสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงการใช้พื้นที่ภายในวัด การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมระหว่างชุมชนและวัด ในการหาแนวทางปรับกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในวัด จะสามารถช่วยให้วัดและชุมชนกลับมามีความอนุเคราะห์เกื้อกูลต่อกัน เพื่อให้วัดสามารถเป็นพื้นที่รวบรวมจิตใจของผู้คนในชุมชนต่อไปได้ (Chumduang, 2023)

3. แนวคิดการออกแบบวิหารล้านนา

นับแต่อดีตวิหารเป็นพื้นที่สำคัญในการประกอบพิธีทางพระพุทธศาสนา ที่ผู้คนในชุมชนจะเข้ามามีส่วนร่วมประกอบพิธีที่เป็นสิริมงคลอันเป็นการรวบรวมจิตใจผู้คนในชุมชน ในการออกแบบอาคารสำคัญ

ที่ใช้รวบรวมผู้คนในชุมชนนี้ Lieorungruang, et al. (2007) ชี้ให้เห็นว่า ชุมชนอาศัยภูมิปัญญาพื้นถิ่นในการออกแบบอาคาร 9 ประการ ได้แก่ การเลือกที่ตั้ง วัสดุวัสดุก่อสร้างอาคาร การวางทิศทางอาคาร การปรับตัวของผู้ใช้อาคาร การออกแบบสภาวะน่าสบายในอาคาร การออกแบบประโยชน์ใช้สอยของอาคาร การใช้แสงสว่างจากธรรมชาติในอาคาร การออกแบบอุปกรณ์บังแดด และช่องเปิดอาคาร ซึ่งในแต่ละชุมชนอาจมีปัจจัยอื่นเข้ามาเสริม แต่โดยหลักแล้วการประกอบสร้างวิหารล้านนาจะมีชนบทภูมิปัญญาและรูปแบบที่เป็นเอกลักษณ์อยู่ในการศึกษาลักษณะวิหารล้านนา Boonyasurat (2001) ได้แบ่งลักษณะและผังวิหารล้านนา เป็น 3 ยุค ได้แก่ วิหารที่มีการสร้างในพุทธศตวรรษที่ 21 พุทธศตวรรษที่ 22 และพุทธศตวรรษที่ 23 ตามลำดับ ทั้งได้ให้ข้อคิดเห็นว่า วิหารล้านนาในยุคหลังปี พ.ศ. 2400 จะได้รับอิทธิพลขนบแนวคิดจากภาคกลางของไทยอยู่มาก ทำให้สัดส่วนอาคารและการประดับตกแต่งแบบภาคกลางเข้ามาผสมกลมกลืนกันไปจนเห็นเอกลักษณ์แบบล้านนาได้ไม่ชัดเจน ในส่วนเอกลักษณ์แบบล้านนา Thongthammachat (2021) ได้ชี้ถึง ลักษณะเฉพาะของล้านนามาผ่านรูปแบบการย่อมุมที่เรียกว่า “หักจ็อก” มีการลดชั้นหลังคาด้านหลัง 3 ชต (การซ้อนชั้นหลังคา) ด้านหลัง 2 ชต ภายใต้ระบบโครงสร้างแบบมั่วต่างใหม่ และอีกส่วนที่สำคัญคือการสร้างโขงพระเจ้า (ภาษาถิ่นของภาคเหนือ ใช้เรียกที่ประดิษฐานพระประธานในห้อยท้ายวิหารล้านนา) มากำหนดขอบเขตปริมาตรความศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดขึ้นภายในพระวิหาร

นอกจากนี้ Boonyasurat (2001) ยังแบ่งรูปแบบของวิหารล้านนาเป็น 2 แบบหลัก คือ วิหารโถง (วิหารป้วยหรือวิหารไม่มีปางเอก) ซึ่งเป็นวิหารแบบที่ไม่นิยมสร้างผนัง โดยจะทำชายคาให้ต่ำและอาจมีการทำผนังลอยลงจากช่อมาประมาณครึ่งช่วงเสา วิหารแบบนี้จะเห็นได้ทั้งจังหวัดลำปาง และวิหารอีกรูปแบบหนึ่งที่นิยมในล้านนา คือ วิหารแบบปิด (วิหารปรากฏหรือวิหารแบบมีปางเอก) สันนิษฐานว่า มีการก่อสร้างมาตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 21 เป็นวิหารแบบที่มีการสร้างผนังจากฐานวิหารไปจรดโครงหลังคา ซึ่งแบ่งย่อยลงไปได้เป็น วิหารทรงโรง (ไม่ยกเก็จ ผนังมักเป็นสี่เหลี่ยมผืนผ้า พบในวัฒนธรรมหริภุญไชย) และวิหารทรงปราสาท (เป็นแบบที่ให้ความสำคัญกับการประดิษฐานพระประธาน คาดว่าได้แนวคิดต่อเนื่องมาจากวิหารกลุ่มสุโขทัย-พุกาม)

ลักษณะที่สำคัญอีกประการหนึ่งในวิหารแบบล้านนา คือ ปรากฏการณ์แสงภายในพระวิหาร ซึ่ง Supasri (2015) ให้ข้อสังเกตว่า มีลักษณะแสงที่ นุ่มนวลและสงบนิ่ง อันเกิดจากการให้ความสว่างโดยแสงที่ผ่านการสะท้อนและการที่แสงลอดผ่านองค์ประกอบช่องเปิด ลักษณะแสงที่เกิดขึ้นเฉพาะนี้ได้จากการสังเกตปรากฏการณ์แสงที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ สะท้อนถึงความเอาใจใส่ ช่างสังเกต และมีความสามารถสร้างความรู้สึกให้ผู้เข้าใช้อาคารไม่อึดอัดหรือถูกจำกัดขอบเขตทางสายตา ขณะเดียวกันยังสามารถให้ผู้เข้าใช้มุ่งความสนใจไปยังที่อยู่ภายในอาคารได้ โดยวิธีวิหารบิบบหรือการแก้มุมบิบบทางสายตา (anti-perspective) ของสล่า (ช่างฝีมือ) ผู้สร้างวิหาร (Boonyasurat, 2001)

เอกลักษณ์เฉพาะอย่างสัดส่วนวิหาร พบว่า มีความสัมพันธ์กับแสงและ “ฤกษ์” ช่วงเวลาที่ทำให้นึกถึงเหตุการณ์สำคัญทางพุทธศาสนา (Supasri, 2015) การกำหนดค่าสัดส่วนที่มีความเฉพาะตัวนี้ได้ส่งต่อผ่านสล่า (ช่างฝีมือ) จากรุ่นสู่รุ่นด้วยจารีตประเพณีวิหาร ส่วนการปฏิบัติในการก่อสร้างจริงสล่า (ช่างฝีมือ) จะประยุกต์ใช้เป็นสูตรหักไม้วิหาร เพื่อหาขนาด “ไม้ม็อก” (Thongthammachat, 2021) โดยสูตรหักไม้

วิหารหรือสุทธแม่มอญนี้ Tumtong (2017) พบที่ต่างกันในปัจจุบัน 3 รูปแบบ ได้แก่ ฌบับพระครูอดุลย์สีลิกิต วัดธาตุคำ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ ฌบับสวาทูเจ้านันทาวัดตุนใต้ จังหวัดพะเยา และกลุ่มสุทธหักไม้วิหาร สำนวนอื่นที่มีรายละเอียดปลีกย่อยต่างกันไป เช่น มีสัดส่วนสูงโปร่งแบบอำเภอสันทราย จังหวัดเชียงใหม่

กล่าวโดยสรุปได้ว่า เอกลักษณ์เฉพาะของวิหารล้านนาปรากฏให้เห็นผ่านสัมผัสเฉพาะทาง ปรากฏการณ์แสงที่สัมพันธ์กับช่วงเวลาที่สำคัญทางพระพุทธศาสนา สภาพแวดล้อม และที่ตั้งที่ตัววิหารอยู่ เอกลักษณ์นี้ถูกกำหนดเอาไว้ด้วยระบบจารีตและสุทธหักไม้วิหารหรือสุทธแม่มอญ ซึ่งในปัจจุบันได้ถูกกล่าวถึงมีอยู่ 3 รูปแบบ หากกล่าวถึงรูปแบบของวิหารล้านนาที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ศึกษาตำบลเวียงต้า โดยอิงตามตำแหน่งที่ตั้งและกลุ่มประชากรที่มีความเชื่อมโยงกับชาวลำปางและชาวไทใหญ่แล้ว มีที่เข้าตามเกณฑ์ คือ แบบวิหารโถงและแบบวิหารทรงปราสาท ข้อมูลที่รวบรวมขึ้นนี้สามารถใช้เป็นแนวทางตั้งต้นให้ชุมชนโดยรอบวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า ใช้ประกอบในการเลือกรูปแบบวิหารที่จะสะท้อนตัวตนและความเป็นมาของชุมชน เพื่อให้วัดหัวฝายบริหารจัดการพื้นที่ภายในวัดให้สามารถรองรับกิจกรรมและความเชื่อที่หลากหลาย ให้วัดยังคงสามารถเป็นพื้นที่รวบรวมจิตใจของผู้คนและสามารถส่งต่อเรื่องราวในชุมชนต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

งานวิจัยนี้มีคำถามในการศึกษาว่า ควรกำหนดขอบเขตและแนวทางการใช้พื้นที่วัดหัวฝายและบ่อเหล็กต้าอย่างไร โดยการวิจัยนี้จะดำเนินผ่านกิจกรรมหลัก 3 ส่วน ดังนี้

1. การสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่

ใช้การเปรียบเทียบข้อมูลแผนผังที่จัดทำโดยหน่วยงานปกครองท้องถิ่น ข้อมูลชั้นความสูงของระดับผิวดินจากข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศในระบบ QGIS การใช้โดรน (drone) จัดทำแผนภาพถ่ายทางอากาศนำมาประมวลเป็นแผนที่ฐาน (base map) เพื่อสอบถามข้อมูลการรับรู้พื้นที่เชิงกายภาพของชุมชน ตรวจสอบตำแหน่งและขอบเขตการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญ เช่น ขอบเขตการใช้พื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กต้า ตำแหน่งขอบเขตบ่อเหล็ก การวางทิศทางอาคารหรือเส้นทางสัญจร กระบวนการส่วนนี้ตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ 1 ของโครงการวิจัย

2. การสัมภาษณ์ความต้องการของชุมชน

ใช้การสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก จากปราชญ์ชุมชนหรือวิทยากรในท้องถิ่น (key person) จำนวน 19 ท่าน เพื่อระบุเอกลักษณ์ของพื้นที่และความต้องการของชุมชน ส่วนที่สองเป็นการนำข้อมูลแรกมาแล้วคัดเลือกตัวอย่างกลุ่มประชากรในชุมชนเพื่อจัดการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) และการจัดประชุมเชิงปฏิบัติการ 2 ครั้ง มีผู้เข้าร่วมจำนวน 30 ท่าน เพื่อสอบถามข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์อย่างมีส่วนร่วม ถึงข้อมูลการรับรู้และยืนยันเอกลักษณ์ของพื้นที่ คติความเชื่อ และความต้องการการใช้พื้นที่โดยชุมชน ซึ่งกระบวนการในส่วนนี้จะตอบวัตถุประสงค์ในข้อที่ 2 ของโครงการวิจัย

3. การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในสอบถามข้อมูลและรวบรวมข้อคิดเห็นต่อแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการสร้างภาพความเข้าใจร่วมกัน ระหว่างกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

ในพื้นที่ สรุปลักษณะการใช้งานพื้นที่และแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่วัดหัวฝาย โดยการใช้ข้อมูลภาพถ่ายทางอากาศและหุ่นจำลองในการระบุตำแหน่ง ขนาดและขอบเขตพื้นที่โครงการ ร่วมกันระบุข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อให้ชุมชนได้เข้าใจภาพเอกลักษณ์พื้นที่ในจินตนาการร่วมกัน (ดังภาพที่ 3) ตามกรอบแนวคิดตัวแบบการเรียนรู้และนวัตกรรม (Learning and Innovation Platform: LIP) ประกอบด้วย พื้นที่การเรียนรู้ร่วมกัน เป้าหมายการเรียนรู้ร่วมกัน วิทยากรกระบวนการจัดการความรู้ ความรู้ และกิจกรรม เป็นการใช้กระบวนการมีส่วนร่วมโดยภาคประชาสังคม ในการจัดการให้เกิดกลไกภาคีเครือข่ายบูรณาการความร่วมมือ (collaboration) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อให้เกิดการยกระดับข้อมูลเปิดของชุมชน (community data inventory) และพัฒนาแพลตฟอร์ม (platform) เพื่อสนับสนุนการดำเนินงาน จากนั้นดำเนินการปรับปรุงข้อมูลและประมวลแนวทางการอนุรักษ์พื้นที่ แล้วส่งมอบผลงานคืนกลับสู่ชุมชน เพื่อให้ชุมชนได้ใช้องค์ความรู้ ชุดข้อมูล และสารสนเทศที่ได้จากโครงการวิจัย ในการดูแลพื้นที่ของชุมชนต่อไปอย่างยั่งยืน ซึ่งกระบวนการในส่วนนี้จะต่อบัณฑิตวุฒิปริญญาตรีในข้อที่ 2 ของโครงการวิจัย

ภาพที่ 3 กระบวนการมีส่วนร่วมโดยชุมชนที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

สรุปผลการศึกษา

จากการสัมภาษณ์อย่างมีส่วนร่วมและการประชุมกลุ่มย่อย (focus group) ผลการศึกษาสรุปได้เป็น 3 ส่วนหลัก โดยมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

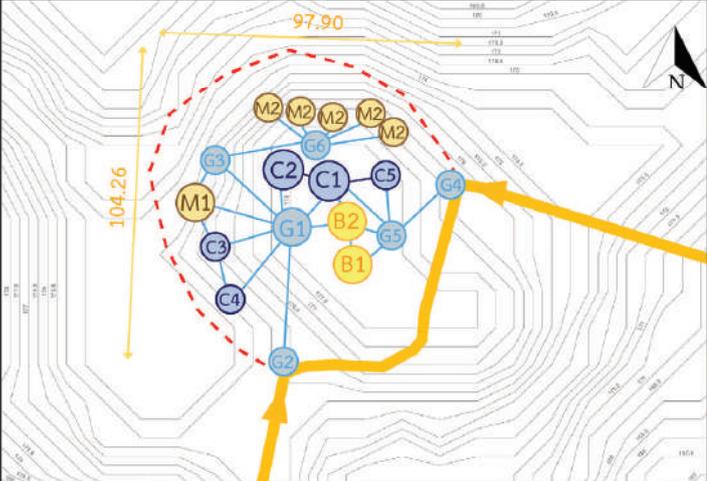
จากการสำรวจอย่างมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์กลุ่มตัวแทนประชากรภายในชุมชน งานวิจัยได้ผลการสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน สามารถอธิบายได้ 3 ส่วน ประกอบด้วย สภาพกายภาพพื้นที่ ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ และความสัมพันธระหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน มีรายละเอียดอ้างอิงตามตารางที่ 1 ดังนี้

1.1 สภาพกายภาพพื้นที่ พื้นที่ศึกษามีขนาด 4 ไร่ ตั้งอยู่บนเนินดินที่มีสันฐานเป็นวงกลม กว้าง 97.90 เมตร ยาว 104.26 เมตร สูง 7 เมตร บริเวณเชิงเขาห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันตกราว 400 เมตร พื้นที่มีพืชพรรณหลักเป็นต้นสัก จุดที่สูงที่สุดเป็นบ่อเหล็กดำและศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กดำ ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ศึกษาเป็นแนวเชิงเขา ทางทิศเหนือและตะวันออกถูกล้อมด้วยแปลงเกษตรของชุมชน มีทางเข้าออกหลักอยู่ทางทิศใต้ ส่วนทิศตะวันออกมีการใช้เข้าออกโดยชุมชนอยู่บ้าง แนวเขตด้านทิศเหนือของพื้นที่มีคูน้ำ จะมีสนิมเหล็กสีแดงเมื่อฝนตก พื้นที่ภายในสามารถแบ่งได้ 4 ส่วน คือ พื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) พื้นที่กิจกรรมในเขตสังฆาวาส (M) พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) และพื้นที่ลานและเส้นทางเชื่อมต่อ (G)

1.2 ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่ งานวิจัย พบว่า ชุมชนให้ความสำคัญอย่างมากกับพื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) โดยศาลาพระไม้ (B2) เป็นพื้นที่เชื่อมต่อที่สำคัญไปสู่ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) แต่พื้นที่ที่ต้องรองรับการใช้งานมากที่สุด คือ พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) โดยบ่อเหล็กดำ (C1) เป็นพื้นที่หมุดหมายที่สำคัญ แต่สื่อสารและเชื่อมโยงกับชุมชนได้น้อย พื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) จึงมีบทบาทสำคัญในการเชื่อมพื้นที่ศึกษาเข้าสู่การรับรู้ของชุมชน โดยมีพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G1) เป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญที่สุด แต่กลับไม่ได้รับการรับรู้และให้ความสำคัญในการพัฒนา ส่วนพื้นที่สำนักงานเจ้าอาวาส (M1) อยู่ในตำแหน่งที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงหรือรักษาสภาพโดยรวมของพื้นที่ เพราะเชื่อมโยงทั้งพื้นที่ที่สำคัญในพิธีพุทธ (B1) พิธีความเชื่อของชุมชน (C2) ร่วมกับพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G2)

1.3 ความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน พื้นที่ซึ่งเป็นหมุดหมายและเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญกับวิถีชีวิตและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน คือ พื้นที่ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) พื้นที่ศาลาพระไม้ (B2), บ่อเหล็กดำ (C1) และพื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) มีแนวการเชื่อมโยงที่สำคัญตามลำดับคือ (G2)-(G1)-(B2)-(B1) โดยมีพื้นที่สำนักงานเจ้าอาวาส (M1) เป็นส่วนที่คอยดูแลควบคุม

ตารางที่ 1 ผลการสำรวจสภาพกายภาพพื้นที่และความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

แผนผังแสดงผลการสำรวจพื้นที่	ประเด็นการสำรวจ
<p>แผนผังแสดงสภาพกายภาพพื้นที่และตำแหน่งสิ่งปลูกสร้างภายในพื้นที่</p> 	<p>1. รายละเอียดสภาพกายภาพพื้นที่</p> <p>พื้นที่ศึกษามีขนาด 4 ไร่ ตั้งอยู่บนเนินดินที่มีเส้นฐานเป็นวงกลม กว้าง 97.90 เมตร ยาว 104.26 เมตร สูง 7 เมตร บริเวณเชิงเขาห่างจากชุมชนไปทางทิศตะวันตกราว 400 เมตร พื้นที่มีพืชพรรณหลักเป็นต้นสัก จุดที่สูงที่สุดเป็นบ่อเหล็กและศาลเจ้าพ่อบ่อเหล็กดำ ทางทิศตะวันตกของพื้นที่ศึกษาเป็นแนวเชิงเขาทางทิศเหนือและตะวันออกถูกล้อมด้วยแปลงเกษตรของชุมชน มีทางเข้าออกหลักอยู่ทางทิศใต้ ส่วนทิศตะวันออกมีการใช้เข้าออกโดยชุมชนอยู่บ้าง แนวเขตด้านทิศเหนือของพื้นที่มีคูน้ำจะมีสนิมเหล็กสีแดงเมื่อฝนตก</p>
<p>แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่</p> 	<p>2. ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมในพื้นที่</p> <p>พื้นที่กิจกรรมในเขตพุทธาวาส (B) B1 = ศาลาบำเพ็ญกุศล B2 = ศาลาพระโสม พื้นที่กิจกรรมในเขตสังฆาวาส (M) M1 = สำนักงานเจ้าอาวาส M2 = กุฏิพระสงฆ์ พื้นที่กิจกรรมร่วมกับชุมชน (C) C1 = บ่อเหล็กดำ C2 = ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ C3 = โรงครัว C4 = ห้องน้ำ C5 = ศาลาอเนกประสงค์ พื้นที่ลานและเส้นทางเชื่อมต่อ (G) G1 = ลานจัดพิธีกรรม G2, G4 = ทางเข้าออก G3, G5, G6 = ลานเชื่อมกิจกรรม</p>
<p>แผนผังแสดงความสัมพันธ์ระหว่างการใช้พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน</p> 	<p>3. ความสัมพันธ์พื้นที่กับภูมิทัศน์วัฒนธรรม</p> <p>ZONE 1 พื้นที่เขตพุทธาวาส (B) สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน</p> <p>ZONE 2 พื้นที่เขตสังฆาวาส (M) สัมพันธ์กับชุมชนในการประสาน เชื่อมกิจกรรม</p> <p>ZONE 3 พื้นที่เขตปฏิบัติธรรม (M & C) เน้นใช้กันขอบเขต (BUFFER) เชื่อมโยงกับชุมชนในมิติพืชพรรณ</p> <p>ZONE 4 พื้นที่ใช้ร่วมกับชุมชน (C) สัมพันธ์กับวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน แต่ความถี่ในการใช้มีแนวโน้มลดลง</p>

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่
 The community participatory in Vihara design to conserve the Borlekta iron ore pit in the Hua Fai temple,
 Wiang Ta sub-district, Long district, Phrae province

2. การวิเคราะห์การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

สามารถแบ่งกระบวนการมีส่วนร่วมออก 4 ส่วน ประกอบด้วย (1) ผลการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ (2) ผู้ขับเคลื่อน (3) เครือข่ายการมีส่วนร่วม และ (4) สรุปข้อค้นพบหลังดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ มีรายละเอียดอ้างอิงตามตารางที่ 2 ดังนี้

2.1 ผลการดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการขั้นตอนการให้ข้อมูล (inform) วัดและชุมชนได้ข้อมูลและได้เห็นสภาพพื้นที่จากมุมที่ไม่เคยได้พบมาก่อน เห็นภาพรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมสามารถแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันในกลุ่มชุมชน ส่วนขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (consult) ชุมชนสามารถระบุตำแหน่ง ขนาดและความต้องการการใช้สอยภายในพื้นที่ สามารถระบุได้ว่า สิ่งที่ต้องการสื่อสาร คือ เอกลักษณ์การผลิตเหล็กและความสามารถในการพึ่งพาตนเองของชุมชน และในขั้นตอนการร่วมเกี่ยวข้อง (involve) ชุมชนสามารถสรุปรูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมว่า ต้องการในรูปแบบคล้ายวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 และแนวทางการจัดการบริเวณวัดหัวฝายต้องการเว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากตบพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และให้การพัฒนาลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้

2.2 ผู้ขับเคลื่อน พบว่า ผู้ขับเคลื่อนที่มีส่วนอย่างมากในการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมคือ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ซึ่งเป็นผู้ดูแลพื้นที่โดยหลักและสมาชิกท่านหนึ่งจากเครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดแพร่ (K2) ซึ่งเป็นผู้ที่อยู่ภายนอกชุมชนแต่มีความสนใจในการอนุรักษ์งานศิลปวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม โดยมีสมาชิกกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) และผู้ใหญ่บ้าน (V2) เข้าร่วมขับเคลื่อน ส่วนปราชญ์ชุมชน (V3) ยังไม่มาร่วมในกิจกรรมมีส่วนร่วม ทำให้ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลที่ฝากผ่านผู้อื่นมาสื่อสาร

2.3 เครือข่ายการมีส่วนร่วม เครือข่ายการมีส่วนร่วมที่พบเป็นไปในลักษณะการรวมศูนย์การตัดสินใจ โดยผู้ที่มีอิทธิพลต่อการขับเคลื่อนและตัดสินใจของเครือข่าย คือ เจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) และมีสมาชิกเครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมในจังหวัดแพร่ (K2) ช่วยรักษาสมดุลในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นของเครือข่ายการมีส่วนร่วม จากผลการวิเคราะห์เครือข่ายการมีส่วนร่วมนี้ ควรส่งเสริมให้สมาชิกกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เข้ามามีส่วนร่วมในการแสดงข้อคิดเห็นมากขึ้นผ่านการประชุมกลุ่มย่อยและการสนับสนุนข้อมูลในการใช้สื่อสารร่วมกัน

2.4 สรุปข้อค้นพบหลังดำเนินกิจกรรมตามกระบวนการ ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เป็นกลุ่มที่ควรให้การสนับสนุนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็น เพราะเป็นกลุ่มที่มีการเชื่อมโยงเครือข่ายที่เป็นแรงกำลังขับเคลื่อนในชุมชนอย่างมาก ส่วนกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ควรส่งเสริมให้มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกใหม่ที่มีอายุน้อยเข้ามาเป็นกำลังสนับสนุน ส่วนเจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ควรสนับสนุนทางเลือกการบริหารจัดการ

ตารางที่ 2 ผลการวิเคราะห์การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

ประเด็นในการวิเคราะห์	ผลจากการดำเนินการตามกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ		
	ขั้นตอนการให้ข้อมูล (inform)	ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น (consult)	ขั้นตอนการร่วมเกี่ยวข้อง (involve)
1. กระบวนการ (processes)	<ol style="list-style-type: none"> 1. สรุบบันทึกที่ได้จากการสำรวจสภาพกายภาพของพื้นที่ศึกษาผ่านภาพถ่ายมุมสูงจาก Drone แผนที่ แผนที่ และแผนที่ ให้วัดและชุมชนรับทราบ 2. สรุบบันทึกเกี่ยวกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม และการอนุรักษ์พื้นที่ โดยใช้รูปภาพและแผนที่ ให้วัดและชุมชนรับทราบ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ประชุมกลุ่มย่อยแต่ละกลุ่มเพื่อรวบรวมข้อมูล/ข้อคิดเห็นในการใช้พื้นที่/ข้อคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม 2. ประมวลข้อมูลที่ได้แล้วเสนอให้วัดและชุมชนรับทราบ เพื่อตรวจทาน 3. สรุบบันทึกในรูปแบบแผนที่ แผนที่ และแผนที่ ให้วัดและชุมชนใช้ในการมีผู้ต้องการให้ข้อมูลเพิ่มเติม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ใช้การประชุมเชิงปฏิบัติการสร้างการมีส่วนร่วมกับชุมชนในการแสดงความคิดเห็น 2. ร่วมกันสรุปรูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม โดยใช้รูปภาพ แผนที่ และตารางเปรียบเทียบร่วมกับวัดและชุมชน 3. ร่วมกันกำหนดแนวทางการใช้และการอนุรักษ์พื้นที่
2. ผู้ขับเคลื่อน (key actors)	<p>K1= เจ้าอาวาส ประธานระหว่างกลุ่ม K2= เครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม V1= แม่บ้านผู้สูงอายุ เชื่อมโยงกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่มรดกแล้ววัดประจำ V2= ผู้ใหญ่บ้าน เชื่อมโยงกับกลุ่มสมาชิกในชุมชนที่เข้ามาทำกิจกรรมในวัด R = ผู้วิจัย นำเสนอข้อมูล</p>	<p>K1= เจ้าอาวาส ให้ความเห็นในฐานะผู้ดูแล K2= เครือข่ายอนุรักษ์ให้ความเห็น V1= แม่บ้านผู้สูงอายุสรุปการใช้พื้นที่ V2= ผู้ใหญ่บ้าน/การใช้พื้นที่/รูปแบบศิลป V3= ประชาชนชุมชน R = ผู้วิจัย ขับเคลื่อนกระบวนการ S1= ตัวแทนผู้ให้ทุนในการปรับปรุงพื้นที่ S2= ผู้ให้ทุนในการปรับปรุงพื้นที่ S3= เครือข่ายอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรม S4= ช่าง/ผู้รับเหมางานก่อสร้าง</p>	<p>K1= เจ้าอาวาส ให้ความเห็น K2= ให้ความเห็น/ร่วมตั้งคำถาม V1= แม่บ้านผู้สูงอายุ สรุปการใช้พื้นที่ V2= ผู้ใหญ่บ้าน/การใช้พื้นที่/รูปแบบศิลปสถาปัตยกรรม R = ผู้วิจัยจัดการประชุมเชิงปฏิบัติการ S1= ตัวแทนผู้ให้ทุนถ่ายทอดความเห็น S3= ให้ความเห็น/ร่วมตั้งคำถาม</p>
3. ผังเครือข่ายการมีส่วนร่วม (participation network diagram)	<p>ความหมาย : K = วิทยากร/ประชาชนชุมชน V = ประชากรในชุมชน S = ผู้มีส่วนร่วมนอกชุมชน R = ผู้วิจัย</p>		
4. ผลการดำเนินการตามกระบวนการ (results of activities)	<ol style="list-style-type: none"> 1. วัดและชุมชนได้ข้อมูล และได้เห็นสภาพพื้นที่จากมุมที่ไม่เคยได้พบมาก่อน 2. วัดและชุมชน ซึ่งเชื่อว่าตนเองมีความเชื่อมโยงกับชุมชนในจังหวัดลำปาง เห็นภาพรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม ที่ชัดเจนขึ้นสามารถพูดคุยแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกัน ในชุมชนได้ 3. ได้เห็นทิศทางในการอนุรักษ์พื้นที่ 	<ol style="list-style-type: none"> 1. ลานหน้าศาลเจ้าพ่อบ่อดำต้องจุดคนได้ 200-300 คน และต้องการลานรองรับกิจกรรมทางวัฒนธรรมในชุมชน 2. ชุมชนต้องการสื่อสารถึงเอกลักษณ์และความสามารถในการพึ่งพาตนเอง 3. ชุมชนต้องการการจัดขอบเขตในวัดที่ชัดเจน/จัดการพิธีกรรม/ป้องกันทรุดตัวของบ่อเหล็ก 4. ต้องการขยายศาลาบำเพ็ญกุศลให้เป็นพระวิหาร/ศาลาการเปรียญที่ใหญ่ขึ้น ร้อยละ 30 5. ต้องการพื้นที่เรียนรู้บ่อเหล็ก/วัฒนธรรม 	<ol style="list-style-type: none"> 1. วัดและชุมชนได้ร่วมกันเสนอและสอบถามความต้องการในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกัน 2. วัดและชุมชน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับรูปแบบศิลปกรรม สถาปัตยกรรม 3. วัดและชุมชน ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับแนวทางการใช้และการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำและพื้นที่ของวัดหัวฝาย

3. สรุปข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

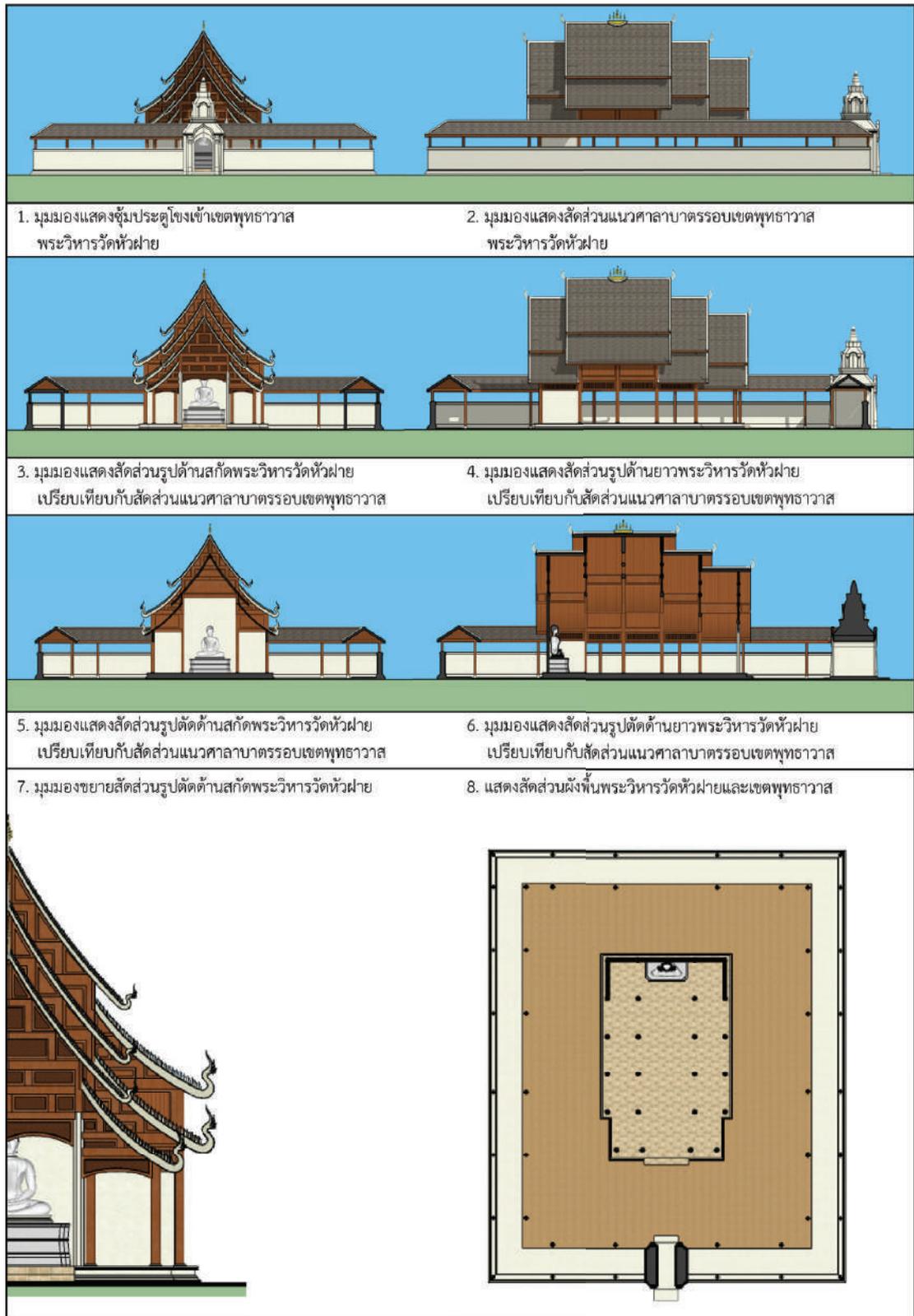
สามารถแบ่งเป็น 2 ส่วน ประกอบด้วย รูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย และแนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ มีรายละเอียดอ้างอิงตามภาพที่ 5 และตารางที่ 3 ดังนี้

3.1 รูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ชุมชนต้องการให้เลือกใช้รูปแบบศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมคล้ายวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 เป็นพระวิหารโถงทรงฮ้างปู้ (ทรงพระวิหารล้านนาที่เปรียบว่ามีลักษณะแข็งตรงไม่อ่อนช้อยคล้ายผู้ชาย) มีขนาดเล็ก ตั้งอยู่บนลานทรายมีศาลาบาตรล้อมรอบ (ดังภาพที่ 4) ช่วงชื่อบนบันไดทางเข้า กว้าง 2.60 เมตร ตั้งสูง 1.75 เมตร ความสูงเสาจากระดับหลังชื่อกถึงพื้นสูง 3.80 เมตร ช่วงชื่อกที่สองมา กว้าง 3.15 เมตร ตั้งสูง 2.10 เมตร ความสูงเสาจากระดับหลังชื่อกช่วงที่สองถึงพื้นสูง 4.35 เมตร ช่วงชื่อกโถงกลาง (ชื่อกหลวง) กว้าง 3.15 เมตร ตั้งสูง 2.10 เมตร ความสูงเสา (เสาหลวง) จากระดับหลังชื่อกช่วงโถงกลาง (ชื่อกหลวง) ถึงพื้นสูง 5.35 เมตร

3.2 แนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ ชุมชนต้องการให้เว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากตบพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และให้การพัฒนาสิ่งปลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้ ดังภาพที่ 5 - 7 มีการผลิตภาพจำลองจากข้อมูลในการประชุมเชิงปฏิบัติการสื่อกลางใช้ต่อรองกับผู้ให้ทุนในการบูรณะพื้นที่ โดยสื่อสารเรื่องการไว้สวดปูพื้นแบบกิ่งชั่วคราวที่ม่น้ำหนักเบาชุมชนสามารถซ่อมแซมปรับเปลี่ยนได้เอง และแสดงการใช้พื้นที่ของชุมชน ในบริเวณลาน G1 ซึ่ง Sauer (2008) เสนอว่าควรใช้ธรรมชาติในการส่งเสริมการเป็นสื่อ (medium) ทางวัฒนธรรม เพราะพื้นที่ลาน G1 ชุมชนมีการใช้งานทั้งในแง่การบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ การสักการะพระพุทธรูป และการใช้ชีวิตเชิงสังคมของชุมชน และแสดงลักษณะการกำหนดขอบเขตด้วยศาลาบาตรที่มีความยืดหยุ่นในการใช้พื้นที่ เนื่องจากผู้ที่เข้าดูแลและใช้พื้นที่เป็นประจำมีน้อย และสามารถปรับรองรับผู้เข้าใช้งานที่มากขึ้นในช่วงเทศกาลได้ เป็นการต่อรองเชิงอำนาจโดยชุมชน ตามแนวคิดของ Wilson III (2008) การสร้างขอบเขต (buffer zone) และการเชื่อมโยงภาพแทนกับงานวางผังพระวิหารที่ชุมชนได้เลือกให้สื่อถึงรูปแบบของวิหารสกุลลำปางในพุทธศตวรรษที่ 23 นอกจากนี้ ยังพบว่าพื้นที่วัดหัวฝายปัจจุบันมีการเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 เป็นแนวการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน โดยเฉพาะลานพิธีกรรม (G1) แนวทางการจัดการเน้นแนวการสัญจร การแบ่งขอบเขต เพื่อเน้นย้ำความสำคัญพื้นที่

ภาพที่ 4 แบบจำลองสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

ภาพที่ 5 แบบเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

การใช้กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กตัววัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่
The community participatory in Vihara design to conserve the Borlekta iron ore pit in the Hua Fai temple,
Wiang Ta sub-district, Long district, Phrae province

ภาพที่ 6 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการเว้นระยะสร้างขอบเขต (buffer zone) และการให้ข้อมูลวัสดุปูพื้นกึ่งชั่วคราวแก่ชุมชน

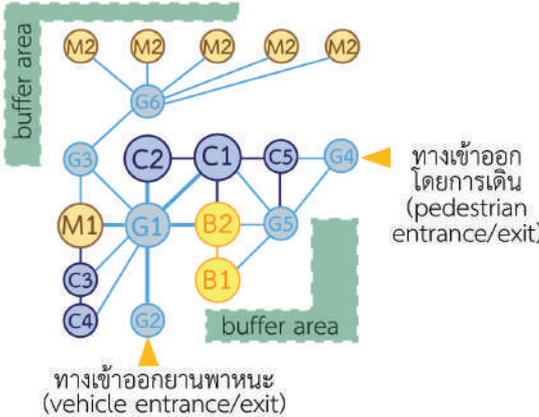
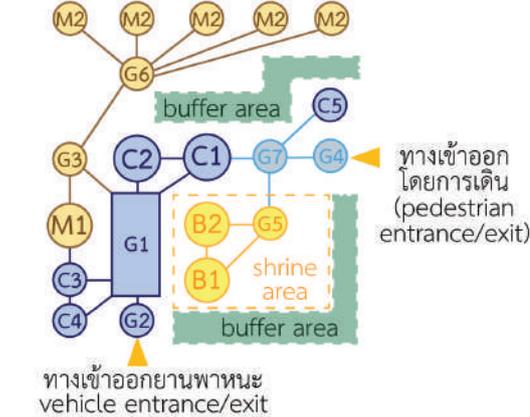

ภาพที่ 7 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการใช้ธรรมชาติส่งเสริมการเป็นสื่อ (medium) เชื่อมพื้นที่ชุมชนชาววิญญานบรรพบุรุษทางด้านซ้าย พื้นที่นันทนาการของชุมชนในส่วนกลางและมีการสงวนขอบเขตที่ชัดเจนขึ้นในพื้นที่พุทธาวาส

ภาพที่ 8 แบบจำลองทัศนียภาพโดยรอบสถาปัตยกรรมพระวิหารวัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่ แสดงตัวอย่างการกำหนดขอบเขตด้วยสถาปัตยกรรมที่แสดงออกถึงการสร้างขอบเขต (buffer zone) และการเลือกสื่อสารภาพจำร่วมของชุมชนที่ต้องการสื่อถึงการมีบรรพบุรุษเป็นชาวลำปาง

ตารางที่ 3 แนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเพื่ออนุรักษ์บ่อเหล็กดำ ตำบลเวียงต้า อำเภอลอง จังหวัดแพร่

พื้นที่บริเวณวัดหัวฝายก่อนการปรับปรุง	พื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเมื่อปรับตาม กระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม
 <p>buffer area</p> <p>ทางเข้าออกโดยการเดิน (pedestrian entrance/exit)</p> <p>ทางเข้าออกยานพาหนะ (vehicle entrance/exit)</p> <p>buffer area</p>	 <p>buffer area</p> <p>ทางเข้าออกโดยการเดิน (pedestrian entrance/exit)</p> <p>ทางเข้าออกยานพาหนะ (vehicle entrance/exit)</p> <p>shrine area</p> <p>buffer area</p>
	
<p>สรุปสิ่งที่งานวิจัยได้พบ :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. พื้นที่ลาน G1 ในช่วงที่มีพิธีกรรมจะต้องรองรับผู้คนเป็นจำนวนมาก แต่ช่วงเวลาอื่นจะเป็นเพียงเส้นทางเชื่อมระหว่างพื้นที่ มีศักยภาพพัฒนาเป็นพื้นที่อเนกประสงค์ของชุมชน 2. การเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 คือแนวการใช้งานพื้นที่ที่สำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน แต่ยังขาดการบริหารจัดการและเน้นย้ำความสำคัญ 3. พื้นที่เขตพุทธาวาส (B1, B2) และพื้นที่เขตสังฆาวาส (M1, M2) ยังขาดการเน้นขอบเขตพื้นที่ที่ชัดเจน มีการใช้พื้นที่ปะปนกันระหว่างฆราวาสกับสงฆ์ 	<p>สรุปแนวทางการจัดการพื้นที่บริเวณวัดหัวฝาย :</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. การจัดภูมิทัศน์พื้นที่ลาน G1 โดยเน้นใช้พืชพรรณ การปรับผิวพื้นลาน การเลือกวัสดุเพื่อนั่งแนวขอบ และการจัดให้บริเวณขอบลานให้ชุมชนสามารถใช้เป็นที่นั่งพักผ่อน เพื่อเชิญชวนในชุมชนเข้ามาใช้พื้นที่ 2. กำหนดขอบเขตที่ชัดเจนให้พื้นที่เขตพุทธาวาส โดยเว้นระยะจากบ่อเหล็ก และในการก่อสร้างหรือการขยายพื้นที่ในอนาคตต้องขยายมาทางทิศใต้ เพื่อเลี่ยงการทำให้บ่อเหล็กได้รับการกระทบกระเทือนเสียหาย 3. การจัดการการระบายน้ำผิวดิน เพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของบ่อเหล็ก 4. การกำหนดแนวขอบเขต (buffer area) กันพื้นที่เขตพุทธาวาสและพื้นที่เขตสังฆาวาส ออกจากพื้นที่ที่จะใช้ร่วมกับชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

จากการสรุปผลการศึกษา พบว่า สภาพกายภาพพื้นที่ กิจกรรมในชุมชนและภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน ยังมีความเชื่อมโยงสัมพันธ์กันอยู่ ในส่วนการมีส่วนร่วมของชุมชน ข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรม พระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ ซึ่งพบประเด็นที่น่าสนใจสามารถนำมาอภิปรายเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน พบว่า ในความเข้าใจของชุมชน ศาลาบำเพ็ญกุศล (B1) หรือพื้นที่ที่ต้องการพัฒนาเป็นพระวิหารของชุมชนนั้น เป็นพื้นที่ที่สำคัญที่สุด แต่ผลการวิจัยชี้ว่าพื้นที่ที่มีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตคนในชุมชนนับตั้งแต่อดีต คือ บ่อเหล็กดำ (C1) ซึ่งต้องสื่อสารผ่านพื้นที่ศาลเจ้าพ่อบ่อดำ (C2) โดยมีพื้นที่ลานจัดพิธีกรรม (G1) เป็นแกนสำคัญในการรองรับและขับเคลื่อนกิจกรรม ซึ่งทั้ง 3 พื้นที่ (C1-C2-G1) ต้องทำงานร่วมกันอย่างไม่แยกส่วน ต้องมีการส่งเสริมทัศนียภาพให้มีความน่าเคารพ ในขณะเดียวกัน ต้องจัดการพื้นที่ให้เชื่อเชิญคนรุ่นถัดไปของชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในพื้นที่ จุดนี้สะท้อนว่าการวิจัยได้ค้นพบและแสดงให้ชุมชนได้ทราบว่า การรับรู้และให้ความสำคัญต่อสภาพกายภาพพื้นที่ของชุมชน ไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริง และเสนอโอกาสในการปรับสภาพแวดล้อม เพื่อให้สมาชิกรุ่นถัดไปในชุมชนยังสามารถรับรู้เชื่อมโยงสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชนที่เป็นเอกลักษณ์ต่อไปได้

2. ประเด็นการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหารเพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็ก พบว่า งานวิจัยสามารถสรุปได้ว่าเครือข่ายการมีส่วนร่วมในชุมชนหัวฝาย มีลักษณะการมีส่วนร่วมจากความเกี่ยวข้องทางด้านจิตใจ และมีผังโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจ มีกลุ่มแม่บ้านผู้สูงอายุ (V1) ผู้ใหญ่บ้าน (V2) และปราชญ์ชุมชน (V3) เป็นกลุ่มขับเคลื่อนกิจกรรมหลัก ควรส่งเสริมให้มีการเพิ่มจำนวนสมาชิกใหม่ที่มีอายุน้อยเข้ามาเป็นกำลังสนับสนุน ส่วนเจ้าอาวาสวัดหัวฝาย (K1) ควรสนับสนุนข้อมูลทางเลือกการบริหารจัดการ และส่งเสริมการกระจายส่งต่อข้อมูลสู่หน่วยอื่นในชุมชน ส่วนการพัฒนาการมีส่วนร่วมของโครงข่ายในรูปแบบรวมศูนย์การตัดสินใจนี้ จะต้องส่งเสริมการกระจายข้อมูลและอำนาจการตัดสินใจ และควรส่งเสริมให้มีกลุ่มสมาชิกใหม่เข้ามามีส่วนร่วมในโครงข่ายให้มากขึ้น

3. ประเด็นข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ พบว่า งานวิจัยสามารถเสนอรูปแบบสถาปัตยกรรมพระวิหารต่อชุมชน และยังมีทางเลือกเปลี่ยนข้อคิดเห็นต่อตัวรูปแบบสถาปัตยกรรม ซึ่งนับเป็นแนวทางที่ดีตามกระบวนการมีส่วนร่วม ส่วนการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำนั้น ชุมชนสามารถยืนยันได้ว่าต้องการเว้นขอบเขตไม่ให้มีสิ่งปลูกสร้างมากดทับพื้นที่โดยรอบพื้นที่บ่อเหล็ก และสามารถระบุให้การพัฒนาสิ่งปลูกสร้างในวัดขยายไปทางทิศใต้ ในการเชื่อมต่อพื้นที่ตามลำดับ G2-G1-C2-C1-G5-G4 (ดังตารางที่ 3 ในส่วนพื้นที่บริเวณวัดหัวฝายเมื่อปรับตามกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม) ควรให้ความสำคัญในเชิงวัฒนธรรมและความเชื่อของชุมชน โดยเฉพาะลานพิธีกรรม (G1) ควรเน้นแนวการสัญจร การแบ่งขอบเขต เพื่อเน้นย้ำความสำคัญพื้นที่

ข้อเสนอแนะและการนำผลการวิจัยไปใช้ประโยชน์

พื้นที่ศึกษาที่วัดหัวฝาย ตำบลเวียงต้า เป็นภาพแทนชุมชนขนาดเล็กที่เคยเป็นผู้ผลิตทรัพยากรหลักที่สำคัญ แต่ได้พบการเปลี่ยนแปลงทั้งมิติการผลิต มิติความเชื่อและมิติความต่างของช่วงวัยภายในชุมชน สิ่งที่เกิดขึ้นเหล่านี้มีให้พบได้ทั่วไปในสังคมไทยในปัจจุบัน การวิจัยนี้ เลือกใช้กระบวนการมีส่วนร่วมเพื่อรวบรวมข้อมูลจากชุมชนและส่งเสริมให้ชุมชนมีการกระจายข้อมูลให้นำไปสู่การบริหารจัดการร่วมกันในชุมชน พบว่า ระยะเวลาดำเนินกิจกรรมกับตัวแทนปราชญ์ชุมชน (V3) ผู้นำในชุมชน (V2) และผู้ดูแลพื้นที่หลัก (K1) น้อยเกินไปที่จะทำให้ทั้ง 3 หน่วยสามารถขับเคลื่อนร่วมกัน เพราะพื้นที่ศึกษามีมิติการซ้อนทับทางการใช้งานจากความเชื่อและการปกครองที่ต่างระบบกันจากทั้ง 3 หน่วยนี้เป็นหลัก โดยงานวิจัยนี้ได้แสดงการเชื่อมต่อกันในพื้นที่ในวัด กระบวนการมีส่วนร่วมและเครือข่ายการมีส่วนร่วมออกมาเป็นผังภาพ ทำให้สามารถเห็นภาพร่วมกันได้ง่าย สามารถวิเคราะห์ที่ได้ตรงประเด็น และสามารถช่วยให้ชุมชนสามารถตัดสินใจร่วมกันได้ง่ายขึ้น ส่วนนี้สามารถประยุกต์ใช้ในชุมชนอื่น โดยแบ่งประเด็นข้อเสนอแนะเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. ประเด็นการสำรวจความสัมพันธ์ ระหว่างกิจกรรมสภาพกายภาพพื้นที่และภูมิทัศน์วัฒนธรรมชุมชน

งานวิจัย พบว่า ในการจัดทำแผนที่ฐาน (base map) โดยใช้ข้อมูลภูมิศาสตร์สารสนเทศในระบบ QGIS จะมีความคลาดเคลื่อนในแนวเส้นชั้นความสูง (contour line) ส่วนการใช้โดรน (drone) จะมีความคลาดเคลื่อนจากมุมมองความกว้างของเลนส์รับแสง ทำให้ขอบแผนที่ที่สร้างขึ้นมีบิดโค้งความคลาดเคลื่อนจึงต้องมีระยะการซ้อนทับภาพถ่ายที่เหมาะสม ความเข้าใจข้อจำกัดทางเครื่องมือเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและนักวิจัยในท้องถิ่นที่จะสามารถนำไปปรับกระบวนการประมวลผลข้อมูลให้ตรงตามสภาพแวดล้อมจริงได้มากยิ่งขึ้น ส่วนการค้นพบว่าชุมชนมีการรับรู้และให้ความสำคัญพื้นที่ทางกายภาพภายในวัดหัวฝายไม่ตรงกับการใช้งานที่เกิดขึ้นจริงของชุมชน เป็นประเด็นที่พึงระวังในการดำเนินการสำรวจและบันทึกข้อมูล แม้ว่าชุมชนหรือกลุ่มตัวอย่างทางการศึกษาจะให้ข้อมูลไปในทิศทางเดียวกัน แต่ในพื้นที่ศึกษาที่มีการซ้อนทับทางมิติการรับรู้เชิงสังคมอยู่หลายชั้น อาจทำให้ได้ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ที่ไม่ตรงกับสิ่งที่ปรากฏในการใช้งานพื้นที่เชิงกายได้

2. ประเด็นการขับเคลื่อนกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบพระวิหาร เพื่ออนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กต้า

งานวิจัยนี้ มีจุดเด่นในการประมวลผลภาพถ่ายเชิงอรรถให้เป็นผังภาพ และคณะวิจัยมีทักษะการอธิบายที่ทำให้ชุมชนสามารถเข้าใจและนึกภาพตามได้ง่าย โดยการจัดผังวิเคราะห์โครงข่ายการมีส่วนร่วมของชุมชนหัวฝายยังช่วยให้เข้าใจภาพรวมและลักษณะการขับเคลื่อนเครือข่ายการมีส่วนร่วมได้ชัดเจน สามารถช่วยลดอคติและข้อผิดพลาดในการดำเนินงานได้ แต่ควรบริหารเวลาให้กระชับ มีความถี่ในการเข้าไปสร้างความคุ้นเคยภายในพื้นที่ให้มากขึ้น และควรดำเนินงานให้สอดคล้องกับช่วงเวลาที่ชุมชนมีความผ่อนคลาย จึงจะช่วยให้เครือข่ายการมีส่วนร่วมสามารถขยายตัวไปสู่กลุ่มอื่นที่ยังไม่ปรากฏในกระบวนการมีส่วนร่วมในครั้งนี้ได้

3. ประเด็นการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ

คณะวิจัยมีทักษะเด่นในวิชาชีพอสถาปัตยกรรม มีการใช้หุ่นจำลอง แผนภาพ และแผนผัง ในการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชนต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ ซึ่งเป็นการเก็บบันทึกข้อมูลแบบเผชิญหน้า (face to face) และการสัมภาษณ์ในแบบเล่าเรื่อง (story telling) แต่ในปัจจุบันมีเครื่องมือที่หลากหลายมากขึ้นในการรวบรวมข้อคิดเห็นชุมชน รวมถึงการสร้างช่องทางสารสนเทศ (online community) ที่มีการเปิดโอกาสให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ได้เข้ามาร่วมแสดงข้อคิดเห็นได้อย่างสะดวกและหลากหลายมากขึ้น โดยเฉพาะข้อคิดเห็นต่อรูปแบบสถาปัตยกรรมและการอนุรักษ์พื้นที่บ่อเหล็กดำ หากชุมชนหัวฝ่ายได้ข้อคิดเห็นทางวิชาการที่หลากหลายมากขึ้น จะเป็นผลดีต่อชุมชนในการที่กระบวนการในการแลกเปลี่ยนข้อคิดเห็นระหว่างกัน ซึ่งจะพัฒนาเป็นการมีส่วนร่วมที่ยั่งยืนยิ่งขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- Boonyasurat, W. (2001). **Wihan Lanna**. (In Thai) [Lanna Vihara]. Bangkok: Muang Boran.
- Chakphisut, S. (2003). Karnsueksa thangleueak khong chumchon. (In Thai) [Community alternative education]. **Journal of Education Khon Kaen University**, 27(4), 18-23.
- Chumduang, W. (2023). Karn phatthana phiphitthaphan wat Sri Sutthawat hai pen phalang khruueakhai chumchon sangsan khong Wiang Pa Pao. (In Thai) [Development of the Sri Sutthawat temple museum as a network power, Wiang Pa Pao creative community]. **Journal of MCU Buddhapanya Review**, 8(1), 163-176.
- Cohen, J.M. & Uphoff, N.T. (1977). **Rural development participation: concepts and measures for project design, implementation and evaluation**. Ithaca NY: Rural Development committee, Cornell University.
- Kaufman, H.F. (1949). **Participation in organized activities in selected Kentucky localities**. Kentucky: Agricultural experiment station bulletin, University of Kentucky.
- Kemmis, S. & McTaggart, R. (2005). Participatory action research: communicative action and the public sphere. In Denzin, N. & Lincoln, Y. (Ed.). **The sage handbook of qualitative research** (pp.559-603). Thousand Oaks: Sage Publication.
- Lieorungruang, V., et al. (2007). Karn okbaep phuea khwamsabai nai Vihara lae Sim. (In Thai) [Comfortable living design for Vihara and Sim]. **Journal of Architectural/Planning Research and Studies**, 5(1), 117-132.

- Lynch, K. (1960). **The image of the city**. Cambridge: MIT Press.
- Oranratmanee, R. (2015). Dynamics of old districts in Thai conservation cities. **Journal of Mekong Societies**, 11(2), 97-111.
- Panin, O. (2005). Rabop niwet kap karn wang phang muban phuen thin khong Tai-Khoen Chiang Tung. (In Thai) [Ecology and layout of Tai-Khoen villages in Chiang Tung]. **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment**, 21, 17-24.
- Sauer, C. (2008). The morphology of landscape. In Oakes, T., Patricia, L. & Price, L.P. (Ed.). **The cultural geography reader** (pp.108-116). Oxfordshire: Routledge.
- Siprasat, P. (1999). **Patchai thi mi phon to karn mi suanruam nai karn damnoenngan khong khanakammakarn karnsueksa pracham rongrian prathomsueksa**. (In Thai) [Factors affecting participation in the operations of the primary school education committee]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathriat Open University.
- Supasri, J. (2015). Hotham sin Lanna. (In Thai) [Lanna dhamma & contemporary art learning center]. **NAJUA: History of Architecture and Thai Architecture**, 12, 384-408.
- Thongthammachat, P. (2021). **Wihan Lanna: moradok phumpanya phuttha sathapattayakam**. (In Thai) [Lanna vihara buddhist architecture]. Chiangmai: Chiang Mai Provincial Administrative Organization.
- Tumtong, T. (2017). Mok Vihara: withi karn kamnot rabiap satsuan nai karn okbaep wihan nai phaknuea khong Thai. (In Thai) [Mok Vihara: guidelines for Vihara proportion and design in northern Thailand]. **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment**, 32, A51-A66.
- Wilson III, E.J. (2008). Hard power, soft power, smart power. **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 616, 110-124.
- Yasuda, S. (2008). **Karn torong choeng atta lak phan patibatkarn thang phuenthi khong raengngan kham phromdaen Chao Thai Yai nai phaknuea prathet Thai**. (In Thai) [Shan on the move: negotiating identities through spatial practices among Shan cross-border migrants in Northern Thailand] (Doctoral dissertation). Chiang Mai: Chiang Mai University.

แนวทางการพัฒนาเส้นทางจักรยาน และ “ถนนกินได้”: กรณีศึกษา เส้นทาง
ถนนหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) ดอยลังกา จังหวัดลำปาง
Design guidelines for a cycling route, “Eatable Road”: a case study of
Highway Route 1252 (Lampang-Chiang Mai) Doi Langka, Lampang province

ธนพร พรเทวกุล¹ และ ณัฐนนท์ จิรกีจนิมิตร²
Thanaporn Porntavakool¹ and Natthanon Chirakitnimit²

Received: 2023-06-26

Revised: 2024-01-29

Accepted: 2024-02-09

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเสนอแนวทางการพัฒนาเส้นทางถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) เพื่อเป็นเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานความปลอดภัย ระยะทางทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร และส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร ผ่านการออกแบบเส้นทางปลูกพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่สามารถบริโภคได้และมีทัศนียภาพที่สวยงาม หรือ “ถนนกินได้” ระยะทางทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร โดยการลงสำรวจพื้นที่เก็บข้อมูลเชิงกายภาพ รวบรวมทฤษฎี มาตรฐานต่าง ๆ จากคู่มือหรือเอกสารที่เกี่ยวข้อง และวิเคราะห์เพื่อหาแนวทางในการออกแบบที่เหมาะสม จากการศึกษา พบว่า (1) เส้นทางมีศักยภาพเพียงพอในการพัฒนาเป็นเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว อย่างไรก็ตาม ตลอดเส้นทางควรมีการเพิ่มมาตรฐานความปลอดภัย ได้แก่ สัญลักษณ์จราจร ติดตั้งราวกันอันตราย สิ่งอำนวยความสะดวก รวมถึงติดตั้งกึ่งก้านเพื่อเปิดทัศนียภาพ และ (2) แนวคิดถนนกินได้ พบว่า สามารถคัดเลือกพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่บริโภคได้จากในพื้นที่ ได้แก่ มะขามป้อม (ไม้ยืนต้น) เซอร์รี่ดอย (ไม้พุ่ม) หม่อน (ไม้พุ่ม) และผักเบี้ยหนู (ไม้คลุมดิน) โดยแยกรูปแบบการปลูกตามขนาดของไหล่ทาง ตลอดเส้นทาง 9 กิโลเมตร และบริเวณลานสาธารณะของหมู่บ้าน นำไปสู่ความมั่นคงทางอาหาร การสร้างทัศนียภาพที่สวยงาม รวมถึงการนำเสนอเอกลักษณ์ของพื้นที่ได้

คำสำคัญ: เส้นทางจักรยาน พันธุ์ไม้ท้องถิ่น ภูมิทัศน์ การท่องเที่ยว ดอยลังกา

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: thanapornporntavakool@gmail.com

² สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

(Social Research Institute, Chiang Mai University)

Abstract

This paper aims to study and provide guidelines for the development of Highway Route 1252 (Lampang-Chiang Mai) for creating safe cycling routes for tourism, covering a total distance of 68 kilometers, and promoting food security by establishing a plantation route called “Eatable Road” with a total distance of 9 kilometers, featuring edible plants and beautiful scenery. Site survey data, physical data, relevant theories, and standards from manuals and related documents were collected and analyzed to optimize the design. The results revealed that; (1) the route has the potential to become a cycling route for tourism, however the road safety should be improved along the route by adding traffic signs, installing traffic barriers, setting up additional facilities, and trimming tree branches that hang over the road and obstruct the view of the beautiful scenery and (2) The eatable road involves the selection of edible local plants such as Indian Gooseberry (as the main tree), Cherry Plum (as shrub), Mulberry (as shrub), and Portulaca Quadrifida (as ground cover). These plants were arranged according to the width of the road shoulder along the 9 kilometers route, especially in public areas of the village, to promote food security, create a beautiful landscape, and represent the village’s unique identity.

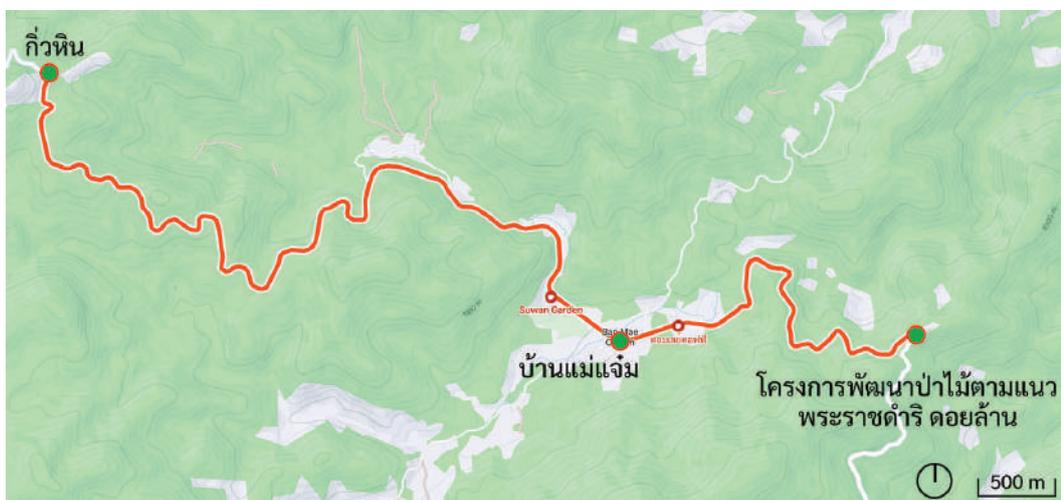
Keywords: bicycle route, local plants, landscape, tourism, Doi Langka

บทนำ

ดอยลังกา ตั้งอยู่ในพื้นที่ ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เป็นยอดเขาที่สูงที่สุดในพื้นที่อุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน มีความสูงจากระดับน้ำทะเลปานกลาง 300-2,013 เมตร ครอบคลุมบริเวณรอยต่อ 3 จังหวัด คือ เชียงราย-ลำปาง-เชียงใหม่ และมีแนวเขตป่าอุทยานแห่งชาติถึง 3 พื้นที่ ได้แก่ อุทยานแห่งชาติขุนแจ (จังหวัดเชียงราย) อุทยานแห่งชาติแม่ตะไคร้ (จังหวัดเชียงใหม่) และอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน (จังหวัดลำปาง) เป็นแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีพืชพรรณธรรมชาติที่หลากหลาย และเป็นแหล่งผลิตพืชผลเมืองหนาว เช่น มะขามป้อม เชอร์รี่ดอย หม่อน กาแฟ ชา แมคคาเดเมีย อะโวคาโด การเดินทางไปยังดอยลังกา สามารถเดินทางโดยใช้เส้นทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) ซึ่งเป็นเส้นทางที่แทรกตัวเข้าไปในหุบเขาที่อัดแน่นไปด้วยธรรมชาติและทิวทัศน์ที่สวยงาม จากเหตุการณ์การระบาดของ COVID-19 ส่งผลให้ประชาชนเริ่มหันมาตระหนักถึงความสำคัญของสุขภาพมากยิ่งขึ้น ซึ่งการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ (wellness tourism) หรือ การท่องเที่ยวที่มีกิจกรรมส่งเสริมและฟื้นฟูสุขภาพให้ดีขึ้น ทั้งในรูปแบบของการบริโภคอาหาร การฝึกปฏิบัติสมาธิ ไปจนถึงการออกกำลังกาย เป็นหนึ่งในรูปแบบการท่องเที่ยวที่เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ ในปัจจุบันได้ถูกปรับเปลี่ยนรูปแบบตามวิถีชีวิตของนักท่องเที่ยวที่ต้องการประสบการณ์ผ่านการสัมผัสวิถีชีวิตผู้คนและประเพณีท้องถิ่นอย่างแท้จริง มากกว่าการเยี่ยมชมสถานที่เพียงอย่างเดียว ซึ่งการปั่นจักรยานเป็นหนึ่งในรูปแบบการส่งเสริมการออกกำลังกายที่สามารถผนวกเข้ากับกิจกรรมการท่องเที่ยวได้ โดยตลอดเส้นทางปั่นจักรยานนักปั่นไม่เพียงแต่ได้รับสุขภาพที่ดี แต่ยังเพลิดเพลินกับทัศนียภาพระหว่างทาง (Ministry of Tourism and Sports, 2017)

อีกทั้ง ความน่าสนใจของกิจกรรมการปั่นจักรยาน คือ การเข้าไปสัมผัสกับทรัพยากรธรรมชาติที่มีลักษณะเฉพาะในแต่ละพื้นที่ โดยเฉพาะเส้นทางจักรยานในภูเขา ที่ตลอดสองข้างทางนักปั่นจะได้พบเจอกับพันธุ์ไม้ท้องถิ่น ซึ่งถนนหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) ของดอยลังกานี้ มีเส้นทางที่นักท่องเที่ยวนิยมใช้กันเป็นประจำ คือ เส้นทางจาก น้ำพุร้อนสันกำแพง-ดอยสามหมอก-หมู่บ้านเทพเสด็จ-แยกแม่ตอนหลวง-กัวหิน-บ้านแม่แจ่ม ถึง น้ำพุร้อนแจ้ซ้อน (ดังภาพที่ 1) โดยน้ำพุร้อนสันกำแพงเป็นทั้งจุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดที่สามารถเดินทางมาได้จากตัวเมืองเชียงใหม่ อีกทั้งใกล้กับชุมชนวัฒนธรรมอำเภอสันกำแพงและหมู่บ้านทำร่มบ่อสร้าง ซึ่งสามารถดึงดูดนักปั่นจากตัวเมืองเชียงใหม่และอำเภอแม่อนได้ นอกจากนี้ จุดนี้ยังมีพื้นที่สำหรับจอดรถและลานกว้างสามารถใช้เป็นจุดนัดพบหรือจัดกิจกรรมได้ และเชื่อมต่อกับบ้านเทพเสด็จที่มีความร่มรื่นและบ้านแม่แจ่มที่เป็นแหล่งปลูกกาแฟที่มีชื่อเสียง ส่วนบริเวณน้ำพุร้อนแจ้ซ้อน สามารถเดินทางมาได้จากตัวเมืองลำปาง และมีพื้นที่สำหรับจอดรถที่สามารถใช้เป็นพื้นที่นัดหมายได้เช่นเดียวกัน เส้นทางนี้มีระยะทางรวมทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร ยาวต่อเนื่องตั้งแต่จุดเริ่มต้นไปยังจุดสิ้นสุด และมีระยะความสูงสะสม (elevation gain) ประมาณ 1,970 เมตร เป็นระดับความชันที่เหมาะสมแก่การปั่นจักรยาน โดยถูกใช้ใน กิจกรรม “Audax 200 BRM Lampang” เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2564 (Lampangcyclinggangster, 2021) และกิจกรรม “แม่แจ่ม Lowspeed” เมื่อวันที่ 8 พฤษภาคม พ.ศ. 2565 (Lampangcyclinggangster, 2022) ที่จัดขึ้นโดยกลุ่ม “ก๊วนชวนปั่นลำปาง” และมีผู้เข้าร่วมมากกว่า 20 คน

บทความนี้ จึงมุ่งเน้นศึกษาเส้นทางถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) จากน้ำพุร้อน สันกำแพงไปยังน้ำตกแจ้ซ้อน ที่มีระยะทางรวมทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาให้เป็นเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐานด้านความปลอดภัย สิ่งอำนวยความสะดวก และทัศนียภาพที่สวยงาม โดยอ้างอิงจากบริบทและกายภาพเดิมของเส้นทาง รวมถึงส่งเสริมความมั่นคงทางอาหารผ่านแนวคิดการออกแบบ “ถนนกินได้”¹ หรือ การปลูกพืชผลทางการเกษตรบริเวณริมทางที่สามารถบริโภคได้ตลอดทั้งเส้นทาง โดยมีจุดเริ่มต้นที่บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ดอยล้าน มุ่งหน้าไปยังหมู่บ้านแม่แจ่ม และสิ้นสุดที่บริเวณกัวหิน พื้นที่หมู่ที่ 1 บ้านแม่แจ่ม ระยะทางรวมทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร (ดังภาพที่ 2) เพื่อให้คนในพื้นที่รวมถึงนักปั่นสามารถบริโภคและใช้ประโยชน์พันธุ์ไม้ท้องถิ่น² ในด้านเศรษฐกิจได้ต่อไป

ภาพที่ 2 แผนที่แสดงขอบเขตเส้นทางถนนกินได้ ระยะทาง 9 กิโลเมตร

วัตถุประสงค์

1. สำรวจและเก็บข้อมูลเชิงกายภาพของถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) เพื่อการพัฒนาเป็นเส้นทางจักรยานที่ได้มาตรฐาน ระยะทางรวมทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร
2. เสนอแนวทางการออกแบบ “ถนนกินได้” บนถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) สำหรับชุมชนหมู่ที่ 1 บ้านแม่แจ่ม ระยะทางรวมทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร

¹ ถนนกินได้ หมายถึง การปลูกพืชผักที่สามารถบริโภคได้ บริเวณริมถนนภายในหมู่บ้าน (Community Development Office of Phrasaeng Surat Thani, 2020)

² พันธุ์ไม้ท้องถิ่น หมายถึง พันธุ์ไม้ที่พบเห็นได้ทั่วไปในพื้นที่นั้น ๆ สามารถเป็นได้ทั้งพันธุ์ไม้ที่ถูกนำเข้ามาปลูก นานจนไม่รู้สึกรว่าเป็นพืชต่างถิ่น (Forest and Plant Conservation Research Office, 2019)

ขอบเขตและกระบวนการวิจัย

บทความนี้ มุ่งเน้นศึกษาข้อมูลในด้านมาตรฐานความปลอดภัยของเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวตามคู่มือ เอกสาร และมาตรฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาปรับใช้กับบริบทและสภาพแวดล้อมปัจจุบัน โดยขอบเขตพื้นที่ศึกษาเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว ได้แก่ เส้นทางถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) จากน้ำพุร้อนสันกำแพงไปยังน้ำตกแจ้ซ้อน ที่มีระยะทางรวมทั้งสิ้น 68 กิโลเมตร นอกจากนี้ เพื่อส่งเสริมด้านความมั่นคงทางอาหาร จึงมีการศึกษาแนวทางการคัดเลือกพันธุ์ไม้และการปลูกพันธุ์ไม้ในเขตทางหลวง โดยนำมาปรับใช้กับพันธุ์ไม้ท้องถิ่น เพื่อออกแบบเส้นทางภายในหมู่บ้านแม่แจ่ม ที่มีจุดเริ่มต้นที่ บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ดอยล้าน และสิ้นสุดที่บริเวณกิ่วหิน ในเขตพื้นที่ หมู่ที่ 1 บ้านแม่แจ่ม ระยะทางรวมทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร ให้เป็น “ถนนกินได้” (ดังภาพที่ 3) ที่ได้มาตรฐานด้านความปลอดภัย และสร้างทัศนียภาพที่สวยงาม โดยมีขั้นตอนการศึกษา ดังนี้

1. ทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ประกอบด้วย มาตรฐานความปลอดภัยของเส้นทางจักรยานและการคัดเลือกพันธุ์ไม้ที่เหมาะสม สำหรับการตกแต่งภูมิทัศน์บนเขตทางหลวง
2. สืบหาพื้นที่ดอยลังกา ตำบลแจ้ซ้อน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงกายภาพ สภาพแวดล้อมถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) และข้อมูลพันธุ์ไม้ท้องถิ่นในพื้นที่ดอยลังกา
3. วิเคราะห์ชุดข้อมูลเชิงกายภาพและทรัพยากรที่มีในพื้นที่ ร่วมกับมาตรฐานด้านความปลอดภัยของเส้นทางจักรยานและการคัดเลือกพันธุ์ไม้ท้องถิ่น เพื่อการตกแต่งภูมิทัศน์บนเขตทางหลวง โดยนำชุดข้อมูลที่ได้ไปเปรียบเทียบกับทฤษฎีเพื่อหาแนวทางที่เหมาะสมในการออกแบบ
4. สรุปผลการศึกษาและเสนอแนวทางพัฒนาเส้นทางจักรยาน เพื่อการท่องเที่ยวที่ได้มาตรฐาน ร่วมกับการเป็น “ถนนกินได้” ของชุมชนแม่แจ่มอย่างมีประสิทธิภาพ

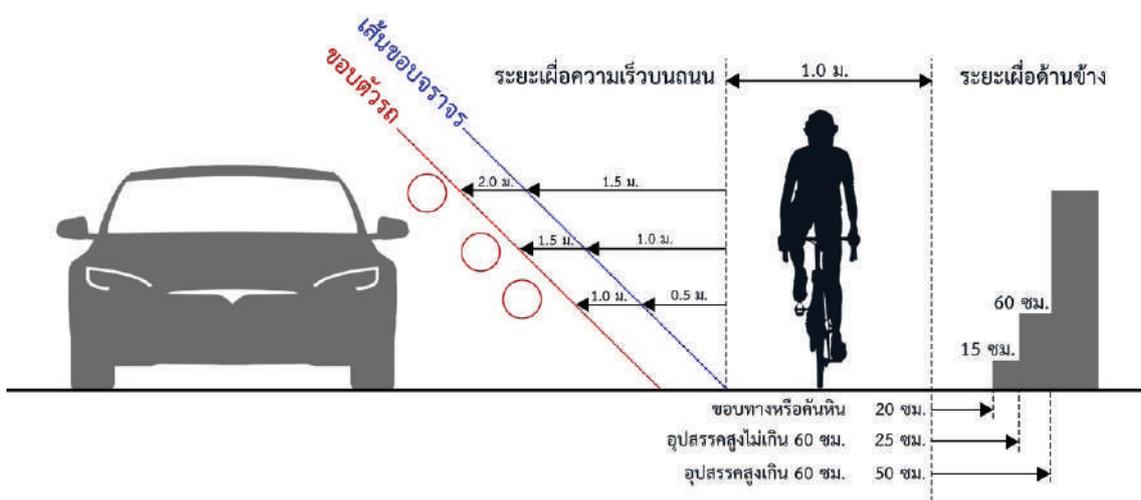

ภาพที่ 3 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาเส้นทางจักรยาน และ ถนนกินได้

ทบทวนวรรณกรรม

1. มาตรฐานความปลอดภัยเส้นทางจักรยาน

จักรยานสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภทตามจุดประสงค์การใช้งาน ตั้งแต่จักรยานธรรมดา จักรยานแข่งขึ้น ไปจนถึงจักรยานประเภทเสือ ซึ่งผู้ขับขี่ทุกรูปแบบต่างต้องการความปลอดภัยเชิงกายภาพของเส้นทางทั้งสิ้น สำหรับการขี่จักรยานเพื่อการพักผ่อนมีความเร็วเฉลี่ย 16-24 กิโลเมตรต่อชั่วโมง และเพื่อการสัญจรมีความเร็วเฉลี่ย 32 กิโลเมตรต่อชั่วโมง ในสภาพที่เป็นที่ราบผิวแอสฟัลท์และไม่มีกระแสลม (Bureau of Highway Safety, Department of Highways, 2015) โดยรอบพื้นที่การขี่จักรยาน ใช้หน้าตัดความกว้างในการขี่ที่ 1.00 เมตร (รวมเนื้อที่จักรยาน) นอกจากนี้ ควรพิจารณาระยะห่างระหว่างจักรยานและอุปสรรคด้านข้างควบคู่กับความเร็วยุ่เพื่อป้องกันแรงดึงดูดของลมด้านข้าง (ดังภาพที่ 4)

ภาพที่ 4 รอบพื้นที่จักรยานและระยะเพื่อด้านข้าง

ที่มา: ปรับปรุงจาก Bureau of Highway Safety, Department of Highways (2015)

อ้างอิงจาก คู่มือมาตรฐานการออกแบบการก่อสร้างทางจักรยานสำหรับประเทศไทย (Department of Highways, 2016) คู่มือแนะนำการติดตั้งอุปกรณ์กันและสิ่งอำนวยความสะดวก (Bureau of Highway Safety, Department of Highways, n.d.) และคู่มือแนะนำการจัดทำทางจักรยาน โดยสำนักอำนวยความปลอดภัย กรมทางหลวง (Bureau of Highway Safety, Department of Highways, 2015) ซึ่งเป็นคู่มือที่เผยแพร่โดยหน่วยงานของภาครัฐ และถูกใช้เป็นมาตรฐานที่ใช้ร่วมกันภายในประเทศ โดยสามารถแบ่งหัวข้อการพิจารณาได้ ดังนี้

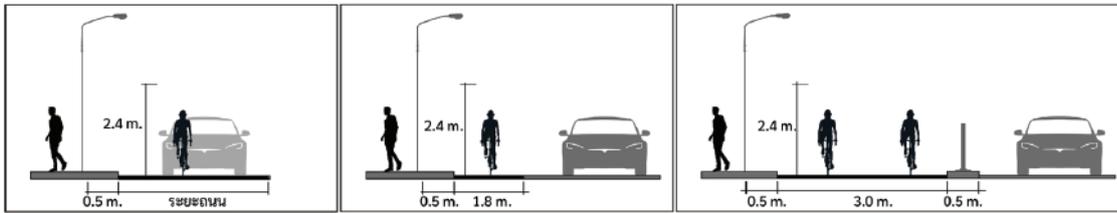
1.1 ประเภททางจักรยาน โดยสามารถแบ่งออกได้เป็น 3 รูปแบบ (ดังภาพที่ 5) ได้แก่

1) ทางจักรยานแบบใช้พื้นที่ร่วมกับรถยนต์ เหมาะสำหรับพื้นที่ที่มีเขตทางหรือไหล่ทางจำกัด และไม่เอื้อต่อการทำช่องทางจักรยานแยกออกมา ซึ่งจักรยานสามารถใช้ถนนและช่องจราจรร่วมกับรถยนต์และไม่มี การแบ่งพื้นที่สำหรับจักรยานโดยเฉพาะ แต่มีป้ายหรือสัญลักษณ์ที่บ่งบอกว่าสามารถใช้ถนนร่วมกันได้

ซึ่งการใช้งานแบบนี้เหมาะกับเส้นทางที่การสัญจรน้อย ความเร็วเฉลี่ยของรถยนต์ต่ำกว่า 30 กิโลเมตรต่อชั่วโมง เพื่อความปลอดภัยของผู้ขับขี่จักรยาน

2) ทางจักรยานแบบแบ่งพื้นที่สำหรับจักรยาน เป็นการแบ่งพื้นที่สำหรับจักรยานบนผิวจราจร เดียวกับรถยนต์ โดยการใช้เส้นจราจร ป้าย และสี โดยแบ่งพื้นที่บนถนนหรือไหล่ทาง (road shoulder) เพื่อเป็นทางจักรยาน (bicycle lane) โดยเฉพาะ เหมาะกับพื้นที่ที่มีปริมาณการสัญจรมากและมีความเร็วเฉลี่ยของรถยนต์ระหว่าง 30-50 กิโลเมตรต่อชั่วโมง

3) ทางจักรยานแบบจัดพื้นที่เฉพาะสำหรับจักรยาน เป็นการจัดพื้นที่สัญจรสำหรับจักรยาน โดยเฉพาะ มีการสร้างแนวหรืออุปกรณ์กั้น เส้นทางจราจร ป้าย และสีเป็นตัวบ่งบอกช่องทางสำหรับจักรยาน โดยแยกกับทางสัญจรรถยนต์อย่างชัดเจน มีทางเข้าออกเฉพาะ เหมาะสำหรับพื้นที่ที่เป็นเส้นทางหลักของเมืองที่มีการสัญจรด้วยรถยนต์หรือจักรยานเป็นจำนวนมาก (มากกว่า 30 คันต่อชั่วโมง) และใช้ความเร็วสูง

ภาพที่ 5 ประเภททางจักรยาน: (ซ้าย) แบบใช้พื้นที่ร่วมกับรถยนต์ (กลาง) แบบแบ่งพื้นที่สำหรับจักรยาน และ (ขวา) แบบจัดพื้นที่เฉพาะสำหรับจักรยาน

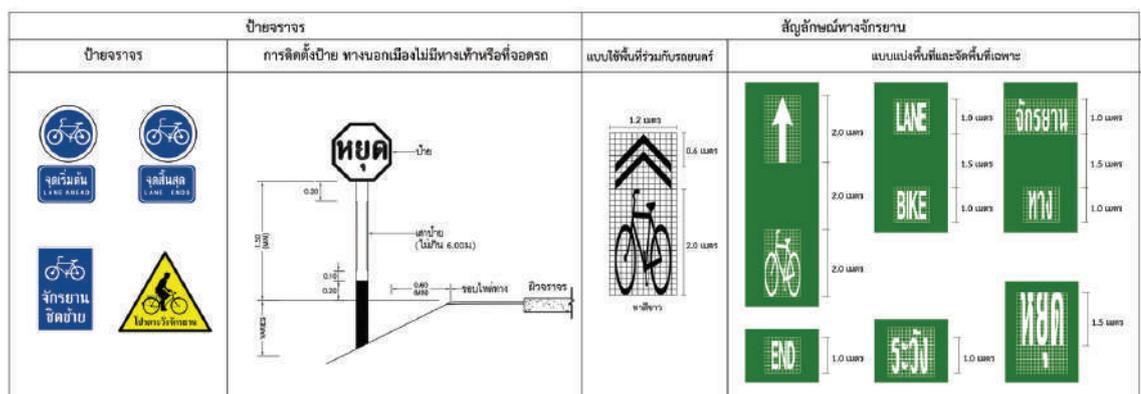
1.2 ป้าย สัญลักษณ์ และเครื่องหมายจราจร เป็นวิธีการสื่อสาร กฎ ข้อบังคับ หรือคำเตือนที่จำเป็นแก่ผู้ใช้ทาง เพื่อสร้างความปลอดภัยในการเดินทางให้มากที่สุดและช่วยในการตัดสินใจของผู้ใช้ทาง อ้างอิงจากคู่มือมาตรฐานป้ายจราจร โดยกรมทางหลวง (Department of Highways, 2018) ป้ายจราจรแบ่งประเภทตามหน้าที่ ได้แก่ (1) ป้ายบังคับ เป็นป้ายที่แสดงกฎจราจรเฉพาะที่นั้น ๆ เพื่อบังคับให้ผู้ใช้งานปฏิบัติตามความหมายของเครื่องหมายจราจรที่ปรากฏอยู่บนป้ายจราจรนั้น ซึ่งมีผลบังคับตามกฎหมาย โดยผู้ใช้งานต้องกระทำ จดเว้นการกระทำ หรือจำกัดการกระทำ ในบางประการหรือบางลักษณะตามป้ายจราจรนั้น ๆ (2) ป้ายเตือน เป็นป้ายที่ใช้เตือนให้ผู้ใช้งานทราบล่วงหน้าถึงลักษณะสภาพทาง การบังคับควบคุมการจราจรในบริเวณทางข้างหน้า บางอย่างที่อาจก่อให้เกิดอันตรายหรืออุบัติเหตุขึ้นได้ เพื่อให้ผู้ใช้งานเพิ่มความระมัดระวังในการขับขี่ยิ่งขึ้น และ (3) ป้ายแนะนำ เป็นป้ายที่แนะนำให้ผู้ใช้งานทราบข้อมูลอันเกี่ยวกับการเดินทาง การจราจร และการนำไปสู่จุดหมายปลายทาง เช่น ทิศทาง ระยะทางของสถานที่ รวมถึงข้อมูลอื่น ๆ เพื่อประโยชน์ในการเดินทางได้ถูกต้อง สะดวก และปลอดภัย โดยในถนนทั่วไปในเขตเมืองหรือนอกเขตเมืองที่มีข้อจำกัดของเขตทางหรือโครงสร้างอื่นบดบังป้ายจราจร การติดตั้งป้ายข้างทางให้ติดตั้งป้ายจราจร ห่างจากขอบไหล่ทางหรือหน้าคั่นหิน ไม่น้อยกว่า 0.60 เมตร และในกรณีที่ต้องใช้ราวกันอันตรายเพื่อป้องกันเสาป้ายจราจรแขวนสูง ราวนั้นต้องห่างจากขอบผิวจราจรอย่างน้อยที่สุดเท่ากับความกว้างของไหล่ทางหรือห่างจากสันขอบทางอย่างน้อย 0.30 เมตร สำหรับสัญลักษณ์ทางจักรยาน ให้จัดทำที่จุดเริ่มต้นและจุดสิ้นสุดของทางเดิน

รถจักรยานเป็นระยะทุก ๆ 250 เมตร โดยมีรูปแบบสัญลักษณ์ 2 รูปแบบ คือ (1) รูปแบบสำหรับทางจักรยานแบบใช้พื้นที่ร่วมกับรถยนต์ เป็นสัญลักษณ์สีขาว จัดทำบนผิวจราจร และ (2) รูปแบบสำหรับทางจักรยานแบบแบ่งพื้นที่เฉพาะสำหรับทางจักรยาน ใช้ตัวอักษรและสัญลักษณ์สีขาว บนพื้นที่สีเขียว (ดังภาพที่ 6) ในส่วนของเส้นจราจรสำหรับทางจักรยานรายละเอียดของ สี ขนาด การตีเส้นและวัสดุตามมาตรฐานของกรมทางหลวง (ดังตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 เส้นจราจรสำหรับทางจักรยานตามมาตรฐานของกรมทางหลวง

ลักษณะ	การใช้งาน	รูปแบบ
เส้นประเดี่ยว (สีเหลือง)	แบ่งทิศทางจักรยาน	
เส้นทึบ (สีเหลือง)	แบ่งทิศทางจักรยานและห้ามแซง ใช้ในกรณีทางจักรยานแคบ	
เส้นทึบกว้าง (สีเหลือง)	แบ่งช่องเดินรถจักรยาน (รถวิ่งสวนทางกัน)	
เส้นประกว้างและถี่ (สีเหลือง)	แบ่งช่องจักรยานตรงจุดที่จะเข้าร่วมหรือเบี่ยงออก	
เส้นประเดี่ยว (สีขาว)	แบ่งช่องทางของจักรยาน	
เส้นทึบกว้าง (สีขาว)	แบ่งช่องเดินรถจักรยาน (รถวิ่งทางเดียว)	
เส้นประกว้างและถี่ (สีขาว)	แบ่งช่องทางเดินรถจักรยานบริเวณจุดร่วมหรือเบี่ยงออก (รถวิ่งทางเดียว)	
เส้นทึบ(สีขาว)	เส้นขอบทางจักรยาน	

ที่มา: ปรับปรุงจาก Bureau of Highway Safety, Department of Highways (2015)

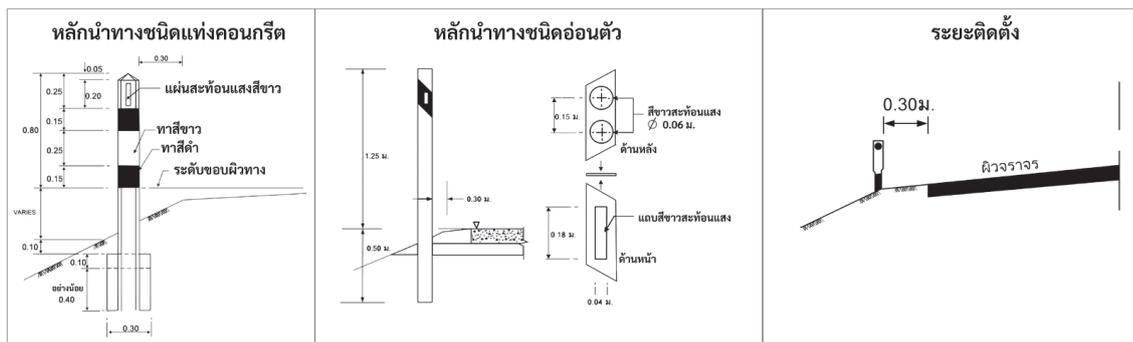
ภาพที่ 6 มาตรฐานสัญลักษณ์จราจรสำหรับทางจักรยาน

ที่มา: ปรับปรุงจาก Bureau of Highway Safety, Department of Highways (2015)

1.3 อุปกรณ์กัน

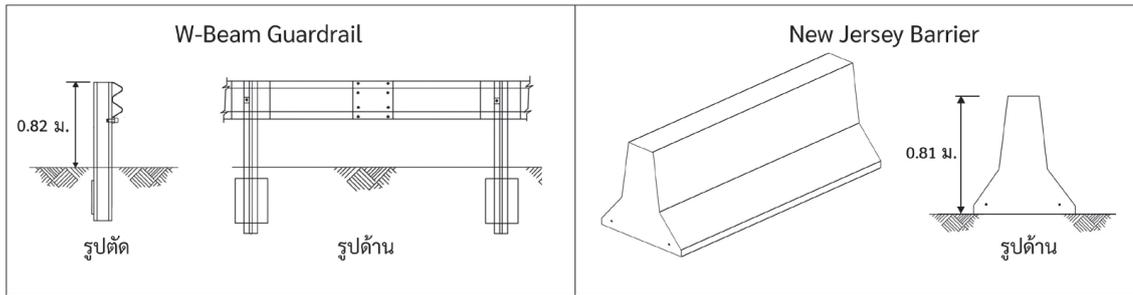
ตามมาตรฐานของกรมทางหลวง การติดตั้งอุปกรณ์กันไม่เพียงแต่เพื่อป้องกันการชนกับวัตถุอันตรายข้างทางเพียงอย่างเดียว แต่ยังใช้แสดงขอบเขตของถนนและเพิ่มวิสัยทัศน์แก่ผู้ขับขี่ทั้งรถยนต์และจักรยาน โดยพิจารณาการติดตั้งอุปกรณ์กันจากสภาพบริเวณข้างทางหรือไหล่ทางร่วมกับเหตุอันควรในการติดตั้งอุปกรณ์กันข้างทาง ทั้งในรูปแบบของสภาพคันทางที่เป็นดินถม ดินตัด ทางระบายน้ำ ต้นไม้กลุ่ม และเสาไฟจราจร เพื่อหาแนวทางหรือวิธีการป้องกัน ซึ่งประเภทอุปกรณ์กันข้างทางที่มีความเหมาะสมกับสภาพแวดล้อมและความปลอดภัยของเส้นทาง ประกอบด้วย

1) หลักนำทาง ใช้ติดตั้งบริเวณขอบทางเพื่อแสดงขอบเขตทางเดินรถให้ชัดเจน และใช้เตือนถึงอุปสรรคด้านหน้า โดยทั่วไปหลักนำทางแบ่งได้เป็น 2 ประเภท ตามวัสดุที่ใช้งาน คือ หลักนำทางชนิดแข็งและหลักนำทางชนิดอ่อน โดยการเลือกใช้ขึ้นอยู่กับความปลอดภัยและไม่เพิ่มความรุนแรงให้กับผู้ประสบเหตุเมื่อเกิดการชน นอกจากนี้ ตัวหลักนำทางยังสามารถติดตั้งวัสดุหรือแผ่นสะท้อนแสงขนาดเล็ก บริเวณส่วนบนของตัวหลักให้สูงจากผิวจราจร 70-125 เซนติเมตร เพื่อเพิ่มการมองเห็น โดยตัวหลักนำทางนี้มีระยะติดตั้งห่างจากขอบไหล่ทางประมาณ 30 เซนติเมตร (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 ประเภทของหลักนำทางและระยะการติดตั้ง
ที่มา: Bureau of Highway Safety, Department of Highways (n.d)

2) ราวกันอันตราย โดยในประเทศไทยในปัจจุบัน มีการเลือกใช้อุปกรณ์เพียง 2 แบบ คือ ราวกันอันตรายรูปตัว W แบบใช้เสาแบบอ่อน หรือ weak post W-Beam Guardrail และ กำแพงคอนกรีตชนิด New Jersey โดยพิจารณาเลือกใช้จากความรุนแรงที่เกิดขึ้นหลังจากการเกิดอุบัติเหตุ ให้มีความรุนแรงน้อยกว่าเมื่อมีพาหนะมาชนกับวัตถุอันตรายข้างทาง (ดังภาพที่ 8)

ภาพที่ 8 ราวกันอันตรายรูปตัว W แบบเสาอ่อน (ซ้าย) และกำแพงคอนกรีต New Jersey (ขวา)

ที่มา: Bureau of Highway Safety, Department of Highways (n.d.)

1.4 ข้อพิจารณาอื่น ๆ ที่ควรพิจารณาเพิ่มเติม คือ (1) การออกแบบลาดหลังทางเพื่อระบายน้ำบนผิวทาง ควรมีค่าไม่เกินร้อยละ 4 เพื่อป้องกันไม่ให้น้ำท่วมขัง ส่วนค่าลาดหลังของทางจักรยานใช้ค่าร้อยละ 2-4 ในกรณีที่ใช้ร่วมกับคนเดินควรมีค่าไม่เกินร้อยละ 2.5 (2) ผิวจราจร ควรเป็นผิวจราจรที่ราบเรียบไม่ขรุขระ ทนต่อทุกสภาพอากาศ เช่น แอสฟัลต์ และ (3) ไฟฟ้าแสงสว่าง โดยความเข้มของแสงที่สะท้อนบนผิวทางจักรยาน และทำให้ผู้ขับขี่จักรยานสามารถขับขี่ได้อย่างปลอดภัยอยู่ที่ 5–22 ลักซ์ (lux) นอกจากนี้ควรพิจารณาการออกแบบตามปริมาณการใช้งานของเส้นทางจักรยาน (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 ความเข้มแสงที่เหมาะสมสำหรับเส้นทางจักรยาน

ปริมาณจักรยาน 1 ชั่วโมง	ความสว่างเฉลี่ยในแนวระนาบ (lux)	อัตราส่วนความสม่ำเสมอ	ความสว่างต่ำสุดในแนวตั้ง (lux)
มากกว่า 50	20	4:1	10
10-50	5	4:1	2
น้อยกว่า 10	3	6:1	0.8

ที่มา: Bureau of Highway Safety, Department of Highways (2015)

2. เส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว

2.1 สภาพแวดล้อมของเส้นทาง เป็นหนึ่งในปัจจัยหลักที่ดึงดูดให้นักปั่นจักรยานเข้ามาใช้งาน เนื่องจากนักปั่นจักรยานมักต้องการพบเจอประสบการณ์และสถานที่ใหม่ ๆ อีกทั้ง ลักษณะของสภาพแวดล้อมที่ดี ทัศนียภาพที่สวยงามสามารถสร้างความประทับใจ และเส้นทางที่ต่อเนื่องกันจะช่วยโน้มน้าวให้นักปั่นจักรยานสามารถท่องเที่ยวไปยังแหล่งท่องเที่ยวอื่น ๆ ต่อไป

2.2 เส้นทางควรมีลักษณะที่เหมาะสมตามความสนใจของนักปั่นจักรยาน เช่น เส้นทางปั่นจักรยานเพื่อการออกกำลังกาย เส้นทางปั่นจักรยานเชิงวัฒนธรรม ไปจนถึงเส้นทางปั่นจักรยานเพื่อชมวิถีชีวิต ซึ่งนำไปสู่การจัดการและควบคุมเส้นทาง โดยพิจารณาในเรื่องของ จุดหมาย การเข้าถึง ระยะเวลาในการปั่น ไปจนถึงสถานที่แวะพักต่าง ๆ

2.3 สิ่งอำนวยความสะดวกสำหรับผู้ใช้งานจักรยาน ได้แก่ ที่จอดจักรยาน ป้ายแผนที่เส้นทางจักรยานแก่ผู้ที่ไม่คุ้นเคยเส้นทางและสิ่งอำนวยความสะดวกอื่น ๆ เช่น การทำจุดพักคอย การให้บริการด้านการซ่อมจักรยาน ป้ายโฆษณา ตู้เก็บจักรยาน ราวจักรยาน ที่สูบลม ถังขยะ และห้องน้ำ ซึ่งต้องพิจารณาตามสภาพภูมิประเทศ งบประมาณ กฎหมาย ไปจนถึงการดูแลรักษา

3. การคัดเลือกพันธุ์ไม้ในงานภูมิทัศน์

จากคู่มือพืชพันธุ์ที่ใช้งานภูมิทัศน์ทางหลวงหลวง (Landscape Architecture, Office of Highways, 2009a) และ คู่มือการปลูกต้นไม้ในเขตทางหลวง (Landscape Architecture, Office of Highways, 2009b) โดยสำนักงานภูมิสถาปัตย์งานทาง กรมทาง มีรายละเอียด ดังนี้

3.1 การเลือกชนิดของต้นไม้ สามารถพิจารณาได้หลายวัตถุประสงค์ เช่น เลือกใช้ต้นไม้เพื่อสร้างร่มเงา เพื่อประโยชน์ทางความงาม เพื่อบริโภค ไปจนถึงเพื่อการเก็บเกี่ยวผลผลิต ทั้งนี้ควรเลือกต้นไม้ที่ต้องดูแลรักษามาก กิ่งก้านไม่เปราะหรือหักได้ง่าย และหลีกเลี่ยงการปลูกพืชที่มีผลใหญ่ นอกจากนี้ ควรพิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างระยะปลูกและกิ่งก้านเมื่อโตเต็มที่ เพื่อทราบจำนวนและความหนาแน่นที่เหมาะสมของต้นไม้ อีกทั้ง พันธุ์ไม้แต่ละชนิดมีคุณสมบัติการใช้งานแตกต่างกันไป (Treeporntip, 2013) โดยสามารถแบ่งตามประเภทการใช้งานสำหรับงานภูมิทัศน์และตัวอย่างพันธุ์ไม้ (ดังตารางที่ 3) ได้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

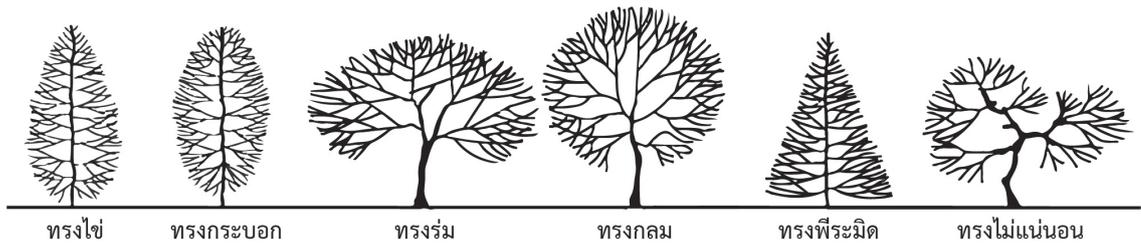
1) ไม้ยืนต้น มีลำต้นเดี่ยวตั้งตรงขึ้นไปจากพื้นดิน เส้นผ่านศูนย์กลางลำต้นใหญ่กว่าไม้พุ่ม สามารถเจริญเติบโตสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ มีอายุยืนหลายปี โดยไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงน้อยกว่า 10 เมตร ไม้ยืนต้นขนาดกลาง มีความสูงตั้งแต่ 10-25 เมตร และไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ มีความสูงตั้งแต่ 25 เมตร ขึ้นไป ไม้ยืนต้นเหมาะแก่การให้ร่มเงา กรองฝุ่น และใช้ตกแต่งเป็นฉากหลัง

2) ไม้พุ่ม มีลำต้นอิสระ สูงในระดับใกล้เคียงกับพุ่มใบหนา ความสูงแตกต่างกันตั้งแต่เล็กไปจนใหญ่ สำหรับใช้เพื่อกำหนดขอบเขต บังสายตา หรือเน้นจุดสนใจต่าง ๆ

3) ไม้คลุมดิน พืชที่ปกคลุมดิน มีต้นเตี้ย เติบโตในแนวราบแผ่ออกไปเป็นแนวกว้าง เหมาะแก่การใช้แสดงขอบเขต ป้องกันการพังทลายของหน้าดิน อีกทั้งยังช่วยลดแสงสะท้อน และช่วยให้ดินอุ้มน้ำได้ดี เก็บความชุ่มชื้นได้นานขึ้น

4) ไม้เลื้อย พืชที่มีลำต้นเจริญเติบโตไปได้ทุกทิศทาง ต้องการสิ่งยึดเกาะ และการตัดตกแต่งในภายหลัง เหมาะสมแก่การปลูกเป็นซุ้มเพื่อให้ร่มเงาหรือบังสายตา

3.2 รูปทรงของพุ่มใบ คือ รูปทรงที่เจริญเติบโตได้อิสระในบริเวณที่ไม่มีสิ่งกีดขวาง และเป็นรูปทรงเมื่อโตเต็มที่ สามารถแบ่งได้เป็น 6 รูปทรง ได้แก่ (1) รูปทรงไข่ (2) รูปทรงกระบอก (3) รูปทรงกลม (4) รูปทรงกลม (5) รูปทรงพีระมิด และ (6) รูปทรงไม่แน่นอน (ดังภาพที่ 9) ในกรณีที่ไม่ต้องการตัดแต่งกิ่งก้านเป็นประจำ ให้เลือกใช้รูปทรงพุ่มรี กระบอก ทรงกลม

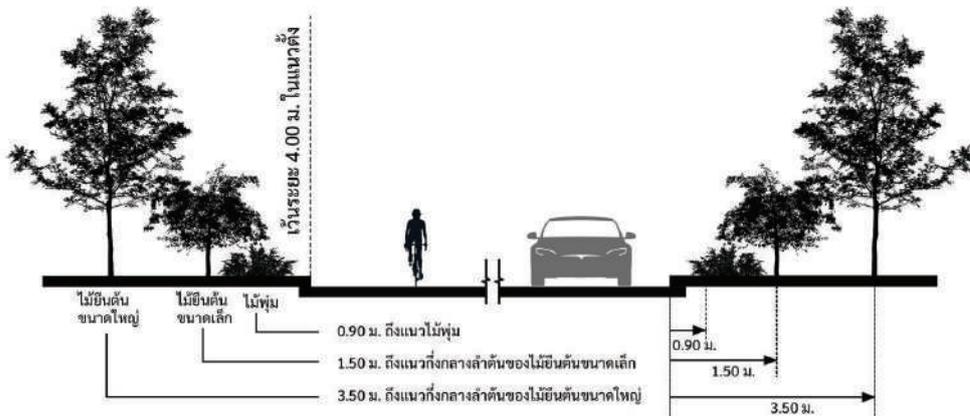
ภาพที่ 9 ลักษณะทรงพุ่มแบบต่าง ๆ

ตารางที่ 3 ตัวอย่างพันธุ์ไม้ที่เหมาะสมสำหรับงานภูมิทัศน์

ประเภท	รายการพันธุ์ไม้
ไม้ยืนต้น	กระดังงาไทย กระจับปี่เทา กระจับปี่ กระจับปี่จีน กัลปพฤกษ์ กาสะลองคำ บัวทอง ช่อย จั้ว ชงโค ตะแบกนา ตีนเป็ดฝรั่ง แตรชมพู ทองกวาว ไทรต่าง นนทรี ประดู่แดง ปีบ พญาสัตบรรณ พิกุล มะขาม มะรุ้ม มะฮอกกานีใบเล็ก รัตมา ราชนพฤกษ์ (คุน) ล้มทม ลำดวน ศรีตรัง สนดินสอ สนมังกร สะเดาบ้าน สาเก สารภี สุพรรณิการ์ หลิว หูกกระจง เหลืองอินเดีย อโศกอินเดีย อินทนิล
ไม้พุ่ม (สูง)	กรรณิการ์ กาหลง แก้ว แก้วเจ้าจอมเข้มขาว จิ้งจิง ทรงดาบาล ทองอุไร เทียนหยด ไทรทอง นีออน ประยงค์ พุ่มจอมพล พุ่มชมพู มะขามเทศต่าง โมก ยี่โถ โยทะกา รำเพย สนบลู หมากเขียว หมากเหลือง หางนกยูงไทย
ไม้พุ่ม (กลาง)	ก้ามกุ้ง โกสน ชาไก่เขียว ข้าวตอกพระร่วง เข็ม ชบา ชบาจีว ชวนชม ช้องนาง ชากกเกียน เทียนทอง บลูฮาวาย บานเช้าสีเหลือง บลูฮาวาย ประทัดจีน ปัตตาเวีย ผกากรองต้น พุทธรักษา พวงทองต้น เฟื่องฟ้า ลิ้นกระบือ เล็บครุฑ แสยก หีบไม้งาม เอื้องทอง
ไม้พุ่มเตี้ย (ใหญ่)	กาบหอยแครง การะเกดหนู กำแพงเงิน ชุ่มกระต่ายเขียว ผักโขมแดง ไม้ฟิลิปปินส์ต่าง พลับพลึงหนู พวงพวยฝรั่ง ฤๅษีผสม ว่านสีที่ค่าง เศรษฐีไซ่ง่อน หลิวไต้หวัน
ไม้พุ่มเตี้ย (เล็ก)	กระดุมทองเลื้อย ก้ามปูหลุด เกล็ดแก้ว ดาดตะกั่ว บุษบาฮาวาย ปีกแมลงสาบ ผกากรองเลื้อย ผักเป็ดเขียว ฟ้าประดิษฐ์ หนวดปลาชุก หัวใจม่วง
ไม้เลื้อย	กุหลาบพวง ขมขนาด ซ่อมาลี ชะพลู ชะลูดช้าง ปันหยี มะลิซาโก ลดาวัลย์ วานิลลา สร้อยฟ้า สะแกวัลย์ สายน้ำผึ้ง เสาวรส หิรัญนิการ์ อรพิม อรัญนิการ์ โยขาว พวงชมพู เฟื่องฟ้า

ที่มา: ปรับปรุงจาก Landscape Architecture, Office of Highways (2009a)

2.3 ตำแหน่งการปลูก พิจารณาจากระยะการมองเห็น การเว้นว่าง การใช้ประโยชน์ การดูแลรักษา รวมไปถึงตำแหน่งของแนวสาธารณูปโภค เพื่อหลีกเลี่ยงสายไฟ กิ่งไม้ และรากของต้นไม้ ที่สามารถทำให้เกิดปัญหาหรืออันตรายได้ในอนาคต รวมไปถึงกิ่งก้านที่อาจบดบังการส่องสว่างของไฟฟ้าแสงสว่าง ดังนั้นควรแยกแนวปลูกต้นไม้ออกจากแนวสาธารณูปโภค ทั้งแนวท่อประปา และ แนวสายไฟ นอกจากนี้ การวางต้นไม้สามารถช่วยเรื่องกระแสลม มลภาวะเสียง ความรุนแรงจากอุบัติเหตุ ไปจนถึงลดการพังทลายของดิน (Landscape Architecture, Office of Highways, 2009b) โดยตำแหน่งที่ปลูกต้นไม้ควรห่างจากขอบคันทางและรางระบายน้ำ ถึงแนวไม้พุ่ม 0.9 เมตร ถึงแนวกิ่งกลางลำต้นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก 1.50 เมตร และห่างจากไม้ยืนต้นขนาดใหญ่ไม่ต่ำกว่า 3.50 เมตร ที่ความเร็วรถไม่เกิน 56 กิโลเมตรต่อชั่วโมง (ดังภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 ตำแหน่งการปลูกต้นไม้จากขอบคันทาง

ที่มา: ปรับปรุงจาก Landscape Architecture, Office of Highways (2009b)

ผลการศึกษา

จากการลงสำรวจเส้นทางศึกษาในช่วงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2565 เพื่อรวบรวมข้อมูลเชิงกายภาพ ทรัพยากรของพื้นที่ และโดยรอบถนนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) สามารถสรุปประเด็นข้อค้นพบสำคัญ ดังนี้

1. เส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว

เส้นทางนี้มีศักยภาพในการพัฒนาเป็นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว มีระยะทางทั้งสิ้น 68.53 กิโลเมตร ระยะเวลาสูงสะสม (elevation gain) อยู่ที่ 1,972 เมตร ใช้เวลาประมาณ 4 ชั่วโมง ต่อ 1 รอบการปั่น (เฉพาะขาไป) และต้องใช้พลังกำลังในการไต่ขึ้นเขา ซึ่งเหมาะสำหรับกลุ่มผู้ใช้จักรยานเพื่อการออกกำลังกาย มีประสบการณ์และทักษะการขับขี่อยู่แล้ว ผู้ใช้เหล่านี้มักมองหาเส้นทางหรือจุดหมายที่สวยงาม การจราจรต่ำและเดินทางกันเป็นกลุ่ม กายภาพของถนนเดิมมีความกว้างเฉลี่ย 4-6 เมตร ไม่มีทางเท้า มีไหล่ทางจำกัด และไม่มีทางเฉพาะสำหรับจักรยาน ผิวถนนเดิมเป็นผิวคอนกรีต แต่มีบางช่วงที่ยังคงชำรุด บริเวณข้างทางทั้งสองฝั่งมีกิ่งก้านและพุ่มใบของต้นไม้ริมทางล้ำออกมาในเขตของทางสัญจร บดบังทัศนียภาพริมทางและอาจก่อให้เกิดอันตรายต่อผู้ใช้เส้นทางจักรยานได้ (ดังภาพที่ 11) โดยเฉพาะช่วงเวลากลางคืนที่แสงสว่างยังไม่เพียงพอ

2. พืชพรรณในท้องถิ่น

จากการลงพื้นที่สำรวจและรวบรวมข้อมูลพันธุ์ไม้ท้องถิ่นในดอยลังกาในบริเวณพื้นที่หมู่ 1 บ้านแม่แจ่ม ตำบลแจ้ซ้อน ในช่วงเดือน พฤษภาคม ถึง กรกฎาคม พ.ศ. 2565 และอ้างอิงจากฐานข้อมูลอินเทอร์เนตของอุทยานแห่งชาติแจ้ซ้อน (Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation, 2022) บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ดอยลังกา และกิวหิน ต่างเป็นสถานที่ท่องเที่ยวสำคัญ เป็น

จุดหมายทำให้ทราบว่าได้เข้าสู่บริเวณเขตพื้นที่ของหมู่บ้านแม่แจ่มแล้ว โดยตัวหมู่บ้านตั้งอยู่บนพื้นที่เชิงเขา อากาศเย็นตลอดปี มีแม่น้ำสายเป็นแม่น้ำสายหลักของหมู่บ้าน เส้นทางสัญจรก่อนถึงหมู่บ้านมีแนวต้นไม้และ พุ่มไม้ปกคลุมไหล่ทางเป็นริ้วยาวตลอดทั้งเส้นทาง ภายในหมู่บ้านมีลานกิจกรรมสาธารณะ ณ บริเวณหน้า สถานีอนามัยแม่แจ่ม เส้นทางสัญจรรอบข้างเปิดโล่ง มีพุ่มหญ้าเตี้ยตลอดสองข้างทาง ก่อนจะเป็นบ้านพักอาศัย ที่ด้านหลังสามารถมองเห็นทิวทัศน์ของภูเขาได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ ยังพบพันธุ์ไม้เด่นและสามารถแยกตาม ประเภทได้เป็น ไม้ยืนต้น ไม้พุ่ม และ ไม้คลุมดิน โดยทางผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกไม้เลื้อยออกจากการศึกษา เนื่องจากเป็นพืชที่ต้องหมั่นตัดแต่งดูแลกิ่งก้านและสามารถเลื้อยไปรบกวนวิสัยทัศน์ของเส้นทางได้ จากข้อมูล ดังกล่าว สามารถสรุปเกณฑ์สำหรับเลือกพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูกสำหรับพัฒนาเส้นทางให้เป็น “ถนนกินได้” ระยะ ทางรวมทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร โดยมีเกณฑ์เพื่อนำไปเปรียบเทียบตามแนวทางและรูปแบบในตารางที่ 4 ดังนี้

2.1 เป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่เหมาะสมสำหรับงานภูมิทัศน์ในท้องถิ่น เพื่อยืนยันได้ว่าจะสามารถเจริญ เติบโตได้ในสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นนั้น ๆ โดยไม่ต้องปรับปรุงดินมากเท่าพืชต่างถิ่น อีกทั้ง ยังทนทานต่อ โรคและไม่เป็นอันตรายต่อสัตว์หรือแมลงท้องถิ่นอีกด้วย (Landscape Architecture, Office of Highways, 2009a; 2009b)

2.2 เป็นพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่สามารถบริโภคได้ ทั้งในรูปแบบบริโภคสดหรือต้องนำไปผ่าน กระบวนการแปรรูป หรือเป็นพืชพรรณสมุนไพรขึ้นชื่อที่ผลิตสามารถสร้างรายได้ให้แก่ชุมชน

2.3 ไม่เป็นพืชต่างถิ่นรุกรานในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ (invasive plant) ซึ่งอาจทำให้เกิดผลกระทบต่อระบบนิเวศเดิมได้ โดยอ้างอิงข้อมูลจาก สำนักวิจัยการอนุรักษ์ป่าไม้และพันธุ์พืช (Forest and Plant Conservation Research Office, 2019)

2.4 ลักษณะเชิงกายภาพที่น่าสนใจ โดยพิจารณาจาก ทรงพุ่ม ลำต้น กิ่งก้าน เฉดสีของใบ ไปจนถึงสีของดอกและผล อีกทั้ง เมื่อเติบโตไปต้องไม่สร้างความระเกะระกะเพิ่มในพื้นที่

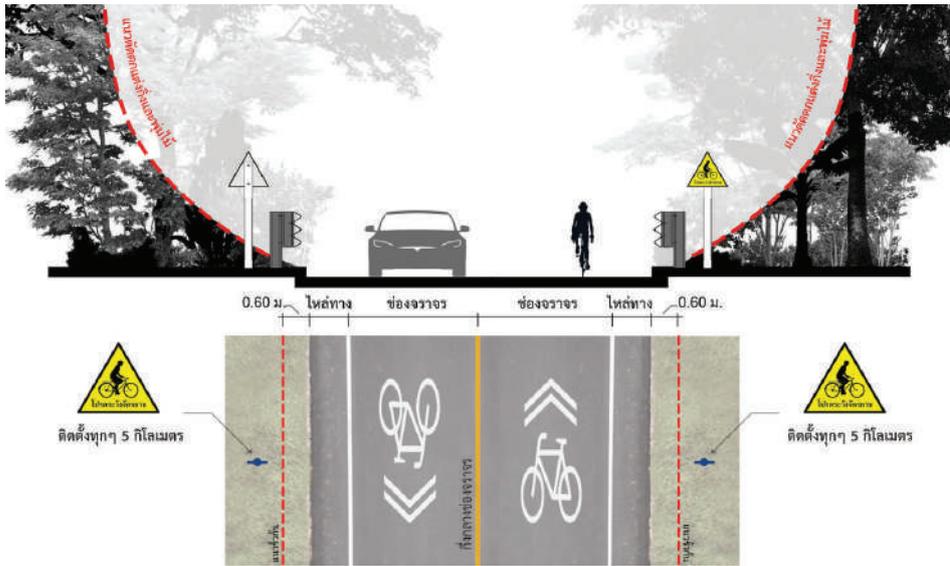
ภาพที่ 11 ระดับความชันของเส้นทาง (บน) บรรยากาศของเส้นทางปกติ (กลาง) และ เส้นทางบริเวณจุดชมวิว (ล่าง) เมื่อเดือน กรกฎาคม พ.ศ. 2565

ตารางที่ 4 การเปรียบเทียบพันธุ์ไม้เด่นที่พบในดอยลังกา

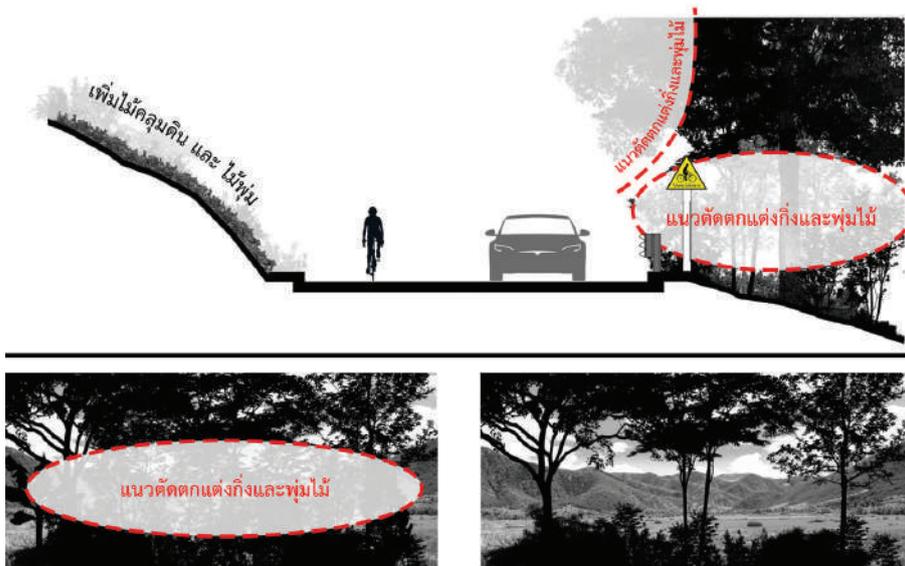
ประเภท	ชื่อต้นไม้	ต้องการแดด	ประเภทดินปลูก	ความสูง (เมตร)	ระยะพุ่ม (เมตร)	ช่วงเวลาออกผล
1. ไม้ยืนต้น	มะยมป่า	มาก	ร่วน	4 – 8	3	ก.ย. - พ.ย.
	มะขามป้อม	มาก	ร่วน	8 - 20	4	พ.ย. - ก.พ.
	สมอไทย	ปานกลาง-มาก	ร่วนปนทราย	20 – 30	4	ก.ย. - ธ.ค.
	ตีนนก	มาก	ร่วน	5 – 10	3	เม.ย. - ต.ค.
	อบเชย	มาก	ร่วน	15 – 20	2	ม.ค. - เม.ย.
	ชมพู่ป่า	ปานกลาง	ร่วน	20	6	ส.ค. - ต.ค.
	พลับ	ปานกลาง-มาก	ร่วน	12	4	ก.ค. - ก.ย.
	มะกอกป่า	มาก	ร่วนปนทราย	15 – 20	6	เม.ย. - มิ.ย.
	แมคคาเดเมีย	มาก	ร่วน	15 – 20	8	ต.ค. - พ.ย.
	อะโวคาโด	มาก	ร่วน	18	8 - 12	พ.ค. - ก.ย.
2. ไม้พุ่ม	เซอร์ดอย	มาก	ร่วน	5 – 6	2 - 3	พ.ค.
	หม่อน	มาก	ร่วน	2 – 5	4	ตลอดปี
	ตีปลากั้ง	ปานกลาง	ร่วน	0.5 – 1.5	0.5 - 1	ตลอดปี
	กระดุกไก่อดำ	มาก	ร่วนปนทราย	1 – 2	0.5 - 1	ธ.ค. - ก.พ.
	ผักจ้ำแดง	มาก	ดินเหนียว	2 – 3	4 - 5	ตลอดปี
	เล็บเหยี่ยว	มาก	ร่วนปนทราย	3 - 10	3 - 4	มิ.ย. - ส.ค.
3. ไม้คลุมดิน	ใบต่างเหรียญ	มาก	ดินปนทราย	น้อยกว่า 0.1	0.5	ตลอดปี
	จิง	ปานกลาง	ร่วน	1	0.2	ตลอดปี
	ชำ	ปานกลาง	ร่วน	1.5 – 2.5	0.8	ตลอดปี
	หญ้าแพรก	มาก	ร่วน	0.1 – 0.3	0.2 – 0.5	ตลอดปี
	ผักเบี้ยหนู	มาก	ร่วน	น้อยกว่า 0.1	0.2	ตลอดปี

สรุปผลการศึกษา

จากการศึกษาเส้นทางนทางหลวงหมายเลข 1252 (ลำปาง-เชียงใหม่) เพื่อพัฒนาเป็นเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยว พบว่า รูปแบบถนนสามารถใช้ผิวถนนเดิมได้ ความกว้างเฉลี่ย 4-6 เมตร จึงต้องจัดเป็นเส้นทางจักรยานแบบใช้พื้นที่ร่วมกับรถยนต์ นอกจากนี้ ยังต้องมีการปรับปรุงและเพิ่มมาตรฐานความปลอดภัยของเส้นทาง โดยสรุปแนวทางการพัฒนาเส้นทางออกเป็น 2 รูปแบบ (ดังภาพที่ 12) ดังนี้

ภาพที่ 13 การปรับปรุงเส้นทางรูปแบบที่ 1

ภาพที่ 14 การปรับปรุงเส้นทางรูปแบบที่ 2

3. สิ่งอำนวยความสะดวกในโครงข่ายเส้นทางจักรยาน พบว่า จุดจอดจักรยานถือเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนวิธีการเดินทางไปจนถึงสร้างความมั่นใจและความปลอดภัยให้แก่ผู้ใช้ได้ จากการสำรวจเส้นทาง พบบริเวณที่มีลักษณะเป็นลานกว้าง สามารถจอดรถยนต์ และมีพื้นที่เพียงพอในการทำเป็นจุดจอดจักรยาน 3 บริเวณ คือ (1) บริเวณลานจอดรถน้ำพุร้อนสันกำแพง (2) บริเวณลานจอดรถน้ำพุร้อนแจ้ซ้อน และ (3) บริเวณจุดหมายหลัก คือ บริเวณลานสาธารณะหมู่บ้านแม่แจ่มและจุดชมวิวต่าง ๆ (ดังภาพที่ 12) โดยทั้ง 3 บริเวณ ทั้ง 3 จุดนี้ควรเพิ่มสิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ป้ายและแผนที่แสดงรายละเอียดเส้นทาง จุดทิ้งขยะ จุดเติมลมหรืออุปกรณ์ซ่อมแซมจักรยาน และห้องน้ำ

นอกจากนี้ เพื่อส่งเสริมความมั่นคงทางอาหาร ให้ชาวบ้านมีการพึ่งพาตนเอง “ปลูกเอง กินเอง” เปลี่ยนที่ว่างให้เป็นแหล่งอาหารของชุมชน ช่วยลดรายจ่ายจากการซื้ออาหาร และเกิดการสร้างสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน จึงเสนอแนะแนวทางการออกแบบ “ถนนกินได้” ภายใต้พื้นที่การดูแลและรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบลแจ้ซ้อนและการร่วมแรงร่วมใจของคนในพื้นที่ โดยมีจุดเริ่มต้นที่โครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ดอยล้าน และสิ้นสุดที่กัวหิน รวมระยะทางทั้งสิ้น 9 กิโลเมตร จากเกณฑ์พืชผลท้องถิ่นที่สามารถบริโภค แปรรูป ใช้ร่วมกับงานปรับปรุงภูมิทัศน์ และไม่อยู่ในรายชื่อพืชต่างถิ่นรุกรานในพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ผู้วิจัยได้ทำการคัดเลือกพันธุ์ไม้ท้องถิ่น คือ (1) มะขามป้อม (2) เซอร์ดิออย (3) หม่อน เนื่องจากเป็นพืชที่ใช้สอยได้เป็นประจำ ตอบสนองเมนูอาหาร มีผลหรือใบที่สามารถบริโภคสดและแปรรูปได้ และ (4) ผักเบี้ยหนู เนื่องจากเป็นพืชที่มีสีส้มที่สวยงาม อดทนต่อสภาพอากาศ และช่วยขัดขวางการเจริญเติบโตของพืชที่ไม่ต้องการ เช่น หญ้าคา และวัชพืชต่าง ๆ ได้ (ดังตารางที่ 5)

ตลอดจนเมื่อพิจารณาจากขนาดไหล่ทางและระยะปลูกของต้นไม้บนไหล่ทาง สามารถเสนอเป็นแนวทางและตำแหน่งการปลูกออกเป็น 2 บริเวณ โดยมีรายละเอียด (ดังภาพที่ 15) ดังนี้

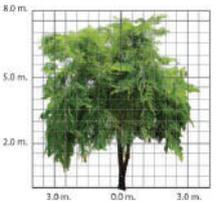
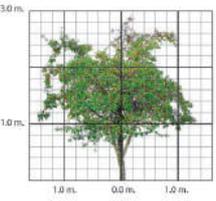
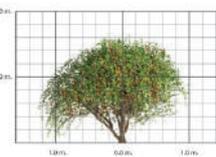
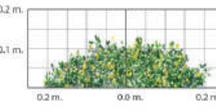
1. บริเวณเส้นทางสัญจรหลัก

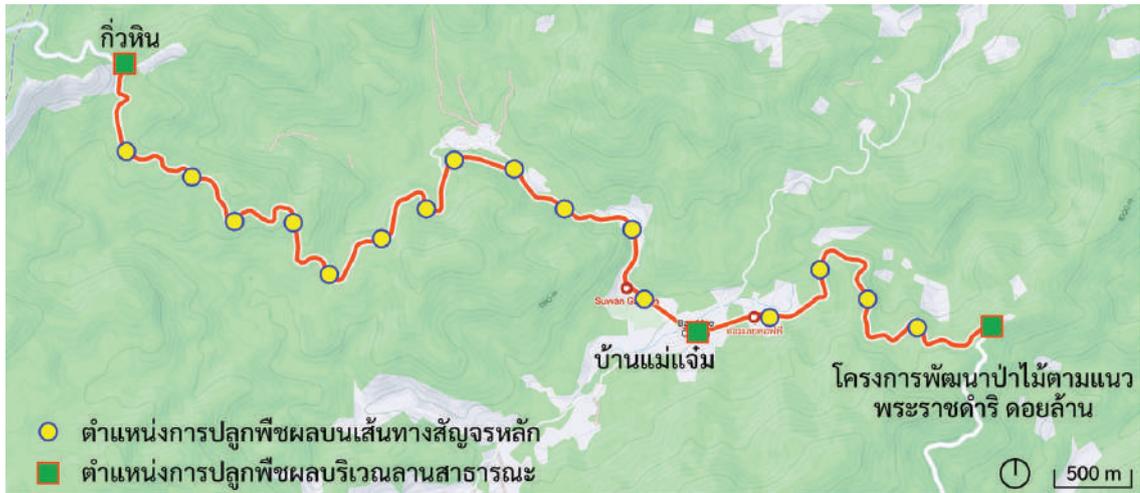
พบว่า ระยะไหล่ทางที่แคบและมีต้นไม้เดิมอยู่แล้ว อีกทั้งยังมีแนวสาธารณูปโภคอย่าง สายไฟและราวกันอันตรายในบางช่วง ซึ่งไม่เหมาะแก่การปลูกต้นไม้ใหญ่ จึงเลือกใช้ไม้พุ่มเพียง 2 ชนิด คือ เซอร์ดิออย และหม่อนที่มีผลสีแดงตัดกับฉากหลังสีเขียวจากผืนป่า เพื่อช่วยสร้างทัศนียภาพที่สวยงามและเป็นแนวสายตาให้กับเส้นทาง นำมาปลูกบนไหล่ทางทั้งสองข้างทาง โดยปลูกต้นหม่อน 3 ต้นและต้นเซอร์ดิออย 3 ต้น ต่อหนึ่งจุด (ดังภาพที่ 16) โดยแต่ละจุดเว้นระยะห่างกันอย่างน้อย 500 เมตร ไม่ปลูกเป็นริ้วแนวยาวตลอด เนื่องจากความทึบตันในด้านมุมมองจากพุ่มใบและลดการระคายเคือง

2. บริเวณลานสาธารณะ

พบว่า บริเวณโครงการพัฒนาป่าไม้ตามแนวพระราชดำริ ดอยล้าน ลานกิจกรรมสาธารณะของหมู่บ้าน และกัวหิน ต่างเป็นจุดหมายสำคัญของแม่แจ่มและมีพื้นที่เพียงพอในการปลูกพืชผลเพิ่มเติม อีกทั้งพื้นที่ยังเหมาะแก่การนำเสนอเอกลักษณ์ของพื้นที่ผ่านพันธุ์ไม้ท้องถิ่นอย่างมะขามป้อม เซอร์ดิออยและหม่อน ตำแหน่งการปลูกจึงพิจารณาโดยใช้สัดส่วนที่ใหญ่ของต้นมะขามป้อมเป็นจุดรวมความสนใจ จากนั้นใช้เซอร์ดิออยและหม่อน ปลูกตกแต่งไล่ระดับลงไปทั้งสองฝั่ง โดยทำการปลูกเว้นระยะ 2-3 เมตร เพื่อรองรับการเติบโตของรากและการแผ่ขยายของใบในอนาคต จากนั้นปลูกผักเบี้ยหนูเพื่อคลุมดินและสร้างบรรยากาศที่สวยงามมากขึ้น (ดังภาพที่ 17) ทำการปลูกโอบล้อมพื้นที่ว่างเพื่อให้ได้แนวพืชผลที่สวยงาม สามารถนำเฟอร์นิเจอร์ต่าง ๆ มาวางเพื่อพัฒนาเป็นพื้นที่ส่วนกลางของหมู่บ้าน ใช้จัดหรือสถานที่พบปะพูดคุยพร้อมกับรับประทานอาหารที่ผลิตทางธรรมชาติได้

ตารางที่ 5 รายละเอียดพันธุ์ไม้ที่นำมาปลูก

ประเภท	รายการพันธุ์ไม้
1. ไม้ยืนต้น	มะขามป้อม
	ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Phyllanthus emblica</i> L. ชื่อวงศ์: Euphorbiaceae ชื่อสามัญ: Emblic myrabolan, Malacca tree.
	ลักษณะ: ไม้พุ่มขนาดใหญ่ สูง 8-12 เมตร ยอดรูปกลมแผ่กว้าง เปลือกสีน้ำตาลปนเทา ผิวค่อนข้างเรียบ หรือแตกเป็นร่องตามความยาวของลำต้น เปลือกในสีชมพู มีระยะปลูก 5x5 เมตร
	ประโยชน์: ผลสุก รับประทานแก้กระหายน้ำ ใช้เป็นยาขับพยาธิ แก้ไอ ตลอดจนเป็นอาหารสัตว์ ลดคอเลสเตอรอล ลดน้ำตาล ลดไขมันในเลือด และนิยมเอาไปทำสารสกัด
2. ไม้พุ่ม	เชอร์รี่ดอย
	ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Prunus domestica</i> L. ชื่อวงศ์: Rosaceae ชื่อสามัญ: Plum
	ลักษณะ: เป็นไม้พุ่มขนาดใหญ่ แตกกิ่งก้านใบ สูงประมาณ 2-5 เมตร ผลสีแดง ชอบอากาศหนาวเย็น นิยมปลูกในเขตที่สูง มีระยะปลูก 2x2 เมตร หรือ 4x4 เมตร
	ประโยชน์: ผลสุก มีรสหวาน สามารถรับประทานสด ๆ ได้ มีไฟเบอร์ ธาตุอาหาร และวิตามินมากมาย เช่น วิตามินบี 1 วิตามินบี 2 วิตามินบี 3 วิตามินซี นิยมนำไปใช้ตกแต่งกับของหวานชนิดต่าง ๆ เช่น แยม เยลลี่ นอกจากนี้ยังสามารถนำไปตากแห้ง และหมักเป็นไวน์ได้
3. ไม้พุ่ม	หม่อน
	ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Morus alba</i> Linn ชื่อวงศ์: Moraceae ชื่อสามัญ: Mulberry tree, White Mulberry
	ลักษณะ: ไม้พุ่มขนาดกลาง ลำต้นกลมตั้งตรง ผิวเรียบ ไม่มีหนาม แต่มียางสีขาวข้นคล้ายน้ำมัน ใบเดี่ยวมีลักษณะขอบหยัก ปลายใบแหลมสูงได้ประมาณ 2.5 เมตร ผลหม่อนมีลักษณะสีแดง หรือ สีม่วงแดง และเมื่อสุกจัดจะออกสีม่วงดำหรือสีดำ
	ประโยชน์: ผลสุก ช่วยลดระดับน้ำตาลและไขมันในเลือด บำรุงสายตา สามารถนำไปแปรรูป เป็นแยมหรือหมักเป็นไวน์ได้ อีกทั้งยังเป็นพืชอาหารตามธรรมชาติของหนอนไหม ใบ สามารถบริโภคสด ๆ ได้ มีรสหวานอมขมเย็นเล็กน้อย นิยมนำใบมาตากแห้ง และชงดื่มเป็นน้ำชาใบหม่อน
4. ไม้คลุมดิน	ผักเบี้ยหนู
	ชื่อวิทยาศาสตร์: <i>Portulaca quadrifida</i> L. ชื่อวงศ์: Portulacaceae ชื่อสามัญ: Chicken weed
	ลักษณะ: เป็นไม้ล้มลุก ลำต้นและใบอวบน้ำ ลำต้นสีม่วงแดง แผลทอดเลื้อยไปตามผิวดิน ใช้เป็นพืชคลุมดินระบบรากตื้น จึงรบกวนหรือดูดสารอาหารจากพืชหลักน้อยมาก ลำต้นไม่สูงจึงไม่จำเป็นต้องตัดเหมือนหญ้า มีกลีบดอกสีกลีบ บานเมื่อได้รับแสงแดด ดอกบานเต็มที่กว้าง 0.5-1 เซนติเมตร
	ประโยชน์: เมื่อเติบโตคลุมเต็มพื้นที่แล้ว จะช่วยป้องกันไม่ให้วัชพืชหรือหญ้าชนิดอื่นเติบโตแทรกขึ้นมาได้ ทำให้ไม่ต้องตัดหญ้า

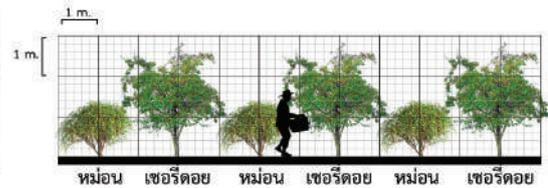

ภาพที่ 15 ตำแหน่งการปลูกพืชผลบนเส้นทาง “ถนนกินได้”

รูปตัด รูปแบบการปลูกบนเส้นทางสัญจรหลัก

รูปด้าน รูปแบบการปลูกบนเส้นทางสัญจรหลัก

ภาพที่ 16 รายละเอียดรูปแบบการปลูกพันธุ์ไม้บนเส้นทางสัญจรหลัก ต่อ 1 จุด

รูปตัด รูปแบบการปลูกบริเวณลานสาธารณะ

รูปด้าน รูปแบบการปลูกบริเวณลานสาธารณะ

ภาพที่ 17 รายละเอียดรูปแบบการปลูกพันธุ์ไม้บริเวณลานสาธารณะ

ข้อเสนอแนะ

บทความวิจัยนี้ เป็นการเสนอแนะแนวการปรับปรุงเส้นทางจักรยานเพื่อการท่องเที่ยวและแนวทางการปลูกพืชผลท้องถิ่นให้เป็น “ถนนกินได้” โดยมีขอบเขตและปัจจัยเฉพาะจากสภาพแวดล้อมกายภาพถนน ระยะไหล่ทาง และทรัพยากรพันธุ์ไม้ท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ศึกษาเท่านั้น ทั้งนี้ การนำไปปฏิบัติใช้ จำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือจากคนในชุมชนและนักท่องเที่ยว ประกอบด้วย การซ่อมบำรุงเส้นทาง การดูแลรักษาพืชพรรณ และการเก็บเกี่ยวผลผลิต ที่สำคัญต้องพึ่งพาการสนับสนุนหรือความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนในพื้นที่ เช่น ผู้นำชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบล และองค์กรบริหารส่วนจังหวัด เพื่อให้เกิดการพัฒนาเส้นทางส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ชุมชนอย่างแท้จริง หรือนำไปขยายผลต่อยอดยังพื้นที่อื่น ๆ ต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Bureau of Highway Safety, Department of Highways. (2015). **Khumue naenam karn chattam thang chakkrayarn**. (In Thai) [Guide for development of bicycle facility]. Bangkok: Author.
- Bureau of Highway Safety, Department of Highways. (n.d.). **Khumue naenam karn tittang upakon karn lae sing amnuai khwam saduak**. (In Thai) [Guideline of barrier and facilitation installation]. Bangkok: Author.
- Chaimoolwong, S., et al. (2020). Patchai thi mi phon tor raeng chungchai lae pharuetikam karn thongthiao choeng kaset khong nakthongthiao chao Thai koranee sueksa chumchon baan Mae Jam, amphoe Mueangpan changwat Lampang. (In Thai) [Factors affecting Thai tourists' motivations and behaviors of the agro tourism: case study of Baan Mae Jam, Mueangpan district Lampang province]. **Journal of Agricultural Research and Extension**, 37(3), 71-78.
- Community Development Office of Phrasaeng Surat Thani. (2020). **Khrongkarn nueng tambon nueng thanon kin dai plotphai rai sarn phit**. (In Thai) [One district one eatable road project]. Retrieved August 9, 2022, from <https://district.cdd.go.th/phrasaeng/2020/10/30/โครงการ-1-ตำบล-1-ถนนกินได้ป-5>
- Department of Highways. (2016). **Khumue matta than karn okbaep karn kosang thang chakkrayan samrap prathet Thai**. (In Thai) [The construction guideline of bicycle lane in Thailand]. Bangkok: Author.

- Department of Highways. (2018). **Khumue mattrathan pai charachon**. (In Thai) [Guide traffic sign]. Bangkok: Author.
- Department of National Parks, Wildlife and Plant Conservation. (2022). **Uthayarn haengchat Chae Son**. (In Thai) [Chae Son national park]. Retrieved March 29, 2023, from <https://nps.dnp.go.th/parksdetail.php?id=139>
- Forest and Plant Conservation Research Office. (2019). **Phuet tang thin rukran nai phuenthi pa anurak**. (In Thai) [Invasive plants in protected area]. Bangkok: Author.
- Lampangcyclinggangster. (2021). **Audax 200 rm lampang 11 dec 2021**. Retrieved March 28, 2023, from <https://www.facebook.com/CyclingGangster/posts/pfbid02twHnunn-ba4n9EvCya572CSEkBC44gBidTrKehNhhoz2EsxhnuvjKwtQtgeEbWZ3Jl>
- Lampangcyclinggangster. (2022). **Mae Chaem low speed**. Retrieved March 28, 2023, from <https://www.facebook.com/CyclingGangster/posts/pfbid07DESvC4cdmqMENgEbnuID-F6gBdzyD1NGyXMtgGgxzHkoiK8fNmjQaRbWoXJB9Fm5l>
- Landscape Architecture, Office of Highways. (2009a). **Khumue phuetphan thi chai nai phumithat thangluang**. (In Thai) [Guide to using landscape on highways]. Bangkok: Author.
- Landscape Architecture, Office of Highways. (2009b). **Khumue karn pluk tonmai nai khet thangluang**. (In Thai) [Guide to planting trees on highways]. Bangkok: Author.
- Ministry of Tourism and Sports. (2017). **Phaen phatthana karn thongthiao haeng chat chabap thi 2 (phoso 2560-2564)**. (In Thai) [The second national tourism development plan (2017-2021)]. Bangkok: WVO Thai officer of printing.
- The Coverage. (2020). **Pluk phak rim thang muban la nueng kilomet**. (In Thai) [Vegetables Planting of vegetables on the roadside 1 kilometers per 1 village]. Retrieved August 3, 2022, from https://www.facebook.com/thecoverage.info/posts/pfbid0M5KRnb6n-cA3n6aGNZ1BVsi2TuTy6YASTEbrbA43Z1jx8HNhVsNS9NMAiSzju3565l?__tn__=%2CO*F
- Treeporntip, C. (2013). **Khwam maosom nai karn okbaep phuet phan bon thangthao thanon Silom, thanon Phraram Nueng lae thanon Sukhumvit**. (In Thai) [Planting design suitability for footpath of Silom road, Rama I road and Sukhumvit road] (Master's thesis). Bangkok: Silpakorn University.

การส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก): ชุมชนบ้านกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย

Promotion of tourism during flood crisis: a case study of Baan Kong community in Kongkraitat district, Sukhothai province

สุพัตรา โทบูนมา¹ และ ปนายุ ไชยรัตนานนท์²
Supatta Toboonma¹ and Panayu Chairatananonda²

Received: 2023-10-24

Revised: 2024-03-05

Accepted: 2024-03-19

บทคัดย่อ

การท่องเที่ยว ถือเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศไทยอย่างมหาศาล เนื่องจากเป็นประเทศที่มีทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ประกอบกับ แนวโน้มของโลกในปัจจุบันนักท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวเพื่อหาประสบการณ์มากขึ้น โดยผ่านการสัมผัสวิถีชีวิตผู้คนและวัฒนธรรม ประเพณีท้องถิ่น ซึ่งชุมชนบ้านกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย เป็นชุมชนที่อยู่ร่วมกับฤดูน้ำหลากในทุกปี แต่พื้นที่ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ วัฒนธรรม ประเพณี และวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูน้ำหลาก พื้นที่น้ำหลาก ถือเป็นปัญหาหรืออุปสรรคที่สร้างความเดือดร้อนให้กับชุมชนทั้งชีวิตความเป็นอยู่ และการเดินทาง เป็นต้น บทความนี้ จึงมีวัตถุประสงค์เพื่อสำรวจและศึกษาด้านทุนทางพื้นที่ชุมชนบ้านกง ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม แผนพัฒนาและยุทธศาสตร์ การรับรู้ของคนในชุมชน การร่วมมือและความคิดเห็นของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม การวิเคราะห์และประเมินศักยภาพของชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก และเพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมในช่วงเวลาฤดูน้ำหลาก เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนสามารถสร้างรายได้ เกิดความรักและหวงแหนทรัพยากรในชุมชนมากยิ่งขึ้น การศึกษามีวิธีการลงสำรวจพื้นที่ เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ การสัมภาษณ์แบบเฉพาะเจาะจง ประกอบด้วย ประชาชนชาวบ้าน กลุ่มผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน ผู้ประกอบการ ตัวแทนภาคชุมชน ชาวบ้านเกาะกง ทั้งหมด 15 คน และการสอบถามโดยแบบสอบถามกับกลุ่มประชากรตัวอย่างในบ้านกง หมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10

¹ คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
(School of Architecture, Art, and Design, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: 63602010@kmitl.ac.th

² คณะสถาปัตยกรรม ศิลปะและการออกแบบ สถาบันเทคโนโลยีพระจอมเกล้าเจ้าคุณทหารลาดกระบัง
(School of Architecture, Art, and Design, King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang)

ทั้งหมด 94 คน ผลการศึกษา พบว่า ชุมชนบ้านกงสามารถส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากได้ เพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน และการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาส โดยการเสนอแนะในเรื่องความปลอดภัยในการท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากซึ่งเป็นสิ่งสำคัญมากต่อนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่ การส่งเสริมการทำโฮมสเตย์ การเสนอแนะเส้นทางการท่องเที่ยวในชุมชน เพื่อเป็นการวางแผนการท่องเที่ยวให้กับท้องถิ่นสามารถนำไปก่อให้เกิดประโยชน์กับพื้นที่และชุมชนได้

คำสำคัญ: การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต การส่งเสริมการท่องเที่ยว ฤดูน้ำหลาก ชุมชนริมน้ำ

Abstract

Tourism is an industry that generates significant income for Thailand due to the diversity of natural and cultural resources, aligning with the prevailing global trends where the travelers increasingly prioritize experiential tourism. Notably, tourists seek immersive encounters with the locals' lifestyles, culture and traditions. Kong Krailat district in Sukhothai province is a community that endures the annual flood season. The community has derived a unique culture, tradition and way of life related to the flood season. This article aims to explore and study the local community's assets in Kong Krailat district, encompassing its physical geography, economy, society, development plans, and the community's perception regarding the cultural tourism development. Additionally, this study aims to assess the potential of the community for cultural tourism during the flood season. Therefore, guidelines for tourism development during the flood season for community were proposed. For data collection, 15 purposive samples were interviewed consisting of local philosophers, seniors, community leaders, entrepreneurs and representatives of Koh Kong villager. In addition, 94 samples of people in Ban Kong moo 9 and moo 10 were surveyed. As a result, ensuring safety for tourists during flood season is suggested by establishing points for rescuers or first aid units. Moreover, plans include promoting homestays and suggesting tourist routes within the community.

Keywords: community tourism, tourism during crisis, promotion of tourism, flood season, waterfront community

บทนำ

การท่องเที่ยวเป็นอุตสาหกรรมประเภทหนึ่งที่สามารถสร้างรายได้ให้กับประเทศไทย ซึ่งจากสถิติการท่องเที่ยวตั้งแต่ปี พ.ศ. 2553–2562 รายได้จากการท่องเที่ยวเพิ่มมากยิ่งขึ้นในทุก ๆ ปี ทั้งจากชาวไทยและชาวต่างชาติ ในปี พ.ศ. 2562 ประเทศไทยมีรายได้จากการท่องเที่ยวทั้งจากชาวไทยและชาวต่างชาติสูงถึง 2,727,903.84 ล้านบาท (National Statistical Office of Thailand, n.d.) และมีแนวโน้มในการเติบโตเรื่อย ๆ ด้วยศักยภาพของทำเลที่ตั้งและมีทรัพยากรที่มีความหลากหลาย ประกอบกับแผนพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2560-2564) และแผนการพัฒนาการท่องเที่ยวแห่งชาติ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2566-2570) ให้ความสำคัญกับการพัฒนาการท่องเที่ยวที่มีศักยภาพมากยิ่งขึ้น และแนวโน้มโลกปัจจุบันนี้การท่องเที่ยวให้ความสำคัญกับการท่องเที่ยวหาประสบการณ์มากขึ้น โดยการท่องเที่ยวผ่านวิถีชีวิตผู้คนและประเพณีท้องถิ่นโดยแท้จริง

จังหวัดสุโขทัยเป็นจังหวัดหนึ่งในภาคเหนือตอนล่าง ที่มีศักยภาพในด้านการท่องเที่ยว และมีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลาย ได้แก่ แหล่งท่องเที่ยวทางด้านประวัติศาสตร์ เช่น เมืองเก่าสุโขทัยซึ่งเป็นเมืองมรดกโลก แหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ แหล่งท่องเที่ยวทางด้านวัฒนธรรมและวิถีชีวิต เช่น บ้านนาตันจัน ตำบลทุ่งหลวง และแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอำเภอกงไกรลาศ ซึ่งแหล่งท่องเที่ยวชุมชนอำเภอกงไกรลาศนั้น จังหวัดสุโขทัยมีแผนกำลังผลักดันให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวชุมชนแห่งใหม่ ซึ่งมีชื่อว่า โครงการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม “ชิมขนม กินปลาน้ำย่ม ชมวิถีชีวิต คนกงไกรลาศ” ซึ่งได้ระบุไว้ในแผนการท่องเที่ยวจังหวัดสุโขทัย พ.ศ. 2560–2564

การท่องเที่ยวชุมชนบ้านกงนั้นเป็นการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม ประเพณีและวิถีชีวิตซึ่งมีประเพณีที่สืบทอดมาอย่างช้านาน มีทำเลที่ตั้งที่มีอาณาเขตติดต่อกับอำเภอเมืองพิษณุโลกและอำเภอเมืองสุโขทัย มีเส้นทางคมนาคมสายสำคัญตัดผ่าน คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 12 แต่อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านกงมักประสบปัญหาน้ำหลากหรือน้ำท่วมทุกปี โดยเฉพาะชุมชนบ้านกง เนื่องจากเป็นที่ราบลุ่มและแม่น้ำยมไหลผ่านในพื้นที่ ซึ่งน้ำหลากมีทั้งผลดีและผลเสียต่อพื้นที่ ในด้านผลดี คือ ในฤดูน้ำหลากหรือบริเวณน้ำท่วมถึงมีปลาหลายสายพันธุ์ส่งผลให้ผู้คนในพื้นที่มีรายได้เพิ่มมีอาชีพประมง และเนื่องจากแม่น้ำยมเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่สำคัญของประเทศไทย มีปลาเศรษฐกิจจำนวนมาก และยังมีผลิตภัณฑ์จากปลาที่มีชื่อเสียง เช่น ปลาร้า น้ำปลา เป็นต้น ส่วนด้านผลเสียนั้นเกิดผลกระทบต่อบ้านเรือนเสียหาย ชาวบ้านกงนั้นมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำยมมาตั้งแต่อดีต มีประเพณีและวัฒนธรรมที่เคยเกิดขึ้นในช่วงฤดูน้ำหลาก กล่าวคือในอดีตมีพิธีทอดผ้าป่าทางเรือไปยังวัดต่าง ๆ ที่อยู่ริมแม่น้ำยมทางด้านตะวันออกและตะวันตกของชุมชนบ้านกง แต่ไม่ได้รับการสืบทอด และประเพณีการแข่งเรือที่มีการเปลี่ยนไปจากอดีต โดยในอดีตนั้นเป็นการแข่งขันเรือที่มีหลายฝีพายและมีเรือจากที่อื่นมาลงแข่งขันด้วย แต่ปัจจุบันมีการจัดแข่งขันเฉพาะคนในท้องถิ่น เป็นต้น กรณีตัวอย่างของพื้นที่น้ำหลากที่มีการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น โตนเลสาบ ประเทศกัมพูชา เป็นทะเลสาบน้ำจืดที่มีขนาดใหญ่ที่สุดในเอเชียมีการจัดให้มีการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิตผู้คนที่ย้ายอยู่ในทะเลสาบแห่งนี้ในฤดูน้ำหลากโดยการให้ท่องเที่ยวล่องเรือชมบรรยากาศ และวิถีชาวน้ำ ซึ่งชาวบ้านในทะเลสาบมี

รายได้จากการขายของฝาก ของที่ระลึกสินค้าแปรรูปจากปลา (Travel Around The World, n.d.) และ ภูเขาไฟซากุระจิมะ เป็นแหล่งท่องเที่ยวหลักของจังหวัดคาโกชิมะ และเป็นหนึ่งในภูเขาไฟหลักของโลกที่ยังไม่ดับ และยังมีควันพวยพุ่งออกมาจากปล่อง โดยตั้งอยู่ห่างจากเมืองคาโกชิมะประมาณ 4 กิโลเมตรภูเขาไฟ ซากุระจิมะ แหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติอันหลากหลายโดยทางเมืองก็มีซุ้มแพนอพยพอยู่เป็นประจำ และสร้างที่หลบภัยให้ประชาชนสามารถหลบจากเศษหินภูเขาไฟที่ตกลงมาได้ และถึงจะอันตรายแต่ผู้คนนิยมเดินทาง มาเที่ยวที่นี้กันอย่างต่อเนื่อง สามารถเดินทางมาได้ตลอดทั้งปี (Thairat Online, 2022) ดังนั้น เมื่อศึกษาจาก พื้นที่ตัวอย่างด้านการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤตแล้ว สามารถส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้แม้จะมีความเสี่ยง แต่หากมีการป้องกันและบริหารจัดการที่ดี จึงส่งผลให้มีวัตถุประสงค์ในการศึกษาทุนทางพื้นที่ของชุมชนบ้านกง เพื่อที่จะได้ทำการวิเคราะห์ประเมินศักยภาพของชุมชน เพื่อหาแนวทางส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิง วัฒนธรรมที่มีศักยภาพที่เหมาะสมกับพื้นที่ซึ่งเป็นแหล่งท่องเที่ยวแบบใหม่ที่ใช้อยู่ดูน้ำหลากให้เป็นประโยชน์ หรือสร้างโอกาสรองรับกิจกรรมการท่องเที่ยวใหม่ เพื่อให้ชุมชนรู้สึกรัก และหวงแหน อนุรักษ์สืบทอดทรัพยากร ในพื้นที่ของตนเองที่มีความเป็นอัตลักษณ์ที่มีศักยภาพให้คงอยู่ต่อไป

วัตถุประสงค์

1. เพื่อสำรวจและศึกษาต้นทุนทางพื้นที่ชุมชนบ้านกง ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม แผนพัฒนาและยุทธศาสตร์
2. ศึกษาการรับรู้ของชนในชุมชน การร่วมมือและความคิดเห็นของชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เกี่ยวกับชุมชนแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม
3. เพื่อวิเคราะห์และประเมินศักยภาพของชุมชนการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก
4. เพื่อเสนอแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวที่เหมาะสมในช่วงเวลาฤดูน้ำหลากให้กับชุมชนบ้านกง อำเภอองไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย

ทบทวนวรรณกรรม

การส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก) ชุมชนบ้านกง อำเภอองไกรลาศ จังหวัด สุโขทัย ได้มีการทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง โดยมีแนวคิดที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบ การท่องเที่ยว แนวคิดเกี่ยวกับศักยภาพการท่องเที่ยว แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวคิดการตั้ง ถิ่นฐานชุมชนริมน้ำ แนวคิดในเรื่องเมืองพลวัต และแนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยว เป็นต้น

การส่งเสริมพื้นที่ให้ชุมชนบ้านกงนั้นเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้นั้น ต้องมีการศึกษาทบทวนใน เรื่องขององค์ประกอบด้านการท่องเที่ยว ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับศักยภาพของการท่องเที่ยว คือ ความพร้อมด้านแหล่งท่องเที่ยว การเข้าถึง และสิ่งอำนวยความสะดวก เพื่อบริการแก่นักท่องเที่ยวเป็น

องค์ประกอบที่สำคัญ ในการพัฒนาสถานที่ท่องเที่ยว และในบทความนี้ได้อ้างถึง Boonyapak (1986) ซึ่งกล่าวไว้ว่า (1) คุณค่าของแหล่งท่องเที่ยว ได้แก่ ความสวยงาม ลักษณะเด่นในตัวเอง (2) ความสะดวก ในการเข้าถึง ได้แก่ สภาพของเส้นทางท่องเที่ยว (3) สิ่งอำนวยความสะดวก ได้แก่ ที่พักแรม ร้านอาหาร เครื่องดื่ม สถานบริการ ระบบไฟฟ้า ประปา โทรศัพท์ และการรักษาความปลอดภัย (4) สภาพแวดล้อม ได้แก่ สภาพทางกายภาพ สภาพอากาศ ระบบนิเวศ และสภาพอื่น ๆ ของแหล่งท่องเที่ยว (5) ข้อจำกัดในการรองรับนักท่องเที่ยว (6) ความมีชื่อเสียงในปัจจุบัน ได้แก่ ความเป็นที่รู้จักของแหล่งท่องเที่ยวและจำนวนนักท่องเที่ยว ในแหล่งท่องเที่ยว

นอกจากนี้ ยังอ้างถึงแนวคิดของ Dickman (1996) ที่กล่าวถึงองค์ประกอบของการท่องเที่ยวไว้ คือ แหล่งท่องเที่ยวมี 5 องค์ประกอบ (5A) กล่าวคือ (1) สิ่งดึงดูดใจ (attraction) (2) การเดินทางมายังแหล่งท่องเที่ยว (accessibility) (3) การบริการที่พัก (accommodation) (4) กิจกรรมการท่องเที่ยว (activities) (5) สิ่งอำนวยความสะดวก (destination amenities) Bhumibhamorn (2019) อ้างอิงจาก Thongma (2016) ได้กล่าวว่า องค์ประกอบการท่องเที่ยวโดยชุมชนให้ความสำคัญกับ 4 ด้าน ได้แก่ (1) ศักยภาพของคน (2) ศักยภาพของพื้นที่ (3) การบริหารจัดการ (4) ด้านการเรียนรู้ และ Srirathu (2008) ได้สรุปว่า การท่องเที่ยวมีองค์ประกอบ 4 ด้าน คือ (1) การกำหนดเกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านแหล่งท่องเที่ยวรวมทั้งต้องมีปัจจัยอื่นที่ดึงดูดให้นักท่องเที่ยวเข้ามาท่องเที่ยวในพื้นที่ (2) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านปลอดภัยในการท่องเที่ยวในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียงการจัดการสิ่งอำนวยความสะดวกในการเข้าถึง เช่น ถนน ไฟฟ้า แหล่งน้ำ การจัดการควบคุมจำนวนนักท่องเที่ยวที่แหล่งท่องเที่ยวสามารถในการรองรับการจัดการควบคุมกิจการท่องเที่ยวในพื้นที่ ซึ่งเป็นเกณฑ์สำคัญในการมาปรับใช้เนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวในช่วงสภาวะวิกฤตฤดูน้ำหลากมีความเสี่ยง ความปลอดภัยจึงเป็นสิ่งที่สำคัญ (3) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านกิจกรรมและกระบวนการ คือ ความหลากหลายของกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงนิเวศในพื้นที่ (4) เกณฑ์การประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวด้านการมีส่วนร่วม คือ การพิจารณาว่าองค์กรท้องถิ่นมีส่วนร่วมในการควบคุมดูแลแหล่งท่องเที่ยวในรูปแบบใดบ้าง และประชาชนในท้องถิ่นมีความพอใจหรือสนใจที่จะให้แหล่งท่องเที่ยวในท้องถิ่นของตนได้รับการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยว

พื้นที่ชุมชนบ้านกงนั้น มีวัฒนธรรมประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์นำไปสู่การทบทวนในเรื่องการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมซึ่งอ้างถึง Jittangwattana (2005) ได้ให้ความหมายเกี่ยวกับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมคือการท่องเที่ยวเพื่อการเรียนรู้ สัมผัส และชื่นชมกับความเป็นเอกลักษณ์ และความแตกต่างของวัฒนธรรมของพื้นที่ด้านต่าง ๆ เช่น ประวัติศาสตร์ ภาษา ประเพณี หรืออาหาร เป็นต้น และมีความสอดคล้องกับ Rattanasuwongchai (2011) ให้ความหมายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไว้ว่า เป็นรูปแบบการท่องเที่ยวที่นักท่องเที่ยวได้รับสิ่ง دلใจหรือสิ่งเร้าให้เดินทางไปยังจุดหมายเพื่อสังเกต เรียนรู้ มีประสบการณ์ร่วมและตระหนักคุณค่า วัฒนธรรมของชุมชนนั้น รวมถึงงานที่สร้างสรรค์ ประเพณีขนบธรรมเนียม และกิจกรรมต่าง ๆ ของชุมชน จากการวิเคราะห์แนวคิดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมสามารถนำไปสู่บทความนี้ และสามารถมาเป็นแนวทางในการอธิบายการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลากในพื้นที่ชุมชนบ้านกง เนื่องจากพื้นที่ชุมชนมีความเป็นเอกลักษณ์ในตัวเอง มีประเพณีที่เคยเกิดขึ้น

ในอดีตและไม่ได้รับการสืบทอด เช่น ประเพณีทอดผ้าป่าทางน้ำ มีรูปแบบอาคารที่มีความเป็นเอกลักษณ์ และมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นในชุมชนซึ่งเป็นต้นทุนของพื้นที่ศึกษา และจะเห็นได้ว่ามีประเพณีทอดผ้าป่าทางเรือ การแข่งเรือเนื่องจากชุมชนบ้านก่งนั้นมีชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูน้ำหลากและมีการสร้างบ้านเรือนอยู่ริมน้ำ

จึงมีการศึกษาถึงแนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำ และแนวคิดในเรื่องเมืองพลวัตซึ่ง Phongprayoon (1993) กล่าวว่า รูปแบบของการตั้งถิ่นฐานโดยอิงไปกับเส้นทางคมนาคมบริเวณที่ราบเป็นส่วนมาก และยึดตามเส้นทางคมนาคมเป็นหลักในการตั้งบ้านเรือน โดยลักษณะการตั้งบ้านเรือนแนวยาว (linear settlement) หรือตามเส้นทางคมนาคม ได้แก่ แม่น้ำลำคลอง และถนน เป็นต้น โดยการตั้งถิ่นฐานริมแม่น้ำลำคลองเป็นการเลือกพื้นที่ของมนุษย์ตั้งแต่สมัยอดีตโบราณเพราะแหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหาร แหล่งเพาะปลูก และใช้เป็นเส้นทางคมนาคม มีการสร้างอาคารบ้านเรือนลงบนน้ำประกอบด้วยเรือนแพ หรือชุมชนแบบสะเทินน้ำสะเทินบกซึ่งปัจจุบันชุมชนบ้านก่ง ยังมีชุมชนแบบนี้บริเวณเกาะก่งเมื่อฤดูน้ำหลาก บริเวณเกาะก่งนั้นเหมือนกับเกาะกลางน้ำ และคนในเกาะก่งยังสามารถอยู่กับน้ำหลากได้โดยการปรับตัวซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของ Marome (2019) ที่กล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมและสภาพภูมิอากาศทำให้เมืองต้องปรับตัวรับสถานการณ์ต่าง ๆ ทั้งรับมือต่อการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้ Pujinda & Yosapol (2016) ในเรื่องของการสร้างเมืองที่มีความยืดหยุ่นสูง สามารถปรับตัวได้อย่างรวดเร็วกับวิถีชีวิตใหม่ที่ปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว พบว่า ชุมชนบ้านก่งมีความเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ ทั้งวัฒนธรรม ประเพณี และมีการปรับตัวอยู่กับน้ำหลาก ซึ่งชุมชนอาจจะไม่ได้มองว่าพื้นที่ตนเองมีปัญหาจากน้ำหลาก และยังได้มีรายได้เพิ่ม จึงควรมีการส่งเสริมพื้นที่ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว

มีการทบทวนเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวโดย Department of Local Administration, Ministry of Interior (2006) ให้นิยามไว้ว่า การส่งเสริมการท่องเที่ยว คือ การส่งเสริมให้민ักท่องเที่ยวเดินทางเข้ามาในแหล่งท่องเที่ยวของท้องถิ่นหรือชุมชน และใช้บริการท่องเที่ยวในแหล่งท่องเที่ยวนั้น การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทยได้ใช้องค์ประกอบของการส่งเสริมการท่องเที่ยว ในระบบการท่องเที่ยว (tourism system) เป็นหลักการในการดำเนินงานด้านการท่องเที่ยว และมอบหมายงานในห้วงการปกครองส่วนท้องถิ่นไปเป็น แนวทาง เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยมีองค์ประกอบหลัก 3 ด้าน คือ (1) การส่งเสริมด้านแหล่งท่องเที่ยว (2) ด้านบริการการท่องเที่ยว และ (3) ด้านการตลาดท่องเที่ยว ซึ่งในการดำเนินการด้านการส่งเสริมการท่องเที่ยวจะมีหลักสำคัญ 5 ประการ คือ (1) พัฒนา ชูธง พื้นฟู มรดก และสินทรัพย์ทางวัฒนธรรมในทุกพื้นที่ เพื่อให้เกิดการท่องเที่ยวใหม่สร้างแหล่งจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว แต่ยังคงรักษาแหล่งท่องเที่ยว และวิถีชีวิตของชุมชนให้ยังคงอยู่ในสภาพเดิม (2) เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ รวมทั้งส่งเสริม และพัฒนาแหล่งท่องเที่ยวใหม่ โดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการท่องเที่ยว (3) เพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวก สร้างความปลอดภัย และป้องกันการเอาเปรียบนักท่องเที่ยว (4) แรงฟื้นฟู ความร่วมมือกับท้องถิ่นที่อยู่ใกล้เคียงโดยอาจมีการลงทุนร่วมกัน (5) บริหารการท่องเที่ยว โดยใช้กลยุทธ์การตลาดเชิงรุก สร้างให้มีกิจกรรมท่องเที่ยวที่เชื่อมโยงกับธุรกิจ หรือกิจกรรมของชุมชนเป็นเกณฑ์ตัวแปรในการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก

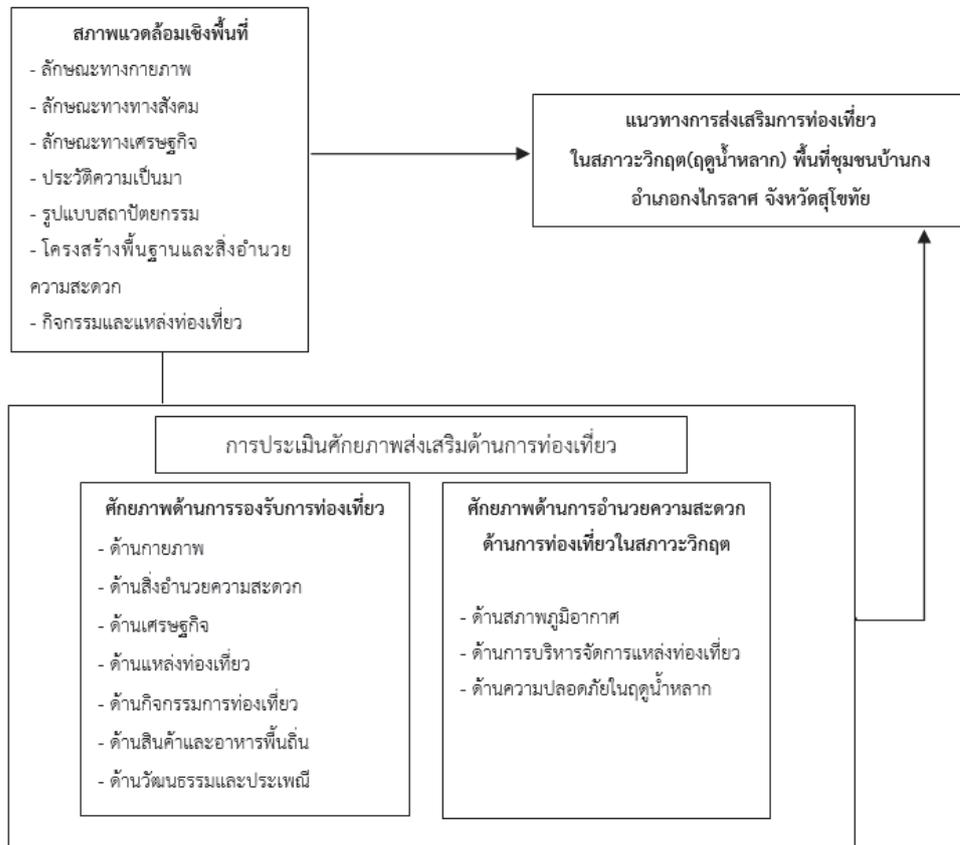
จากการทบทวนเรื่ององค์ประกอบและศักยภาพการท่องเที่ยวสามารถนำมาใช้เป็นเกณฑ์ตัวแปรในการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก และสามารถปรับใช้เพื่อเป็นตัวแปรในการศึกษาเรื่องศักยภาพของพื้นที่ และมีการกำหนดเกณฑ์ในการประเมินศักยภาพ ซึ่งประกอบด้วย ด้านกายภาพ ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ด้านเศรษฐกิจ ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ด้านสินค้าและอาหารพื้นถิ่น ด้านวัฒนธรรม และประเพณี ด้านบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว ด้านความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลาก เพื่อศึกษาถึงปัจจัยด้านต่าง ๆ ว่าในพื้นที่ชุมชนบ้านกงนั้นมีศักยภาพ และสามารถส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก

จากการวิเคราะห์แนวคิดการตั้งถิ่นฐานชุมชนริมน้ำและแนวคิดในเรื่องเมืองพลวัต สามารถนำมาใช้เป็นกรอบแนวทางในการศึกษาพื้นที่ชุมชนบ้านกง ในเรื่องของการตั้งบ้านเรือนริมน้ำ ความสัมพันธ์กับฤดูน้ำหลาก ประวัติของชุมชน การปรับตัวของชุมชน และกำหนดเครื่องมือการศึกษาใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกมีกลุ่มเป้าหมาย คือ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ในประเด็นการส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นการท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก

การศึกษาแนวคิดการส่งเสริมการท่องเที่ยวนั้น จึงเป็นกรอบในการกำหนดตัวแปรในด้านการประเมินศักยภาพการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว และมาตรการป้องกันภัย เนื่องจากการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤตนั้นความปลอดภัยต่อนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมพื้นที่เป็นสิ่งที่สำคัญมาก ๆ

กรอบแนวคิดการศึกษา

การส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก) พื้นที่ชุมชนบ้านกง อำเภอทองผาภูมิ จังหวัดสุโขทัย เป็นการศึกษาสภาพแวดล้อมเชิงพื้นที่ ซึ่งประกอบด้วย ลักษณะทางกายภาพ ลักษณะทางสังคม ลักษณะทางเศรษฐกิจ ประวัติความเป็นมา รูปแบบสถาปัตยกรรม โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก กิจกรรมและแหล่งท่องเที่ยว โดยการรวบรวมข้อมูล และสำรวจข้อมูล และสอบถามข้อมูล สัมภาษณ์ข้อมูลจากคนในชุมชนบ้านกง ผู้นำชุมชน หน่วยงานภาครัฐ ประชาชนชาวบ้าน และการประเมินศักยภาพส่งเสริมด้านการท่องเที่ยวโดยมีเกณฑ์ที่สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเพื่อประเมินว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากได้ โดยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ประกอบด้วย ศักยภาพด้านการรองรับการท่องเที่ยว และศักยภาพด้านการอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต เพื่อนำไปสู่การเสนอแนวทางการท่องเที่ยวที่เหมาะสมและการเสนอแนะแนวทางการจัดการการท่องเที่ยวสภาวะวิกฤต ฤดูน้ำหลาก และความปลอดภัยให้แก่นักท่องเที่ยวและชุมชน (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดการศึกษา

ขอบเขตการศึกษา

ขอบเขตการศึกษาได้กำหนดเป็น 2 ด้าน ประกอบด้วย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ศึกษานั้นได้เลือกพื้นที่ศึกษาชุมชนบ้านกง อำเภองกงไทรลาศ จังหวัดสุโขทัย โดยให้ความสำคัญกับแหล่งท่องเที่ยวที่สำคัญในพื้นที่ จึงกำหนดพื้นที่ศึกษาบริเวณชุมชนบ้านกงซึ่งอยู่ในเทศบาลองไทรลาศและองค์การบริหารส่วนตำบลองไทรลาศบางส่วนบริเวณทางหลวงชนบทหมายเลข 1055 ซึ่งเป็นชุมชนเก่าแก่บริเวณหมู่ที่ 9 และหมู่ที่ 10 บริเวณพื้นที่เกาะกง วัดกงไทรลาศ ซึ่งเป็นวัดที่มีความเก่าแก่และผู้คนมานมัสการหลวงพ่อโตวิหารลอย ตลาดปลาน้ำจืดเป็นแหล่งปลาน้ำจืดที่มีความสำคัญของประเทศไทยร้านค้าในพื้นที่ซึ่งเป็นการขายอาหารพื้นถิ่นของชุมชนบ้านกง และเป็นสินค้าที่สร้างชื่อเสียงให้กับอำเภองกงไทรลาศ (ดังภาพที่ 2)

2. ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาต้นทุนของพื้นที่ชุมชนบ้านกงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม และแผนพัฒนาที่เกี่ยวข้องและการรับรู้ ทัศนคติของคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ความคิดเห็นของคนในชุมชนต่อการ

ส่งเสริมการท่องเที่ยว และการประเมินศักยภาพของชุมชนทั้งทางด้านวัฒนธรรม ประเพณี กิจกรรม เศรษฐกิจ โครงสร้างพื้นฐานและสิ่งอำนวยความสะดวก และการประเมินศักยภาพด้านการอำนวยความสะดวกด้านการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนาการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก) ชุมชนบ้านกง

ภาพที่ 2 ผังแสดงขอบเขตพื้นที่การศึกษา

วิธีดำเนินการวิจัย

1. เก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ จากบทความ หนังสือ วารสาร เอกสาร งานวิจัย แนวคิดและทฤษฎี และข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเรื่องการท่องเที่ยว การท่องเที่ยวโดยชุมชน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ชุมชนริมน้ำ การท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต ศักยภาพของชุมชน การปรับตัว และวิถีชีวิตของชุมชน ชุมชนริมน้ำ ภัยพิบัติ และอุทกภัย
2. เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ สัมภาษณ์สภาพกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม วิถีชีวิตของพื้นที่ศึกษาในปัจจุบันในช่วงฤดูน้ำหลาก
3. สัมภาษณ์ผู้นำชุมชนและประชากรตัวอย่างของพื้นที่ชุมชนบ้านกง บริเวณพื้นที่ศึกษาเกาะกง ชุมชนบ้านกง อำเภอกงไกรลาศ จังหวัดสุโขทัย โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกประกอบด้วยประชากรในบริเวณพื้นที่เกาะกง 4 ราย ประชาชนชาวบ้าน 2 ราย ผู้นำท้องถิ่นผู้ใหญ่บ้าน 2 ราย และหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้อง

เทศบาลตำบลงโกรลาศ 2 ราย องค์การบริหารส่วนตำบลง 2 ราย และผู้ประกอบการร้านค้าต่าง ๆ 3 ราย รวมทั้งหมด 15 ราย โดยข้อมูลที่ได้รับ เรื่องวิถีชีวิตของชุมชนกับฤดูน้ำหลาก ผลกระทบของฤดูน้ำหลาก การปรับตัวของชุมชน การเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตของคนในชุมชน การรับมือของชุมชน ศักยภาพของชุมชนในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโดยชุมชน การรับรู้ของชุมชนเกี่ยวกับการท่องเที่ยว ความเป็นมาของชุมชน ความต้องการของชุมชนในการส่งเสริมให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก

4. แบบสอบถามสอบถามเกี่ยวกับศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวของชุมชน เพื่อนำไปประเมินศักยภาพของพื้นที่ในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลาก ทั้งหมด 94 ราย โดยการสอบถามประชากรที่อาศัยบริเวณบ้านงหมูที่ 9 และหมู่ที่ 10 และกำหนดกลุ่มตัวอย่างโดยการสุ่มตัวอย่างใช้สถิติการคำนวณแบบสูตร Yamane (1973)

5. การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจลงพื้นที่และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก นำมาวิเคราะห์และสรุปในเชิงพรรณนา และวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ โดยการวิเคราะห์ข้อมูลจากการประเมินศักยภาพแหล่งท่องเที่ยวโดยวิธีการบรรยายและใช้สถิติพรรณนา ด้วยค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน

6. สรุปผลการประเมินศักยภาพของพื้นที่ชุมชนบ้านงในฤดูน้ำหลาก เพื่อการส่งเสริมเป็นการท่องเที่ยวโดยชุมชนในช่วงฤดูน้ำหลาก ว่ามีศักยภาพเพียงพอที่จะสามารถส่งเสริมพื้นที่เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากซึ่งเป็นการเปลี่ยนวิกฤตให้เป็นโอกาสหรือไม่ และผลการรับรู้ของชุมชน และการมีส่วนร่วมของชุมชน ในด้านการท่องเที่ยวมีการรับรู้และมีส่วนร่วมมากน้อยเพียงใด

7. เสนอแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่เหมาะสมกับพื้นที่ชุมชนงโกรลาศในช่วงฤดูน้ำหลาก เพื่อเป็นการส่งเสริมพื้นที่ให้มีคุณค่าและเพิ่มรายได้ คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นให้กับชุมชน

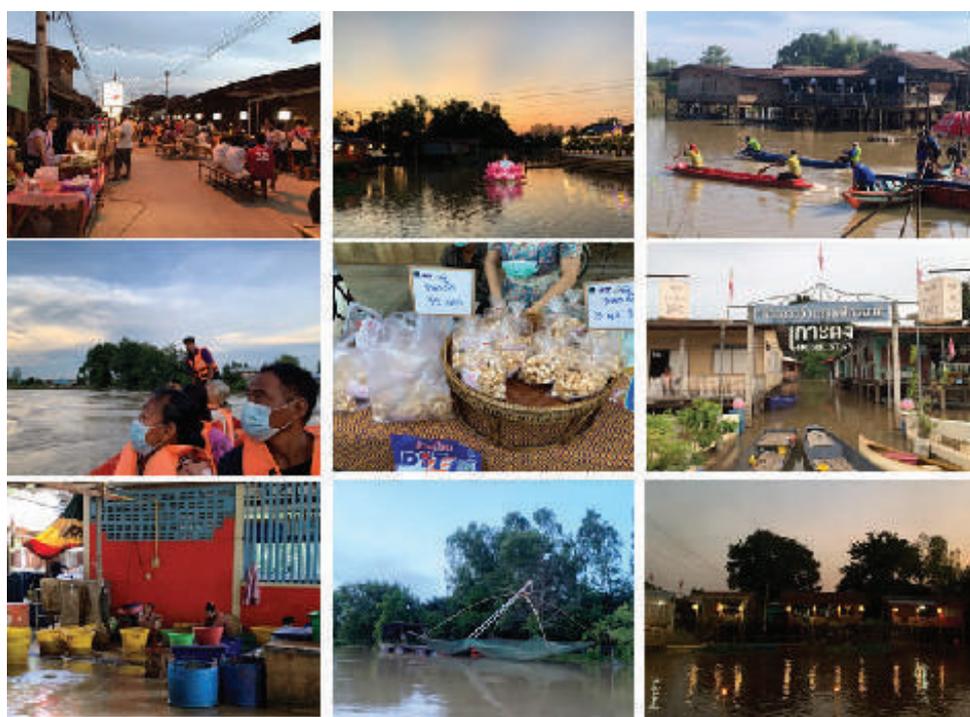
ผลการศึกษา

ผลจากการศึกษาจากการสำรวจสภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นการศึกษาต้นทุนทางพื้นที่ของชุมชนในลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม แผนพัฒนาและยุทธศาสตร์ และผลจากวิธีการสัมภาษณ์เชิงลึกเรื่องความคิดเห็นต่อการพัฒนาพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยว และผลจากการประเมินศักยภาพของพื้นที่โดยแบบสอบถาม ดังนี้

1. การสำรวจสภาพแวดล้อมของพื้นที่

ต้นทุนทางพื้นที่ชุมชนบ้านงมีอยู่ในลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม แผนพัฒนาและยุทธศาสตร์ โดยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่สามารถเชื่อมโยงแหล่งท่องเที่ยวกับพื้นที่ใกล้เคียงไปยังอำเภอเมืองสุโขทัยที่มีแหล่งท่องเที่ยวเมืองเก่า เมืองมรดกโลก เช่น เชื่อมโยงไปยังอำเภอเมืองพิษณุโลกที่มีแหล่งท่องเที่ยวที่หลากหลายและมีสนามบินที่สามารถเดินทางจากพื้นที่อื่น ๆ ได้อย่างสะดวก เชื่อมโยงไปยังอำเภอคีรีมาศ จังหวัดสุโขทัย มีเขาลวงที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวธรรมชาติที่ได้รับความนิยม และมีทางลวงแผ่นดินหมายเลข 12 ผ่านพื้นที่ศึกษา ซึ่งมีการคมนาคมที่มีความสะดวกสามารถเข้าถึงพื้นที่ได้ง่าย

มีรอดโดยสาธารณธารณะผ่านพื้นที่ จากการลงพื้นที่สำรวจพบจุดแข็งของชุมชน มีวิถีชีวิต วัฒนธรรม ประเพณี โดยพบวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูน้ำหลากของชาวเกาะกง การหาปลาของชาวบ้านเมื่อหาปลาได้นำปลาไปขายที่ ตลาดปลา ซึ่งตลาดปลานั้นเป็นตลาดที่มีความสำคัญของประเทศ และทำการแปรรูปปลาเป็นน้ำปลา ปลา ร้า ปลา ย่าง เป็นต้น และมีชื่อเสียงมาก ประเพณีแข่งเรือ ประเพณีลอยกระทง การร้องเรือชมวิถีชีวิต ช่วงฤดูน้ำหลาก (ดังภาพที่ 3) ที่บริเวณอื่นอาจจะมองว่าเป็นปัญหาหรือเป็นวิกฤตแต่พื้นที่ชุมชนบ้านกงนั้นกลับมองว่า เป็นโอกาสเนื่องจากเกิดอาชีพ สร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน และมีตลาดริมยม 2437 เป็นตลาดที่มีความเป็น เอกลักษณ์ของชุมชน ชุมชนชาวจีนที่มีอาคารที่มีความเป็นอัตลักษณ์ และหลวงพ่อดิวีหารลอย วัดกงไกรลาศ ที่เป็นต้นบถือของชาวบ้านกง และคนนอกพื้นที่ และขนมฝิงทองม้วนที่มีชื่อเสียง

ภาพที่ 3 ลักษณะทางกายภาพ เศรษฐกิจ สังคม การดำรงชีวิตของพื้นที่ศึกษาในปี พ.ศ. 2565

2. ผลจากการสัมภาษณ์

เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบเฉพาะเจาะจงโดยสัมภาษณ์ ผู้แทนหน่วยงานราชการ ผู้นำชุมชน ประชาชนชาวบ้าน ผู้แทนเกาะกง เนื่องจากเป็นเรื่องเชิงนโยบายในการส่งเสริมการท่องเที่ยวในพื้นที่ และการร่วมมือของชุมชน และวิถีชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูน้ำหลาก ซึ่งชาวบ้านบนเกาะกงเป็นผู้ที่สัมผัสและใช้ชีวิตกับ น้ำหลากทุก ๆ ปี

โดยผู้แทนเทศบาลตำบลกงไกรลาศ ให้ความเห็นว่ามียุทธศาสตร์ในการประสานงานกับหน่วยงาน ภายนอกในการส่งเสริมการท่องเที่ยวชุมชนบ้านกง ที่ปรึกษานายกเทศบาลตำบลกงไกรลาศ ระบุว่า มีการ ประสานงานกับสำนักงานพาณิชย์จังหวัดสุโขทัย และกรมการค้าภายใน และมีการประสานงานกับการ

2.2 ความคิดเห็นของชุมชนต่อการพัฒนาการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากความคิดเห็นของผู้นำชุมชน ผู้แทนเทศบาลตำบลงโกรลาต ผู้แทนองค์การบริหารส่วนตำบลง ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้แทนเกาะกง ด้านวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนทั้งที่เกิดขึ้นในอดีตที่ยังสืบทอดต่อมาและสูญหายไปแล้วนั้น พบว่า ประเพณีที่เคยเกิดขึ้นในสมัยอดีตและสูญหายไปแล้วนั้น ประกอบด้วย ทอดผ้าป่าทางน้ำ วิธีการหาปลาบางอย่างที่เป็นเอกลักษณ์สูญหายไป การละเล่น เช่น เล่นลูกข่าง มอญ ซ่อนผ้า ในทางกลับกันยังมีประเพณีที่ยังสืบทอดมาถึงปัจจุบัน เช่น การแข่งเรือ เห็นควรนำกลับมาพัฒนา ส่วนการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตอดีตและปัจจุบัน พบว่า มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากปัจจุบันจำนวนปลาในแม่น้ำ ยมลดน้อยลงกว่าอดีต ส่งผลให้คนในพื้นที่ออกไปทำงานต่างจังหวัด กล่าวคือ ในอดีตใช้เรือในการเดินทาง ปัจจุบันนั้นไม่ได้ใช้เรือในการเดินทางแล้ว

วิถีชีวิตมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำยม พบว่า ชุมชนบ้านกงนั้นมีความสัมพันธ์กับแม่น้ำยมมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน ในสมัยอดีตนั้นเดินทางโดยใช้เรือเดินทาง ในช่วงฤดูน้ำหลากแม่น้ำยมนั้นเป็นแหล่งปลา ให้ชุมชน และชาวเกาะกงสามารถปรับตัวอยู่กับแม่น้ำยมได้อย่างปกติ สำหรับชุมชนบ้านกงถือว่าเป็นผลกระทบทางด้านบวก เนื่องจากสามารถสร้างรายได้ สร้างอาชีพให้กับคนในชุมชน อาชีพที่เกิดขึ้นในช่วง ฤดูน้ำหลาก เกิดอาชีพประมง การหาปลา และการท่องเที่ยว ด้วยเหตุนี้ช่วงฤดูน้ำหลากจึงควรส่งเสริมให้มีการท่องเที่ยวชมวิถีชีวิต ควรส่งเสริมวัดกงโกรลาตให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว เนื่องจากเป็นวัดที่มีชื่อเสียง บริเวณ เกาะกงมีการส่งเสริมให้เป็นโฮมสเตย์ในช่วงฤดูน้ำหลาก ควรส่งเสริมให้มีการเรียนรู้การจับปลา ควรส่งเสริมให้มีการรื้อเรือชมวิถีชีวิตในแม่น้ำยม และปัจจุบันนั้นมีการส่งเสริมให้มีการรื้อเรือชมวิถีชีวิตในแม่น้ำยมแล้ว ควรส่งเสริมการจัดกิจกรรมการกินปลาพื้นถิ่นหรือปลาน้ำยม และปัจจุบันนั้นมีการส่งเสริมการจัดกิจกรรม การกินปลาพื้นถิ่นหรือปลาน้ำยมอยู่แล้ว

3. ผลการประเมินศักยภาพ

ประเมินศักยภาพมีการประเมินทั้งหมด 10 ด้าน จากชุมชนหมู่ที่ 9 และ หมู่ที่ 10 บ้านกง และสามารถสรุปผลประเมินศักยภาพออกเป็น 2 กลุ่ม ได้ดังนี้

3.1 การประเมินศักยภาพรองรับการท่องเที่ยว (ดังตารางที่ 1)

1) การประเมินศักยภาพด้านกายภาพ เป็นการประเมินในด้านอาคาร และฤดูน้ำหลากของชุมชน โดยรวมนั้นมีศักยภาพมาก เนื่องจากอาคารมีความเป็นเอกลักษณ์ อัตลักษณ์สวยงาม และยังคงสภาพดั้งเดิม ชุมชนนั้นมีศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก

2) การประเมินศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก ซึ่งเป็นเรื่องของสาธารณูปโภค สาธารณูปการ โดยรวมมีศักยภาพมาก แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากพื้นที่ชุมชนบ้านกงมีทำเลที่ตั้งที่มีระบบขนส่งที่เข้าถึงได้สะดวก มีถนนสายสำคัญผ่าน มีรถประจำทางที่สามารถเดินทางมายังพื้นที่ได้ และมีโครงสร้างพื้นฐานที่สะดวกแต่มีเพียงระบบบำบัดน้ำเสีย สถานที่ที่ขยะ และกำจัดขยะ ที่ในชุมชนนั้นไม่มีหรือมีน้อยยังไม่ครอบคลุมทั้งพื้นที่ ซึ่งการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยว

สิ่งอำนวยความสะดวกเรื่องสถานที่ที่ขยะ ระบบบำบัดน้ำเสียเป็นสิ่งสำคัญมากเกี่ยวเนื่องกับด้านสิ่งแวดล้อม เมื่อมีคนเข้ามาในพื้นที่มากยิ่งขึ้นจะมีขยะ และการใช้น้ำเพื่อการอุปโภคบริโภคมากยิ่งขึ้น

3) การประเมินศักยภาพด้านเศรษฐกิจ ในด้านโรงแรม โฮมสเตย์ ร้านค้าขายของพื้นถิ่น ตลาดปลา เป็นต้น โดยภาพรวมนั้นมีศักยภาพมาก แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากชุมชนบ้านกงมีร้านขายของพื้นถิ่น มีตลาดปลาที่สำคัญของประเทศไทย และชุมชนต้องการส่งเสริมโฮมสเตย์แต่ไม่ได้ต้องการโรงแรมขนาดใหญ่ในพื้นที่ชุมชนบ้านกง เนื่องจากบริเวณพื้นที่ใกล้เคียงมีโรงแรมขนาดใหญ่แล้ว จากการสอบถามเพิ่มเติมเนื่องจากชุมชนบ้านกงมีข้อจำกัดในด้านพื้นที่ที่มีอย่างจำกัด จึงอยากมีการส่งเสริมเป็นโฮมสเตย์มากกว่า

4) การประเมินศักยภาพด้านแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียงโดยภาพรวมนั้นมีศักยภาพมากที่สุด แสดงให้เห็นว่าชุมชนนั้นมีศักยภาพในการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากวัดงโกลาคนั้นเป็นที่รู้จักและเป็นถิ่นบึงของทุกคนในพื้นที่และนอกพื้นที่ และตลาดริมยม 2437 เป็นตลาดที่มีความเป็นเอกลักษณ์

5) การประเมินศักยภาพของชุมชนด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว ซึ่งมีทั้งกิจกรรมที่เกิดขึ้นแล้วและเป็นกิจกรรมที่เสนอแนะให้มีโดยส่วนใหญ่แล้วมีศักยภาพมากถึงมากที่สุด ในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากปัจจุบันมีกิจกรรมการท่องเที่ยว คือการร่องเรือชมบรรยากาศแม่น้ำยม ชมวิถีชีวิตการหาปลา และส่วนกิจกรรมอื่น ๆ ที่ยังไม่มีแต่อนาคตนั้นต้องการที่จะทำ นั้นผู้ตอบแบบสอบถามเห็นด้วยในการที่จะส่งเสริมเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวในฤดูน้ำหลาก

6) การประเมินศักยภาพด้านสินค้าและอาหารพื้นถิ่น โดยส่วนใหญ่แล้วมีศักยภาพมากที่สุด ในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากสินค้านั้นเป็นสินค้าที่มีชื่อเสียงมาก เช่น น้ำปลา ปลาร้า ขนมหึง ทองม้วน เป็นต้น

7) การประเมินศักยภาพด้านวัฒนธรรมและประเพณีส่วนใหญ่แล้วมีศักยภาพมากในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากประเพณีการแข่งเรือ และประเพณีกินปลาน้ำยมนั้นยังสืบทอดต่อมาจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่อาจมีการเปลี่ยนแปลงที่ไม่เหมือนในอดีตมากนัก

จากการประเมินศักยภาพพื้นที่ชุมชนบ้านกงนั้น มีศักยภาพเพียงพอที่จะเป็นแหล่งท่องเที่ยวได้ เนื่องจากปัจจัยที่ประเมินส่วนใหญ่แล้วมีศักยภาพมาก

ตารางที่ 1 ความถี่ของการให้ค่าคะแนนในการประเมินศักยภาพรองรับการท่องเที่ยว

ผลการประเมินศักยภาพ	ค่าคะแนน						ค่าเฉลี่ย
	1 = น้อยที่สุด จำนวนคน (ร้อยละ)	2 = น้อย จำนวนคน (ร้อยละ)	3 = ปานกลาง จำนวนคน (ร้อยละ)	4 = มาก จำนวนคน (ร้อยละ)	5 = มากที่สุด จำนวนคน (ร้อยละ)	รวม จำนวนคน (ร้อยละ)	
1. ด้านกายภาพ							
1.1 อาคารเก่าแก่มีความเป็นเอกลักษณ์และสวยงามบริเวณริมทางหลวงชนบทหมายเลข 1055	6 (6.40)	4 (4.30)	26 (27.7)	33 (35.1)	25 (26.60)	94 (100.00)	3.71
1.2 อาคารมีความเป็นเอกลักษณ์บริเวณเกาะกงมีลักษณะเด่นและสวยงาม	4 (4.30)	5 (5.30)	22 (23.40)	23 (24.50)	40 (42.60)	94 (100.00)	3.96
1.3 สภาพฤดูน้ำหลากน้ำที่เอ่อล้นจากแม่น้ำยม	7 (7.40)	-	24 (25.50)	48 (51.10)	15 (16.00)	94 (100.00)	3.68
2. ด้านสิ่งอำนวยความสะดวก							
2.1 ระบบคมนาคมขนส่งที่มีความสะดวก	1 (1.10)	7 (7.40)	26 (27.7)	47 (50.00)	13 (13.80)	94 (100.00)	3.68
2.2 ถนนสายหลัก สายรองผ่านพื้นที่	2 (2.10)	7 (7.40)	44 (46.80)	28 (29.80)	13 (13.80)	94 (100.00)	3.46
2.3 รถประจำทางผ่านเช่นรถทัวร์	5 (5.30)	9 (9.60)	28 (29.80)	45 (47.90)	7 (7.40)	94 (100.00)	3.43
2.4 มีท่ารถ ท่าเรือ	2 (2.10)	11 (11.70)	54 (57.40)	20 (21.30)	7 (7.40)	94 (100.00)	3.20
2.5 ระบบไฟฟ้า	1 (1.10)	7 (7.40)	42 (44.7)	21 (22.30)	23 (24.50)	94 (100.00)	3.62
2.6 ประปาสะอาด	1 (1.10)	7 (7.40)	27 (28.70)	40 (42.60)	19 (20.20)	94 (100.00)	3.73
2.7 ไฟสว่างทางในพื้นที่บ้านกง	3 (3.20)	6 (6.40)	26 (27.70)	41 (43.60)	18 (19.10)	94 (100.00)	3.69
2.8 อินเทอร์เน็ต	3 (3.20)	8 (8.50)	33 (35.10)	34 (36.20)	16 (17.00)	94 (100.00)	3.55
2.9 ระบบบำบัดน้ำเสียของชุมชน	25 (26.60)	27 (28.70)	35 (37.20)	7 (7.40)	-	94 (100.00)	2.26
2.10 สถานที่ทิ้งขยะกำจัดขยะ	7 (7.40)	25 (26.60)	31 (33.00)	17 (18.10)	14 (14.90)	94 (100.00)	3.06
3. ด้านเศรษฐกิจ							
3.1 โรงแรมประเภทที่ 1	33 (35.10)	17 (18.10)	19 (20.20)	24 (25.50)	1 (1.10)	94 (100.00)	2.39
3.2 โรงแรมประเภทที่ 2	20 (21.30)	21 (22.30)	19 (20.20)	11 (11.70)	23 (24.50)	94 (100.00)	2.37
3.3 โฮมสเตย์	4 (4.30)	3 (3.20)	20 (21.30)	49 (52.10)	18 (19.10)	94 (100.00)	2.96
3.4 ร้านค้าขายของพื้นถิ่น	4 (4.30)	3 (3.20)	20 (21.30)	49 (52.10)	18 (19.10)	94 (100.00)	3.79
3.5 รีสอร์ท	21 (22.30)	21 (22.30)	22 (23.40)	24 (25.50)	6 (6.40)	94 (100.00)	2.71

ตารางที่ 1 ความถี่ของการให้ค่าคะแนนในการประเมินศักยภาพรองรับการท่องเที่ยว (ต่อ)

3.6 ร้านก๋วยเตี๋ยวชาม กะลา	5 (5.30)	4 (4.30)	15 (16.00)	35 (37.20)	35 (37.20)	94 (100.00)	3.97
3.7 ร้านผัดไทยใบตอง	1 (1.10)	5 (5.30)	8 (8.50)	28 (29.80)	52 (55.30)	94 (100.00)	4.33
3.8 ตลาดปลา	2 (2.10)	3 (3.20)	10 (10.60)	37 (39.40)	42 (44.70)	94 (100.00)	4.21
4. ด้านแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง							
4.1 วัดกโกรลาค	2 (2.10)	4 (4.30)	4 (4.30)	23 (24.50)	61 (64.90)	94 (100.00)	4.46
4.2 ตลาดริมนม 2437	4 (4.30)	2 (2.10)	6 (6.40)	25 (26.60)	57(60.60)	94 (100.00)	4.37
5. ด้านกิจกรรมการท่องเที่ยว							
5.1 ชมวิถีชีวิตการทำ ปลาช่วงฤดูน้ำหลาก	4 (4.30)	1 (1.10)	9 (9.60)	37 (39.40)	43 (45.7)	94 (100.00)	4.21
5.2 ชมภูมิปัญญาการใช้เรือ	3 (3.20)	3 (3.20)	10 (10.60)	36 (38.30)	41 (43.60)	94 (100.00)	4.37
5.3 นั่งรถคอกหมูน้ำ เที่ยวชมพื้นที่บ้านกง	1 (1.10)	6 (6.40)	11 (11.70)	30 (31.90)	46 (48.90)	94 (100.00)	4.21
5.4 ร่องเรือชม บรรยากาศแม่น้ำยม	4 (4.30)	3 (3.20)	11 (11.70)	32 (34.00)	44 (46.80)	94 (100.00)	4.16
5.5 กิจกรรมชมวิถีชีวิต การทำเครื่องมือจับปลา หาปลา	5 (5.30)	2 (2.10)	12 (12.80)	33 (35.10)	42 (44.70)	94 (100.00)	4.12
5.6 กิจกรรมไหว้หลวง พ่อโตวิหารลอย	2 (2.10)	7 (7.40)	7 (7.40)	20 (21.30)	58 (61.70)	94 (100.00)	4.33
5.7 สัมผัสวิถีชีวิตชาว เกาะกงในช่วงฤดูน้ำ หลาก	2 (2.10)	4 (4.30)	11 (11.70)	43 (45.70)	34 (36.20)	94 (100.00)	4.10
5.8 กินอาหารพื้นถิ่น บ้านกงบนเรือนแพ	4 (4.30)	3 (3.20)	16 (17.00)	45 (47.90)	26 (27.70)	94 (100.00)	3.91
6. ด้านสินค้าและอาหารพื้นถิ่น							
6.1 ขนมผิง ขนมทอง ม้วน	4 (4.30)	3 (3.20)	5 (5.30)	18 (19.10)	64 (68.10)	94 (100.00)	4.44
6.2 ปลาจ้ำ น้ำปลา ปลา เกลือ ปลาอย่าง เป็นต้น	3 (3.20)	6 (6.40)	3 (3.20)	21 (22.30)	61 (64.90)	94 (100.00)	4.39
6.3 ผลิตภัณฑ์จากปลา แม่น้ำยม	2 (2.10)	5 (5.30)	6 (6.40)	22 (23.40)	59 (62.80)	94 (100.00)	4.39
7. ด้านวัฒนธรรมและประเพณี							
7.1 ประเพณีการแข่งขันเรือ	3 (3.20)	5 (5.30)	17 (18.10)	25 (26.60)	44 (46.80)	94 (100.00)	4.09
7.2 ประเพณีกินปลา น้ำยม	3 (3.20)	3 (3.20)	12 (12.80)	32 (34.00)	44 (46.80)	94 (100.00)	4.18

3.2 การประเมินศักยภาพความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลาก (ดังตารางที่ 2)

1) การประเมินศักยภาพด้านภูมิอากาศ โดยรวมนั้นมีศักยภาพปานกลาง เนื่องจากพื้นที่ชุมชนบ้านกอนั้นมีอุณหภูมิสูงในฤดูร้อน และนอกจากนี้จากการให้ข้อมูลของคนในพื้นที่นั้น กล่าวว่า มีแหล่งน้ำมันอยู่ใกล้จึงทำให้อุณหภูมิสูงขึ้นอีก ส่วนฤดูฝนนั้นมีฝนมากจึงเกิดน้ำหลากในพื้นที่ชุมชน และคนในชุมชนชอบฤดูน้ำหลากมากกว่าแล้ง เนื่องจากเมื่อถึงฤดูน้ำหลากมีอาชีพที่เกิดขึ้น เช่น หาปลา ร่องเรือชมวิถีชีวิต สามารถสร้างรายได้ให้กับคนในชุมชน

2) การประเมินศักยภาพด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว นั้น มีศักยภาพมากในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากเป็นปัจจัยสำคัญในการดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ หากมีการจัดการพื้นที่ให้มีความเป็นเอกลักษณ์ และเป็นความร่วมมือของคนในพื้นที่กับหน่วยงานภาครัฐในพื้นที่ด้วย

3) การประเมินศักยภาพด้านความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลากนั้นมีศักยภาพมากในการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมภายใต้ฤดูน้ำหลาก เนื่องจากการส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤตนั้นมีความเสี่ยงในการท่องเที่ยว ดังนั้น ความปลอดภัยของนักท่องเที่ยว มาตรการการป้องกันการเกิดอุบัติเหตุจึงสำคัญมาก ๆ จากผลการประเมินศักยภาพของพื้นที่ แสดงให้เห็นว่าพื้นที่ชุมชนบ้านกอนั้นสามารถส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากได้ เนื่องจากพื้นที่มีศักยภาพโดยเฉพาะในช่วงฤดูน้ำหลากเดือนมิถุนายนถึงต้นเดือนพฤศจิกายน และมีมาตรการด้านความปลอดภัย และมีการประเมินศักยภาพด้านความปลอดภัยอยู่ในเกณฑ์มาก จึงนำไปสู่การเสนอแนะแนวทางการส่งเสริมการท่องเที่ยวให้เหมาะสมกับพื้นที่ในช่วงฤดูน้ำหลาก

ตารางที่ 2 ความถี่ของการให้ค่าคะแนนในการประเมินศักยภาพความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลาก

ผลการประเมินศักยภาพ	ค่าคะแนน						ค่าเฉลี่ย
	1 = น้อยที่สุด จำนวนคน (ร้อยละ)	2 = น้อย จำนวนคน (ร้อยละ)	3 = ปานกลาง จำนวนคน (ร้อยละ)	4 = มาก จำนวนคน (ร้อยละ)	5 = มากที่สุด จำนวนคน (ร้อยละ)	รวม จำนวนคน (ร้อยละ)	
1. ด้านภูมิอากาศ							
1.1 ปริมาณฝน	5 (5.30)	4 (4.30)	45 (47.90)	31 (33.00)	9 (9.60)	94 (100.00)	3.37
1.2 อุณหภูมิ	2 (2.10)	11 (11.70)	51 (54.30)	29 (30.90)	1 (1.10)	94 (100.00)	3.17
2. ด้านการบริหารจัดการแหล่งท่องเที่ยว							
2.1 พัฒนา บูรณะ พื้นฟูมรดกและสินทรัพย์ทางวัฒนธรรม	5 (5.30)	2 (2.10)	19 (20.20)	49 (52.10)	19 (20.20)	94 (100.00)	3.80
2.2 เพิ่มความหลากหลายของการท่องเที่ยวรูปแบบต่าง ๆ	1 (1.10)	5 (5.30)	20 (21.30)	48 (51.10)	20 (21.30)	94 (100.00)	3.86

ตารางที่ 2 ความถี่ของการให้ค่าคะแนนในการประเมินศักยภาพความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลาก (ต่อ)

2.3 การจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่	2 (2.10)	3 (3.20)	23 (24.50)	35 (37.20)	31 (33.00)	94 (100.00)	3.96
2.4 การร่วมจัดทำแผนส่งเสริมพื้นที่ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเกี่ยวกับหน่วยงานรัฐ	1 (1.10)	5 (5.30)	21 (22.30)	32 (34.00)	35 (37.20)	94 (100.00)	4.01
2.5 เร่งฟื้นฟูพื้นที่ประชาชนในพื้นที่ร่วมมือกับท้องถิ่น	2 (2.10)	6 (6.40)	21 (22.30)	28 (29.80)	37 (39.40)	94 (100.00)	3.98
2.6 เพิ่มมาตรการอำนวยความสะดวกสร้างความปลอดภัย และป้องกันการเอารถเอาเปรียบ	-	6 (6.40)	22 (23.40)	27 (28.70)	39 (41.50)	94 (100.00)	4.05
2.7 บริหารการท่องเที่ยวโดยใช้กลยุทธ์ หรือกิจกรรมชุมชน	1 (1.10)	6 (6.40)	22 (23.40)	31 (33.00)	34 (36.20)	94 (100.00)	4.06
2.8 ศูนย์ข้อมูลการท่องเที่ยว	1 (1.10)	6 (6.40)	22 (23.40)	31 (33.00)	34 (36.20)	94 (100.00)	3.97
2.9 มัคคุเทศก์ท้องถิ่น	3 (3.20)	4 (4.30)	23 (24.50)	28 (29.80)	36 (38.30)	94 (100.00)	3.96
3. ด้านความปลอดภัยในช่วงฤดูน้ำหลาก							
3.1 การเฝ้าระวังติดตามสถานการณ์น้ำและการเตือนภัย	4 (4.30)	1 (1.10)	15 (16.00)	45 (47.90)	29 (30.90)	94 (100.00)	4.00
3.2 การใช้ระบบผันน้ำเพื่อลดอัตราการไหลในลำน้ำหลักเพื่อป้องกันพื้นที่สำคัญ	3 (3.20)	4 (4.30)	17 (18.10)	66 (70.20)	4 (4.30)	94 (100.00)	3.68
3.3 การสร้างพื้นที่ปิดล้อมเพื่อป้องกันน้ำท่วมพื้นที่สำคัญ	2 (2.10)	6 (6.40)	22 (23.40)	59 (62.80)	5 (5.30)	94 (100.00)	3.63
3.4 มาตรการป้องกันน้ำท่วมผิวจราจรบนถนนสายรอง	1 (1.10)	4 (4.30)	23 (24.50)	60 (63.80)	6 (6.40)	94 (100.00)	3.70
3.5 ยกพื้นอาคารสูง	1 (1.10)	4 (4.30)	20 (21.30)	40 (42.60)	29 (30.90)	94 (100.00)	3.98
3.6 วัสดุอาคารมีความแข็งแรงรับแรงปะทะของกระแสน้ำ	1 (1.10)	3 (3.20)	23 (24.50)	38 (40.40)	29 (30.90)	94 (100.00)	3.97
3.7 มีเจ้าหน้าที่คอยดูแลความปลอดภัยทางน้ำ	-	4 (4.30)	20 (21.30)	40 (42.60)	30 (31.90)	94 (100.00)	4.02
3.8 เมื่อนั่งเรือชมบรรยากาศแม่น้ำยมมีการใส่เสื้อชูชีพตลอดเวลา	1 (1.10)	5 (5.30)	18 (19.10)	33 (35.10)	37 (39.40)	94 (100.00)	4.06

สรุปและข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาทั้งจากการลงพื้นที่สำรวจ การสัมภาษณ์เชิงลึก และการประเมินศักยภาพของชุมชน และการศึกษานโยบายที่เกี่ยวข้องนั้น ชุมชนบ้านกงมีลักษณะทางกายภาพที่มีความเป็นเอกลักษณ์ประกอบด้วย มีอาคารที่มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่สวยงาม เก่าแก่ บริเวณริมทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1055 ฤดูน้ำหลากที่เกิดขึ้นทุกปีในพื้นที่อื่นคิดว่าเป็นปัญหา แต่ชุมชนบ้านกงนั้นเป็นโอกาสสามารถสร้างรายได้ให้กับพื้นที่ บริเวณเกาะกงเป็นบริเวณที่น้ำหลากเป็นชุมชนกลางน้ำทุกปี และมีแหล่งท่องเที่ยวที่มีชื่อเสียง เช่น วัดกงไกรลาศ ตลาดริมยม 2437 มีอาหารพื้นถิ่น และสินค้าพื้นถิ่นที่มีชื่อเสียง เช่น ขนมผิง ทองม้วน สินค้าแปรรูปจากปลาพื้นถิ่นบริเวณตลาดปลาที่มีชื่อเสียง เช่น ปลาร้า น้ำปลา เป็นต้น วัฒนธรรม ประเพณีที่มีความเป็นเอกลักษณ์ที่สูญหายไปแล้วยังสืบทอดอยู่ และยังอยากให้มีการให้พื้นที่ฟูกลับมาก อาทิเช่น การทอดผ้าป่าทางเรือ การแข่งเรือ และด้านสิ่งอำนวยความสะดวกและโครงสร้างพื้นฐานนั้นยังมีที่ติและไม่ดีเพียงพอแล้วและยังไม่เพียงพอเมื่อส่งเสริมพื้นที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวจึงเสนอแนะในการเพิ่มพื้นที่จุดดึงดูด และการมีระบบน้ำเสียของชุมชนเนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีการบำบัดน้ำเสีย และจุดดึงดูดยังมีน้อย ในอนาคตหากมีการส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวนักท่องเที่ยวเพิ่มมากขึ้นและด้านความปลอดภัยนั้นเป็นสิ่งสำคัญเนื่องจากส่งเสริมการท่องเที่ยวในสภาวะวิกฤต (ฤดูน้ำหลาก) ซึ่งชุมชนบ้านกงมีความเป็นเอกลักษณ์ คือ สามารถอยู่ร่วมกับฤดูน้ำหลากได้ และมีกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูน้ำหลาก เช่น การแข่งเรือ การร้องเรือชมวิถีชีวิตและการทบทวนเรื่องการส่งเสริมการท่องเที่ยวที่อำนวยความสะดวกและความปลอดภัยของนักท่องเที่ยวเป็นสิ่งสำคัญมากโดยเสนอแนะจุดที่ตั้งสำหรับหน่วยกู้ภัยหรือหน่วยปฐมพยาบาล และเสนอแนะให้สร้างโฮมสเตย์เนื่องจากในปัจจุบันชุมชนบ้านกงยังไม่มีโฮมสเตย์ในพื้นที่ และเสนอเส้นทาง การท่องเที่ยวที่สอดคล้องกับโฮมสเตย์และกิจกรรมที่มีอยู่ในชุมชน และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูน้ำหลาก สถานที่ที่มีชื่อเสียงของชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. เรื่องความปลอดภัยในการท่องเที่ยวช่วงฤดูน้ำหลาก โดยเสนอแนะจุดที่ตั้งสำหรับหน่วยกู้ภัยหรือหน่วยปฐมพยาบาล เพื่อรองรับและดูแลความปลอดภัยจากอุบัติเหตุทางน้ำหรืออุบัติเหตุที่สามารถเกิดขึ้นได้ไม่ทันตั้งตัวกับนักท่องเที่ยวหรือกับคนในชุมชน ซึ่งเสนอบริเวณศาลาริมน้ำตรงวัดกงไกรลาศ ซึ่งมีความเหมาะสมในเชิงพื้นที่เนื่องจากติดกับถนนที่มีทางเข้าออกได้อย่างสะดวกและใกล้กับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1055 เชื่อมโยงกับพื้นที่ใกล้เคียงและติดกับแม่น้ำยมซึ่งเป็นบริเวณส่งเสริมการท่องเที่ยว และจุดที่เสนอเป็นจุดสำหรับหน่วยกู้ภัยหรือหน่วยปฐมพยาบาลนั้นห่างจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลกงไกรลาศ 300 เมตร ใช้ระยะเวลาประมาณ 1 นาที และห่างจากโรงพยาบาลกงไกรลาศประมาณ 4.8 กิโลเมตร ใช้ระยะเวลาประมาณ 9 – 10 นาที และเทศบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเป็นผู้เข้ามาจัดการดูแลโครงการนี้ (ดังภาพที่ 5)

2. การประเมินศักยภาพด้านสิ่งอำนวยความสะดวก พบว่า สถานที่ที่นักท่องเที่ยวมีศักยภาพปานกลาง และระบบบำบัดน้ำเสียมีศักยภาพน้อย จึงควรปรับปรุงและแก้ไขเรื่องระบบน้ำเสียชุมชน เนื่องจากปัจจุบันยังไม่มีหรือยังไม่ครอบคลุมทั้งพื้นที่ โดยหน่วยงานท้องถิ่นหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องต้องเข้ามาปรับปรุงและแก้ไข และมีกิจกรรมการท่องเที่ยวทางน้ำ เช่น การร้องเรือเมื่อน้ำขยับไปบนเรือต้องมีการนำกลับมาด้วย (ดังภาพที่ 5)

3. การประเมินศักยภาพโฮมสเตย์ พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง ปัจจุบันยังไม่มีโฮมสเตย์ในพื้นที่ และจากการให้ข้อมูลเพิ่มเติมของคนในพื้นที่นั้นกล่าวว่าเคยมีโฮมสเตย์ในอดีตเมื่อหลายปีที่แล้วและตัวแทนของชุมชนบ้านกงและชาวเกาะกงนั้น ให้ความคิดเห็นในการสนับสนุนในการสร้างโฮมสเตย์ จึงเสนอแนะเรื่องการสร้างโฮมสเตย์มี 2 รูปแบบ ประกอบด้วย

3.1 การสร้างบริเวณพื้นที่ว่างซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะบริเวณเกาะกง โดยเทศบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จากการขยายภาพที่ 6 บริเวณที่ 1 และบริเวณที่ 2 นั้น แสดงให้เห็นว่า มีการสร้างบ้านเต็มพื้นที่แล้ว จึงมีพื้นที่ที่เหมาะสมเป็นพื้นที่ว่างในบริเวณที่ 3 ที่สามารถส่งเสริมในการสร้างบ้านขึ้นมาใหม่ เพื่อสร้างเป็นโฮมสเตย์โดยเทศบาลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้ และการกำหนดพื้นที่ว่างที่แสดงให้เห็นนั้น เนื่องจากบริเวณที่ 3 มีต้นสะตอใหญ่ซึ่งเป็นต้นไม้ที่มีประวัติและความสำคัญของชาวเกาะกงจากการบอกเล่านั้น กล่าวว่าต้นสะตอใหญ่ในสมัยอดีตที่บริเวณยังอยู่แบบเรือนแพนั้นได้ใช้ต้นสะตอเป็นที่ยึดเหนี่ยวแพโดยการนำแพมาผูก นอกจากนี้ สมัยอดีตมีการทำคลอดโดยหมอต้าแยได้นำรอกมาฝังไว้ที่บริเวณต้นสะตอ

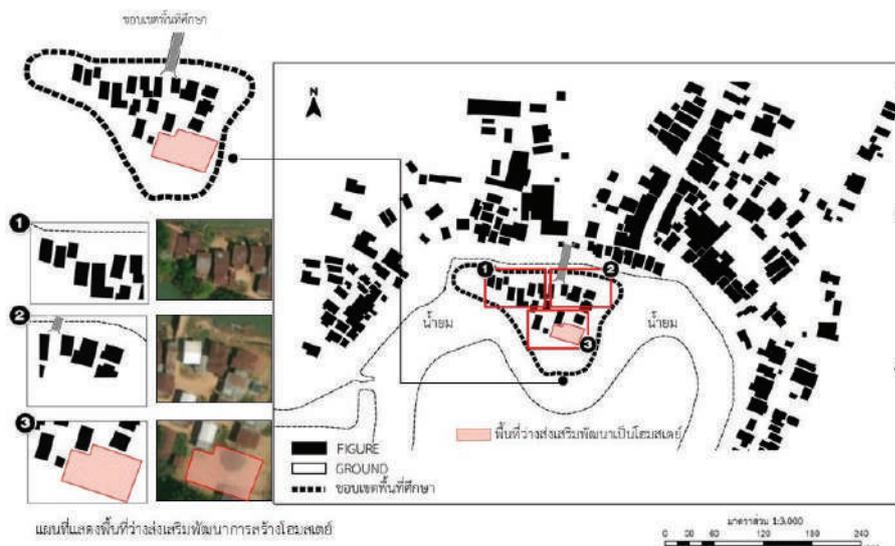
3.2 การทำโฮมสเตย์บริเวณบ้านที่ไม่มีคนอาศัยอยู่หรือเป็นบ้านร้างบ้านเก่า หรือบ้านที่มีคนอาศัยอยู่น้อย โดยจากการสอบถามเจ้าของบ้านนั้นยินดีที่จะซ่อมแซมบ้าน หากมีการส่งเสริมทำเป็นโฮมสเตย์เพื่อรองรับนักท่องเที่ยวหรือมีโครงการจริง ซึ่งทั้งบ้านที่อยู่บนเกาะกง และบ้านบริเวณพื้นที่ศึกษา โดยเฉพาะชาวบ้านเกาะกงนั้นสามารถดูแลเรื่องอาหารให้กับนักท่องเที่ยวได้ โดยส่งเสริมให้มีกิจกรรมให้เยี่ยมชมวิถีชีวิตของชาวเกาะกง วิถีชีวิตการใช้เรือพาย การชมบรรยากาศ และการกินอาหารพื้นถิ่น เรียนรู้การจับปลาในฤดูน้ำหลาก และบ้านที่ไม่มีอาศัยอยู่ บ้านร้าง หรือบ้านที่มีคนอาศัยอยู่น้อยเสนอให้เทศบาลลงไกรลาศหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าไปหารือกับเจ้าของบ้านเพื่อผลักดันให้มีโฮมสเตย์ และควรมีการสร้างชมรมกลุ่มโฮมสเตย์เพื่อมีผู้นำและผู้ตาม เพื่อสะดวกแก่นักท่องเที่ยวในการติดต่อ โดยต้องหารือกันในชุมชนเรื่องการมีส่วนร่วมในการทำโฮมสเตย์ว่ามีบ้านหลังใดที่สนใจเข้าร่วมชมรม มีจำนวนทั้งหมดกี่หลัง และสามารถรองรับนักท่องเที่ยวได้วันละกี่คน และมีการจัดคิวบ้านในการรองรับนักท่องเที่ยว หากต้องการให้พื้นที่ยังคงธรรมชาติที่ไม่เสื่อมโทรม และยั่งยืน จึงควรมีการจำกัดจำนวนนักท่องเที่ยวที่เข้ามาในชุมชนเพิ่มเติมด้วย

4. การสร้างเส้นทางท่องเที่ยวภายในชุมชนบ้านกง ส่งเสริมจุดเด่นหรือเอกลักษณ์ของชุมชน การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และการเพิ่มกิจกรรมการท่องเที่ยวที่หลากหลาย ซึ่งในพื้นที่ชุมชนบ้านกงนั้นเป็นพื้นที่เชิงวัฒนธรรมเป็นชุมชนวิถีชีวิต ในปัจจุบันนั้นในช่วงฤดูน้ำหลากนั้นมีกิจกรรมและประเพณีที่เกิดขึ้นในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย การดำรงชีวิตที่สัมพันธ์กับฤดูน้ำหลาก การหาปลา การร้องเรือชมวิถีชีวิต ประเพณีการแข่งขันประเพณีลอยกระทง ประเพณีกินปลาน้ำยม ตลาดริมยม 2437 อาหารพื้นถิ่น การแปรรูปปลา นมัสการหลวงปู่โตวิหารลอย ถนนสตรีทอาร์ทสะท้อนวิถีชีวิตของชุมชนบ้านกงและมีอาคารที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีอยู่แล้วในปัจจุบัน มีการเสนอแนะเพิ่มเติมเรื่องความหลากหลายของกิจกรรมที่เพิ่มมากยิ่งขึ้นที่สอดคล้องกับชุมชน ประกอบด้วย การชมวิถีชีวิตการหาปลา การชมภูมิปัญญา การใช้เรือ การนั่งรถคอกหมูเที่ยวชมในพื้นที่ ชมการทำเครื่องมือการจับปลา สัมผัสวิถีชีวิตของชาวเกาะกงที่อาศัยอยู่กับน้ำหลาก ในช่วงฤดูน้ำหลาก กิจกรรมการเรียนรู้การทำขนมผิง ขนมทองม้วน การเรียนรู้การแปรรูปปลา เช่น ปลาร้า

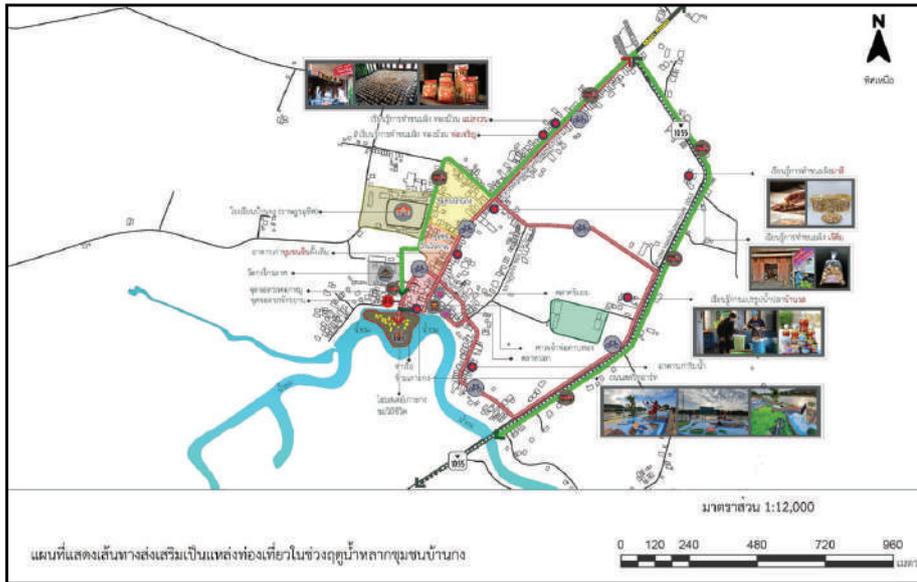
ปลาเกลือ ปลาอย่าง ในตลาดปลา และการเรียนรู้การทำน้ำปลาซึ่งมีชื่อเสียงของชุมชนบ้านกง นอกจากนี้ยังมีความคิดเห็นจากผู้แทนในพื้นที่ให้มีการส่งเสริมการท่องเที่ยวแบบไปเช้าเย็นกลับ (one day trip) หรือทั้งการค้างคืน สร้างจุดเช็คอิน และความคิดเห็นว่าเสนอทำเป็นเวิร์คช็อป (workshop) หรือการสร้างกิจกรรมให้นักท่องเที่ยวที่เข้ามาในพื้นที่นั้นได้ร่วมมือลงมือทำเรียนรู้ ซึ่งจุดการเรียนรู้ ประกอบด้วย ส่งเสริมให้มีการปั่นจักรยานท่องเที่ยวในชุมชน หรือการใช้รถคอกหมู ซึ่งปัจจุบันมีน้อยลงให้นำกลับมาฟื้นฟูโดยการให้นำพานักท่องเที่ยวเข้ามาในพื้นที่ (ดังภาพที่ 7)

ภาพที่ 5 ผังแสดงการปรับปรุงโครงสร้างพื้นฐานและความปลอดภัย

ภาพที่ 6 ผังแสดงพื้นที่ว่างส่งเสริมพัฒนาสร้างโฮมสเตย์บริเวณเกาะงวง

ภาพที่ 7 แสดงเส้นทางส่งเสริมเป็นแหล่งท่องเที่ยวในช่วงฤดูน้ำหลากชุมชนบ้านกง

5. ควรมีการสอบถามความคิดเห็นนักท่องเที่ยว และเก็บข้อมูลในช่วงฤดูแล้ง เพื่อให้เห็นถึงความแตกต่างของการท่องเที่ยวในพื้นที่ชุมชนบ้านกง เนื่องจากลักษณะทางกายภาพ และฤดูกาลที่แตกต่างกัน เพื่อสามารถเปรียบเทียบช่วงฤดูที่มีความเหมาะสมในการมาท่องเที่ยวชุมชนบ้านกงมากที่สุด

เอกสารอ้างอิง

Bhumibhamorn, P. (2019). *Rupbaep karn thongthiao choeng arhan thi pen mit kap singwaetlom nai phuenthi Baan Kohklang, tambon KhlongPrasong amphoe Mueang, changwat Krabi.* (In Thai) [Gastronomic tourism model for environment – friendly at Baan Kohklang, Klongprasong sub-district, Mueang district, Krabi province, Thailand] (Doctoral dissertation). Songkla: Songkla University.

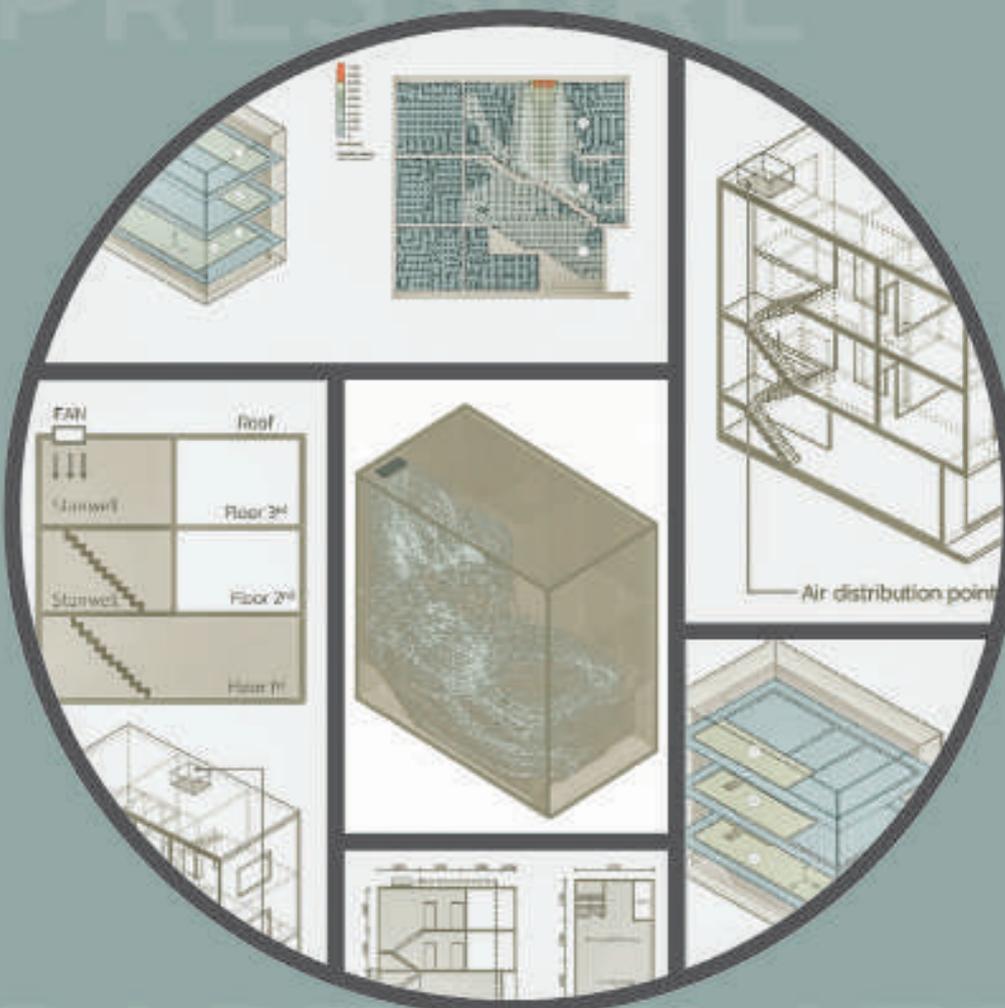
Boonyapak, W. (1986). *Phonkrathop khong utsahakam thongthiao to moradok sinlapa watthanatham.* (In Thai) [Concepts regarding the potential of tourist attractions: The impact of tourism industry on cultural heritage]. *TAT Review Magazine*, 5 (2), 40-42.

Department of Local Administration, Ministry of Interior. (2006). *Matrathan karn songsoem karn thongthiao.* (In Thai) [Standard of tourism promotion]. Retrieved May 16, 2022, from http://www.dla.go.th/work/e_book/eb1/std210550/22/22.htm

Dickman, S. (1996). *Karn thongthiao khokhwam bueangton.* (In Thai) [Tourism: an introductory text]. Sydney: Hodder Education.

- Jittangwattana, B. (2005). **Karn phatthana karn thongthiao baep yangyuen.** (In Thai) [**Sustainable tourism development**]. Bangkok: Press & design company limited.
- Marome, W. (2019). **Climate change kap karn khit mai rueang phangmueang lae karn prap rupbaep chiwit khong khon nai mueang.** (In Thai) [**Climate change and rethinking urban planning and reshaping urban life**]. Retrieved May 16, 2022, from <https://www.the101.world/climate-change-and-rethinking-about-urban-planing-and-changing-in-urban-people-lifestyle/>
- National Statistical Office of Thailand. (n.d.). **Sathiti karn thongthiao lae kila.** (In Thai) [**Tourism and sport**]. Retrieved February 24, 2022, from <http://statbbi.nso.go.th/staticreport/page/sector/th/17.aspx>
- Phongprayoon, C. (1993) **Karn tang thinthan manut thruesadi lae naeo patibat.** (In Thai) [**Human settlement theory and practice**]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Pujinda, P. & Yosapol, B. (2016). Naeo khit karn phatnamueang tonbaep. (In Thai) [Urban design guideline for specific purposed towns]. **Journal of Environmental Design**, 3 (1), 22-43.
- Ratanasuwongchai, N. (2011). **Konlayut karn phatthana karn thongthiao choeng watthanatham.** (In Thai) [**Cultural tourism development strategies**]. *Humanities Journal*, 18 (1), 31-50.
- Sirathu, W. (2008). **Sakkayaphap laeng thongthiao choeng niwet nai amphoe Khao Kho changwat Phetchabun.** (In Thai) [**Potential of ecotourism destinations in Khao Kho district Phetchabun province**] (Master's thesis). Udonthani: Udonthani Rajabhat University.
- Thairat Online. (2022). **Ruchak phukhaofai Sakurajima, yak thi mai khoei lap lai, kap laeng thongthiao thammachat an na thueng.** (In Thai) [**Sakurajima volcano, a giant that never sleeps, is a breathtaking natural attraction**]. Retrieved August 10, 2022, from <https://www.thairath.co.th/lifestyle/travel/2454288>
- Thongma, W. (2016). **Karn thongthiao doi chumchon samrap karn phatthana khunnaphap chiwit khong chumchon nai khet thidin pamai.** (In Thai) [**Community based tourism: CBT for improving the quality of life of communities in forest land areas**]. Retrieved March 20, 2022, from <https://www.dnp.go.th/fca16/file/i49xy4ghqzsh3j1.doc>
- Travel Around The World. (n.d.). **Tonle sap chiwit sainam lae karnwela.** (In Thai) [**Tonle sap lake, life, water, and time**]. Retrieved May 16, 2022, from <https://www.travelaroundtheworld-mag.com/travel/tonlesap350/>
- Yamane, T. (1973). **Statistic : an introductory analysis.** New York: Harper & Law.

POSITIVE PRESSURE

PARTICULATE MATTER

การศึกษาผลจากการจ่ายลมในโถงบันไดของทาวน์เฮาส์ ด้วยระบบอัดอากาศแบบจุดเดียวเพื่อป้องกันฝุ่นละออง

A study on the air distribution effect in the stairwell of a townhouse using single-injection air-pressurized system to prevent particulate matter

จตุhamat พุทธา¹ และ ยุทธนา ทองท่วม²
Chuthamat Puttha¹ and Yuttana Tongtuam²

Received: 2023-05-12

Revised: 2023-10-05

Accepted: 2023-10-19

บทคัดย่อ

จากปัญหาฝุ่นละอองที่มีขนาดไม่เกิน 2.5 ไมครอนของประเทศไทยมีค่าเกินกว่ามาตรฐานถึง 3.6 เท่าของค่าแนวทางคุณภาพอากาศขององค์การอนามัยโลก นำมาซึ่งแนวทางป้องกันฝุ่นละอองโดยการทำให้พื้นที่ภายในอาคารเป็นพื้นที่ปลอดฝุ่นด้วยระบบห้องความดันบวกพร้อมระบบฟอกอากาศ โดยบ้านพักอาศัยประเภททาวน์เฮาส์มีลักษณะของพื้นที่โล่งระหว่างชั้นของโถงบันไดเชื่อมต่อกัน เป็นลักษณะที่สามารถนำหลักการของระบบอัดอากาศของบันไดหนีไฟมาประยุกต์ใช้ได้ ซึ่งรูปแบบทาวน์เฮาส์ทั่วไปจะเห็นความแตกต่างได้ชัดเจน คือ ลักษณะและตำแหน่งโถงบันได เมื่อจำลองการจ่ายลมแบบจุดเดียวในกรณีจ่ายลมที่ด้านบนและด้านล่างอาคารโดยใช้โปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation พบว่า จุดจ่ายลมไม่ค่อยมีผลต่อสถานะความดันโดยรวม แต่มีผลต่อทิศทางการไหลของอากาศ ซึ่งการจ่ายลมด้านบนสามารถทำให้อากาศไหลได้ทั่วถึงกว่าด้านล่าง และรูปแบบลักษณะของโถงบันไดส่งผลต่อความดันที่เกิดขึ้น โดยรูปแบบที่ 1 ลักษณะบันไดเป็นแนวตรงเยื้องมาทางด้านหน้าอาคารกับรูปแบบที่ 3 ลักษณะบันไดเป็นตัวยูอยู่บริเวณด้านหลังของอาคาร มีค่าความดันแตกต่างกันเล็กน้อยตามเกณฑ์ที่กำหนด คือ 46.85 Pa และ 63.05 Pa (กรณีจ่ายลมที่ด้านบนอาคาร) ตามลำดับ แต่รูปแบบที่ 2 ลักษณะโถงบันไดเป็นช่องโถงอยู่บริเวณตรงกลางอาคาร จะมีค่าความดันแตกต่างกันกว่าเกณฑ์ คือ 111.32 Pa แต่เนื่องจากรูปแบบทาวน์เฮาส์ทั่วไปไม่ได้ออกแบบมาเพื่อใช้

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

ผู้เขียนหลัก (corresponding author) E-mail: chuthamat.ptn@gmail.com

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
(Faculty of Architecture, Chiang Mai University)

หลักการนี้โดยเฉพาะ ทำให้ยังมีปัญหาในเรื่องของทิศทางการไหลของกระแสอากาศที่ไปได้ไม่ทั่วถึงและการควบคุมสภาวะความดันที่เหมาะสม

คำสำคัญ: โถงบันไดทาวน์เฮาส์ ฝุ่นละออง ระบบอัดอากาศแบบจุดเดียว SOLIDWORKS flow simulation

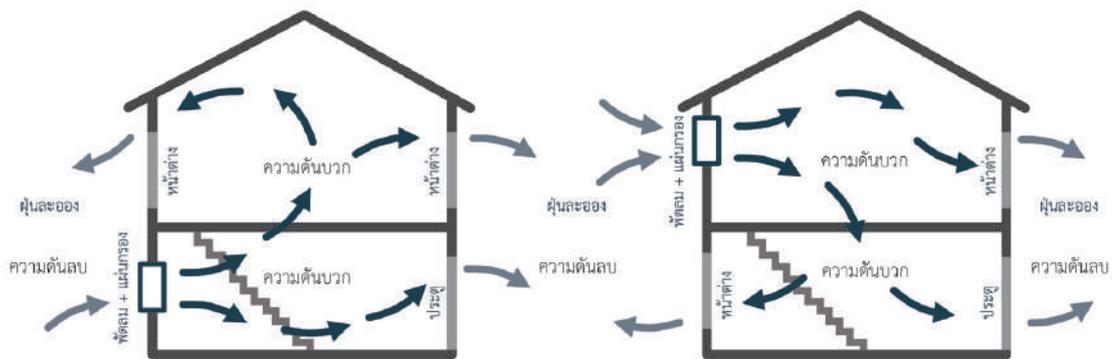
Abstract

Due to the problem of particulate matter with diameter of less than 2.5 micron in Thailand, the values exceed the standard by 3.6 times the air quality guidelines of the World Health Organization. Bringing in guidelines to prevent dust by making the interior space a dust-free area with a positive pressure room system with an air purification system. Townhouses have open spaces between the floors with connected stairways. It is a characteristic to which the principles of the compressed air system of fire escape stairs can be applied. In the general townhouse style, the differences can be clearly seen in the layout of the stairwell. When simulating the single-point air supply in the case of air supply at the top and bottom of the building using the SOLIDWORKS Flow Simulation program, it was found that the air supply point had little effect on the overall pressure condition but had an effect on the air flow direction. The air supply at the top can make the air flow more evenly than at the bottom. As for the layout of the stairwell, it affects the pressure generated. Model 1 has a straight staircase facing the front of the building, and Model 3 has a U-shaped staircase at the back of the building. There is an average differential pressure value according to the specified criteria, which is 46.85 Pa and 63.05 Pa (in the case of air supply at the top of the building) respectively. But Model 2 has an open stairwell located in the middle of the building. There will be a differential pressure value exceeding the threshold which is 111.32 Pa. However, the general townhouse model is not specifically designed to use this principle. This causes problems in the direction of the air flow that is not completely accessible and in controlling the appropriate pressure conditions.

Keywords: townhouse stairwell, particulate matter, single-injection air-pressurized system, SOLIDWORKS flow simulation

บทนำ

จากสถานการณ์ฝุ่นละอองที่มีขนาดไม่เกิน 2.5 ไมครอนในประเทศไทยมีค่าเกินมาตรฐานขององค์การอนามัยโลกมาต่อเนื่องตลอดหลายปี และกลายเป็นประเด็นที่ตื่นตัวมาก ตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. 2562 เพราะฝุ่นละออง PM 2.5 มาค่อนข้างเร็วและอยู่นานกว่าปีที่ผ่านมา ๆ มา เป็นวิกฤตต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันในช่วงที่เปลี่ยนฤดูกาลจากฤดูหนาวสู่ฤดูร้อน (เดือนพฤศจิกายน-เดือนเมษายน) จากรายงานคุณภาพอากาศโลกของไอควิแอร์ (IQAir, 2022) พบว่า ปี พ.ศ. 2565 คุณภาพอากาศของไทยแย่ติดอันดับ 5 จากทั้งหมด 9 ประเทศ ในภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ โดยความเข้มข้น PM 2.5 มีค่าเฉลี่ยเป็น 3.6 เท่าของค่าแนวทางคุณภาพอากาศประจำปีขององค์การอนามัยโลก โดยต้นเหตุของฝุ่นละอองนั้น เกิดจากการเผาในที่โล่งและในที่ไม่โล่ง จากทางภาคเกษตรและภาคอุตสาหกรรม รวมถึงไอเสียของยานพาหนะ ส่งผลต่อระบบทางเดินหายใจและสุขภาพเป็นอย่างมาก (Department of Health, 2020) จากการศึกษาแนวทางป้องกันฝุ่นละออง พบว่ามีหลากหลายวิธี โดยหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งของภาครัฐและเอกชนได้มีการเพิ่มเครื่องฟอกอากาศและทำห้องปลอดฝุ่นภายในอาคาร แต่ในภาคส่วนของประชาชนวิธีการที่ยั่งยืนมีผลระยะยาว คือ การทำให้พื้นที่ภายในอาคารเป็นพื้นที่ปลอดฝุ่นละอองด้วยระบบห้องความดันบวก พร้อมระบบฟอกอากาศซึ่งเป็นวิธีการที่มีประสิทธิภาพสูง กล่าวคือ ห้องความดันบวกเป็นห้องสภาวะที่ความดันภายในห้องมากกว่าความดันภายนอกหรือมากกว่าความดันบรรยากาศ โดยอัดอากาศสะอาดเข้าไปภายในทำให้เกิดการไหลของอากาศ นำอากาศเสียออกไปภายนอกและป้องกันไม่ให้อากาศเสียจากภายนอกเข้ามาภายในอาคารได้ (ดังภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 หลักการของบ้านความดันบวกเพื่อให้ภายในบ้านเป็นพื้นที่ปลอดฝุ่นด้วยระบบอัดอากาศและฟอกอากาศ

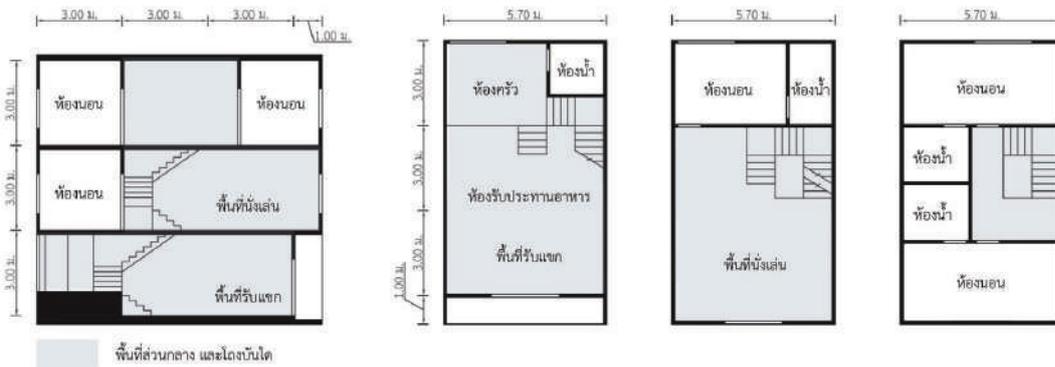
นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษารูปแบบบ้านพักอาศัย ระบบห้องความดันบวกภายในอาคาร ระบบอัดอากาศช่องบันไดหนีไฟ และทำการจำลองทดสอบในโปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation เบื้องต้นพบว่า บ้านพักอาศัยประเภททาวน์เฮาส์มีลักษณะของพื้นที่โล่งระหว่างชั้นของโถงบันไดที่เชื่อมต่อกัน เป็นลักษณะที่สามารถนำหลักการของระบบอัดอากาศช่องบันไดหนีไฟมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบ ให้ทุกชั้นของอาคารมีความดันเป็นบวกสามารถป้องกันฝุ่นละอองเข้ามาภายในทุกหน่วยของแต่ละชั้นของอาคารได้

โดยงานวิจัยของ Khrutpum (2009) ได้มีการศึกษารูปแบบอาคารที่พักอาศัยประเภททาวน์เฮาส์พบว่า โดยทั่วไปจะมีลักษณะพื้นที่ใช้สอยคล้ายกัน แต่ส่วนที่มีความแตกต่างที่เห็นได้ชัดเจน คือ ตำแหน่งของ

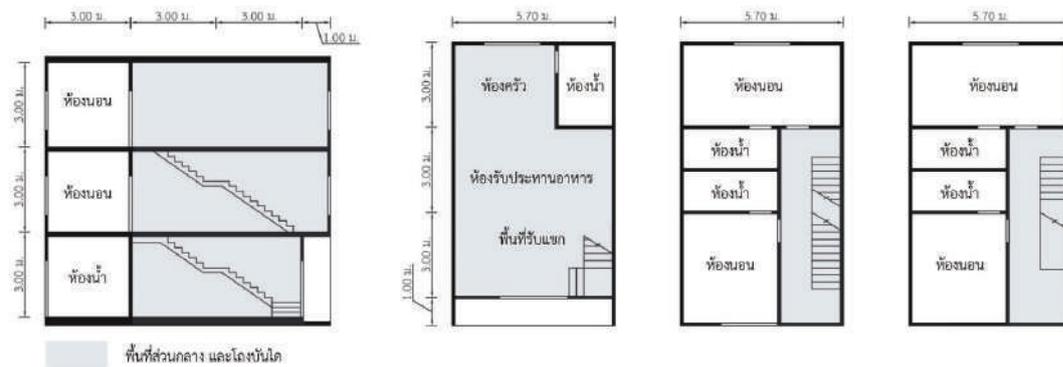
โถงบันได ซึ่งเป็นพื้นที่โล่งที่เชื่อมต่อระหว่างชั้นต่าง ๆ ของแต่ละหน่วย ส่งผลต่อลมหรือการไหลอากาศภายในทุกชั้น โดยแบ่งลักษณะของโถงบันไดได้ดังนี้

1. ทาวน์เฮาส์ที่มีการวางตำแหน่งโถงบันไดด้านหน้าหรือเอียงไปทางด้านหน้า
2. ทาวน์เฮาส์ที่มีการวางตำแหน่งโถงบันไดตรงกลาง
3. ทาวน์เฮาส์ที่มีการวางตำแหน่งโถงบันไดด้านหลัง

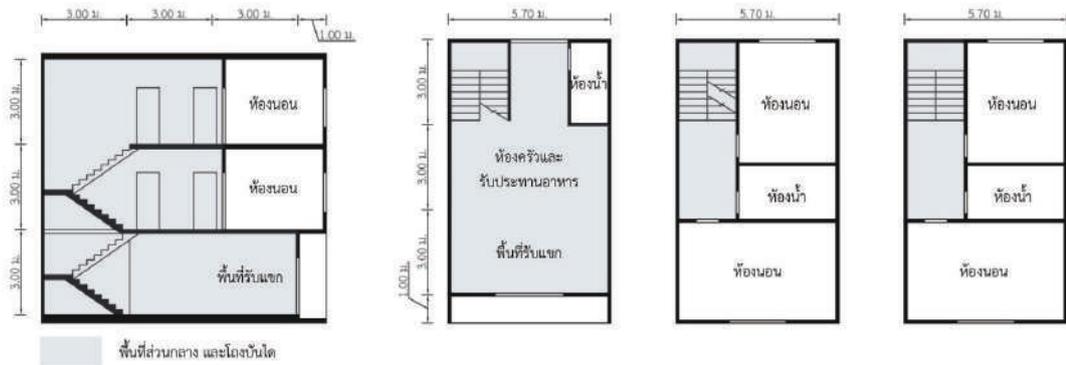
โดยพบว่า ข้อกำหนดทางกฎหมายทาวน์เฮาส์ส่วนใหญ่ในปัจจุบัน จะมีขนาดหน้ากว้างอยู่ที่ 5.70 เมตร ความสูงพื้นชั้นล่างถึงพื้นชั้นบนจะไม่น้อยกว่า 2.60 เมตร (Akaneeyut, 2019) ผู้วิจัยจึงสามารถสรุปรูปแบบทั่วไปได้ 3 รูปแบบ คือ อาคารที่มีลักษณะโถงบันไดเอียงไปด้านหน้า ตรงกลาง และด้านหลังอาคาร (ดังภาพที่ 2-4)

ภาพที่ 2 รูปแบบทั่วไปของทาวน์เฮาส์แบบที่ 1 อาคารที่มีการวางตำแหน่งโถงบันไดด้านหน้า

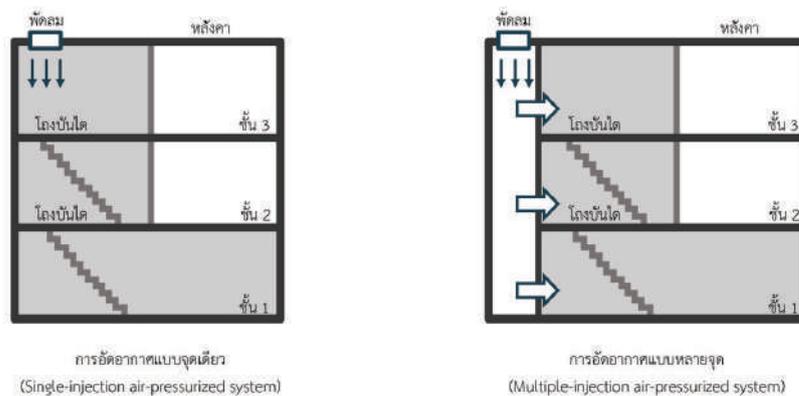

ภาพที่ 3 รูปแบบทั่วไปของทาวน์เฮาส์แบบที่ 2 อาคารที่มีการวางตำแหน่งโถงบันไดตรงกลาง

ภาพที่ 4 รูปแบบทั่วไปของทาวน์เฮาส์แบบที่ 3 อาคารที่มีการวางตำแหน่งบันไดด้านหลัง

ในส่วนของระบบอัดอากาศของช่องบันไดหนีไฟ จะมีทั้งการอัดเข้ามาในโถงบันไดโดยตรง เป็นการอัดอากาศแบบจุดเดียวและการอัดผ่านช่องลมหรือท่อลมเป็นการอัดอากาศแบบหลายจุด (Manewattana, 1998) ดังภาพที่ 5 การศึกษานี้จะเป็นการศึกษาผลของการประยุกต์การจ่ายลมจุดเดียวในโถงบันไดหนีไฟกับรูปแบบบ้านทาวน์เฮาส์ทั่วไปที่สรุปรูปแบบจากงานวิจัยและกฎหมายที่เกี่ยวข้อง โดยใช้โปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation เป็นโปรแกรมสร้างแบบจำลองทางคณิตศาสตร์บนคอมพิวเตอร์ ด้วยวิธีทางพลศาสตร์ของไหลเชิงคำนวณ (Computational Fluid Dynamics: CFD) จำลองพฤติกรรมการไหลของอากาศและสภาวะความดันอากาศภายในอาคาร และวิเคราะห์ผลที่เกิดขึ้นเพื่อหาแนวทางในการออกแบบต่อไป

ภาพที่ 5 ระบบอัดอากาศช่องบันได (ซ้าย) แบบจุดเดียว และ (ขวา) แบบหลายจุด

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

เป็นการศึกษาผลของการจ่ายลมในโถงบันไดของรูปแบบทาวน์เฮาส์ทั่วไป ด้วยระบบอัดอากาศแบบจุดเดียว เพื่อให้ภายในอาคารเป็นพื้นที่ความดันบวกและสามารถป้องกันฝุ่นละอองเข้ามาภายในอาคารได้

ขอบเขตของการศึกษา

1. ข้อมูลสภาพอากาศที่ใช้ในการทดสอบในโปรแกรมจำลอง จากรายงานสถานการณ์ของกรมควบคุมมลพิษของประเทศไทย (Pollution Control Department, 2022) พบว่า ช่วงที่เกิดวิกฤตฝุ่นละออง PM 2.5 มากที่สุดจะเป็นช่วงเดือนมีนาคมและเดือนเมษายน โดยเฉพาะในทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ในงานวิจัยนี้จึงเลือกพื้นที่เขตสภาพอากาศของเชียงใหม่ และช่วงเดือนที่เกิดวิกฤตมากที่สุด โดยอุณหภูมิพิจารณากรณีที่มีค่าสูงเพื่อประเมินกรณีที่อากาศอยู่ในสภาวะที่ไม่ดี มาทดสอบในโปรแกรมจำลองพฤติกรรมการไหลของอากาศและสภาวะความดัน กล่าวคือ ใช้ค่า 964,286 พาสคาลเป็นค่าความดันอากาศ ค่าอุณหภูมิเฉลี่ยสูงสุดเป็น 36.5 องศาเซลเซียส ความเร็วลม 2 เมตรต่อวินาที และความชื้นสัมพัทธ์ ร้อยละ 37 เป็นค่าเฉลี่ยในช่วงที่เกิดวิกฤต (ดังตารางที่ 1)

2. แผงฟอกอากาศในระบบ (filter) จากการศึกษาและการจำลองนี้จะไม่รวมถึงการศึกษาในรายละเอียดของแผงฟอกอากาศในระบบความดันบวก ที่เป็นอุปกรณ์ที่กรองอากาศหรือกรองฝุ่นละอองในจุดที่นำอากาศเข้ามาภายในอาคาร รวมถึงชนิดของพัดลมที่ใช้ในการจ่ายลม

3. การจำลองรูปแบบทาว์นเฮาส์ ที่นำมาทดสอบแบ่งเป็น 3 รูปแบบที่กล่าวไปข้างต้นในส่วนบนหน้า และจำลองในกรณีประตูทุกบานปิดเท่านั้น โดยกำหนดให้มีบริเวณรั้วไหลของอากาศเท่ากันทุกรูปแบบบริเวณประตูชั้น 1 ของอาคาร จะยังไม่รวมพื้นที่การรั้วไหลของผนังที่เกิดจากรอยแยกหรือรอยรั่วตามผนัง โดยใช้โปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation จำลองพฤติกรรมการไหลของอากาศและสภาวะความดันแบบรวมภายนอกอาคารด้วย (external analysis type) โดยยังไม่คำนึงถึงแรงโน้มถ่วงโลกและระยะเวลาอัดอากาศ ตามขั้นตอนการใช้โปรแกรมของ Chanyuak (2016) โดยวิเคราะห์เฉพาะบริเวณพื้นที่โถงบันได และพื้นที่อเนกประสงค์ชั้นหนึ่งเทียบกับภายนอกอาคาร มิได้รวมถึงห้องนอนและห้องน้ำของอาคารซึ่งกำหนดให้เป็นพื้นที่ปิดในการจำลอง

ตารางที่ 1 ข้อมูลสภาพอากาศภายนอกอาคารที่นำมาใช้ในการจำลอง

ข้อมูลที่ใช้กำหนดในโปรแกรม	ค่าที่กำหนด	หน่วย	รายละเอียด
1. ความกดอากาศภายนอกอาคาร	964,286	พาสคาล	เป็นค่าเฉลี่ยคำนวณจากแผนที่ความกดอากาศในช่วงที่เกิดวิกฤตบริเวณเชียงใหม่
2. อุณหภูมิ	36.5	องศาเซลเซียส	เป็นค่าเฉลี่ยสูงสุดในช่วงเดือนมีนาคมและเมษายนของจังหวัดเชียงใหม่
3. ความเร็วลม	2	เมตรต่อวินาที	เป็นค่าเฉลี่ยคำนวณจากแผนที่ความเร็วลมในช่วงที่เกิดวิกฤตบริเวณเชียงใหม่
4. ความชื้นสัมพัทธ์	37	ร้อยละ	เป็นค่าเฉลี่ยในช่วงกลางวันของเดือนมีนาคมและเมษายนของจังหวัดเชียงใหม่

ข้อกำหนด หลักการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. หลักการออกแบบระบบอัดอากาศ

จากการศึกษาข้อกำหนดตามกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับระบบอัดอากาศ มาตรฐานการควบคุมควันไฟของวิศวกรรมสถานแห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ (The Engineering Institute of Thailand H.M. The King's Patronage, 2019) ที่มีการอ้างอิงจากมาตรฐาน ASHRAE คู่มือวิศวกรรมควบคุมควัน (John, et al., 2012) และคู่มือมาตรฐานระบบควบคุมควัน 2012 (National Fire Protection Association, 2013) สามารถสรุปข้อกำหนดในการควบคุมความดันและการคำนวณที่นำมาประยุกต์ใช้ในการออกแบบได้ดังนี้

1.1 ความดันแตกต่างของอากาศ ที่ต้องการภายในบ้านได้กับความดันอากาศภายนอกอาคารที่มีฝุ่นละออง ในกรณีประตูที่ติดกับบ้านปิดหมดทุกบาน ความดันแตกต่างของอากาศภายในบ้านได้กับภายนอกอาคารไม่ควรต่ำกว่า 38 Pa

1.2 การอัดอากาศต้องคำนึงถึงความดันแตกต่างสูงสุดตกร่อมประตู ความดันในระบบต้องไม่มากเกินไป เพื่อให้ยังสามารถเปิดประตูได้ โดยประตูบ้านทั่วไปแรงที่ใช้ดึงประตูอยู่ที่ประมาณไม่เกิน 44 นิวตัน ที่ขนาดความกว้างประตู 80 และ 90 เซนติเมตร ความดันแตกต่างสูงสุดตกร่อมประตูที่ความกว้างของประตูต้องไม่เกิน 92 และ 85 Pa ตามลำดับ โดยผู้เชี่ยวชาญแนะนำให้ใช้เป็นค่าไม่เกิน 90 Pa

1.3 การคำนวณปริมาณลมไหลออก จากความดันแตกต่างขณะประตูปิด

$$\text{Air Leak (m}^3/\text{s)} = 0.839 \times A_{\text{leak}}(\text{m}^2) \times \sqrt{\Delta P (\text{Pa})}$$

เมื่อ	Air Leak คือ	ปริมาณลมไหลออกจากความดันแตกต่าง หน่วยเป็น ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที
	A_{leak} คือ	ขนาดพื้นที่รั่วไหลของประตู หน่วยเป็น ตารางเมตร
	ΔP คือ	ค่าความดันแตกต่างที่กำหนด หน่วยเป็น พาสคาล

1.4 ความเร็วของอากาศภายในระบบอัดอากาศ อ้างอิงจากการออกแบบระบบอัดอากาศบันไดหนีไฟ กำหนดให้ความเร็วของอากาศภายในช่องท่อหรือท่อลม สำหรับระบบอัดอากาศต้องไม่เกิน 2500 FPM (12.7 m/s) โดยความเร็วลมที่ออกจากช่องท่อหรือท่อลม สำหรับระบบอัดอากาศต้องไม่เกิน 1,500 FPM (7.62 m/s)

1.5 การคำนวณปริมาณอากาศที่ต้องอัดเข้าสู่บันได คำนวณได้จากสมการ

$$Q = ac + bN$$

เมื่อ	Q	คือ	ปริมาณอากาศที่ต้องอัดเข้าสู่บันได หน่วยเป็นลูกบาศก์เมตรต่อวินาที
	a	คือ	อัตราการไหลของอากาศผ่านประตูที่เปิดค้างสู่ภายนอก 7.08 m ³ /s ต่อหนึ่งประตู
	c	คือ	จำนวนประตูที่เปิดค้างสู่ภายนอก
	b	คือ	อัตราการไหลของอากาศผ่านรอยรั่วของผนังและประตูของบันได 0.094 m ³ /s ต่อชั้น
	N	คือ	จำนวนชั้นของอาคาร

1.6 ตำแหน่งในการจ่ายลม มีทั้งจ่ายลมด้านบน (top injection) และจ่ายที่ด้านล่างของอาคาร (bottom injection) ซึ่งมีข้อดีและข้อเสียแตกต่างกัน อย่างไรก็ตาม ในการพิจารณาตำแหน่งการจ่ายลมเข้า จึงต้องพิจารณาให้เหมาะสมกับพื้นที่ด้วย (Manewattana, 1998) (ดังตารางที่ 2)

ตารางที่ 2 เปรียบเทียบข้อดีข้อเสียระบบอัดอากาศแบบหลายจุดเมื่อติดตั้งระบบจ่ายลมด้านบนและด้านล่างอาคาร

ระบบจ่ายลมด้านบน	ระบบจ่ายลมด้านล่าง
1. ใช้พื้นที่ไม่เยอะ ไม่เกะกะ	1. ต้องจัดหาพื้นที่หรือสร้างห้องเพื่อติดตั้ง
2. อาจดึงอากาศเสีย หรืออากาศไม่บริสุทธิ์ที่ลอยอยู่ในอากาศ กลับเข้ามาได้	2. สามารถเลือกตำแหน่งที่ตั้งอากาศบริสุทธิ์เข้ามาได้ ทำให้ระบบลดหรือไม่ดึงอากาศเสียเข้ามาในระบบ
3. สูญเสียแรงดันอากาศได้น้อยกว่า การรักษาแรงดันบวกไว้ทั่วทั้งช่องบันได มีส่วนทำให้เกิดแรงดันที่สม่ำเสมอมากขึ้น	3. การรักษาแรงดันอากาศถ้าจ่ายลมจากด้านล่าง จะทำให้ด้านบนสูญเสียแรงดันได้มาก

แต่จากการทดลองใช้สูตรคำนวณในข้อ 1.5 เพื่อหาปริมาณอากาศที่ต้องเติมเข้าไปในโถงบันได พบว่า ค่าที่ได้มากเกินความจำเป็นในบ้านพักอาศัยประเภททาวน์เฮาส์ ในการกำหนดปริมาณอากาศที่ต้องอัดเข้าไปในโถงจึงกำหนดจากการคำนวณปริมาณลมไหลออกในสูตรข้อ 1.3 ร่วมกับการทดสอบการจำลองเบื้องต้นในโปรแกรม

2. ระดับความแตกต่างของความดันระหว่างห้อง

จากการศึกษาคู่มือการออกแบบห้องสะอาด (Eungphakorn, 2012) พบว่า ค่าความแตกต่างของความดันที่มีค่าประมาณ 25 Pa ภายในอาคาร เพียงพอสำหรับการใช้งานเกือบทุกชนิด ถ้าห้องมีการ

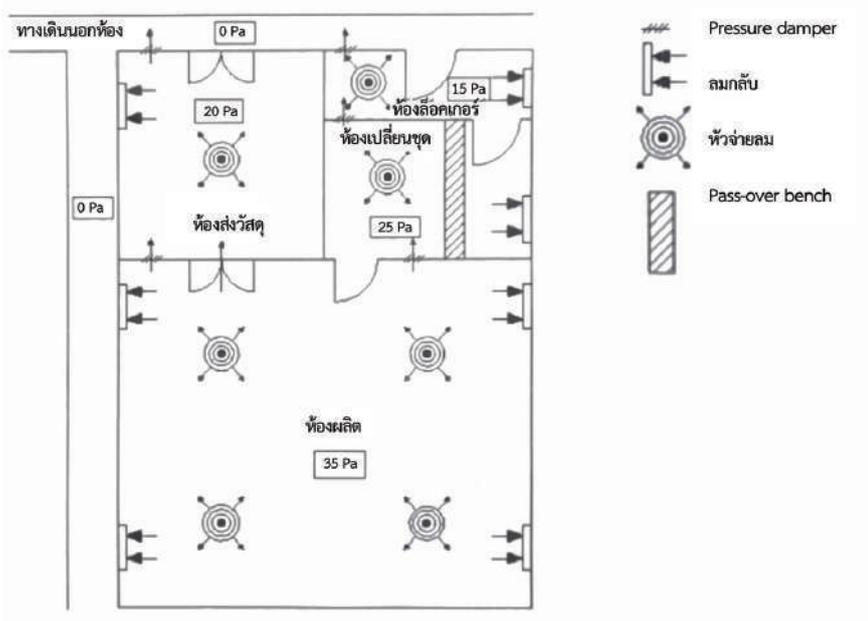
เชื่อมต่อกับห้องสะอาดอื่น ๆ ต้องออกแบบความดันให้สูงมากขึ้นตามความเหมาะสม ซึ่งความแตกต่างของความดันระหว่างห้องเมื่อประตูทุกบานปิดหมด ไม่ควรมีน้อยกว่า 12.5 Pa ตามระดับชั้นความสะอาดที่อ้างอิงตามมาตรฐาน ASHRAE 62.1 (ดังตารางที่ 3) โดยห้องที่มีระดับความสะอาดสูงสุดและลดหลั่นกันลงมาที่ละ 12.5 Pa เพื่อให้สามารถกำหนดความดันแตกต่างที่เหมาะสมในแต่ละพื้นที่ได้

ตารางที่ 3 ชั้นคุณภาพของอากาศและการนำกลับมาใช้งาน (air classification and recirculation)

ระดับชั้น คุณภาพอากาศ	รายละเอียด	พื้นที่ใช้งาน
Air Class 1	คุณภาพดี ใช้ Recirculate และใช้ Transfer ไปยังห้องที่มี Air Class ต่ำกว่าได้	ห้องนอน ห้องทำงาน
Air Class 2	คุณภาพพอใช้ได้ ใช้ Recirculate ในพื้นที่เดิมได้ และใช้ Transfer ไปยังห้องน้ำได้	ห้องนั่งเล่น โถงทางเดิน โถงบันได
Air Class 3	คุณภาพแย ใช้ Recirculate ในพื้นที่เดิมได้ แต่ใช้ Transfer ไปยังพื้นที่อื่น ๆ ไม่ได้	ห้องครัว
Air Class 4	คุณภาพแย่มาก ต้องทิ้งอย่างเดียว ห้ามนำกลับมาใช้	ห้องน้ำ ที่จอดรถ

3. งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและตัวอย่างการกำหนดความดันแตกต่างที่เหมาะสม

จากบทความแนวทางการออกแบบการปรับอากาศและระบายอากาศ สำหรับโรงพยาบาลของ Tetchaamnuywit (2008) กล่าวเรื่องแรงดันแตกต่างของแต่ละห้องในโรงพยาบาลเพื่อเป็นการป้องกันการแพร่กระจายของเชื้อโรคต่าง ๆ ไม่ให้ติดต่อไปยังบุคคลอื่น โดยแรงดันแตกต่างมักจะอยู่ระหว่าง 5-20 Pa เมื่อเทียบกับห้องข้างเคียงตามลำดับความสำคัญ ซึ่งอาจสูงถึง 45 Pa ได้เมื่อเทียบกับบรรยากาศปกติ รวมถึงคู่มือการออกแบบห้องสะอาดของ Eungphakorn (2012) มีการยกตัวอย่างการกำหนดค่าความดันแตกต่างโดยการจัดระดับความดันในห้องต่าง ๆ ได้แก่ ห้องผลิต ห้องเปลี่ยนชุด ห้องส่งผ่านวัสดุ และห้องเก็บของ ในขั้นแรกจะเริ่มจากการกำหนดค่าเริ่มต้นให้ความดันอากาศในห้องล็อกเกอร์สูงกว่าทางเดินด้านนอก 15 Pa ห้องเปลี่ยนชุดเสื้อผ้าซึ่งต้องการระดับความสะอาดสูงกว่าไม่น้อยกว่า 10 Pa จึงต้องให้มีความดันเท่ากับ 25 Pa เช่นกันกับผลต่างของความดันของห้องผลิตและห้องเปลี่ยนชุด จึงต้องมีความดันเท่ากับ 35 Pa และให้ผลต่างระหว่างห้องผลิตกับห้องส่งผ่านวัสดุเท่ากับ 15 Pa ดังนั้น ห้องส่งผ่านวัสดุจึงมีความดันเท่ากับ 20 Pa ซึ่งเป็นระดับที่สูงกว่าทางเดินรอบนอก ถึงแม้ว่าความดันแตกต่าง 20 Pa อาจสูงมากเกินไปกว่าที่จำเป็นแต่เป็นที่ยอมรับได้ ถ้าจัดระดับความดันแตกต่างสูงเกินความต้องการ อาจก่อให้เกิดปัญหาในการเปิดปิดประตูตามมาได้ ดังนั้น ควรใช้ค่าความแตกต่างของความดันระหว่างห้องสะอาดสองห้องเท่ากับ 10 Pa และใช้ค่าระหว่างห้องสะอาดใด ๆ กับพื้นที่ที่ไม่ใช่เขตสะอาด ถ้าไม่สามารถจัดความดันในระดับดังกล่าวได้จะใช้ความดันแตกต่างเท่ากับ 5 Pa เป็นค่าต่ำสุดระหว่างห้องสะอาดด้วยกัน (ดังภาพที่ 6)

ภาพที่ 6 ตัวอย่างห้องสะอาดที่แสดงถึงความดันแตกต่างที่เหมาะสม
ที่มา: Eungphakorn (2012)

วิธีดำเนินการวิจัย

กิจกรรมที่ 1 กำหนดตัวแปรต้นโดยการศึกษารูปแบบทาว์นเฮาส์ทั่วไป เพื่อสรุปรูปแบบอาคารที่ใช้ในการทดสอบและกำหนดจุดจ่ายลมในแต่ละแบบ รวมถึงวิเคราะห์จากความเหมาะสมในการติดตั้ง (ดังตารางที่ 4) ประกอบด้วย รูปแบบที่มีลักษณะของโถงบันไดเป็นแนวตรงเยื้องมาด้านหน้า รูปแบบที่มีลักษณะโถงบันไดเป็นช่องโถงอยู่บริเวณกลางอาคาร และรูปแบบที่มีบันไดเป็นตัวยูเอียงไปทางด้านหลังอาคาร โดยกำหนดให้ขนาดอาคาร ความสูงระหว่างชั้น ขนาดช่องเปิด ขนาดพื้นที่รั้วไหลของประตูที่ชั้น 1 เท่ากันทุกรูปแบบ นอกจากนี้ กำหนดให้ห้องน้ำและห้องนอนเป็นห้องปิดสนิทไม่มีการรั่วไหลของอากาศ

กิจกรรมที่ 2 ทำการทดสอบรูปแบบจำลอง โดยใช้โปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation เพื่อวิเคราะห์พฤติกรรมการไหลของอากาศและค่าความดันแตกต่างในแต่ละจุด โดยกำหนดค่าต่างๆ ในการจำลองดังนี้

2.1 กำหนดค่าสภาพอากาศภายนอกใช้ค่าความดันอากาศ 964,286 พาสคาล ค่าอุณหภูมิเป็น 36.5 องศาเซลเซียส ความเร็วลม 2 เมตรต่อวินาที และความชื้นสัมพัทธ์ ร้อยละ 37 (ดังตารางที่ 1)

2.2 กำหนดให้วัสดุอาคารเป็นผนังคอนกรีต

2.3 กำหนดให้ขนาดช่องปล่อยลมเข้าโถงบันไดเท่ากันทุกรูปแบบ กว้าง 0.60 เมตร ยาว 1.20 เมตร

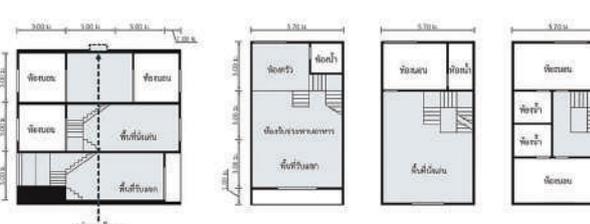
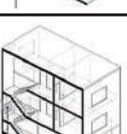
2.4 กำหนดให้ขนาดพื้นที่รั้วซึมเท่ากันทุกรูปแบบ คือ 0.2 ตารางเมตร และอยู่ตำแหน่งเดียวกัน เฉพาะที่ประตูด้านหน้าอาคาร

2.5 กำหนดให้ปริมาณอากาศที่อัดเข้าสู่ระบบเป็น 0.5 m³/s

2.6 กำหนดจุดวัดค่าความเร็วลมและระดับแตกต่างของความดันอากาศในแต่ละจุดกรณีประตูทุกบานปิดอยู่ ตำแหน่งที่วัดค่ามีบริเวณโถงบันไดทุกชั้น วัดที่ความสูง 1.50 เมตร จากระดับพื้นของชั้นนั้น ๆ กำหนดที่ชั้น 3 เป็นจุด A ชั้น 2 เป็นจุด B ชั้น 1 เป็นจุด C และพื้นที่อเนกประสงค์ชั้น 1 บริเวณประตูด้านหน้าเป็นจุด D

กิจกรรมที่ 3 ทำการวิเคราะห์จากผลการทดสอบในโปรแกรม โดยวิเคราะห์จากพฤติกรรมการไหลของอากาศเมื่อทำการอัดอากาศในตำแหน่งที่กำหนด ค่าความเร็วลม และค่าความแตกต่างของระดับความดันภายในอาคารเทียบกับภายนอก จากนั้นทำการสรุปและอภิปรายผล

ตารางที่ 4 รูปแบบทาว์นเฮาส์ที่ใช้ในการทดสอบและตำแหน่งจุดจ่ายลม

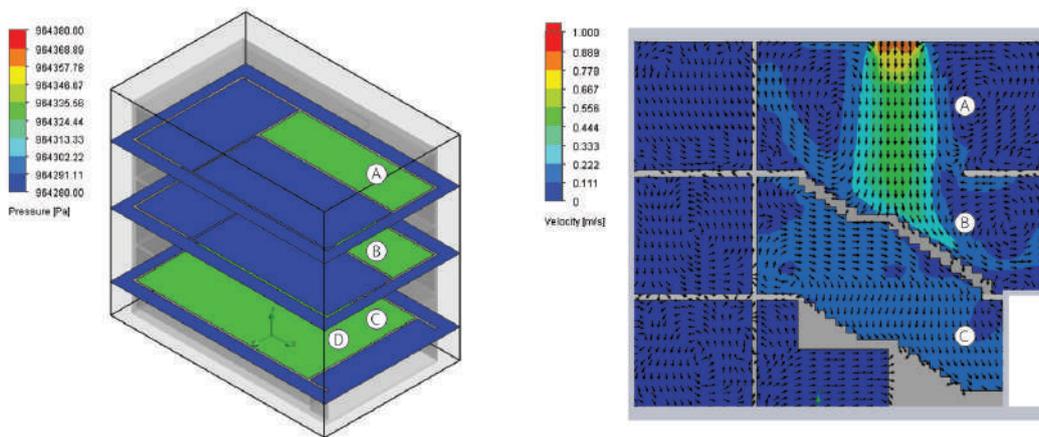
แผนผังและรูปตัด	ตำแหน่งจุดจ่ายลม
<p>รูปแบบที่ 1 ทาว์นเฮาส์ที่มีลักษณะโถงบันไดเป็นแนวตรงเชื่อมมาทางด้านหน้าอาคาร โดยกำหนดตำแหน่งจุดจ่ายลมกรณีจ่ายลมด้านบนเป็นช่วงกึ่งกลางของโถงและกรณีจ่ายลมด้านล่างเป็นบริเวณที่หน้าอาคารในตำแหน่งตรงกับโถงบันได</p> 	 กรณีจ่ายลมด้านบน กรณีจ่ายลมด้านล่าง
<p>รูปแบบที่ 2 ทาว์นเฮาส์ที่มีลักษณะบันไดแบบเล่นระดับ ที่มีช่องโถง อยู่บริเวณกลางอาคาร โดยกำหนดจุดจ่ายลมบนอาคารช่วงกึ่งกลางของโถง แต่ไม่มีกรณีจ่ายลมด้านล่างเนื่องจากไม่มีตำแหน่งที่สามารถติดตั้งได้</p> 	 กรณีจ่ายลมด้านบน
<p>รูปแบบที่ 3 ทาว์นเฮาส์ที่มีลักษณะบันไดเป็นตัวยูอยู่บริเวณด้านหลังของอาคาร โดยกำหนดตำแหน่งจุดจ่ายลมกรณีจ่ายลมด้านบนเป็นช่วงกึ่งกลางของโถงเยื้องไปด้านหลังให้ตรงกับบันไดและกรณีจ่ายลมด้านล่างเป็นบริเวณหลังอาคารช่วงกึ่งกลางโถงเหนือชานพัก</p> 	 กรณีจ่ายลมด้านบน กรณีจ่ายลมด้านล่าง

ผลการศึกษา

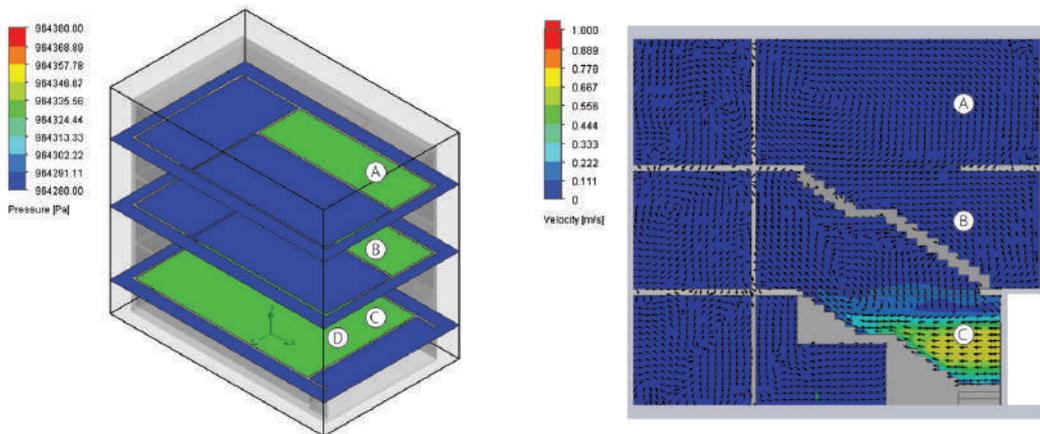
จากการทดสอบด้วยการใช้โปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation จำลองพฤติกรรมการไหลของอากาศและสภาวะความดันอากาศภายในอาคาร โดยตัวชี้วัดที่นำมาเปรียบเทียบประเมิน คือ ค่าความดันแตกต่างจากผลต่างของค่าความดันอากาศในอาคารที่วัดได้กับค่าความดันอากาศภายนอกที่กำหนดไว้ ค่าความเร็วลมตำแหน่งที่กำหนดจุดวัดค่า (จุด A, B, C และ D) และพฤติกรรมการไหลของอากาศ โดยจากการจำลองในโปรแกรม ซึ่งมีผลการทดสอบในแต่ละรูปแบบ ดังนี้

รูปแบบที่ 1 ทาวน์เฮาส์ที่มีลักษณะโถงบันไดอยู่บริเวณด้านหน้าของอาคาร

สามารถกำหนดจุดจ่ายลมได้ 2 กรณี คือ บริเวณหลังคา และบริเวณหน้าอาคารชั้นหนึ่ง เมื่อทำการจำลองการจ่ายลมเข้าไปในระบบ พบว่า ค่าความดันแตกต่างอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด ส่วนค่าความเร็วลมภายในกรณีจ่ายลมที่ด้านบนอาคารใกล้เคียงกับกรณีจ่ายลมที่ด้านล่างอาคาร แต่กระแสอากาศไปได้ไม่ทั่วถึงทั้งอาคารเมื่อเป็นกรณีจ่ายลมที่ด้านล่าง จากภาพที่ 7 ภาพที่ 8 และตารางที่ 5 แสดงให้เห็นว่า ทาวน์เฮาส์รูปแบบที่ 1 เมื่อทำการจ่ายลมที่ด้านบนอาคาร พบว่า ค่าความดันแตกต่างภายในและภายนอกอาคารเฉลี่ยอยู่ที่ 46.85 Pa ซึ่งยังอยู่ในเกณฑ์กำหนด และค่าความเร็วลมจะเฉลี่ยอยู่ที่ 0.13 m/s แต่ทิศทางการไหลของอากาศจะค่อนข้างไม่ทั่วถึงชั้นล่าง เนื่องจากโถงบันไดบังทิศทางของกระแสลม ทำให้ความเร็วลมที่ชั้นหนึ่งค่อนข้างน้อย ส่วนกรณีจ่ายลมที่บริเวณด้านล่างอาคาร พบว่า ความดันแตกต่างเฉลี่ยอยู่ที่ 48.49 Pa และมีค่าความเร็วลมเฉลี่ยเป็น 0.14 m/s ซึ่งเป็นค่าที่ใกล้เคียงกับกรณีแรก แต่ทิศทางของกระแสอากาศกระจายแค่บริเวณชั้นหนึ่ง ส่งผลให้ลมไปไม่ถึงชั้นที่สองและสาม หรือพิจารณาได้ว่าการจ่ายลมที่ด้านบนจะทำให้ทิศทางการไหลของอากาศ สามารถไหลได้ทั่วถึงมากกว่าการจ่ายลมด้านล่าง แต่ทั้งนี้ค่าความดันแตกต่างของทั้งสองแบบจะมีค่าไม่ต่างกันมากนัก

ภาพที่ 7 ผลการจำลอง (ซ้าย) สภาวะความดัน และ (ขวา) ความเร็วทิศทางการไหลของอากาศ โดยแสดงเป็นแถบสีและทิศทางลูกศรสีของรูปแบบที่ 1 กรณีจ่ายลมด้านบนอาคาร

ภาพที่ 8 ผลการจำลอง (ซ้าย) สภาวะความดัน และ (ขวา) ความเร็วทิศทางการไหลของอากาศ โดยแสดงเป็นแถบสีและทิศทางการไหลของรูปแบบที่ 1 กรณีจ่ายลมด้านล่างอาคาร

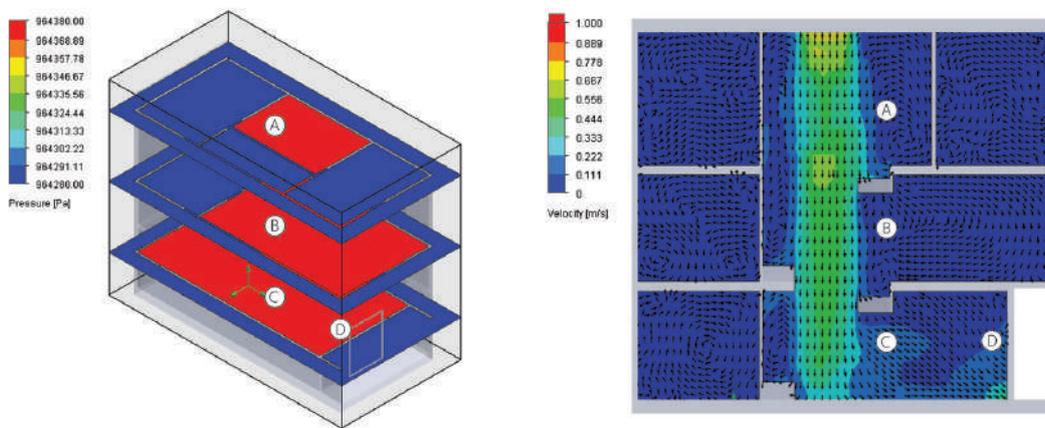
ตารางที่ 5 ผลการทดสอบรูปแบบทาว์นเฮาส์แบบที่ 1 กรณีจ่ายลมด้านบนและด้านล่างอาคาร

กรณีจ่ายลมด้านบนอาคาร			
ตำแหน่งที่วัดค่า	ค่าความดันอากาศ (Pa)	ค่าความดันแตกต่าง (Pa)	ค่าความเร็วลม (m/s)
A	964,332.91	46.91	0.19
B	964,333.19	47.19	0.08
C	964,332.66	46.66	0.17
D	964,332.63	46.63	0.06
ค่าเฉลี่ย	964,332.85	46.85	0.13
กรณีจ่ายลมด้านล่างอาคาร			
ตำแหน่งที่วัดค่า	ค่าความดันอากาศ (Pa)	ค่าความดันแตกต่าง (Pa)	ค่าความเร็วลม (m/s)
A	964,334.66	48.66	0.01
B	964,334.65	48.45	0.02
C	964,334.42	48.42	0.42
D	964,334.43	48.43	0.10
ค่าเฉลี่ย	964,334.54	48.49	0.14

2. รูปแบบที่ 2 ทาว์นเฮาส์ที่มีลักษณะโถงบันไดอยู่บริเวณกลางอาคาร

สามารถกำหนดจุดจ่ายลมได้เพียงกรณีเดียว คือ บริเวณหลังคา เนื่องจากบริเวณโถงบันไดติดกับผนังของทาว์นเฮาส์อีกหน่วยหนึ่ง จึงไม่สามารถจ่ายลมด้านล่างอาคารจากจุดนี้ได้ เมื่อทำการจำลองการจ่ายลมเข้าไปในระบบ พบว่า ค่าความดันแตกต่างมากเกินเกณฑ์ที่กำหนดและค่าความเร็วลมภายในอาคารค่อนข้างสูงในบริเวณที่ชั้นสองและชั้นสาม แต่กระแสอากาศไปได้ไม่ค่อยทั่วถึงชั้นล่าง เนื่องจากกระแสอากาศลงมา

ในช่องปล่องโดยตรง จึงมีกระแสอากาศมากแต่ไม่สามารถเคลื่อนที่ไปได้ทั่วอาคาร จากภาพที่ 9 และ ตารางที่ 6 แสดงให้เห็นว่า ทาวน์เฮาส์รูปแบบที่ 2 เมื่อทำการจำลองที่ด้านบนอาคาร พบว่า ค่าความดันแตกต่างภายในและภายนอกอาคารอยู่ที่ประมาณ 111.32 Pa เป็นค่าที่เกินเกณฑ์กำหนด ซึ่งทำให้เกิดปัญหาในการเปิดปิดประตู และค่าความเร็วลมเฉลี่ยอยู่ที่ 0.38 m/s เนื่องจากลักษณะของโถงบันไดมีส่วนที่เป็นช่องโถง ไม่มีส่วนของตัวบันไดมาขวาง ทำให้ชั้นด้านบนมีความเร็วลมค่อนข้างมากและกระแสอากาศลงมาถึงด้านล่างบริเวณช่องโถงของบันไดพอดี ส่งผลให้ค่าความดันแตกต่างค่อนข้างสูง หรืออาจพิจารณาได้ว่าลักษณะของโถงบันไดลักษณะนี้ มีช่องโถงที่เอื้อต่อการส่งลมไปยังพื้นที่อเนกประสงค์ชั้นหนึ่งโดยตรง

ภาพที่ 9 ผลการจำลอง (ซ้าย) สภาวะความดัน และ (ขวา) ความเร็วทิศทางการไหลของอากาศ โดยแสดงเป็นแถบสีและทิศทางการเคลื่อนที่ของรูปแบบที่ 2 กรณีจำลองด้านบนอาคาร

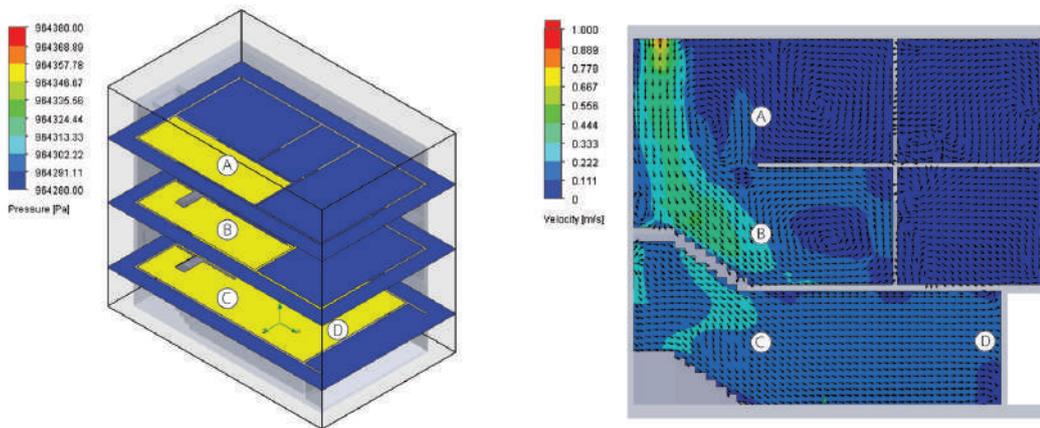
ตารางที่ 6 ผลการทดสอบรูปแบบทาวน์เฮาส์แบบที่ 2 กรณีจำลองด้านบนอาคาร

กรณีจำลองด้านบนอาคาร			
ตำแหน่งที่วัดค่า	ค่าความดันอากาศ (Pa)	ค่าความดันแตกต่าง (Pa)	ค่าความเร็วลม (m/s)
A	964,397.24	111.24	0.69
B	964,397.33	111.33	0.64
C	964,397.34	111.34	0.10
D	964,397.37	111.37	0.09
ค่าเฉลี่ย	964,397.32	111.32	0.38

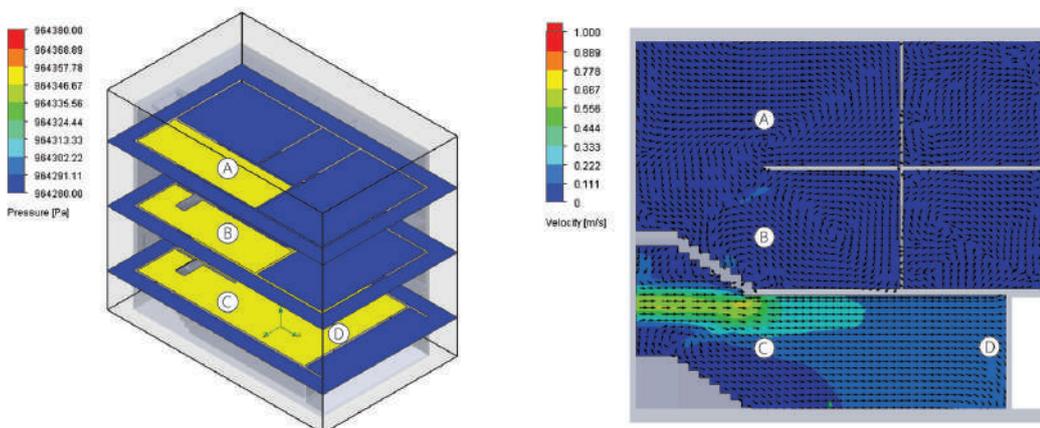
3. รูปแบบที่ 3 ทาวน์เฮาส์ที่มีลักษณะโถงบันไดอยู่บริเวณด้านหลังของอาคาร

สามารถกำหนดจุดจำลองได้ 2 กรณี คือ บริเวณหลังคาและบริเวณที่ด้านหลังอาคารชั้นหนึ่ง เมื่อทำการจำลองเข้าไป พบว่า ค่าความดันแตกต่างอยู่ในเกณฑ์ที่กำหนด ส่วนค่าความเร็วลมภายในกรณี

จ่ายลมที่ด้านบนอาคารจะใกล้เคียงกับกรณีจ่ายลมที่ด้านล่างอาคาร แต่กระแสอากาศไปได้ไม่ถึงทั้งอาคาร เมื่อเป็นกรณีจ่ายลมที่ด้านล่าง จากภาพที่ 10 ภาพที่ 11 และตารางที่ 7 แสดงให้เห็นว่า รูปแบบทาว์นเฮาส์แบบที่ 3 เมื่อทำการจ่ายลมที่ด้านบนของอาคาร พบว่า ค่าความดันแตกต่างกันภายในและภายนอกอาคารเฉลี่ยอยู่ที่ 63.05 Pa ซึ่งเป็นค่าที่ค่อนข้างสูง แต่ยังอยู่ในเกณฑ์กำหนด และค่าความเร็วลมเฉลี่ยอยู่ที่ 0.14 m/s โดยทิศทางการไหลของอากาศค่อนข้างครอบคลุมได้ทั่วจนถึงพื้นชั้นหนึ่ง แต่ที่ชั้นบนสุดจะไม่ค่อยทั่วถึงเนื่องจากตำแหน่งการจ่ายลมที่อยู่ตรงกับตัวบันไดทำให้อากาศไหลลงไปยังชั้นสองโดยตรงและไม่ได้กระจายไปในชั้นสามก่อน ส่วนกรณีการจ่ายลมที่ด้านล่างอาคาร พบว่า ค่าความดันแตกต่างกันเฉลี่ยอยู่ที่ 61.24 Pa และค่าความเร็วลมเฉลี่ยเป็น 0.14 m/s เป็นค่าที่ใกล้เคียงกับกรณีจ่ายลมด้านบนอาคาร แต่ทิศทางการกระจายแคบบริเวณชั้นหนึ่ง ส่งผลให้ลมไปไม่ถึงชั้นที่สองและสาม ทั้งนี้ เนื่องจากกระแสลมมีทิศทางการไหลจากบนลงล่าง อีกทั้งบริเวณเหนือจุดจ่ายลมยังมีพื้นที่บันไดขวางทำให้ลมส่งไปได้ไม่ถึงทั้ง

ภาพที่ 10 ผลการจำลอง (ซ้าย) สภาวะความดัน และ (ขวา) ความเร็วทิศทางการไหลของอากาศ โดยแสดงเป็นแถบสีและทิศทางลูกศรของรูปแบบที่ 3 กรณีจ่ายลมด้านบนอาคาร

ภาพที่ 11 ผลการจำลอง (ซ้าย) สภาวะความดัน และ (ขวา) ความเร็วทิศทางการไหลของอากาศ โดยแสดงเป็นแถบสีและทิศทางลูกศรของรูปแบบที่ 3 กรณีจ่ายลมด้านล่างอาคาร

ตารางที่ 7 ผลการทดสอบรูปแบบทาว์นเฮาส์แบบที่ 3 กรณีจำลองด้านบนและด้านล่างอาคาร

กรณีจำลองด้านบนอาคาร			
ตำแหน่งที่วัดค่า	ค่าความดันอากาศ (Pa)	ค่าความดันแตกต่าง (Pa)	ค่าความเร็วลม (m/s)
A	964,349.62	63.62	0.11
B	964,349.65	63.65	0.23
C	964,348.46	62.46	0.12
D	964,348.48	62.48	0.09
ค่าเฉลี่ย	964,349.05	63.05	0.14
กรณีจำลองด้านล่างอาคาร			
ตำแหน่งที่วัดค่า	ค่าความดันอากาศ (Pa)	ค่าความดันแตกต่าง (Pa)	ค่าความเร็วลม (m/s)
A	964,347.51	61.51	0.01
B	964,347.47	61.47	0.11
C	964,347.02	61.02	0.19
D	964,346.97	60.97	0.14
ค่าเฉลี่ย	964,347.24	61.24	0.11

สรุปผลและอภิปรายผลการศึกษา

จากการประยุกต์ใช้หลักการระบบอัดอากาศของบันไดหนีไฟกับอาคารบ้านพักอาศัยประเภททาว์นเฮาส์ ด้วยการจำลองแบบจุดเดียวในโรงบันไดสามารถทำให้ภายในอาคารเป็นพื้นที่ความดันบวกได้ ซึ่งรูปแบบทาว์นเฮาส์ที่มีลักษณะและตำแหน่งโรงบันไดแตกต่างกัน เมื่อทำการจำลองแต่ละกรณีในโปรแกรม SOLIDWORKS Flow Simulation แสดงให้เห็นถึงทิศทางการไหลของอากาศและความดันในแต่ละพื้นที่ที่ไม่เหมือนกัน โดยสามารถสรุปได้เป็นประเด็นดังต่อไปนี้

1. ความดันแตกต่างที่เกิดขึ้น กรณีจำลองที่ด้านบนและกรณีจำลองที่ด้านล่างอาคารจะมีค่าความดันแตกต่างใกล้เคียงกันในแต่ละรูปแบบ ตำแหน่งจุดจำลองจึงไม่ค่อยมีผลต่อสภาวะความดันโดยรวม แต่รูปแบบลักษณะของโรงบันไดส่งผลต่อความดันที่เกิดขึ้น โดยรูปแบบที่ 1 ที่มีลักษณะบันไดเป็นแนวตรงเยื้องมาทางด้านหน้าอาคารและ รูปแบบที่ 3 ที่มีลักษณะบันไดเป็นตัวยูอยู่บริเวณด้านหลังของอาคาร มีค่าความดันแตกต่างระหว่างภายในและภายนอกตามเกณฑ์ที่กำหนด แต่รูปแบบที่ 2 ที่มีลักษณะโรงบันไดมีช่องโถง อยู่บริเวณตรงกลางอาคาร จะมีค่าความดันแตกต่างเกินกว่าเกณฑ์ เนื่องจากลักษณะของโรงปล่องบันไดที่มีช่องโถงทะลุลงมาถึงชั้นหนึ่ง ทำให้กระแสอากาศไหลลงมาถึงชั้นล่างโดยตรง กล่าวได้ว่า การมีช่องโถงเอื้อต่อการส่งกระแสลมได้ทุกชั้น และสามารถควบคุมสภาวะความดันให้เหมาะสมเป็นไปตามเกณฑ์ได้ โดยการปรับปริมาณลมที่จ่ายเข้าไปในระบบ

2. ความเร็วลมและทิศทางการไหลของอากาศที่เกิดขึ้นในแต่ละรูปแบบ โดยกรณีการจ่ายลมที่ด้านบนอาคารจะส่งผลให้กระแสลมไปได้ถึงทุกชั้นมากกว่ากรณีการจ่ายลมด้านล่าง ส่วนลักษณะของโถงบันไดก็มีผลต่อความเร็วลมและทิศทางการไหลของอากาศที่เกิดขึ้น เนื่องจากมีพื้นที่ของตัวบันไดมาบดบังทิศทางของกระแสอากาศ ซึ่งรูปแบบที่ 2 ที่มีลักษณะเป็นช่องโถงทำให้กระแสอากาศลงมาถึงชั้นหนึ่งได้มากกว่ารูปแบบที่ 1 และ 3 ที่ไม่มีช่องโถงโดยตรงถึงชั้นล่าง อีกทั้งรูปแบบที่ 3 ที่มีตำแหน่งการจ่ายลมในด้านตรงข้ามกับจุดที่กำหนดเป็นพื้นที่รั่วไหลจะมีทิศทางการไหลของอากาศได้มากกว่ารูปแบบที่ 1 ซึ่งมีตำแหน่งการจ่ายลมอยู่ด้านเดียวกันกับพื้นที่รั่วไหลของอากาศ จึงกล่าวได้ว่าการอัดอากาศแบบจุดเดียวยังมีประสิทธิภาพไม่มากพอ ทำให้เกิดปัญหาในเรื่องของการควบคุมทิศทางการไหลของอากาศ จึงควรพิจารณาปรับปรุงในกรณีการอัดอากาศแบบหลายจุดเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการไหลของอากาศให้ทั่วถึงได้มากขึ้น

นอกจากนี้ ค่าความดันแตกต่างที่เกิดขึ้นในระบบมีค่าค่อนข้างสูง เพราะในการกำหนดพื้นที่รั่วไหลของอากาศในโมเดลที่ใช้จำลองในโปรแกรม กำหนดแค่เพียงชั้นหนึ่งที่ประตูทางเข้าในเบื้องต้น ช่องเปิดและประตูยังไม่ได้มีการกำหนดแต่อย่างใด ซึ่งอาจทำให้ระบบมีค่าความดันที่สูงกว่าในความเป็นจริง

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาความเป็นไปได้ในเบื้องต้น มีการลดทอนรายละเอียดของโมเดลในการจำลองทดสอบในโปรแกรม เพื่อให้การประยุกต์ใช้ระบบอัดอากาศของบันไดหนีไฟในโถงบันไดของทาวน์เฮาส์สามารถป้องกันฝุ่นละอองให้เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ควรคำนึงถึงตัวแปรหรือปัจจัยอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การจ่ายลมแบบหลายจุดในระบบอัดอากาศ การคิดพื้นที่รั่วไหลและสร้างความดันแตกต่างในทุก ๆ ห้องของทาวน์เฮาส์ การคำนึงถึงระบบฟอกอากาศ ชนิดของพัดลม การจำกัดเสียงรบกวนจากเครื่องกลหรือพัดลม รวมถึงการใช้ร่วมกับระบบปรับอากาศ เป็นต้น

เอกสารอ้างอิง

- Akaneeyut, V. (2019). **Baan thaeo**. (In Thai) [Townhouse]. Bangkok: Baan Lae Suan Amarin Printing and Publishing.
- Chanyuak, W. (2016). **Theknik karn chai ngan wikhro karn lai duai SOLIDWORKS Flow simulation**. (In Thai) [Techniques for using flow analysis with SOLIDWORKS Flow simulation]. Bangkok: Applicad Public Company Limited.
- Department of Health. (2020). **Naeothang karn tham hong plot foon samrap banruean lae akhan satharana**. (In Thai) [Guidelines to create clean air shelter for homes and public buildings]. Bangkok: Health Impact Assessment.
- Engphakorn, W. (2012). **Khu mue karn okbaep hong sa at**. (In Thai) [Cleanrooms design manual]. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- IQAir. (2022). **Rai ngan khunnaphap akat lok 2022**. (In Thai) [2022 World air quality report]. Goldach: Author.
- John, K., et al. (2012). **Handbook of smoke control engineering**. Atlanta: American Society of Heating, Refrigerating and Air-Conditioning Engineers.
- Khrutpum, A. (2009). **Karn sueksa karn rabai akat phainai thao hao nai khet krungthepmahanakhon**. (In Thai) [A study of ventilation for townhouse in Bangkok]. **Journal of The Faculty of Architecture King Mongkut's Institute of Technology Ladkrabang**, 10 (2), 31-42.
- Manewattana, T. (1998). **Karn okbaep rabop at akat chong bandai ni fai**. (In Thai) [Design of stairwell pressurization system]. In Naphirong, S. (Ed.). **Samakhom witsawakam prap akat haeng prathet Thai botkhwam chut thi 4**. (In Thai) [Air conditioning engineering association of Thailand journal 4] (pp.58-87). Bangkok: Engineering Institute of Thailand Building.
- National Fire Protection Association. (2013). **NFPA 92: standard for smoke control systems handbook 2012**. Massachusetts: Author.
- Pollution Control Department (2021). **Sathanakan lae karn chatkan panha monlaphit thang akat lae ciang khong prathet Thai pi 2563**. (In Thai) [Air and noise pollution situation and management issues in Thailand, 2020]. Bangkok: Author.

Tetchaamnuyawit, S. (2008). Naeo thang karn okbaep karn prap akat lae rabai akat samrap rongphayaban. (In Thai) [Guidelines for designing air conditioning and ventilation for hospitals]. In Surawatthanawan, P. (Ed.). **Samakhom witsawakam prap akat haeng prathet Thai botkhwan chut thi 18**. (In Thai) [Air conditioning engineering association of Thailand journal 18] (pp.51-59). Bangkok: Engineering Institute of Thailand Building.

The Engineering Institute of Thailand H.M. The King's Patronage. (2019). **Matrathan khuapkhum khwan fai**. (In Thai) [Smoke Control Standard]. Bangkok: EIT Standrad.

กระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรณีศึกษา ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

The process of land management and community design and planning in the agricultural land reform area: a case study of Rabum subdistrict, Lan Sak district, Uthai Thani province

หทัยวรรณ เรืองยศ¹ และ สุพักตรา สุทธสุภา²
Hathaiwan Ruengyot¹ and Supagtra Suthasupa²

Received: 2023-11-07

Revised: 2024-03-11

Accepted: 2024-03-19

บทคัดย่อ

รัฐบาลมีนโยบายจัดที่ดินให้แก่เกษตรกรผู้ยากไร้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน เกี่ยวข้องกับปัญหาการกระจายการถือครองที่ดินในประเทศ เพื่อให้เกิดความยั่งยืน โดยให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้นำร่องนโยบายสู่การปฏิบัติในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เนื้อที่รวมทั้งหมด 3,239 ไร่ จัดผัง 486 แปลง แบ่งเป็น 8 ชุมชน เกษตรกรจะได้รับการจัดสรรที่ดินเพื่อสร้างบ้านและทำกินเฉลี่ยเท่ากัน อย่างไรก็ตาม พบว่า ระบบการบริหารจัดการโครงการกลไกการทำงาน แผนและงบประมาณยังไม่ครอบคลุม นำไปสู่คำถามการวิจัย คือ การจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพ สำหรับเกษตรกรในตำบลระบำ ควรมีกระบวนการอย่างไร ซึ่งตั้งอยู่บนแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องกับการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนโดยรัฐบาล การมีส่วนร่วมของประชาชน และการพัฒนาที่อยู่อาศัย โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณควบคู่กับการวิจัยเชิงคุณภาพ ด้วยแบบสอบถามเกษตรกร 220 คน และสัมภาษณ์เจาะลึกผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย 14 คน วิเคราะห์ผลด้วยค่าเฉลี่ยร้อยละจากโปรแกรม SPSS และการวิเคราะห์เนื้อหา จากผลการศึกษา พบว่า บทบาทของเกษตรกรต่อการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน เกิดขึ้นในช่วงกระบวนการสนับสนุนของ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ภายใต้โครงการบ้านมั่นคงชนบท มุ่งเน้นให้

¹ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
(Faculty of Architecture, Silpakorn University)

ผู้ประพันธ์อันดับแรก (first author)

² คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร
(Faculty of Architecture, Silpakorn University)

ผู้ประพันธ์บรรณกิจ (corresponding author) E-mail:supakoy@yahoo.com

ชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอน ผลการศึกษานำไปสู่ข้อเสนอแนะให้หน่วยงานภาครัฐเป็นผู้สนับสนุนและพัฒนา ศักยภาพ ให้ผู้ที่อยู่อาศัยในพื้นที่เกิดการพัฒนาดตนเอง มีความรู้ ความสามารถ แสดงความคิดเห็น และมี ส่วนร่วมในการบริหารจัดการ อันจะนำไปสู่การพึ่งพาตนเอง สร้างความสามัคคีความเข้มแข็งและยั่งยืนต่อไป

คำสำคัญ: พัฒนาการองค์กรชุมชน การจัดที่ดิน การวางผัง การมีส่วนร่วมของประชาชน นโยบายที่อยู่อาศัยในชนบท

Abstract

The government has put forward a land management policy, an issue based on the problem of land distribution in Thailand for landless poor farmers, a problems in order to achieve land use sustainability. The government has given related agencies permissions to implement land reform policy for landless farmers. In Rabum subdistrict, Lan Sak district, Uthai Thani province, Rabum the area of agricultural land reform covers 3,239 rai, divided into 486 plots, covering 8 communities. Farmers are given equal amounts of land to build houses and manage farmlands. The management system, team work, the plan and budget is insufficient. The research question is then addressed to the process of land allocation and designation that is appropriate and efficient for community planning in Rabum subdistrict The study is based on theoretical concepts related to government's allocation of land for community use and participatory process in housing development. The research employed both quantitative research and quantitative methods. The questionnaire were given to 220 farmers and the in-depth interviews were conducted to 14 stakeholders. The results were analyzed by mean percentage from the SPSS program and content analysis. The study discovered in that the role of farmers in every step of participation that occurred during the Community Organizations Development Institute (public organization) supported the process under the Baan Mankhong Rural project. This study suggested that the government should support and empower the residents to become active citizen and capable to take part in management. This is to strengthen the community self-sufficiency, unity, strength, and sustainability.

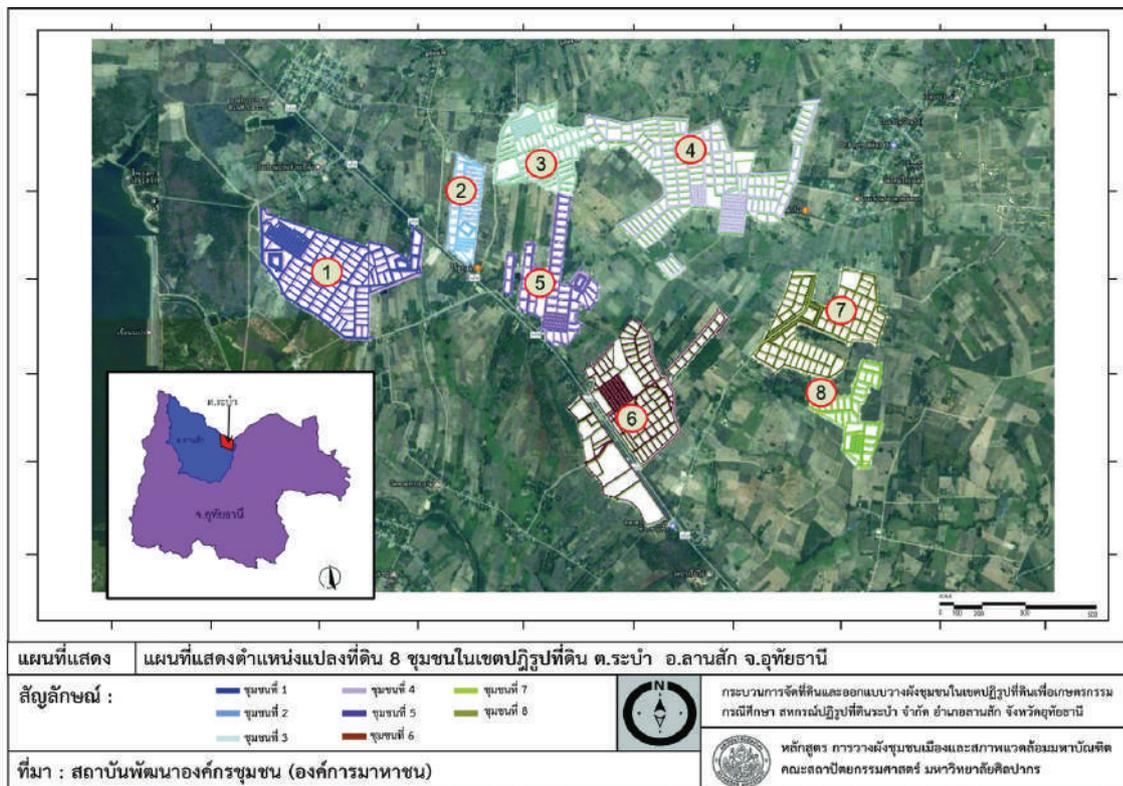
Keywords: community develop organizations, land allocation, planning, public participation, rural housing policy

บทนำ

ทรัพยากรดินและที่ดินเป็นปัจจัยสำคัญสำหรับเกษตรกรในชนบท ที่ไม่เพียงแต่ใช้เพื่อเป็นพื้นที่สำหรับการผลิตทางเกษตรเท่านั้น แต่ยังรวมไปถึงการใช้เพื่อเป็นที่อยู่อาศัย ที่ดินจึงถือเป็นรากฐานที่สำคัญของการสร้างความมั่นคงของมนุษย์ ปัจจุบันในประเทศไทยมีเกษตรกรในชนบทจำนวนมากที่ยังคงดำรงชีพด้วยการทำการเกษตรแบบดั้งเดิม สวนทางกับสิทธิการถือครองที่ดินส่วนใหญ่ที่ตกอยู่ในมือของกลุ่มทุน มีเกษตรกรเพียงร้อยละ 28 เท่านั้นที่มีที่ดินทำกินของตนเอง (42 ล้านไร่) เกษตรกรอีกร้อยละ 72 ไม่มีความมั่นคงในที่ดิน เข้าที่ดิน ที่ดินติดจำนองและบุกรุกอยู่ในที่ดินไม่มีเอกสารสิทธิ์ (Community Organizations Development Institute, 2015) เป็นปัญหาสะสมที่กลายเป็นโจทย์ท้าทายสำหรับรัฐบาลทุกยุคสมัย ใน พ.ศ. 2557 รัฐบาลได้แต่งตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) ขึ้น เพื่อเป็นการเตรียมการจัดทำนโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ ในการจัดที่ดินให้แก่ผู้ยากไร้ที่ไม่มีที่ดินทำกิน ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 รัฐบาลได้ใช้กฎหมายมาตรา 44 ในการคืนที่ดินของรัฐที่มีการครอบครองเกินกว่า 100 ไร่ ครอบครองโดยไม่ได้พัฒนาและใช้ประโยชน์ที่ดิน ที่ดินที่เป็นคดีความกับรัฐฯ ที่ดินหมดอายุสัญญา การสัมปทานให้กลับคืนมาจัดสรรให้ประชาชนผู้ยากไร้ (Office of the National Land Policy Board, 2016) ในช่วงของรัฐบาลพลเอกประยุทธ์ จันทร์โอชา นายกรัฐมนตรีได้แถลงต่อสภานิติบัญญัติแห่งชาติ โดยมีนโยบาย 12 ด้าน กล่าวถึงการสร้างความเข้มแข็งในชุมชน และการลดความเหลื่อมล้ำด้านการถือครองที่ดิน 2 ด้าน ได้แก่ ด้านที่ 7 การสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สร้างผู้นำชุมชน ยกย่องปราชญ์ชาวบ้าน แก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัย ที่ดินทำกิน สร้างชุมชนที่น่าอยู่ สร้างพลังในชุมชน สร้างเครือข่ายชุมชนที่เข้มแข็ง ด้านที่ 10 การฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและการรักษาสิ่งแวดล้อมเพื่อสร้างการเติบโตอย่างยั่งยืน ปรับปรุงระบบที่ดินทำกิน และลดความเหลื่อมล้ำด้านการถือครองที่ดินซึ่งให้น้ำหนักความสำคัญกับการแก้ไขปัญหาที่ดินทำกิน ที่อยู่อาศัยของประชาชน (The Secretariat of the Cabinet, 2019) โดยการทำงานร่วมกันระหว่างสำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม (ส.ป.ก.) กับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) (พอช.) ผ่านโครงการบ้านมั่นคงเป็นเครื่องมือตั้งต้นของการสร้างการมีส่วนร่วม นำไปสู่การแก้ไขปัญหาที่ครอบคลุมทุกมิติ ที่จะช่วยส่งเสริมให้เกษตรกรที่เคยยากไร้และเกษตรกรรุ่นใหม่มีคุณภาพชีวิตที่ดีและดำรงชีพอยู่ได้ อยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข รู้จักออมเงิน ดูแลรักษาสุขภาพ แบ่งปัน รักษาประเพณี รวมถึงการอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเหมาะสม (The Chaipattana Foundation, 2016) โดยพื้นที่ศึกษาตำบลระบือ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี เป็นพื้นที่แรกที่ทุกหน่วยงานได้นำร่องนโยบายมาสู่การปฏิบัติงานจริงที่พื้นที่ เพื่อให้เกิดผลสัมฤทธิ์จากการดำเนินงานจัดที่ดินให้กับเกษตรกร โดยรวบรวมเกษตรกรที่ได้รับจัดสรรที่ดินมาอยู่ร่วมกันกว่า 486 ราย แบ่งออกเป็น 8 กลุ่ม หรือ 8 ชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม ขนาด 3,239 ไร่ ซึ่งเกษตรกรแต่ละรายจะได้รับจัดสรรที่ดินเพื่อปลูกสร้างที่อยู่อาศัย 0-1-50 ไร่ และทำกินในบริเวณเดียวกัน ขนาดที่ดินละเท่า ๆ กันที่ 4-2-50 ไร่ (ดังภาพที่ 1)

อย่างไรก็ตาม เนื่องจากเป็นพื้นที่แรกตามนโยบายจึงทำให้การพัฒนาต่าง ๆ รวมถึงระบบการบริหารจัดการยังไม่ครอบคลุมในการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ประชาชนไม่ได้รับความสะดวกเท่าที่ควร เนื่องจากขาดบริการขั้นพื้นฐานในการดำรงชีวิตที่จำเป็นหลายด้าน ความยากลำบากในการ

เข้ามาทำกิน และหากปล่อยปละละเลยไม่เข้ามาทำกินอาจถูกยึดที่ดินคืน เพื่อนำที่ดินแปลงนั้นไปจัดสิทธิให้กับเกษตรกรรายอื่นที่ขึ้นทะเบียนไว้ ดังนั้น งานศึกษาค้นคว้าวิจัยจึงสนใจศึกษาระบบการ ขั้นตอน กลไก การเข้ามามีส่วนร่วมของหน่วยงาน และเกษตรกร ในการแก้ไขปัญหาการใช้ประโยชน์ที่ดิน พร้อมกับการศึกษา ผลสัมฤทธิ์ด้านการเข้ามาใช้ประโยชน์ที่ดิน ด้านการอยู่อาศัย ด้านการเกษตรแบบปลูกพืชเชิงเดี่ยว และ เกษตรแบบผสมผสาน จากการดำเนินงานจัดที่ดินที่อาจจะนำมาสู่ข้อเสนอแนะและแนวทางของกระบวนการ จัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนที่ดีขึ้น และช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชน ให้แก่เกษตรกรที่ยากไร้ที่ดินในลำดับถัดไป ตามที่เป็นนโยบายเร่งด่วนของรัฐบาลขณะนี้

ภาพที่ 1 แผนที่พื้นที่แสดงที่ตั้งตำบลระบ้า และพื้นที่จัดสรรสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบ้า จำกัด
ที่มา: Community Organizations Development Institute (2017)

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาระบบการ ขั้นตอน กลไก และบทบาทหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม กรณีศึกษา ตำบลระบ้า อําเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี
2. เพื่อศึกษาการดำเนินงานจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนให้กับเกษตรกร ในสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบ้า จำกัด อําเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

3. เพื่อเสนอแนะแนวทางการพัฒนากระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และพื้นที่ชนบทแห่งอื่น ๆ

คำถามการวิจัย

กระบวนการจัดที่ดิน และออกแบบวางผังชุมชนที่เหมาะสมมีประสิทธิภาพสำหรับเกษตรกรในสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบ้ำจำกัด มีกระบวนการอย่างไร

หลักการสำคัญในการจัดที่ดินทำกินให้ชุมชน

1. การจัดที่ดินทำกินให้ชุมชนโดยรัฐบาล

รัฐบาลได้จัดตั้งคณะกรรมการนโยบายที่ดินแห่งชาติ (คทช.) กำหนดให้มีอำนาจหน้าที่จัดทำนโยบายและแผนการบริหารจัดการที่ดินและทรัพยากรดินของประเทศ แก้ไขปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนพร้อมกับพัฒนาศักยภาพให้เกิดการใช้ประโยชน์ในที่ดินสูงสุด ทั้งนี้ การจัดที่ดินเพื่อให้ประชาชนอยู่อาศัยและทำกิน เป็นไปตามประมวลกฎหมายที่ดิน มาตรา 30 และมาตรา 33 ซึ่งการจัดที่ดินตามประมวลกฎหมายดังกล่าว ได้กำหนดให้อธิบดีกรมที่ดินมีอำนาจนำที่ดินซึ่งมิได้มีบุคคลใดมีสิทธิครอบครองและมีที่สงวนหวงห้ามมาจัดให้ราษฎร ประกอบด้วย (1) การจัดที่ดินผืนใหญ่ ได้แก่ การนำที่ดินของรัฐซึ่งมีเนื้อที่ติดต่อกันตั้งแต่ 1,000 ไร่ มาจัดให้ราษฎร โดยดำเนินการรังวัดวางผังแบ่งแปลง และจัดสร้างสาธารณูปโภคพื้นฐาน ได้แก่ ถนน สระน้ำ และบุกเบิกปรับพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้มีการใช้ที่ดินในการประกอบอาชีพ มีรายได้ในการดำรงชีพตามควรแก่สภาพ และ (2) การจัดที่ดินแปลงเล็ก ได้แก่ การนำที่ดินของรัฐซึ่งมีเนื้อที่ต่ำกว่า 1,000 ไร่ และแปลงที่ดินตั้งอยู่กระจัดกระจายไม่ติดต่อกันหรือที่หัวไร่ปลายนาของราษฎร ไปให้ราษฎรจับจองเพื่ออยู่อาศัยและทำประโยชน์

2. การมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดที่ดิน

ในอดีตที่ผ่านมาการใช้ประโยชน์ที่ดินของประเทศ มิได้ให้ความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนในการวางแผนและตัดสินใจในการจัดการ รัฐได้พบปัญหาเกษตรกรขายที่ดินทำกินที่รัฐจัดให้ และต้องกลับมาเป็นผู้ไร้ที่ดินทำกินเช่นเดิม หรือปัญหาการครอบครองที่ดินโดยไม่ทำประโยชน์ ซึ่งรัฐได้เห็นมาเน้นระบบกรรมสิทธิ์ร่วม เพื่อลดการสูญเสียที่ดินที่ทำกินให้กับนายทุนสำหรับแนวคิดการมีส่วนร่วมได้ถูกนำมาใช้เป็นหลักการสำคัญในการพัฒนาชนบท โดยชุมชนจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา มีส่วนร่วมในการวางแผนปฏิบัติการรวมถึงการติดตามประเมินผล งานศึกษานี้จึงได้เลือกการวิเคราะห์ตามกรอบระดับการมีส่วนร่วมของประชาชน (ladder of citizen participation) ตามแนวคิดของ (Arnstein, 1969) ซึ่งได้ถูกนำมาใช้เป็นแกนหลักสำคัญในการดำเนินงานทุกโครงการ ประกอบด้วยขั้นตอนการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ 8 ขั้นตอน ได้แก่ (1) ขั้นการควบคุม (manipulation) (2) ขั้นการรักษา (therapy) ขั้นบันไดที่ 1 และ 2 ถือว่ายังไม่เกิดการมีส่วนร่วมของประชาชน หรือเป็นการมีส่วนร่วม

ที่น้อยที่สุด (non-participation) เป็นขั้นที่ประชาชนไม่สามารถเข้าถึงการมีส่วนร่วมการตัดสินใจ เช่น กระบวนการจัดหาที่ดิน การวางผังพื้นที่โครงการ กำหนดเป้าหมาย ตรวจสอบคุณสมบัติ คัดกรองคนลงแปลง (3) ขั้นการให้ข้อมูลข่าวสาร (informing) (4) ขั้นการรับฟังความคิดเห็น (consultation) (5) ขั้นการปรึกษาหารือ (placation) การมีส่วนร่วมในระดับพิธีการหรือการมีส่วนร่วมบางส่วน (tokenism) ขั้นที่ 3, 4, 5 ผู้มีอำนาจทำหน้าที่ในการให้ข้อมูลข่าวสาร มีกระบวนการปรึกษาหารือ หรือเปิดโอกาสให้ประชาชนแสดงความคิดเห็น แต่ยังไม่สามารถทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงตามข้อเสนอ ข้อเรียกร้องของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียได้ เช่น การคัดเลือกเกษตรกร กระบวนการรวมตัวจัดตั้งสหกรณ์ ปฏิรูปที่ดินระบอบ จำกัด คปก. อนุญาตให้ใช้ประโยชน์ในที่ดิน และยกเว้น ค่าเช่า 3 ปี มอบหนังสืออนุญาตสหกรณ์ (6) ขั้นการเป็นหุ้นส่วน (partnership) (7) ขั้นมอบหมายอำนาจ (delegated power) และ (8) ขั้นอำนาจพลเมือง (citizen control) การมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็นของประชาชน (citizen power) คือ บันไดขั้นที่ 6, 7 และ 8 ขั้นนี้ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและสามารถเจรจาเพื่อผลได้ผลเสียกับผู้มีอำนาจ เป็นการมีส่วนร่วมในระดับสูงสุดของภาคประชาชน คือ การใช้อำนาจตัดสินใจผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ที่ใช้อำนาจเอง เช่น กระบวนการส่งเสริมการเกษตร พัฒนาอาชีพ และกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เกิดจากการประสานงานของ พอช. เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัย ภายใต้โครงการบ้านมั่นคงชนบท โดยเริ่มจากการที่มีการคัดสมาชิกเข้าแปลงแล้ว

3. การพัฒนาที่อยู่อาศัยสำหรับผู้มีรายได้น้อยโครงการบ้านมั่นคงชนบท

เป็นโครงการสนับสนุนการพัฒนาที่อยู่อาศัยในกลุ่มชุมชนแออัด สลัม แหล่งเสื่อมโทรม การบุกรุกอยู่อาศัยตามที่สาธารณะต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยและเสริมสิทธิ สถานภาพความเป็นอยู่ของผู้ที่ดำรงอยู่ในสถานการณ์ดังกล่าวให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นและอยู่อย่างเท่าเทียมกับผู้คนในสังคม โดยสนับสนุนให้เกิดการรวมกลุ่ม จัดตั้งองค์กรชุมชน เพื่อวางแผนดำเนินการแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งมีสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) เป็นหน่วยงานของภาครัฐที่ สนับสนุนให้เกิดกระบวนการพัฒนา (Community Organizations Development Institute, 2022) โดยเริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 เป็นต้นมา

ต่อมา เมื่อปี พ.ศ. 2560 เพื่อสอดคล้องกับคำสั่งที่ 36/2559 ของคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ที่ยึดคืนพื้นที่ในเขตปฏิรูปที่ดินจากนายทุนรายใหญ่ที่ครอบครองอย่างไม่ถูกต้องตามกฎหมาย ที่ดินชุดแรกมีทั้งหมดจำนวน 28 พื้นที่ เนื้อที่ 28,512 ไร่ กระจายใน 8 จังหวัด มีกระทรวงเกษตรและสหกรณ์โดย ส.ป.ก. เป็นผู้รับผิดชอบหลัก และปฏิบัติหน้าที่ในการพัฒนาแปลงที่ดิน จัดโซนที่ดินทำกิน และโซนที่อยู่อาศัยให้เกษตรกรรายจนที่ผ่านการคัดกรองจาก คทช. จังหวัด (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2016) ซึ่งเมื่อจัดที่ดินให้เกษตรกรแล้ว ในช่วงแรกเกษตรกรไม่สามารถเข้าไปทำการเกษตรได้ เนื่องจากไม่มีที่อยู่อาศัยและไม่มีทุนที่จะสร้างที่อยู่อาศัยของตนเอง จึงทำให้แปลงที่ดินที่ได้รับจัดสรรถูกทิ้งร้าง ไม่ได้ใช้ประโยชน์ตามวัตถุประสงค์ของนโยบายที่กำหนดขึ้น ส.ป.ก. ได้ประสาน พอช. เพื่อเข้าไปดำเนินการจัดที่อยู่อาศัย โดย พอช. ได้ปรับแผนงานโครงการบ้านมั่นคงที่ปกติจะเน้นการพัฒนาในบริเวณเมืองขยายการทำงานไปสู่การพัฒนาในบริเวณชนบท จึงก่อเกิดเป็นโครงการบ้านมั่นคงชนบท ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

ซึ่งการดำเนินงานมีหลายกระบวนการขั้นตอน โดยกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วมกับเกษตรกรได้มากที่สุด และต้องมาดำเนินการด้วยตนเองร้อยเปอร์เซ็นต์ ได้แก่ กระบวนการออกแบบบ้าน การประมาณราคา การวางผังชุมชน การปรับปรุงซ่อมแซมและสร้างบ้านใหม่ (ดังภาพที่ 2 – 5)

ภาพที่ 2 แนวคิดการจัดแปลงที่ดินสำหรับอยู่อาศัย และการออกแบบตำแหน่งการสร้างบ้านการทำข้อมูลของสมาชิก
ที่มา: Community Organizations Development Institute (2017)

ภาพที่ 3 การจำลองรูปแบบบ้านที่ต้องการสร้างใหม่ โดยใช้การออกแบบอย่างมีส่วนร่วม
ที่มา: Community Organizations Development Institute (2017)

ภาพที่ 4 การจัดกระบวนการมีส่วนร่วมในการวางผัง การประมาณราคา รายครัวเรือน
 ที่มา: Community Organizations Development Institute (2017)

ภาพที่ 5 บ้านในชุมชนที่ดำเนินการปรับปรุงซ่อมแซม และสร้างใหม่
 ที่มา: Community Organizations Development Institute (2017)

4. แนวคิดเรื่องจินตภาพของเมือง (the image of the city) โดย Lynch (1960) เป็นการอ่านเมืองเพื่อทำความเข้าใจผู้คน และองค์ประกอบของเมืองที่มีอยู่เดิมเป็นการนำเสนอวิสัยทัศน์ด้านชุมชนเมืองแบบใหม่ที่อาจนำไปสู่แนวทางการออกแบบและวางแผนชุมชนเมืองต่อไปได้ ซึ่งมีอยู่ด้วยกัน 5 องค์ประกอบ ได้แก่ เส้นทางหลักเส้นทางรอง (paths) ขอบเขตชุมชน (edges) ย่าน (district) ศูนย์รวมกิจกรรมของผู้คน (nodes) จุดจดจำ (landmarks) มาประกอบการอธิบายลักษณะของการออกแบบผังการจัดที่ดินในเขตพื้นที่ศึกษา เพื่อให้เห็นภาพบริบทที่ชัดเจนยิ่งขึ้น

วิธีการวิจัย

เพื่อให้ได้มาซึ่งคำตอบของกระบวนการ ขั้นตอน กลไก และบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการจัดที่ดินและออกแบบผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม รวมถึงผลสัมฤทธิ์จากการดำเนินงานจัดที่ดินและออกแบบผังชุมชนให้กับเกษตรกร การศึกษาครั้งนี้จึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงปริมาณควบคู่ไปกับการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย

ส่วนแรก การวิจัยใช้วิธีการเชิงปริมาณ โดยเก็บข้อมูลด้วยแบบสอบถามเพื่อสำรวจความคิดเห็นของกลุ่มเกษตรกรผู้ใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดิน ตำบลระบำ อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี จำนวน 220 คน โดยใช้การคำนวณเพื่อหาขนาดกลุ่มตัวอย่างให้มีความเหมาะสมกับการแจกแบบสอบถามในงานวิจัยที่มีการคิดค้น โดย Yamane (1973) ในแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย ข้อมูลส่วนบุคคล ข้อมูลครอบครัว ข้อมูลความสัมพันธ์เกี่ยวกับกระบวนการมีส่วนร่วมและการใช้ประโยชน์ที่ดินในเขตปฏิรูปที่ดินฯ ที่ได้รับจัดสรร ก่อนการเก็บรวบรวมข้อมูลยังสถานที่จริงแบบสอบถามได้ถูกนำไปทดสอบกับประชากรที่มีลักษณะเดียวกันกับกลุ่มตัวอย่าง ด้วยการทดสอบแบบสอบถาม (pre-test) จำนวน 30 ชุด โดยใช้การตรวจสอบความเที่ยงตรง (reliability) โดยค่าความเชื่อมั่นอยู่ที่ 0.946 และวิเคราะห์ข้อมูลด้วยวิธีการทางสถิติด้วยการหาค่าเฉลี่ยและร้อยละ

ส่วนที่สอง การวิจัยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ โดยการสำรวจพื้นที่ การสังเกตแบบมีส่วนร่วมด้วยการเข้าร่วมสังเกตสภาพพื้นที่ ซึ่งผู้ศึกษาเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เจาะลึกกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจำนวน 14 คน โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบ่งออกเป็น 3 ส่วน ประกอบด้วย ข้อมูลส่วนบุคคล ความคิดเห็นเกี่ยวกับกระบวนการจัดสรรที่ดินทำกินให้ชุมชน และข้อเสนอแนะและความคิดเห็นเพิ่มเติมในกระบวนการจัดสรรที่ดินทำกินให้ชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินของรัฐ เพื่อทำความเข้าใจผลจากการดำเนินนโยบายการบริหารจัดการที่ดินที่ผ่านมา และความร่วมมือด้านการจัดที่ดินของประชาชนภายใต้หลักเกณฑ์/ขอบเขต เงื่อนไขการจัดการโดยหน่วยงาน ความคิดเห็นเกี่ยวกับการแก้ปัญหาการไม่ทำประโยชน์ที่ดิน การพัฒนาศักยภาพของกลุ่มเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดิน เพื่อความถูกต้องในการเก็บข้อมูล แบบสัมภาษณ์เชิงลึกถูกตรวจสอบสามเส้าในด้านข้อมูล (data triangulation) แหล่งที่มาของข้อมูลซึ่งประกอบด้วย เวลา สถานที่ และบุคคล ที่มีความแตกต่างกันแต่ต้องได้ข้อมูลที่ตรงกัน และตรวจสอบสามเส้า (methodological triangulation) ด้วยวิธีรวบรวมข้อมูล ผลของ

การตรวจสอบเครื่องมือนำมาปรับปรุงคำถามและปรึกษาผู้เชี่ยวชาญ เพื่อให้มีความถูกต้องสมบูรณ์มากขึ้น โดยวิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา

สรุปผลการวิจัย

1. กระบวนการ ขั้นตอน กลไก และบทบาทหน่วยงานกับการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชน ในเขตปฏิรูปที่ดิน เพื่อเกษตรกรรมสำหรับสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบอบำ จำกัด อำเภอลานสั๊ก จังหวัดอุทัยธานี

ผลการศึกษาการจัดสรรที่ดินเพื่อเกษตรกรรมในพื้นที่สำนักปฏิรูปที่ดินตำบลระบอบำ จากการศึกษาข้อมูลเนื้อหา พบว่า การสังเกต และการสัมภาษณ์ พบว่า รัฐได้นำพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม มาจัดสรรผ่านสำนักการปฏิรูปที่ดินจังหวัดอุทัยธานี จัดเป็นที่อยู่อาศัยในลักษณะชุมชน มีพื้นที่ส่วนกลาง ระบบสาธารณูปโภค สาธารณูปการ โดยรัฐจัดสรรงบประมาณดำเนินการผ่านสำนักปฏิรูปที่ดินจังหวัด มีคณะทำงานระดับประเทศ ระดับจังหวัด ในการสนับสนุนการพัฒนาอาชีพให้กับเกษตรกร การบริหารจัดการผ่านระบบกลุ่มชุมชนโดยใช้สถาบันเกษตรกรเป็นเครื่องมือ อีกทั้ง ยังใช้ระบบสหกรณ์เพื่อการเกษตร โดยใช้ชื่อว่า สหกรณ์ปฏิรูปที่ดินตำบลระบอบำ จำกัด ทำหน้าที่ในการรวมกลุ่มดูแลสมาชิกและการบริหารการเก็บค่าเช่าที่ดิน สนับสนุนเงินกู้ด้านอาชีพ ในกรณีด้านที่อยู่อาศัยเกษตรกรผู้ที่มีความยากจนไม่สามารถสร้างบ้านที่มีความมั่นคงได้ ขาดงบประมาณการสนับสนุนในการดำเนินการ จึงเกิดการประสานงานกับสถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ซึ่งเป็นหน่วยงานที่มีภารกิจในการแก้ไขปัญหาด้านที่อยู่อาศัยภายใต้การดำเนินงาน บ้านมั่นคงชนบทเข้ามามีส่วนในการสร้างกระบวนการ อันนำไปสู่การสร้างชุมชนและสังคมที่พึ่งพาตนเองได้ในระยะยาว ประกอบด้วยกระบวนการดังนี้

1.1 กระบวนการจัดที่ดินหน่วยงาน ส.ป.ก. เป็นหลัก

1.2 การวิเคราะห์พื้นที่

1.3 ค้นหา/วิเคราะห์ผู้เดือดร้อน ซึ่งมีการกำหนดข้อคุณสมบัติจาก คทช. และ ส.ป.ก.เป็นหลัก ในกระบวนการที่สร้างการมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการที่เกิดจากการประสานงาน พอช. เข้ามาสนับสนุนการดำเนินงานด้านที่อยู่อาศัยโดยเริ่มจากการที่มีการคัดสมาชิกเข้าแปลงแล้ว

1.4 จัดกระบวนการกลุ่มการมีส่วนร่วมในการพัฒนาพื้นที่/สร้างกลุ่มองค์กร/ส่งเสริมการออมทรัพย์

1.5 การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านต่าง ๆ ตามความต้องการของผู้เดือดร้อน และ บูรณาการแผนผู้เดือดร้อน กับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องกับการสนับสนุนงาน/งบประมาณ

1.6 ออกแบบวางผังร่วมกัน คือ การวางตำแหน่งบ้านในแปลงที่ดินสำหรับการอยู่อาศัย จัดสิทธิ์ลงผัง (ที่มีการระบุไว้แล้วให้เกษตรกรทราบตำแหน่งแล้วออกแบบการจัดการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกิน) โดยใช้ กระบวนการกลุ่มย่อย และใช้ข้อมูล/ข้อเท็จจริง/องค์ความรู้ของชาวบ้าน

1.7 ออกแบบบ้าน/ถอดราคา/วางแผนก่อสร้าง/การบริหารการก่อสร้าง โดยสมาชิกมีส่วนร่วม

1.8 สร้างกลไกเครือข่ายผู้เดือดร้อนในการทำงาน สร้างกองทุนภายใน (เชื่อมโยงกับการออมทรัพย์)

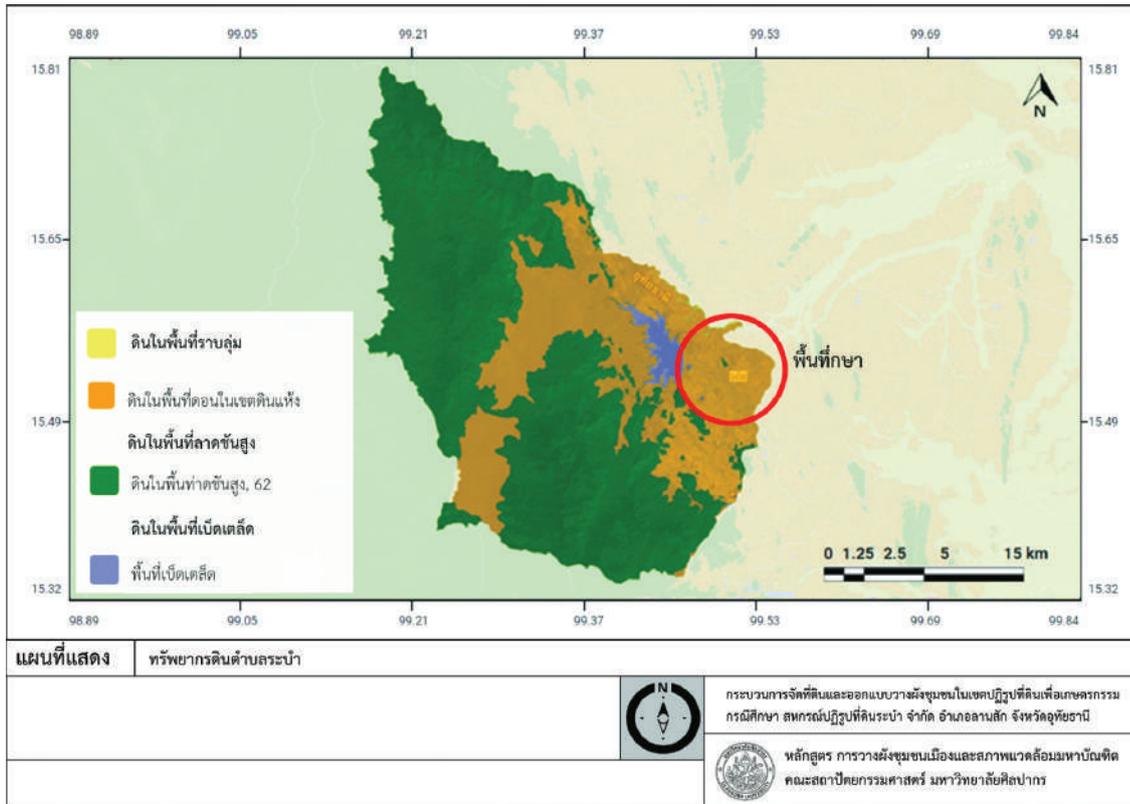
1.9 การปฏิบัติการจริงตามแผนงาน เช่น แผนการสร้างบ้าน แผนด้านคุณภาพชีวิต อย่างบูรณาการ และมีส่วนร่วมจากทุกภาคส่วน

1.10 การติดตามประเมินผลตามแผนงานที่ได้วางเอาไว้ และวางแผนการทำงานต่อเนื่อง

1.11 การถอดความรู้/ถอดบทเรียน (ในช่วงปี พ.ศ.2561) การสื่อสารประชาสัมพันธ์ เพื่อเผยแพร่การทำงาน และสร้างนวัตกรรม ส่งเสริมการเรียนรู้ อบรมพัฒนาศักยภาพ (training and trainer) ซึ่งในกระบวนการทั้งหมดในข้างต้น เน้นเรื่องการสร้างชุมชนเข้มแข็งโดยให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในทุกกระบวนการขั้นตอน

2. ผลดำเนินงานการดำเนินงานจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนให้กับเกษตรกร ในสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบ่า จำกัด อำเภอลานสัก จังหวัดอุทัยธานี

จากการวิเคราะห์ที่ตั้งโครงการ ข้อมูลเชิงระบบสารสนเทศทางภูมิศาสตร์ของ Ministry of Science and Technology & Ministry of Agriculture and Cooperatives (2022) เรื่องความเหมาะสมสภาพที่ดินที่นำมาจัดให้เกษตรกร มีลักษณะบริบทเป็นพื้นที่ป่าเสื่อมโทรม อาจกล่าวได้ว่า ยังไม่เหมาะสมกับการตั้งถิ่นฐานชุมชน ยกตัวอย่างชุมชนที่ 3, 4, 6 มีลักษณะความลาดเอียงสูง ไม่เหมาะกับการอยู่อาศัยและทำเกษตร อีกทั้งบริเวณที่ตั้งโครงการทั้งหมดเป็นพื้นที่ตอนในเขตแห้งแล้ง เช่น กลุ่มชุดดิน 28-60 (ดังภาพที่ 6) ระบุว่า สภาพดินมีความอุดมสมบูรณ์ของดินต่ำ เนื้อดินปนทราย เป็นดินลูกรัง ไม่กักเก็บน้ำ เหมาะกับการปลูกพืชบางชนิดเท่านั้น ซึ่งจากการศึกษาข้อมูลการเข้าไปอยู่อาศัยและทำกิน มีข้อสังเกตว่า เกษตรกรหลายรายยังออกมาทำงานทำด้านนอกกลับเข้าสู่จรรยาอาชีพย้ายถิ่นฐานเข้าเมืองและอาจส่งผลกระทบต่อการทำงานด้านที่อยู่อาศัยในเมือง ทั้งที่อยู่ที่ทำกินเกิดความร้าวฉานเปลา หากหน่วยงานหรือผู้ที่เกี่ยวข้องยังไม่ได้ร่วมมือในการแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ดังนั้น เพื่อให้เกิดการอยู่อาศัยอย่างยั่งยืนของเกษตรกรในพื้นที่ชนบท อาจต้องมีการศึกษา การวิเคราะห์ความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐานและทำกิน มีทรัพยากรทางธรรมชาติที่เอื้อต่อการดำรงชีพ หรือหากจำเป็นต้องจัดที่ดินให้เกษตรกรในพื้นที่เสื่อมโทรมควรมีแผนฟื้นฟูระบบนิเวศน์เพื่อสร้างอุดมสมบูรณ์แบบต่อเนื่องมีระบบสนับสนุนติดตามประเมินผล ระยะสั้น ระยะยาวต่อไป

ภาพที่ 6 แผนที่ทรัพยากรดิน ตำบลระบำ

ที่มา: Ministry of Science and Technology & Ministry of Agriculture and Cooperatives (2022)

จากการศึกษารูปแบบการวางผังโครงการของสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบำ มีการกำหนดการใช้พื้นที่ดังนี้

2.1 การจัดแปลงสำหรับการอยู่อาศัยโดย ส.ป.ก. ออกแบบในลักษณะการจัดแปลงแบบกลุ่มชุมชน จำนวน 8 ชุมชน เกษตรกรเข้าอยู่อาศัย/ทำกินในแปลงแล้วจำนวน 6 ชุมชน สร้างบ้านเสร็จ 347 หลัง จากการสนับสนุนงบประมาณของ พอช. บางส่วนมีการเลี้ยงสัตว์ ขุดสระน้ำขนาดเล็ก มีการปลูกพืชผสมผสานรอบบ้าน ทำให้บางส่วนมีรายได้เสริมแบบรายวัน/รายสัปดาห์

2.2 การออกแบบพื้นที่แปลงเกษตรกรรม ซึ่งอยู่บริเวณรอบชุมชน มีการจัดสิทธิ์เกษตรกรเข้าแปลงแบบจับฉลาก เกษตรกรเข้าไปทำการเพาะปลูกทั้งแบบเชิงเดี่ยวและแบบผสมผสาน ส.ป.ก. สนับสนุนระบบส่งน้ำส่วนกลางสำหรับทุกชุมชน เพื่อให้เกษตรกรนำน้ำไปใช้ในแปลง ทั้งนี้ ยังมีบางแปลงที่อยู่ในพื้นที่ที่มีความลาดชันและระบบน้ำไม่ทั่วถึง จึงประสบปัญหาด้านการขาดแคลนน้ำในการเพาะปลูก ต้องหารายได้เสริมจากการประกอบอาชีพนอกพื้นที่

2.3 การออกแบบพื้นที่กันไว้เป็นส่วนกลางให้ใช้ประโยชน์ร่วม มีการสร้างอาคารสหกรณ์ใช้สำหรับเป็นที่ทำการและบริหารการดูแลสมาชิก อาคารเก็บผลผลิตทางการเกษตรในช่วงเก็บเกี่ยวพืชเศรษฐกิจ ลานตากผลผลิต เช่น ตากมันสำปะหลัง ข้าวโพด โรงอบผลผลิตที่ต้องการแปรรูป เช่น กลัวย พริก และอื่น ๆ

ส่วนอาคารศูนย์เรียนรู้ใช้เป็นสถานที่จัดประชุม ฝึกอบรมในชุมชนที่ 6 ในระยะแรกมีการฝึกอาชีพโดยหน่วยงาน และจัดกระบวนการต่าง ๆ อาคารอเนกประสงค์แบบรายชุมชน ใช้จัดกิจกรรมระดับชุมชน การสร้างวัดอริโยทัยเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในชุมชน และอาคารหม่อนไหม ในหมู่ 4 ส่งเสริมอาชีพการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม

2.4 พื้นที่สำหรับกันไว้เป็นส่วนกลาง ส่วนราชการ ยังเป็นพื้นที่ว่างรองรับการใช้งานของหน่วยงานในอนาคตที่จะมีการขยายการพัฒนาต่อ

2.5 พื้นที่สาธารณูปโภค มีถนนแนวแกนหลักเชื่อมโยงการเข้าถึงพื้นที่ทั้ง 8 ชุมชน ขนาดความกว้างประมาณ 10 เมตร เป็นลักษณะถนนลูกรังทั้งในโซนที่อยู่อาศัยและโซนแปลงทำกิน ทั้งนี้ ในการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายเนื่องจากเน้นพัฒนาในย่านการอยู่อาศัยเป็นหลัก เช่น การขยายเขตไฟฟ้า การวางระบบประปา เป็นต้น

อาจกล่าวได้ว่า การจัดที่ดินให้เกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินนั้นประสบความสำเร็จในเชิงเป้าหมาย และนโยบายด้านการเปลี่ยนแปลงในเชิงการพัฒนาพื้นที่ในเชิงกายภาพ การสร้างชุมชนใหม่ในการอยู่อาศัยแบบชนบทเกษตรกรรม แต่ทว่าปัญหาเรื้อรังที่เกษตรกรประสบต่อเนื่อง คือ ระบบการจัดการน้ำที่ไม่เพียงพอ ปัญหาภัยแล้ง ปัญหาสภาพดินเสื่อมโทรม ในระยะ 3 ปีแรกมีนโยบายเว้นการเก็บค่าเช่า เพื่อให้เกษตรกรตั้งหลักได้ และหน่วยงานอุดหนุนเงินกู้ผ่านระบบสหกรณ์ให้สมาชิกสามารถกู้ประกอบอาชีพ จากการลงพื้นที่พูดคุยกับชาวบ้าน พบว่า ส่วนมากไม่สามารถคืนเงินกู้ได้เพราะขายผลผลิตไม่ได้ตามเป้า เกิดภาระหนี้สิน และต้องไปหางานทำข้างนอก

การพัฒนาการใช้พื้นที่ส่วนกลางในพื้นที่ทั้ง 6 ชุมชน มีการจัด แบ่งเขต การใช้ที่ดินตามผังโครงการ และระบบโครงสร้างพื้นฐาน เพื่อให้เกษตรกรเข้ามาทำประโยชน์ในแปลง ประกอบด้วย พื้นที่โล่งส่วนกลาง ถนนลูกรัง ไฟฟ้า ระบบประปา ระบบน้ำเพื่อการเกษตร สระน้ำเพื่อการอุปโภคและเพาะปลูก ตู้กักน้ำดื่มในชุมชน

การพัฒนาสาธารณูปการภาพรวมในพื้นที่ เพื่อให้เกษตรกรได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ประกอบด้วย อาคารศูนย์เรียนรู้ และฝึกอบรมในชุมชนที่ 6 อาคารรับรอง อาคารสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบ่า อาคารอเนกประสงค์แบบรายชุมชน นอกจากนี้แล้วในบริเวณชุมชนที่ 6 มีวัดอริโยทัย อาคารเก็บผลผลิตทางการเกษตร ลานตากผลผลิต โรงอบผลผลิต และอาคารหม่อนไหม (ในหมู่ 4) ซึ่งโรงเรียนและสถานีนอนามัยไม่มีการสร้าง เนื่องจากสามารถเดินทางไปใช้ในพื้นที่หมู่บ้านใกล้เคียงซึ่งมีระยะทางไม่ไกลจากชุมชน

ด้านที่อยู่อาศัย พอช. ได้สนับสนุนกระบวนการออกแบบการใช้ประโยชน์ในแปลงที่ดินรายครัวเรือน ร่วมกับสมาชิกเกษตรกรทุกครัวเรือน เพื่อกำหนดแนวคิดในการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ก่อนการออกแบบบ้านรายหลัง โดยมีการจำลองโซนการใช้ที่ดิน ผลการก่อสร้างบ้านและซ่อมสร้างบ้านที่ได้รับการสนับสนุนที่ดินจาก ส.ป.ก. และได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก พอช.

พื้นที่ทำกินที่ได้รับจัดสรรขนาด 4-2-50 ไร่ พบว่า มีการใช้ประโยชน์ที่ดินของเกษตรกรปลูกพืชเชิงเดี่ยวเป็นจำนวนมาก อันเนื่องมาจากสภาพของดินที่เสื่อมโทรมขาดแร่ธาตุ ระบบน้ำเพื่อการเกษตรไม่

เพียงพอ และความสูงต่ำของพื้นที่ที่มีความลาดเอียงไม่เท่ากัน สภาพภูมิอากาศร้อนแห้งแล้งจึงเหมาะสมกับการปลูกพืชบางชนิด ซึ่งจะมีการเก็บผลผลิตปีละ 1-2 ครั้ง การทำเกษตรผสมผสานในที่ดินทำกินส่งผลให้เกษตรกรมีรายได้แบบรายวัน เนื่องจากสามารถเก็บผลผลิตไปขายได้ พืชที่เก็บได้รายวัน เช่น ชะอม พริก มะเขือ อย่างไรก็ตาม ระบบน้ำต้องเพียงพอต่อการเพาะปลูกจึงจะสามารถเก็บผลผลิตได้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งสมาชิกในชุมชนที่ 7 ทำเกษตรแบบผสมผสานมีรายได้ต่อเนื่องเป็นต้นแบบและเป็นแปลงศึกษาดูงานของเกษตรกรทั้งในและนอกพื้นที่ ตั้งแต่เริ่มต้นทำจนถึงปัจจุบัน (ดังภาพที่ 7)

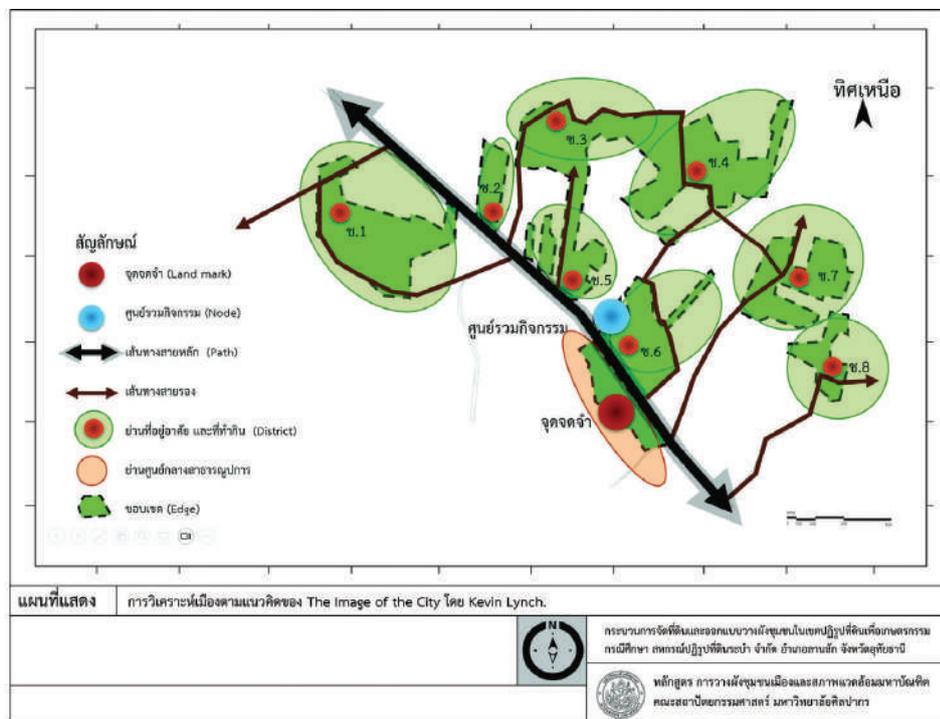
ตัวอย่างความสำเร็จในการใช้ประโยชน์ในที่ดินทำกิน กรณีแปลงที่ดินของ นาย ก. ที่มีการดำเนินการใช้พื้นที่ในการทำเกษตรอย่างคุ้มค่า สร้างรายได้ และยังเป็นแหล่งศึกษาดูงานให้กับผู้ที่สนใจทั้งภายในและจากภายนอกพื้นที่หรือแม้แต่มีการเข้ามาถ่ายทำรายการเป็นต้น ส่งผลด้านการต่อยอดในการใช้ที่ดินตามแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง นำไปสู่ความยั่งยืนของการทำอาชีพเกษตรที่สามารถพึ่งพาตนเองภายใต้การจัดการที่ดินในลักษณะนี้ได้ต่อไป

ดังนั้น การวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของกลุ่มเกษตรกรในพื้นที่ ทั้ง 8 ด้าน ประกอบด้วย (1) ด้านการพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐาน (2) ด้านการพัฒนาที่อยู่อาศัย และบริเวณโดยรอบ (3) ด้านการพัฒนาชุมชน และสังคม (4) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม (5) ด้านเศรษฐกิจ (6) ด้านสุขภาพ (7) ด้านการศึกษา (8) ด้านการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนทำงานเพื่อให้เกิดการเชื่อมโยงภาคีเครือข่ายองค์กรชุมชน

สรุปผลการจัดที่ดินที่อยู่อาศัยในพื้นที่เขตปฏิรูปที่ดินตำบลระบือ เป็นพื้นที่ต้นแบบการเรียนรู้การจัดการที่ดินที่ใช้กระบวนการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยอย่างมีส่วนร่วม และเป็นเครื่องมือสำคัญที่ส่งเสริมสนับสนุนให้เกษตรกรมีศักยภาพจากการพัฒนาความรู้ทักษะ เข้ามามีบทบาทสำคัญด้านการวิเคราะห์วางแผนการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่สอดคล้องกับความต้องการที่ครอบคลุมทุกมิติ เกิดการรวมกลุ่มสร้างกลไกเครือข่ายในการประสานงานทุกภาคส่วน สร้างระบบการออมทรัพย์ สร้างทุนภายในที่พึ่งพาตนเองในระยะยาวได้อย่างยั่งยืน

ด้านการออกแบบวางผังพื้นที่โครงการฯ มีลักษณะแบ่งเป็นกลุ่ม (ดังภาพที่ 6) โดยจะมีการแสดงผังแบ่งเขตการใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่ปฏิรูปที่ดิน (zoning) ตำบลระบือ โดยหน่วยงาน ส.ป.ก. วางไว้ 8 ชุมชน ซึ่งมีรายละเอียดของการใช้ประโยชน์พื้นที่โครงการฯ ประกอบด้วย (1) ที่อยู่อาศัย 8 ชุมชน จำนวน 486 แปลงๆ ละ 0-1-50 ไร่ เนื้อที่รวม 183-0-92 ไร่ (2) แปลงเกษตรกรรม 8 ชุมชน จำนวน 486 แปลง ๆ ละ 4-2-50 ไร่ เนื้อที่รวม 2,189-3-92 ไร่ (3) พื้นที่กันไว้เป็นส่วนกลาง เนื้อที่รวม 866-1-52 ไร่ (4) พื้นที่ไว้เป็นส่วนกลาง ส่วนราชการ เนื้อที่ประมาณ 217-3-44 ไร่ และพื้นที่สาธารณูปโภค เนื้อที่ประมาณ 648-2-08 ไร่ (Agricultural Land Reform Office, 2017) (ดังภาพที่ 8 และภาพที่ 9)

จากข้อมูลเชิงตัวเลขและเชิงกายภาพในการจัดผังแบ่งเขต การใช้ประโยชน์พื้นที่ ผู้วิจัยจึงนำแนวคิดของ The image of the city โดย Lynch (1960) มาจำลองในผังพื้นที่โครงการ พบว่า ในเขตปฏิรูปที่ดินมีความใกล้เคียงความเป็นเมืองตามแนวคิดดังกล่าว เรียกว่าจินตภาพของเมือง มี 5 องค์ประกอบ ได้แก่ (1) เส้นทางหลัก/รอง (paths) ระบบโครงข่ายถนนเชื่อมโยงพื้นที่เข้าด้วยกันการสัญจรขนส่งสะดวก คือถนนที่เชื่อมโยงภายในชุมชน โชนแปลงพักอาศัย และแปลงทำกิน เชื่อมโยงระหว่างชุมชนกับถนนสายหลักของตำบลระบำ (2) ขอบเขตชุมชน (edges) คือ ขอบเขตที่ดิน 8 ชุมชน ที่อยู่ในพื้นที่ ส.ป.ก. ที่สามารถสังเกตในเชิงกายภาพส่วนมากที่ดินเสื่อมโทรมความสูงต่ำไม่เท่ากันและปลูกพืชเชิงเดี่ยวที่เห็นชัดเจน เช่น มันสำปะหลัง (3) ย่าน (district) ประกอบด้วย ย่านการอยู่อาศัยของทั้ง 8 ชุมชน ย่านพื้นที่ทำกินรอบชุมชน และย่านอาคารของหน่วยงานราชการ (4) ศูนย์รวมกิจกรรมของผู้คน (nodes) คือ พื้นที่จัดกิจกรรมส่วนกลางอยู่ในชุมชนที่ 6 ใช้จัดงานต่าง ๆ ของชุมชนที่เกิดจากการสนับสนุนกระบวนการโครงการของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และ (5) จุดจดจำ (landmarks) ที่ระบุลักษณะหรือตำแหน่งได้ง่าย คือ อาคารที่ทำการสหกรณ์ อาคารรวมพืชผลการเกษตร ลานตาก และถัดมาคือวัดริยทัตย์ ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับพื้นที่รวมกิจกรรมชุมชนที่ 6 พื้นที่ ส.ป.ก.ระบำ มีลักษณะคล้ายเมืองที่สังเกตรูปร่างได้ชัดเจนมีความสอดคล้องกัน มีเอกลักษณ์สร้างการรับรู้ความทรงจำร่วมของผู้คนในสังคมได้ และนำไปสู่การพัฒนายกระดับพื้นที่ในเชิงการท่องเที่ยวเชิงเกษตรตามความต้องการของเกษตรในอนาคตได้ (ดังภาพที่ 7) และการจัดพื้นที่รูปแบบแปลงย่อย ที่เห็นถึงสัดส่วนรูปแบบแปลงในเชิงภาพรวมทั้ง 8 ชุมชน อาจกล่าวได้ว่าเป็นการสร้างชุมชนสังคมเมือง ในลักษณะเมืองชนบทเกษตรกรรม (rural agriculture town) (ดังภาพที่ 10)

ภาพที่ 10 ผังการวิเคราะห์เมืองตามแนวคิดของ The image of the city ของ Lynch (1960)

3. แนวทางพัฒนากระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และพื้นที่ชนบทแห่งอื่น ๆ ประกอบด้วย

3.1 การเตรียมคนและพัฒนาคนในระดับพื้นที่ การเตรียมกลุ่มเกษตรกรก่อนเข้าพื้นที่ให้ความสำคัญกับ “การเตรียมใจ” ให้พร้อมยอมรับกับสิ่งที่มีอยู่ ไม่มอง สิ่งที่ขาด วางหลักเกณฑ์/กติกาในการอยู่ร่วมกัน เน้นการจัดกลุ่มตามความสัมพันธ์เดิม ความถนัดหรือมีอาชีพเดียวกัน จัดกิจกรรมละลายพฤติกรรมเพื่อยืดเหนียวหลอมรวมคน เนื่องจากเกษตรกรที่เข้าร่วมมาจากต่างตำบลและต่างอำเภอ พร้อมทั้งมีการปลูกจิตสำนึกความพอเพียง และในการกลั่นกรองเกษตรกรที่จะเข้าร่วมโครงการ ได้มีการพิจารณาความรู้พื้นฐานด้านการเกษตร ไม่มีที่ดินทำกิน และเป็นผู้ที่มีความเดือดร้อนจริง เน้นคนในชุมชน หมู่บ้าน ท้องถิ่นเดียวกันเป็นหลัก รวมทั้งมีการตรวจสอบพฤติกรรม คุณลักษณะของกลุ่มเป้าหมายด้วย เช่น ไม่มีปัญหาเรื่องยาเสพติด โดยการดำเนินการดังกล่าวเป็นกระบวนการจากล่างขึ้นบนที่มีส่วนร่วมจากหลายภาคส่วน ทั้งผู้เข้าร่วมโครงการ ท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง นอกจากนี้ ยังมีการพัฒนาเกษตรกรเมื่อย้ายเข้าพื้นที่ โดยมีการวางแผนการอบรมเป็นระยะ ๆ (ต้น กลาง ปลาย) ทั้งการพัฒนาศักยภาพคณะกรรมการสหกรณ์ (บทบาทหน้าที่ การบริหารจัดการ ฯลฯ) และการสร้างความรู้ความเข้าใจแก่สมาชิกเรื่องระบบสหกรณ์ พัฒนาระบบการสื่อสาร สร้างภาวะผู้นำและการพัฒนาคนรุ่นใหม่ เป็นต้น

3.2 กลไกการทำงาน แบ่งเป็น 3 ระดับ คือ (1) ระดับนโยบาย องค์กร/หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (2) ระดับจังหวัด ทุกหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง (3) ระดับพื้นที่ ผู้แทนจากหน่วยงานทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้อง อาทิ ท้องถิ่น ท้องที่ สถาบันการศึกษา ประชาชนชาวบ้าน สาธารณสุข ฯลฯ เข้ามามีส่วนร่วมในการสำรวจข้อมูลผู้เดือดร้อน ติดตาม เยี่ยมชุมชนอย่างต่อเนื่อง โดยสหกรณ์เป็นกลไกการประสานกับหน่วยงาน

3.3 แนวทางและวิธีบริหารจัดการชุมชน/สหกรณ์ให้เข้มแข็ง มีการส่งเสริมการรวมตัวจัดตั้งกลุ่มหรือองค์กรชุมชน กลุ่มย่อยตามความสัมพันธ์ทางสังคม (คุ่ม/โชน) กลุ่มตามอาชีพ เช่น กลุ่มเกษตรกร (ปลูกพืช เลี้ยงสัตว์) กลุ่มกิจกรรมอื่น เช่น ออมทรัพย์ สวัสดิการ ฯลฯ ซึ่งได้มีการพัฒนาความเข้มแข็งของสหกรณ์ผ่านการจัดกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง เน้นการบริหารแบบมีส่วนร่วม กระจายบทบาทการทำงานตามความถนัดของคณะกรรมการแต่ละคน สนับสนุนการพัฒนาศักยภาพกลุ่ม หรือองค์กร สร้างระบบชุมชน เรียนรู้ แลกเปลี่ยนทั้งภายในและภายนอก ส่งเสริมกระบวนการจัดทำแผนชุมชนโดยคนในพื้นที่รู้จักตนเอง ตั้งเป้าหมายและวางแผนการพัฒนาชุมชนร่วมกันแล้วเสนอต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อสนับสนุนหรือส่งเสริมการพัฒนาตามความต้องการของชุมชน นอกจากนี้ ยังได้มีการกระตุ้นให้สมาชิกในชุมชนปฏิบัติตามกฎกติกาการอยู่ร่วมกัน มีระบบการสื่อสารเพื่อสร้างความเข้าใจที่ตรงกันระหว่างคนในพื้นที่

3.4 การพัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานให้เหมาะสมกับชุมชน เปิดโอกาสให้เกษตรกรมีส่วนร่วมในการวางแผนวางผังชุมชนก่อนเข้าอยู่อาศัยหรือทำกินในแปลงที่ดิน และบูรณาการการทำงานร่วมกันระหว่างหน่วยงานในการปลูกสร้างหรือซ่อมแซมบ้าน การขอบ้านเลขที่ การสนับสนุนด้านระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ในชุมชน (แหล่งน้ำ ไฟฟ้า ถนน) พิจารณาสภาพพื้นที่ (ความสูง-ต่ำของที่ดิน) วิเคราะห์ความเหมาะสมของสภาพที่ดินในการทำเกษตร การเตรียมความพร้อมของหน่วยงาน ซึ่งได้มีการจัดลำดับขั้นตอนการทำงาน

ของแต่ละหน่วยงานเพื่อให้สอดคล้องและมีความสอดคล้องกับบริบทการขับเคลื่อนงานในพื้นที่ อาทิ มีการวางแผนออกแบบการก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคอย่างเป็นระบบ จัดเตรียมความพร้อมของโครงสร้างพื้นฐานก่อนเกษตรกรเข้าอยู่อาศัย มีการเชื่อมโยงกับท้องถิ่นหรือหน่วยงานซึ่งจะดูแลระบบสาธารณูปโภคอย่างต่อเนื่องในอนาคต มีศูนย์การเรียนรู้ เพื่อเป็นพื้นที่ส่วนกลางของชุมชน เป็นต้น

3.5 การพัฒนาคุณภาพชีวิตกลุ่มเกษตรกรในแปลง/พื้นที่ มีการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ดังนี้

1) ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาจากต้นทุนที่มีเพื่อการพึ่งพาตนเอง โดยรวมคนที่มีความถนัดคล้ายคลึงกัน เช่น การรวมกลุ่มเพื่อการผลิตและส่งออก เพื่อเพิ่มอำนาจในการต่อรองด้านการตลาด พัฒนาอาชีพแบบครบวงจร เพื่อทุกคนจะสามารถกำหนดชีวิต อาชีพและรายได้ของตนเองได้ ตั้งแต่การลดค่าใช้จ่ายของครัวเรือนสู่การขายและมีรายได้ ทำการเกษตรหมุนเวียน เกษตรผสมผสาน แปลงสมุนไพรมะเขือเทศอินทรีย์ การทำเกษตรแปลงรวม การแปรรูป การจัดทำโรงงานผลิตน้ำดื่มชุมชน ตลอดจนการจัดการเรื่องตลาดภายในชุมชนและตลาดส่งออกสินค้า

2) ด้านสิ่งแวดล้อม มีการส่งเสริมการอนุรักษ์ป่าชุมชน ปลูกป่าเศรษฐกิจ ป่าสมุนไพร การท่องเที่ยวเชิงเกษตร รวมทั้งการจัดการ/คัดแยกขยะในพื้นที่ และการทำเกษตรแบบไร้สารเคมี

3) ด้านสังคม มีการส่งเสริมประเพณีวัฒนธรรม การปฏิบัติธรรม กีฬาพื้นบ้าน การดูแลเรื่องสุขภาพ/สาธารณสุข มีการจัดทำศูนย์เรียนรู้เชื่อมโยงปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านต่างกับเกษตรกรในชุมชน การรวมกลุ่มจัดตั้งกองทุนชุมชนเพื่อดูแลด้านสวัสดิการรองรับความไม่มั่นคงในชีวิต (ตั้งแต่เกิด-เสียชีวิต หลักประกันรายได้ เงินทุน ทุนการศึกษา ฯลฯ)

3.6 บทบาทหน่วยงาน ภาคี ในการหนุนเสริมพื้นที่ หน่วยงานที่เข้ามามีส่วนเกี่ยวข้อง ประกอบด้วย สำนักงานการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมจังหวัดอุทัยธานี สำนักงานพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์จังหวัดอุทัยธานี สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) สำนักงานเกษตรจังหวัดอุทัยธานี สำนักงานปศุสัตว์จังหวัดอุทัยธานี สำนักงานสหกรณ์จังหวัดอุทัยธานี สำนักงานประมงจังหวัดอุทัยธานี สถาบันพัฒนาที่ดินอุทัยธานี ศูนย์วิจัยหม่อนไหม สถาบันการศึกษา ฯลฯ หน่วยงานต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีการบูรณาการทำงานร่วมกัน เพื่อสร้างกระบวนการเรียนรู้และแนวทางปฏิบัติได้จริง เช่น การทำความเข้าใจเกษตรกร ผู้เข้าร่วมโครงการ การพัฒนา/ฝึกฝนอาชีพโดยมีการให้ความรู้และสามารถนำไปต่อยอดเองได้ การยกระดับมูลค่าสินค้าด้วยการทำเกษตรประณีต การแปรรูปผลผลิต การจัดหาพื้นที่จำหน่ายสินค้าเพื่อรองรับผลิตภัณฑ์ของชุมชน สนับสนุนการจัดทำบัญชีครัวเรือน รายรับ รายจ่าย เพื่อประเมิน วิเคราะห์ และเปรียบเทียบผลที่เกิดขึ้น “ลดรายจ่าย เพิ่มรายได้” การติดตามผลการปฏิบัติงานหลังหน่วยงานมาสนับสนุน เป็นต้น

กระบวนการที่เกิดจากการมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องทุกขั้นตอน เป็นแนวทางสำคัญที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการแก้ไขปัญหาที่ดินที่อยู่อาศัยที่สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ การสร้างกลไกการทำงานที่ครบองค์ประกอบ เกิดการกำหนดบทบาทการทำงานชัดเจน และวางแผนปฏิบัติการร่วมกัน นำไปสู่การบูรณาการทำงานที่ครอบคลุมทุกมิติ ทั้งด้านการใช้ประโยชน์ที่ดิน พัฒนากายภาพ เศรษฐกิจ สังคม ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่เหมาะสมกับการสร้างชุมชนฐานรากอย่างยั่งยืนพอเพียง

อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

1. กระบวนการ ขั้นตอน กลไก และบทบาทหน่วยงานกับการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมสำหรับสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบอบ จำกัด สามารถอธิบายได้ 2 ประเด็น ดังนี้

1.1 การศึกษากระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมสำหรับสหกรณ์ปฏิรูปที่ดิน ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา กระบวนการขั้นตอน ที่เกี่ยวข้องทางด้านการวางผัง และศึกษาตามพัฒนาการเป็นช่วงเวลา คือ (1) หลักเกณฑ์ขั้นตอนการรังวัด การจัดที่ดินให้ชุมชน ของ ส.ป.ก. ปี พ.ศ. 2546 (2) กระบวนการวางผังชีวิตชุมชน สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) ปี พ.ศ. 2557 (3) กระบวนการจัดที่ดินให้ชุมชนตามนโยบายรัฐบาลตามคำสั่ง คสช.ปี พ.ศ. 2558-2560 (4) กระบวนการดำเนินการแก้ไขปัญหานในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมตำบลระบอบ ปี พ.ศ. 2561 (5) กระบวนการดำเนินการจัดที่ดิน โดย คทช.จังหวัดอุทัยธานี ปี พ.ศ. 2562 (6) กระบวนการวาง และจัดทำผังเมืองรวม กรณีดำเนินการโดยองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ปี พ.ศ. 2562 (7) กระบวนการขั้นตอนการดำเนินการในชุมชนโครงการบ้านมั่นคงเมือง ปี พ.ศ. 2564 (8) กระบวนการบ้านมั่นคงชนบทการจัดการทรัพยากรร่วม (ฉบับชาวบ้าน) ปี พ.ศ. 2564 อย่างน้อย 8 กระบวนการ โดยกระบวนการที่จะเหมาะสมต่อการวิจัยในครั้งนี้ พบว่ามี 2 กระบวนการที่เหมาะสมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม (Community Organizations Development Institute, 2022) คือ

กระบวนการที่ 1 บ้านมั่นคงชนบทการจัดการทรัพยากรร่วม มีกรอบแนวคิดสำคัญ ประกอบด้วย (1) สร้างความมั่นคงในการดำรงชีวิตของชาวชนบท ลดและป้องกันการอพยพเข้าสู่เมือง โดยมีที่อยู่อาศัยและที่ดินทำกินอย่างพอเพียงต่อการดำรงชีวิต (2) เกิดการพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินอย่างสูงสุด/คุ้มค่าของคนจนในชนบทและดำรงชีวิตแบบเศรษฐกิจพึ่งตนเอง (3) ลดต้นทุนและภาระการดูแลสังคมของรัฐบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง สามารถรักษาสถานที่ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในภาคชนบท (4) สร้างชุมชน/ครอบครัวที่เป็นสุขฟื้นฟูภูมิปัญญาวัฒนธรรมทุนทางสังคม

กระบวนการที่ 2 การดำเนินงานในชุมชนโครงการบ้านมั่นคงเมือง มีกรอบแนวคิดสำคัญ ซึ่งมีสาระสำคัญเบื้องต้น ประกอบด้วย (1) การชี้แจงสร้างความเข้าใจให้ตรงกัน (2) จัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์เพื่อเป็นการรวมคน รวมทุน สร้างฐานการเงินของชุมชน เรียนรู้ระบบการจัดการการเงินร่วมกัน (หลังจากนั้นจึงจดทะเบียนเป็นสหกรณ์เคหสถานเพื่อให้มีสถานะเป็นนิติบุคคล เพื่อทำนิติกรรม บริหารโครงการ) (3) การจัดตั้งคณะกรรมการชาวบ้านขึ้นมาดำเนินงาน โดยแบ่งหน้าที่ ความรับผิดชอบ (4) สสำรวจข้อมูลชุมชน ความเดือดร้อนความต้องการเพื่อนำข้อมูลมาวางแผนงาน(5) การจัดระบบสิทธิในที่อยู่อาศัย เพื่อเป็นข้อตกลงของชุมชนและสร้างความเป็นธรรม (6) ร่วมกันออกแบบ ทำผังชุมชน แบ่งพื้นที่ใช้ประโยชน์ส่วนกลาง ออกแบบบ้านตามความต้องการ (7) เสนอโครงการ งบประมาณ สินเชื่อที่จะต้องใช้ในการดำเนินการ (8) ดำเนินการก่อสร้างบ้าน และสาธารณูปโภคตามแผนงาน โดยการบริหารงานของชุมชนหรือสหกรณ์เคหสถานที่ตั้งขึ้น เช่น การจ้างบริษัทรับเหมาก่อสร้าง หรือก่อสร้างเองบางส่วน (9) พัฒนาคุณภาพชีวิต เมื่อสร้างบ้านเสร็จแล้วจะมีแผนพัฒนาชุมชนในด้านต่าง ๆ เช่น ส่งเสริมอาชีพ สร้างแหล่งอาหารในชุมชน การจัดการเรื่องสิ่งแวดล้อม สันทนาการ กิจกรรมเด็กและเยาวชน จัดสวัสดิการให้สมาชิก ผู้สูงอายุ ฯลฯ

1.2 การศึกษากลไกการทำงานร่วมกับ สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน) พบว่า มีรูปแบบกลไกที่ให้ผู้เดือดร้อนมาเป็นองค์ประกอบเข้ามามีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนงาน คือ องค์ประกอบคณะกรรมการเมืองนครสวรรค์ กลไกคณะกรรมการเมืองตำบลห้วยขมิ้น อำเภอตาบ่ช้าง จังหวัดสุพรรณบุรี โครงสร้างคณะทำงานทีมงานและระบบกลุ่มย่อยชุมชนป่าโมก อำเภอป่าโมก จังหวัดอ่างทอง พบว่า มีองค์ประกอบใหญ่สำคัญ 2 ส่วนและมีบทบาทสำคัญ คือ (1) หน่วยงานภาคีทุกภาคส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาที่อยู่อาศัยทั้งภาครัฐ และภาคเอกชนมาสนับสนุนการทำงาน รวมถึงงบประมาณโครงการต่าง ๆ ก่อให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดี (2) ชาวบ้าน หรือขบวนองค์กรส่งเสริมการออมทรัพย์ มีการแบ่งทีมทำงาน การแบ่งบทบาท และชุมชนรวมกันเป็นเครือข่าย การกำหนดเนื้อหาการทำงานที่มากกว่าด้านที่อยู่อาศัยร่วมกัน วางแผนพัฒนาที่หลากหลายมิติ มีการแบ่งกลุ่มย่อยคัดเลือกกันเองโดยสมาชิก เลือกจากความสนิท เป็นเพื่อนฝูงหรือเป็นเครือญาติ เพื่อสร้างระบบความสัมพันธ์ ของการสร้างชุมชนสังคมการอยู่ร่วมกันให้เกิดความรักสามัคคี มีการส่งเสริมกิจกรรมสัมพันธ์ภายในกลุ่มย่อย ให้มีความต่อเนื่อง เพื่อให้เกิดการพบปะ เกิดการพูดคุย เกิดความคุ้นเคย มีความเกื้อกูล และดูแลกันในชุมชนอย่างยั่งยืนต่อไป อาจกล่าวสรุปได้ว่า กลไกเชิงนโยบายเป็นกลไกของหน่วยงานภาครัฐ ปฏิบัติตามภารกิจหน้าที่ในการแก้ไขปัญหาของประชาชนผู้เดือดร้อน แต่หากสามารถเสริมองค์ประกอบของประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมจะเป็นกลไกที่มีประสิทธิภาพในการขับเคลื่อนการทำงานอย่างยั่งยืน

ขั้นตอนการนำนโยบายไปปฏิบัติในพื้นที่ และเกิดการแสวงหาการสนับสนุนนโยบายจากท้องถิ่น พบว่า ในช่วงแรกการกำหนดนโยบายจากส่วนกลาง เมื่อไปถึงการปฏิบัติในพื้นที่แล้วท้องถิ่นยังไม่รับรู้ เนื่องจากขาดการประสานงาน แต่เมื่อมีการอธิบายทำความเข้าใจถึงที่มา ความสำคัญของนโยบายที่มุ่งขจัดปัญหาให้กับสมาชิกเกษตรกรของท้องถิ่นแล้วนั้น ท้องถิ่นจึงให้ความร่วมมือและยินดีที่จะให้การสนับสนุนเพื่อแก้ไขปัญหา คอยเชื่อมโยงให้สมาชิกเกษตรกรที่ได้รับจัดสรรที่ดินดังกล่าวเป็นเนื้อเดียวกันกับชุมชนรอบข้าง เปิดพื้นที่ในการเข้าออกปามาหาสู่กันได้ สร้างความเป็นปึกแผ่นหรือความต่อเนื่อง ซึ่งการปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมครั้งนี้เป็นการพัฒนาภาคเกษตรกรรมที่มุ่งบูรณาการหน่วยงาน เพื่อให้เกิดการหนุนเสริมกันที่นำไปสู่การพัฒนาชนบท (rural development) ด้านต่าง ๆ ควบคู่ด้วย เช่น การจัดที่อยู่อาศัย การศึกษา การประกันสังคม (social security) และการประชาสงเคราะห์อื่น ๆ เพื่อช่วยสนับสนุนให้เกษตรกรอยู่ในฐานะพร้อมที่จะพัฒนาเกษตรกรรมให้ก้าวหน้าไปได้ เป็นการจัดสรรทรัพยากรที่อาจไม่ใช่ทางเลือกที่ดีที่สุด (one best way solution) แต่จะหาทางเลือกที่เหมาะสม (one of the appropriate way) ให้กับสมาชิก

นอกจากนี้ หน่วยงานภาครัฐยังกระทำหน้าที่เป็นกลไกที่คอยหนุนเสริมให้สมาชิกในชุมชนเกิดการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ จะก่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพของสมาชิกในชุมชนนั้น ๆ โดยจากการประเมินกิจกรรมสร้างบ้าน พบว่า มีกระบวนการจัดกลุ่มย่อย จัดทีม จัดบทบาท หน้าที่ ความรับผิดชอบร่วมระหว่างสมาชิกเกษตรกร จนเกิดความรู้ ความเชี่ยวชาญ รวมทั้งการเปิดพื้นที่ชุมชนเป็นแหล่งการเรียนรู้ ศึกษา ดูงาน โดยที่มีบุคคล หรือหน่วยงานภายนอกเข้ามาบ่อยครั้ง ยิ่งเป็นแรงผลักดันให้สมาชิกเกษตรกรเกิดการยกระดับความรู้และพัฒนาพื้นที่ให้ดียิ่งขึ้น

2. การดำเนินงานจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนให้กับเกษตรกรในสหกรณ์ปฏิรูปที่ดินระบอบ จำกัด

สมรรถนะขององค์กร ในการนำนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรมาปฏิบัติภารกิจที่ได้รับมอบหมายให้บรรลุผลอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล พบว่า จากการดำเนินงานโดย ส.ป.ก. ดำเนินการรับผิดชอบหลักเพียงหน่วยงานเดียวไม่เพียงพอ จึงทำให้ในระยะเริ่มแรกของการพัฒนาพื้นที่สหกรณ์การเกษตรในเขตปฏิรูปที่ดินระบอบ จำกัด จังหวัดอุทัยธานี กลุ่มสมาชิกเกษตรกร 356 ครอบครัวมีปัญหาข้อติดขัด จึงมีการสะท้อนปัญหาข้อติดขัดในพื้นที่กลับมายังหน่วยงาน ส.ป.ก. จากนั้นหน่วยงาน ส.ป.ก. จึงค่อย ๆ มีการพัฒนาความสัมพันธ์ ประสานการทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ ในระยะเวลาต่อมา เพื่อให้เกิดการจัดการตั้งแต่ที่ดิน ที่อยู่อาศัย และคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ในท้องถิ่นนั้น ๆ โดยอาศัยกลไกท้องถิ่นเป็นกลไกทำงานร่วม เพื่อกำกับติดตามดูแลชุมชน มีกลไกสหกรณ์ที่ยึดให้สมาชิกเกษตรกรเกิดความเป็นกลุ่มเดียวกัน อยู่ภายใต้โครงสร้าง โดยมีพอช.ที่เข้ามากระชับความสัมพันธ์ของสมาชิกเกษตรกรในชุมชน ผ่านกระบวนการกิจกรรมการสร้างบ้าน การจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์ที่ให้สมาชิกเกษตรกรมาร่วมกลุ่มออมทุกเดือน กลายเป็นการยึดโยงให้สมาชิกเกษตรกรต้องพบปะเพื่อรายงานผลยอดเงินออมในทุกเดือน เกิดความสัมพันธ์ในชุมชนระหว่างสมาชิกเกษตรกรด้วยกัน ในส่วนของหน่วยงาน ด้วยความมุ่งเน้นการแก้ไขปัญหาชุมชนเพื่อให้ชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดี ระยะแรกถือเป็นการอุดหนุนว่าง หนุนเสริมทรัพยากรลงไปในช่วงจังหวะที่เกิดรอยต่อของการทำงาน โดยหลังจากการพัฒนาพื้นที่นี้จึงบูรณาการความร่วมมือ โดยลงนามในบันทึกข้อตกลงความร่วมมือ ระหว่าง 9 องค์กร เพื่อบูรณาการวางแผนและสนับสนุนการดำเนินการพัฒนาพื้นที่รวบรวมคนและทรัพยากรขององค์กรให้มีเอกภาพ มีกระบวนการปฏิบัติที่ต่อเนื่อง มีความสัมพันธ์ หรือความสอดคล้องที่เกิดขึ้นระหว่างกิจกรรมกันตลอดเวลา สอดคล้องกับ Thamrongthanwong (2012) และ Yawapraphat (1995) ที่ได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่าการนำนโยบายไปปฏิบัติจะต้องทำอย่างมีกระบวนการปฏิบัติที่ต่อเนื่องโดยเกิดความสัมพันธ์กันขึ้นระหว่างปฏิบัตินโยบาย

ผลลัพธ์หลังสมาชิกเกษตรกรได้เข้าอยู่อาศัยและทำกิน มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง ผ่านกิจกรรมที่หน่วยงานมาสนับสนุน โดยเน้นการทำงานเป็นกลุ่ม ร่วมคิด ร่วมวางแผน ทบทวนผลจากการทำงานตนเองอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งกระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางผังชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรเป็นการมีส่วนร่วมระดับอำนาจเป็นของประชาชน (citizen power) คือ บันไดขั้นที่ 6, 7 และ 8 ได้แก่ ขึ้นเป็นหุ้นส่วน (partnership) การใช้อำนาจผ่านตัวแทน (delegated power) ขึ้นการควบคุมโดยประชาชน (citizen control) ขั้นนี้ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในการตัดสินใจและสามารถเจรจาเพื่อผลได้ผลเสียกับผู้มีอำนาจ การมีส่วนร่วมในระดับสูงสุดของภาคประชาชน คือ การใช้อำนาจตัดสินใจของประชาชน ผ่านตัวแทนหรือประชาชนเป็นผู้ที่ใช้อำนาจเอง (Arnstein, 1969) ซึ่งหากเปรียบเทียบกับทฤษฎีการมีส่วนร่วม อาจกล่าวได้ว่าเกิดขึ้นภายใต้การดำเนินงานในช่วงการพัฒนาโครงการบ้านมั่นคงชนบท ที่เน้นการมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนเมื่อทำกิจกรรมโดยจะคำนึงวิธีการบริหารจัดการอย่างมีธรรมาภิบาลควบคู่ไปด้วย กล่าวคือ สมาชิกทุกคนต้องเกิดการรับรู้ รับผิดชอบร่วมและเกิดการสื่อสารเป็นประจำเพื่อสร้างความโปร่งใสของการทำกิจกรรม เกิดภูมิคุ้มกันต่อปัจจัยกระทบต่าง ๆ โดยเฉพาะมิติเศรษฐกิจอาชีพ รายได้ที่ต้องพึ่งพาอาศัยระบบตลาด มิติสังคมในชุมชนและกับชุมชนรอบข้าง และการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์

3. แนวทางพัฒนากระบวนการจัดที่ดินและออกแบบวางแผนชุมชนในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรม และพื้นที่ชนบทแห่งอื่น ๆ

การดำเนินงานพัฒนาเพื่อให้เกิดการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนได้อย่างมีแนวโน้ม ที่นำไปสู่ความยั่งยืนนั้น ในด้านหลักคิดและแนวทาง ผู้ศึกษาวิจัย พบว่า หน่วยงานภาครัฐมีบทบาทหน้าที่ในการส่งเสริมให้ชุมชนท้องถิ่นมีความเชื่อมั่นในการจัดการตนเองได้ โดยไม่ใช้การรื้อหรือขอให้ผู้อื่นทำให้ ควรส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักตนเอง โดยการมีข้อมูล สามารถวิเคราะห์ปัญหาและความต้องการ จนถึงจัดทำแผนการพัฒนาชุมชนของตนเองได้ “มีวิสัยทัศน์ในการพัฒนาร่วมกัน” ส่งเสริมให้รู้จักชุมชนตนเอง โดยการประสานเชื่อมโยงในลักษณะกลุ่มชุมชนหรือเครือข่ายชุมชน ที่หนุนเสริมหรือแลกเปลี่ยนการทำงานบางสิ่งบางอย่างร่วมกัน ส่งเสริมให้ชุมชนรู้จักผู้อื่น โดยรู้จัก เข้าใจ และเข้าถึงหน่วยงานของรัฐที่มีอยู่ ในการเชื่อมโยงมาเป็นอย่างดี ประกอบกลไกการทำงานหนึ่งของชุมชน หรือเกิดการแบ่งปันทรัพยากรในการใช้ประโยชน์ร่วมกันอย่างสร้างสรรค์ สุดท้ายคือ ชุมชนรู้จักการลงทุนหมุนเวียนในชุมชนอย่างใช้ไม่หมด แต่เติบโตทั้งมูลค่าเศรษฐกิจเป็นกองทุนชุมชน หรือกลุ่มออมทรัพย์ที่ชุมชนเป็นผู้กำหนดกติกาการใช้จ่าย เพื่อการเติบโตและการช่วยเหลือกันเอง เช่น สถานการณ์โควิด-19 ที่ไม่ต้องรอเงินจากใครแต่ช่วยกันเองได้ก่อนที่รัฐจะมีนโยบายต่าง ๆ และคุณค่าทางสังคมที่จะต้องมีการแข่งขันสังคมในการอยู่ร่วมกันอย่างเอื้ออาทร เช่น กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมการปลูกผักแบ่งกันกิน เป็นต้น

จากการประชุมสรุปบทเรียนร่วมกับเกษตรกร มีแผนพัฒนาที่ต้องการทำต่อในอนาคตสองระดับ คือ ระดับครอบครัว ประกอบด้วย (1) เศรษฐกิจ อาชีพรายได้ (2) การพัฒนาพื้นที่ทำกิน (3) การปลดหนี้สิน ระดับชุมชน ประกอบด้วย (1) การพัฒนาพื้นที่อยู่อาศัยต่อเนื่อง (2) การพัฒนาศักยภาพคน (3) สุขภาพ (4) การพัฒนาพื้นที่ส่วนกลาง สวนป่าชุมชน (5) การสร้างระบบสื่อสาร หอกระจายข่าว (6) การจัดการน้ำในแปลงที่ดินทำกิน และน้ำดื่ม (7) ระบบโครงสร้างพื้นฐานเพิ่มเติม เช่น ประปา ไฟฟ้าส่องสว่าง ซึ่งจะเห็นได้ว่าแต่ละแผนงานความต้องการมีความเกี่ยวข้องกับหน่วยงานต่าง ๆ ที่ต้องเข้ามามีบทบาทและมีส่วนร่วมในการสนับสนุนเกษตรกรต่อไป ทั้งนี้ หลักคิดและแนวทางต่าง ๆ เหล่านี้คาดว่าจะสามารถนำไปประยุกต์ใช้กับโครงการอื่นที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพื้นที่ศึกษานี้ได้

ข้อเสนอแนะ จากการอภิปรายและข้อค้นพบจากการวิจัย

ข้อเสนอแนะต่อหน่วยงานภาครัฐ ประการแรก ส.ป.ก. ในฐานะหน่วยงานรับผิดชอบหลัก ควรประสานเชื่อมโยงการทำงานระหว่างหน่วยงานให้เป็นไปในจังหวะช่วงระยะเวลาเดียวกัน เพื่อให้สมาชิกเกษตรกรในแปลงที่ดินที่ได้รับจัดสรร สามารถเชื่อมโยงบทบาทการทำงานของแต่ละหน่วยงานในภาพรวม ประการที่สอง แต่ละหน่วยงานควรให้ความสำคัญต่อกระบวนการปฏิบัติงานที่ส่งผลให้สมาชิกเกษตรกรเข้ามามีส่วนร่วมในการร่วมคิด ร่วมวางแผน มีบทบาทหน้าที่รับผิดชอบร่วมกับหน่วยงาน เพื่อให้สมาชิกเกษตรกรที่ไม่เคยอยู่ร่วมกันมาก่อนเกิดกิจกรรมการทำงานร่วมกัน สร้างความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกเกษตรกรให้มี

ความเป็นกลุ่มก้อนเดียวกัน ประการที่สาม กรณีที่มีพื้นที่ดำเนินการตามนโยบายจัดสรรที่ดินทำกินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมไปบ้างแล้วในหลายพื้นที่แปลงที่ดิน ควรให้สมาชิกเกษตรกรในพื้นที่ใหม่ได้ไปเรียนรู้ศึกษาวิธีการและกระบวนการพัฒนาจากแปลงที่ประสบความสำเร็จ ประการสุดท้าย กรณีที่มีการอยู่อาศัย และทำกินของสมาชิกเกษตรกรที่ได้รับจัดสรรที่ดินทำกินในเขตปฏิรูปที่ดินเพื่อเกษตรกรรมไปแล้วในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ควรมีการเชื่อมโยงให้สมาชิกเกษตรกรในแต่ละแปลงมาแลกเปลี่ยนและสรุปบทเรียนของผลลัพธ์ที่ผ่านมาร่วมกัน อีกนัยยะหนึ่ง คือ การสร้างเครือข่ายสมาชิกเกษตรกร ที่จะสามารถหาจุดเชื่อมโยงความสัมพันธ์และเกี่ยวพันกันในระบบสังคม และระบบเศรษฐกิจในชนบทต่อไป

เอกสารอ้างอิง

- Agricultural Land Reform Office. (2017). *Ekkasan karn prachum sanoe khongkarn Baan Mankhong chonnabot tambon Rabum*. (In Thai) [Meeting documents proposing the Baan Mankhong rural project in Rabum subdistrict]. Uthai Thani: Author.
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of American Planning Association*, 35(4), 216-224
- Community Organizations Development Institute. (2015). *Khwan lueam lam nai thidin tham kin panha thi tong mi thang ok ?*. (In Thai) [Inequality in arable land a problem that must have a solution?]. Retrieved February 02, 2017, from <https://ref.codi.or.th/public-relations/news/14220-2015-10-28-11-27-06>
- Community Organizations Development Institute. (2017). *Ekkasan karn prachum sanoe khongkarn Baan Mankhong chonnabot tambon Rabum*. (In Thai) [Meeting documents proposing the Baan Mankhong rural project in Rabum Subdistrict]. Bangkok: Community Organizations Development Institute (public organization).
- Community Organizations Development Institute. (2018). *Ekkasan prakopkarn prachumphon karn sarup botrian karn chatkarn thidin sopoko chamnuan 10 phuenthi khongkarn Baan Mankhong chonnabot*. (In Thai) [Documents from the meeting on the results of summarizing lessons learned in land management of ALRO, 10 areas Baan Mankhong rural project]. Bangkok: Community Organizations Development Institute (public organization).

- Community Organizations Development Institute. (2022). **Khumue borihan khrongkarn Baan Mankhong, pi ngoppraman 2565**. (In Thai) [Baan Mankhong project management manual, fiscal year 2022]. Bangkok: Mr.Copy.
- Lynch, K. (1960). **The image of the city**. London: MIT Press.
- Ministry of Science and Technology & Ministry of Agriculture and Cooperatives. (2022). **Rabop phaenthi kaset phuea borihan chatkarn choeng ruk onlai**. (In Thai) [Agricultural mapping system for online proactive management]. Retrieved June 10, 2022, from <https://agri-map-online.moac.go.th/login>
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. (2016). **Khumue karn chat thidin tham kin hai chumchon tam nayobai ratthaban phai tai khanakam-makarn nayobai thidin haeng chat kothocho**. (In Thai) [Manual for allocating arable land for communities according to government policy under the national land policy committee, NTC]. Bangkok: Samnakngannayobai lae phaen sapphaya-konthammachat.
- Office of the National Land Policy Board. (2016). **Khumue karn chat thidin tham kin hai chumchon tam nayobai ratthaban**. (In Thai) [Manual for allocating arable land for communities according to government policy]. Bangkok: Samnakngannayobai lae phaen sapphaya-konthammachat lae singwaetlom.
- Thamrongthanwong, S. (2012). **Nayobai satharana: naeo khwamkhit karn wikhro, lae krabuankarn**. (In Thai) [Public policy: concepts, analysis, and processes]. Bangkok: SamaTham.
- The Chaipattana Foundation. (2016). **Warasan Munnithi Chai Phatthana chabap dueanthanwakhom 2559**. (In Thai) [Chaipattana Foundation Journal December 2016 issue]. Retrieved May 20, 2017, from <https://www.chaipat.or.th/publication/journal/cpf-journal-1/8525-2559.html>
- The Secretariat of the Cabinet. (2019). **Khamthalaeng nayobai khong khanaratthamontri**. (In Thai) [Cabinet policy statement]. Bangkok: Author.
- Yamane, T. (1973). **Statistics: an introductory analysis**. New York: Harper & Row Inc.
- Yawapraphat, S. (1995). **Nayobai satharana**. (In Thai) [Public policy]. Bangkok: Chulalongkorn Mahawitthayalai.

เปิดรับพิจารณาบทความ (Call for papers)

1. เปิดรับต้นฉบับตลอดทั้งปี โดยตีพิมพ์วารสารปีละสองฉบับ ในช่วงเดือนมิถุนายนและ ธันวาคมของทุกปี โดยไม่มีค่าใช้จ่ายการส่งบทความ (open access policy)
2. จำนวนบทความที่เปิดรับ มีประมาณ 5-10 บทความต่อวารสาร 1 ฉบับ โดยพิจารณาจาก ลำดับการแล้วเสร็จถึงกระบวนการตอบรับตีพิมพ์บทความเป็นสิ่งสำคัญ หากบทความที่ส่งมา เกินจำนวนที่กำหนด จะดำเนินการพิจารณาตามระบบและจะนำบทความที่ดำเนินการครบ ขั้นตอนนั้นตีพิมพ์ในวารสารฉบับถัดไป
3. การประเมินบทความ บทความที่ได้รับการพิจารณาตีพิมพ์จะต้องผ่านการประเมินบทความ จากผู้ทรงคุณวุฒิภายนอก ในสาขาที่มีความเชี่ยวชาญจำนวนไม่น้อยกว่า 3 ท่าน (ปรับปรุง ให้สอดคล้องกับประกาศ ก.พ.อ. เรื่อง หลักเกณฑ์และวิธีการพิจารณาแต่งตั้งบุคคลให้ดำรง ตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ รองศาสตราจารย์ และศาสตราจารย์ (ฉบับที่ 4) พ.ศ.2564 ลงวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2564 http://www.ratchakitcha.soc.go.th/DATA/PDF/2564/E/149/T_0019.PDF) ในลักษณะ Double Blind โดยไม่เป็นผู้ทรงที่มีสังกัดเดียวกัน กับผู้เขียน)
4. การแจ้งผลการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ กองบรรณาธิการจะดำเนินการส่งผลการประเมิน กลับไปยังผู้เขียนผ่านทางระบบ ThaiJo หลังจากได้รับผลการประเมินจากผู้ทรงคุณวุฒิ ครบถ้วน
5. การแก้ไขบทความ และส่งกลับยังกองบรรณาธิการ หลังจากได้รับการแจ้งผลจากกอง บรรณาธิการให้ผู้เขียนปรับแก้ไขบทความตามคำแนะนำของผู้ประเมิน และส่งไฟล์ที่แก้ไข กลับมายังกองบรรณาธิการทางระบบ ThaiJo โดยให้เวลาในการแก้ไขครั้งแรก 10 วัน และ ครั้งต่อไป ครั้งละ 3 วัน
6. กองบรรณาธิการตรวจสอบการแก้ไข พิสูจน์อักษร และจัดทำอาร์ตเวิร์ค หลังจากได้รับไฟล์ แก้ไขแล้ว กองบรรณาธิการจะดำเนินการพิสูจน์อักษร และจัดทำอาร์ตเวิร์ค ทั้งนี้เมื่อทำ อาร์ตเวิร์คเรียบร้อยแล้ว ทางกองบรรณาธิการจะส่งข้อความแจ้ง ทางระบบ ThaiJo พร้อม แนบไฟล์ PDF บทความที่จัดรูปแบบแล้วให้ผู้เขียนตรวจสอบความถูกต้องอีกครั้ง และ ส่งกลับมายังกองบรรณาธิการ เพื่อแก้ไขและดำเนินการในขั้นตอนการเผยแพร่
7. บทความที่ดำเนินการครบขั้นตอนข้างต้นเป็นที่เรียบร้อยแล้ว จะได้รับการตีพิมพ์ในวารสาร ตาม รอบการพิมพ์แต่ละครั้ง สำหรับบทความที่ดำเนินการเสร็จหลังจากกำหนดการดังกล่าว จะ ได้รับพิจารณาตีพิมพ์ในวารสารฉบับถัดไป
8. การตีพิมพ์วารสาร วารสารจะได้รับการตีพิมพ์ผ่านทางระบบออนไลน์ ผู้เขียน บทความสามารถเข้าถึงบทความออนไลน์ได้บนหน้าเว็บไซต์ของวารสาร

หลักเกณฑ์การเสนอบทความเพื่อตีพิมพ์ในวารสาร

- วารสารรับพิจารณาบทความวิจัย บทความวิชาการ บทความวิจารณ์ บทความปริทัศน์ บทความแปล และบทความที่มาจากวิทยานิพนธ์ด้านสถาปัตยกรรมและศาสตร์ที่เกี่ยวข้อง ทั้งในรูปแบบภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ตามกลุ่มต่างๆ ดังต่อไปนี้
 - ประวัติศาสตร์ แนวคิดและทฤษฎีทางสถาปัตยกรรม
 - ศิลปะ สถาปัตยกรรม และสถาปัตยกรรมไทย
 - สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรม
 - การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
 - การออกแบบสถาปัตยกรรม
 - การออกแบบชุมชนเมือง ภูมิสถาปัตยกรรม และการผังเมือง
 - การออกแบบตกแต่งภายใน
 - เทคโนโลยี นวัตกรรม และการบริหารจัดการทางสถาปัตยกรรม
- จัดทำต้นฉบับในรูปแบบของไฟล์ MS-Word ความยาว 12-15 หน้า พร้อมบทคัดย่อ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ ความยาวรวมกันไม่เกิน 1 หน้า A4 ด้วยตัวอักษร TH Sarabun PSK ขนาด 14 พร้อมคำสำคัญภาษาไทยและภาษาอังกฤษไม่เกิน 5 คำ และตัวอักษรในรูปภาพ ตารางหรือสื่ออื่นใดที่ประกอบในบทความให้ใช้ตัวอักษร TH Sarabun PSK
- บทความที่มีภาพประกอบ ให้แทรกกรุกลงในเนื้อหาบทความตรงตำแหน่งที่ต้องการอธิบาย พร้อมใส่คำอธิบายว่า ภาพที่ ระบุหมายเลขภาพ และระบุเนื้อหาที่ต้องการอธิบาย
 - ตัวอย่าง ภาพที่ 1 แสดงผังพื้นที่ใช้สอยภายใน
- การเตรียมไฟล์ภาพประกอบ ให้บันทึกไฟล์รูปภาพ และตั้งชื่อไฟล์รูปภาพโดยระบุหมายเลขภาพที่สัมพันธ์กับเนื้อหา ทั้งนี้ไฟล์ภาพต้องมีความละเอียดไม่น้อยกว่า 300 dpi ในรูปแบบของไฟล์ .JPG, .PSD, .PNG, .TIF, .BMP
 - ตัวอย่าง Figure 01
- ในกรณีที่บทความมีแผนภูมิ (Chart), แผนผัง (Plan), แบบสถาปัตยกรรม (Architectural Drawing), แผนที่ (Map), แผนภาพ (Diagram) ต้องแนบไฟล์ดังกล่าวในรูปแบบของไฟล์ .JPG, .PSD, .PNG, .TIF, .BMP และ AI ทั้งนี้ไม่สามารถใช้การสร้างแผนภาพ (Diagram), การโยงเส้น, การสร้างกล่องข้อความ และการใส่เนื้อหาข้อความบนรูปภาพในลักษณะที่เป็นวัตถุ (Object) ในเอกสาร Ms-Word ได้
- รูป (Photograph), แผนภูมิ (Chart), แผนผัง (Plan), แบบสถาปัตยกรรม (Architectural Drawing), แผนที่ (Map), แผนภาพ (Diagram) โดย ตัวอักษรในรูปภาพใช้ตัวอักษร TH Sarabun PSK และภาพที่นำมาใช้ประกอบบทความต้องไม่ละเมิดลิขสิทธิ์ใด ๆ
- บทความที่มีตารางประกอบ ให้ใส่คำอธิบายว่า ตารางที่ ระบุหมายเลขตาราง และระบุเนื้อหาที่ต้องการอธิบาย เหนือตาราง

ตัวอย่าง ตารางที่ 1 แสดงขนาดผืนพื้นที่ใช้สอยภายในจำแนกตามประเภทของบ้าน

- การระบุที่มาภาพใช้กับภาพจากแหล่งอื่นที่มีชื่อของผู้เขียนเท่านั้น ให้อ้างอิงเฉพาะแหล่งข้อมูลหรือนามสกุล (ปี)

ตัวอย่าง ภาพที่ 1 แสดงผืนพื้นที่ใช้สอยภายใน

ที่มา: Oranratmanee (2016)

- บทความที่เป็นงานแปลหรือเรียบเรียงต้องอ้างอิงที่มาโดยละเอียด
- บันทึกไฟล์บทความ และรูปประกอบทั้งหมด ลงในแฟ้มเดียวกัน
- การจัดส่งบทความให้ส่งไฟล์ผ่านระบบวารสารอิเล็กทรอนิกส์ที่ <https://www.tci-thaijo.org/index.php/jed/>
- กองบรรณาธิการขอสงวนสิทธิ์ไม่รับพิจารณาบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารอื่นแล้วหรืออยู่ในระหว่างรอรับการพิจารณาจากวารสารอื่นๆ
- คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เป็นเจ้าของลิขสิทธิ์ในการเผยแพร่บทความ และสามารถนำส่วนหนึ่งส่วนใดของบทความที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารไปเผยแพร่ในลักษณะต่างๆ ได้ รวมทั้งเปิดให้บุคคลทั่วไปได้ดาวน์โหลดในลักษณะของ Digital File (PDF Format) ได้ โดยไม่ต้องแจ้งให้ผู้เขียนบทความทราบ
- ผลการศึกษา บทสรุป ตลอดจนความคิดเห็นใดๆ ในบทความต่างๆ ที่ได้รับการตีพิมพ์ในวารสารนี้เป็นของผู้เขียน มิใช่ความรับผิดชอบของกองบรรณาธิการ ผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณาผลงาน และคณะทำงานแต่อย่างใด

การอ้างอิง และรูปแบบบรรณานุกรม

วารสารวิชาการ การออกแบบสภาพแวดล้อมกำหนดรูปแบบการอ้างอิงตามข้อกำหนดของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (Thai-Journal citation Index Centre) (TCI) และ ASEAN Citation Index (ACI) ในการนี้ บทความที่จะเสนอขอรับการพิจารณาเพื่อตีพิมพ์ในวารสารจะต้องใช้วิธีการเขียนการอ้างอิง ดังรูปแบบที่กำหนดไว้ ดังต่อไปนี้

- การอ้างอิงแบบแทรกในเนื้อหา (Citing references in text) ให้ใช้ระบบ นาม-ปี (Author – Date citation system) ดังนี้

กรณีผู้แต่ง 1 คน (นามสกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ปี ค.ศ. ที่ตีพิมพ์)

ตัวอย่าง (Oranratmanee, 2016)

หมายเหตุ กรณีผู้เขียนและชื่อบทความเป็นภาษาไทย ให้ใช้เป็นภาษาอังกฤษ และปีที่ตีพิมพ์ใช้ปี ค.ศ.

กรณีผู้แต่ง 2 คน ใส่เครื่องหมาย & (ampersand) แทนคำว่า and

ตัวอย่าง (Oranratmanee & Lekakul, 2016)

กรณีผู้แต่ง 3 คน ใส่เครื่องหมายจุลภาคคั่นแต่ละนามสกุล นำหน้านามสกุลสุดท้ายด้วย & (เรียงลำดับจาก A ถึง Z)

ตัวอย่าง (Chokdee, Lekakul & Oranratmanee, 2016)

กรณีผู้แต่งมากกว่า 3 คน ให้ลงเฉพาะนามสกุลผู้แต่งคนแรก ตามด้วยคำว่า
et al.

ตัวอย่าง (Oranratmanee, et al., 2016)

กรณีอ้างอิงผู้แต่งคนเดียวกันจากหนังสือหลายเล่ม (เรียงลำดับปี ค.ศ. น้อยไปหามาก)

ตัวอย่าง (Oranratmanee, 2012, 2016)

กรณีอ้างอิงข้อมูลจากหนังสือหลายเล่มในวงเล็บเดียวกัน ให้เรียงลำดับนามสกุล
จากอักษร A ไปถึง Z

ตัวอย่าง (Chokdee, 1998; Meats, 2001; Oranratmanee, 2000)

- สำหรับบรรณานุกรมเรียงตามตัวอักษรของชื่อ – สกุล ผู้แต่ง ปีที่พิมพ์

บรรณานุกรมให้ใช้ระบบอ้างอิงที่ปรับปรุงตามแบบของ APA (American Psychological Association) หากชื่อเอกสารหรือหนังสือไม่ใช่ภาษาอังกฤษ ให้สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ และวงเล็บท้ายชื่อของเอกสารหรือหนังสือต้นฉบับนั้นๆ ว่าเป็นภาษาใด เช่น In Thai, In Lao, In Vietnamese และในวงเล็บ (.....) ให้แปลความหมายของชื่อเอกสาร หรือหนังสือต้นฉบับนั้นๆ ให้เป็นภาษาอังกฤษกำกับไว้ด้วยทุกครั้ง ทั้งนี้ วิธีการเขียนอ้างอิง มีรายละเอียดแต่ละประเภทดังต่อไปนี้

- การลงรายการผู้แต่งในรายการอ้างอิงท้ายเรื่อง ใช้ระบบการอ้างอิงดังนี้

ผู้แต่งหลายคน ให้ลง สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ.
ที่ปรากฏกันด้วยเครื่องหมายจุลภาค (,) แล้วใส่ & นำหน้า สกุลผู้แต่งเป็น
ภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. คนสุดท้าย

กรณีผู้แต่งมากกว่า 3 คน ให้ลงเฉพาะนามสกุลผู้แต่งคนแรกตามด้วยคำว่า และคณะ
ด้วยคำว่า et al.

ตัวอย่าง Oranratmanee, R. & Lekakul, A.

Oranratmanee, R., Lekakul, A. & Chokdee, A.

Oranratmanee, R., et al.

- หนังสือ/เอกสารทั่วไป ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อหนังสือ
สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปล
ของชื่อหนังสือ]. ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/
ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ เป็นภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and
house]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

- หนังสือ/เอกสารที่ไม่ปรากฏชื่อผู้แต่ง ใช้ระบบอ้างอิง ดังนี้

ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ เป็นภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. (2016). Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- หนังสือ/เอกสารรวมเรื่องหรือรวมบทความที่ปรากฏบรรณาธิการเป็นผู้รวบรวม หรือเรียบเรียง ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลบรรณาธิการเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อบรรณาธิการเป็นภาษาอังกฤษ. สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (Ed.). (ปี ค.ศ.ที่พิมพ์). ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ เป็นภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (Ed.). (2016). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- หนังสือ/เอกสารที่ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (n.d.). ชื่อเรื่อง. (พิมพ์ครั้งที่ถ้ามี). ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (n.d.). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. Chiang Mai: Chiang Mai University Press.
- หนังสือ/เอกสารที่ไม่ปรากฏเมืองที่พิมพ์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. N.P.: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. N.P.: AP Publishing.

- หนังสือ/เอกสารที่ไม่ปรากฏสำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการพิมพ์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). **ชื่อหนังสือ** **สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.** (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: n.p.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). **Baan ruen Thai.** (In Thai) [Thai village and house]. Chiang Mai: n.p.

- บทความหรือบทในหนังสือรวมบทความ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). **ชื่อบทความ** **สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.** (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อบทความ]. In นามสกุล, ชื่อย่อบรรณาธิการสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (Ed.). **ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.** (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ] (pp. เลขหน้าเริ่มต้น – เลขหน้าสิ้นสุด). ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. In Lekagul, A. (Ed.). **Sathapatayakam Thai.** (In Thai) [Thai architecture] (pp.239-245). Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

- บทความจากหนังสือรวมบทความจากที่ประชุมวิชาการ ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). **ชื่อบทความ** **สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.** (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อบทความ]. In นามสกุล, ชื่อย่อบรรณาธิการสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (Ed.). **Proceeding of ชื่อการประชุมสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.** (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ] (pp. เลขหน้าเริ่มต้น – เลขหน้าสิ้นสุด). ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. & Chokdee, A. (2016). Thai Village and House. In Lekagul, A. (Ed.). **Proceeding of Research in Architecture.** (pp. 239-245). Chiang Mai: Chiang Mai University Press.

- บทความที่ไม่มีผู้แต่ง ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

ชื่อบทความสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นบทความภาษาไทย) [คำแปลของชื่อบทความ]. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อวารสารภาษาอังกฤษ, เลขของปีที่ หรือ Volume (เลขของฉบับที่), เลขหน้าเริ่มต้น - เลขหน้าสิ้นสุด.

ตัวอย่าง

Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. (2016, June). *Journal of Environmental Design*, 11 (1), 176-213.

- บทความในวารสารที่มีปีและฉบับที่ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อบทความสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นบทความภาษาไทย) [คำแปลของชื่อบทความ]. ชื่อวารสารภาษาอังกฤษ, เลขของปีที่ หรือ Volume (เลขของฉบับที่), เลขหน้าเริ่มต้น - เลขหน้าสิ้นสุด.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. *Journal of Environmental Design*, 11 (1), 176-213.

- บทความในวารสารที่ไม่มีปี แต่ออกต่อเนื่องทั้งปี รวมจดหมายข่าว ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). ชื่อบทความสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นบทความภาษาไทย) [คำแปลของชื่อบทความ]. ชื่อวารสารภาษาอังกฤษ, เลขของฉบับที่, เลขหน้าเริ่มต้น - เลขหน้าสิ้นสุด.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016, June). Baan ruen Thai. (In Thai) [Thai village and house]. *Journal of Environmental Design*, 1, 176-213.

- วิทยานิพนธ์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้เขียนวิทยานิพนธ์เป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่เสนอวิทยานิพนธ์). ชื่อวิทยานิพนธ์สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาไทย) [คำแปลของชื่อวิทยานิพนธ์] (ชื่อปริญญา นิพนธ์ Bachelor's thesis, Master's thesis หรือ Doctoral dissertation). ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์ สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). *Baan ruen Thai*. (In Thai) [Thai village and house] (Master's thesis). Chiang Mai: Chiang Mai University.

Oranratmanee, R. (2016). *Baan ruen Thai*. (In Thai) [Thai village and house] (Doctoral dissertation). Chiang Mai: Chiang Mai University.

- เอกสารจากสื่ออิเล็กทรอนิกส์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). **ชื่อบทความ**สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของ**ชื่อบทความ**]. Retrieved month date, year, from URL

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). **Baan ruen Thai**. (In Thai) [Thai village and house]. Retrieved January 1, 2006, from <http://grad.cmu.ac.th/oranratmanee/papers/2016.pdf>

- สารานุกรมออนไลน์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้แต่งเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่พิมพ์). **ชื่อบทความ**สะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ. (วงเล็บว่าเป็นหนังสือภาษาใด) [คำแปลของ**ชื่อบทความ**]. In **ชื่อหนังสือ** (pp. เลขหน้าเริ่มต้น – เลขหน้าสิ้นสุด). Retrieved month date, year, from URL

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). Baan ruen Thai. In **Internet Encyclopedia of Philosophy** (pp.239-245). Retrieved January 1, 2006, from <http://grad.cmu.ac.th/oranratmanee/papers/2016.pdf>

- สื่อภาพยนตร์ในรูปแบบฟิล์ม วีซีดี หรือดีวีดี ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้กำกับเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้กำกับเป็นภาษาอังกฤษ. (ผู้กำกับ). (ปี ค.ศ. ที่ผลิต). **ชื่อภาพยนตร์** [ภาพยนตร์]. ชื่อเมืองที่ผลิตเป็นภาษาอังกฤษ: ผู้ผลิตสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (Director). (2016). **Baan ruen Thai** [Motion picture]. Chiang Mai: Chiang Mai University Film.

- สื่อเพลงในรูปแบบซีดี ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้ประพันธ์เพลงเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อผู้ประพันธ์เพลงเป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ลิขสิทธิ์). **ชื่อเพลง** [การบันทึก]. ชื่อเมืองที่ผลิตเป็นภาษาอังกฤษ: ผู้ผลิตสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (2016). **Baan ruen Thai** [CD]. Bangkok: BEC Music (Thailand).

- ผลงานศิลปะ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลจิตรกรเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อจิตรกรเป็นภาษาอังกฤษ. (จิตรกร). (ปี ค.ศ. ที่ผลิตผลงาน). **ชื่อผลงานศิลปะ** [ภาพวาดหรือ Painting]. ชื่อเมืองที่แสดงผลงาน: ชื่อย่อหน่วยงานที่แสดงผลงานสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ.

สกุลจิตรกรเป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อจิตรกรเป็นภาษาอังกฤษ. (จิตรกร). (ปี ค.ศ. ที่ผลิตผลงาน). **ชื่อผลงานศิลปะ** [ภาพวาดหรือ Painting]. Retrieved month date, year, from URL

ตัวอย่าง

Oranratmanee, R. (Artist). (2016). **Baan ruen Thai** [Painting]. Chiang Mai: Art Chiang Mai University Museum.

Oranratmanee, R. (Artist). (2016). **Baan ruen Thai** [Painting]. Retrieved January 1, 2006, from <http://grad.cmu.ac.th/oranratmanee/papers/2016.pdf>

- การสัมภาษณ์ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

สกุลผู้ให้สัมภาษณ์เป็นภาษาอังกฤษ, ชื่อย่อผู้ให้คำสัมภาษณ์เป็นภาษาอังกฤษ. (ปี ค.ศ. ที่สัมภาษณ์, เดือนที่สัมภาษณ์เป็นภาษาอังกฤษ วันที่สัมภาษณ์). **Interview**. คำแปลขยายความของผู้ให้คำสัมภาษณ์.

ตัวอย่าง

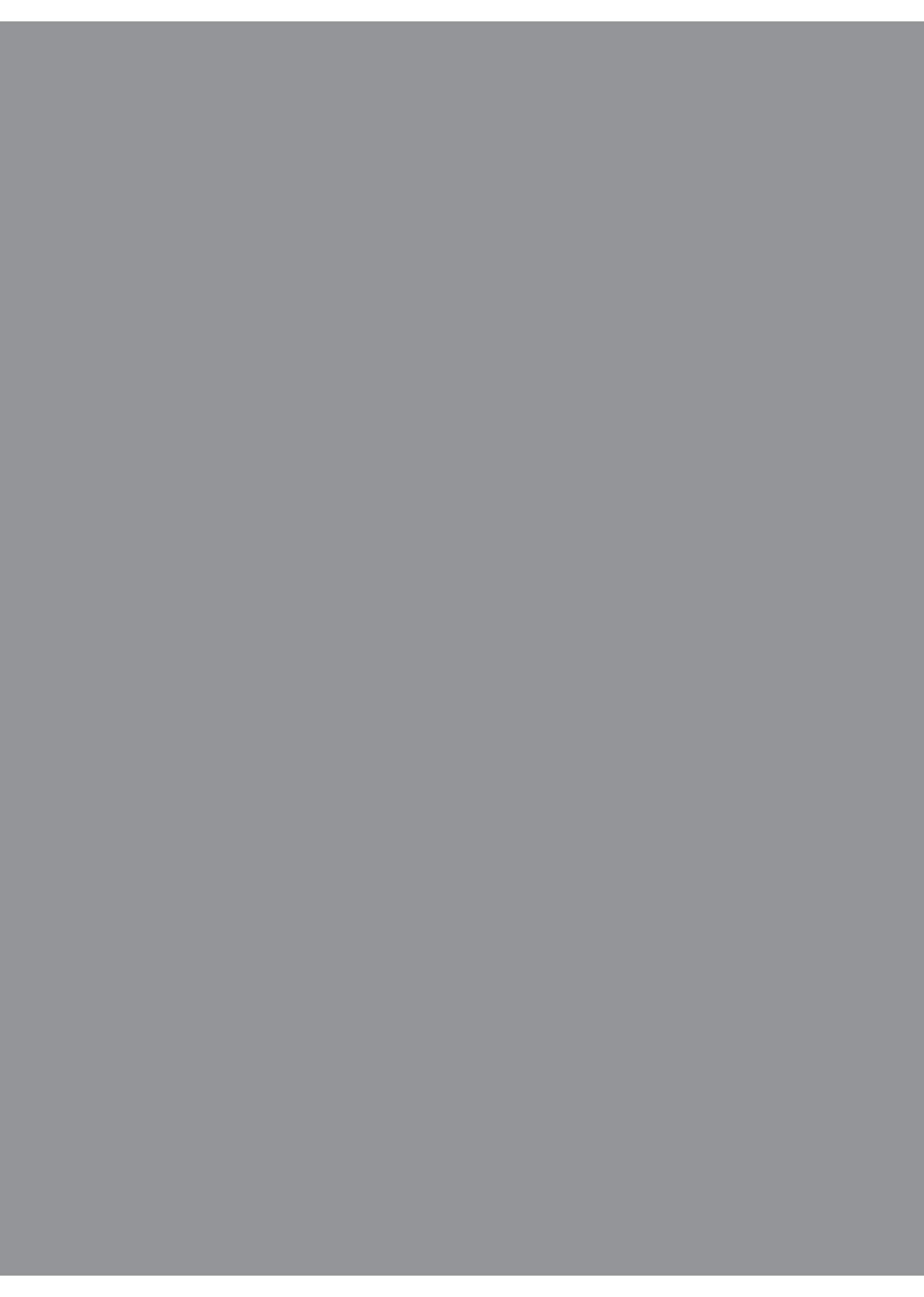
Oranratmanee, R. (2016, January 10). **Interview**. Associate Professor, Faculty of Architecture, Chiang Mai University.

- กรณี ผู้แต่งเป็นสถาบัน หน่วยงาน องค์การ สมาคม สโมสร ฯลฯ ใช้ระบบการอ้างอิง ดังนี้

ชื่อเต็มของสถาบันหรือหน่วยงาน. (ปีค.ศ.ที่พิมพ์). **ชื่อหนังสือสะกดด้วยตัวอักษรภาษาอังกฤษ**. (วงเล็บว่าเป็นภาษาใด) [คำแปลของชื่อหนังสือ]. ชื่อเมืองที่พิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ: สำนักพิมพ์/โรงพิมพ์/ผู้อำนวยการจัดพิมพ์เป็นภาษาอังกฤษ.

(หากสถาบันหรือหน่วยงานเป็นผู้จัดพิมพ์ในลงคำว่า Author)

****ทั้งนี้ วารสารแนะนำให้ผู้เขียนดาวโหลดบทความวารสารเล่มล่าสุดเป็นตัวอย่างการเขียนด้วย****

เจ-ดี

วารสารวิชาการ
การออกแบบสภาพแวดล้อม
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ระบบส่งบทความออนไลน์และฐานข้อมูลบทความที่
<http://www.tci-thaijo.org/index.php/jed>

Website : jed.arc.cmu.ac.th
E-mail : jed.archcmu@gmail.com
Tel : 053-94-2843
Fax : 053-94-2843

Journal of Environmental Design
Faculty of Architecture, Chiang Mai University
239 Huay Kaew Road, Suthep
Muang, Chiang Mai 50200